

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

В. В. Шаблистий

**БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ:
ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Монографія

Дніпропетровськ
«Ліра ЛТД»
2015

ББК 67.9(4УКР)2
УДК 343.211
Ш 13

*Ухвалено до друку Вченою радою Дніпропетровського
державного університету внутрішніх справ
(протокол № 2 від 21 жовтня 2014 р.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор юридичних наук, професор **Богатирьов І. Г.** – головний науковий співробітник науково-дослідного центру Інституту кримінально-виконавчої служби; доктор юридичних наук, професор **Ємельянов В. П.** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін ННІ права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ; доктор юридичних наук, професор **Хряпінський П. В.** – професор кафедри кримінального права та криминології юридичного факультету ДВНЗ «Національний гірничий університет».

Шаблистий В.В.

Ш 13 Безпековий вимір кримінального права України: людиноцентристське дослідження : монограф. / В. В. Шаблистий. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ : Ліра ЛТД, 2015. – 420 с.

ISBN 978-966-383-588-4

Розглянуто питання сутності та змісту безпеки людини як всеохоплюючого поняття, що є передумовою реалізації її прав і свобод, а також гарантією виконання обов'язків. На підставі аналізу кримінального законодавства визначено напрямки державної політики в досліджуваній сфері, а також загально визнані міжнародні принципи забезпечення безпеки людини, в результаті чого автором запропоновано заходи, спрямовані на вдосконалення відчуття захищеності кожного від будь-яких загроз.

Розраховано на науковців, викладачів, аспірантів (ад'юнктів), студентів (курсантів) ВНЗ, у яких готують правників, працівників правоохоронних органів, прокуратури та суду, а також на всіх тих, хто цікавиться питаннями науки кримінального права.

ISBN 978-966-383-588-4

ББК 67.9(4УКР)2

© Шаблистий В.В., 2015
© ДДУВС, 2015
© Ліра ЛТД, 2015

ЗМІСТ

<i>Перелік умовних скорочень</i>	5
ВСТУП	7
Розділ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ	
1.1. Філософсько-правові аспекти концепції безпеки та місце людини в ній	14
1.2. Сучасний стан дослідження проблеми забезпечення безпеки людини та його відображення у національному законодавстві	26
1.3. Загальновизнані принципи та норми міжнародного права у сфері забезпечення безпеки людини	59
Розділ 2. ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ	
2.1. Безпека людини як передумова реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантія виконання обов'язків	72
2.2. Взаємозв'язок безпеки людини і реформування кримінальної юстиції України	95
2.3. Поняття та види принципів кримінального права України у контексті кримінально-правового забезпечення безпеки людини	122
2.4. Принцип гуманізму кримінального права та його співвідношення із безпекою людини	141
2.5. Принцип винної відповідальності у механізмі кримінально-правового забезпечення безпеки людини	157
Розділ 3. ПОНЯТТЯ, ВИДИ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	
3.1. Поняття безпеки людини як кримінально-правової категорії	168

3.2. Кримінально-правове забезпечення:	
3.2.1. Репродуктивної безпеки людини	182
3.2.2. Духовної (ідеальної) безпеки людини	190
3.2.3. Психологічної безпеки людини	212
3.2.4. Інформаційної та кібернетичної безпеки людини	223
3.2.5. Екологічної безпеки людини	237
3.2.6. Юридичної безпеки людини	244
3.2.7. Історичної безпеки людини	258
3.2.8. Безпеки військової служби та воєнної безпеки людини	265
3.3. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини в міжнародному кримінальному праві та зарубіжному кримінальному законодавстві	275

Розділ 4. ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

4.1. Поняття, види та зміст завдань і функцій кримінального права та їх відображення у кримінальному законодавстві	319
4.2. Охоронні, попереджувальні та інші завдання і функції кримінального права та їх реалізація у кримінальному законодавстві України	333
ВИСНОВКИ	346
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	364
ДОДАТКИ	416

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АР	– автономна республіка
АТО	– антитерористична операція
ВНЗ	– вищий навчальний заклад
ВООЗ	– Всесвітня організація охорони здоров'я
ДІАЗ	– Департамент інформаційно-аналітичного забезпечення
ДСА	– Державна судова адміністрація
ДССУ	– Державна служба статистики України
ДТП	– дорожньо-транспортна пригода
ЄБРР	– Європейський банк реконструкції та розвитку
ЄДРСР	– Єдиний державний реєстр судових рішень
ЄРДР	– Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗУ	– Закон України
ІТТ	– ізолятор тимчасового тримання
КУпАП	– Кодекс України про адміністративні правопорушення
КБЛ	– Комісія з безпеки людини
Конвенція	– Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року
КНР	– Китайська Народна Республіка
КРБЛ	– Консультативна рада з безпеки людини
КК	– Кримінальний кодекс
КПК	– Кримінальний процесуальний кодекс
ЛТП	– лікувально-трудова профілакторій
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
МОЗ	– Міністерство охорони здоров'я
НАНУ	– Національна академія наук України
НАПрНУ	– Національна академія правових наук України
ОВС	– органи внутрішніх справ
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ОБСЄ	– Організація з безпеки і співробітництва в Європі
Основи	– Основи законодавства України про охорону здоров'я

План	– План заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року
ПВС	– Пленум Верховного Суду
РБ	– Рада Безпеки
РФ	– Російська Федерація
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
США	– Сполучені Штати Америки
ст.	– стаття
ст.ст.	– статті
ТФБЛ	– Трастовий фонд з безпеки людини
УкрНДЦЗ	– Український науково-дослідний інститут цивільного захисту
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФБР	– Федеральне Бюро Розслідувань
ФРН	– Федеративна Республіка Німеччини
ч.	– частина

*Мій дружині Олені
та доньці Вероніці
присвячую цю книгу –
під час її написання
вони були обділені моєю увагою ...*

ВСТУП

Історія розвитку людства свідчить про багатогранність та неоднозначність цивілізаційних процесів у різних суспільних утвореннях у різні часи. Фактично до кінця ХХ століття кожна країна намагалася зберегти власні здобутки в чітко визначених кордонах всіма доступними засобами. Прогресивні не за часом ідеї епохи Відродження знайшли своє відображення у законодавчих актах лише наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Мова йде про життєво необхідне, притаманне кожному із нас прагнення від народження – жити в безпеці. При чому для цього прагнення завжди були і будуть характерні егоїстичні прояви – власна, особиста безпека, безпека рідних та близьких. Звичайно, без безпеки суспільства та держави навряд чи можна говорити про безпеку індивіда. Разом з тим, лише зараз всі всерйоз заговорили про правильність та давно назрілу необхідність нормативно-правового закріплення трансформації тріади найважливіших цінностей «держава-суспільство-людина» до діаметрально протилежної – «людина-суспільство-держава». Держава ніколи не повинна ставити свої інтереси вище людини: населення є ключовим обов'язковим компонентом будь-якого суспільного утворення. Основою політичної (управлінської) системи суспільства людина на завжди має замінити державу.

Сучасне українське суспільство переживає етап глибокого усвідомлення прав і свобод людини і громадянина, який можна розглядати як початок духовного відродження країни. Саме ідеологія прав людини стає все більш загально визнаною та затребуваною у державному та суспільному житті. Під кутом зору цієї ідеології відбувається переоцінка

поглядів на радянське і пострадянське минуле та формується проєкція на ближнє і віддалене майбутнє України¹.

Слід визнати, що Україна в цьому плані характеризується позитивно, оскільки ст. 3 Конституції проголосила людину, її життя та здоров'я, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю в державі. Норми Основного Закону, будучи нормами прямої дії, знайшли своє відображення практично у всій системі права, за неприємним та частковим винятком тієї галузі, існування якої є соціально обумовленим, крайнім та найбільш дієвим засобом забезпечення найважливіших цінностей. Звичайно, йдеться про окремі положення чинного КК України, Розділ I Особливої частини якого стоїть на сторожі безпеки держави.

Проблеми кримінально-правового забезпечення безпеки людини у різних сферах знайшли своє відображення у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених.

Серед українських вчених-криміналістів слід відмітити П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.С. Батиргарєєву, І.Г. Богатирьова, В.І. Борисова, В.М. Бурдіна, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, В.К. Грищука, Н.О. Гуророву, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисову, О.М. Джужу, О.О. Дудорова, О.О. Житного, В.П. Ємельянова, В.М. Карчевського, О.В. Козаченка, М.Й. Коржанського, О.М. Костенка, В.М. Куца, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, С.Я. Лихову, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музику, В.О. Навроцького, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, М.І. Панова, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.Я. Тація, В.П. Тихого, В.М. Трубникова, В.О. Тулякова, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, Г.В. Чеботарьову, С.С. Яценка та багатьох інших.

Зарубіжна наука у цій тематиці представлена роботами П.-А. Альбрехта, М.М. Бабаєва, О.М. Бібіка, О.І. Бойка, Г.М. Борзенкова, С.В. Бородіна, Я.І. Гілінського, В.С. Комісарова, Н.Ф. Кузнецової, Н.О. Лопашенко, В.В. Лунєєва, А.В. Наумова, А.А. Піонтковського (сина), В.О. Плешакова, А.А. Тер-Акопова, С. Філіппа, Д.А. Шестакова, М.В. Щедріна та ін.

¹ Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник / звернення до читачів Головіна А. С. – Голови Конституційного Суду України (VII.2010-VII.2013 роки) ; вст. слово і заг. ред. проф. Мартиненка П. Ф., Кампа В. М. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 5.

Найбільш доступними для використання є праці російських вчених-криміналістів, проте через відкриту військову агресію та її офіційне заперечення владою РФ значна частина наукової та навчальної літератури позбавлена раціонального пізнавального зерна, яскравим підтвердженням чому є курс лекцій А.А. Арямова, присвячений розвитку міжнародного кримінального права, та ін.

Однак, не зважаючи на теоретичну і практичну значущість досліджень зазначених вчених, спеціального дослідження потребує розробка кримінально-правового забезпечення саме безпеки людини, оскільки абсолютна більшість всіх праць оперує безпекою держави, тобто роботи є державоцентристськими. Більше того, важко навіть виділити окремо авторів, творчий шлях яких відповідає певним етапам розвитку української державності. Приємним винятком є Л.Є. Владіміров з працею «Уголовный законодатель как воспитатель народа» (1903 рік).

Складність такого дослідження полягає в тому, що 2014 рік для України ознаменувався гострою проблемою забезпечення безпеки у широкому значенні цього слова та нівелюванням безпеки окремо взятої людини. Саме тому проведення безпекового виміру кримінального права України з позиції людини можливо стане частинкою загального повернення вектору розвитку держави на людину з її правами, свободами, обов'язками.

Всі соціальні науки, у тому числі філософія, соціологія, політологія, правознавство та ін., розробляючи проблеми забезпечення безпеки людини, всемірного захисту її прав і законних інтересів, повинні опиратися у своїх дослідженнях на загальнонаукову категорію «безпека». Ця категорія в таких випадках виконує важливу методологічну функцію, адже виступає в якості концептуальної ідеї для пояснення тих або інших конкретних процесів та явищ соціальної дійсності й побудови тих або інших теоретичних уявлень і моделей, що описують і пояснюють визначені суспільні процеси та явища з точки зору ідеї безпеки¹.

Сама проблема безпеки людини з'явилася порівняно недавно, трохи більше десяти років тому (перші роботи автора з цієї тематики датуються кінцем 90-х років). До цього безпека пов'язувалася переважно з державою, клопотаність влади існувала лише щодо безпеки держави².

¹ Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов ; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – С. 48.

² Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов – М. : Норма, 2005. – С. 7.

Проблема безпеки включає майже всі права людини, проголошені Загальною декларацією прав людини, затвердженою ООН 10 грудня 1948 р. Найважливішими з них відповідно до Конституції України 1996 р. є право кожної людини на життя, на свободу і на особисту недоторканність. Безпека людини – передумова всіх інших прав людини. Актуальність забезпечення безпеки людини в даний час обумовлена вкрай несприятливим впливом умов життя, що загрожують фізичному існуванню багатьох громадян. Мається на увазі не тільки економічна криза, яка значну кількість громадян змушує щодня боротися за виживання, але і криза багатьох сторін соціального життя, пов'язана зі зростанням кількості надзвичайних ситуацій, небезпечних для людей. До найпоширеніших видів загроз для безпеки людини відносять постійно високу та зростаючу кількість вбивств та смертей від них, самогубства, пожежі, автоаварії, безвісні зникнення людей, виробничий травматизм і низький рівень медичної допомоги, авіакатастрофи, побутовий травматизм, аварії на водному і залізничному транспорті та ін.¹.

На жаль, сьогодні для нашого народу надалі актуальними стали ще дві загрози – небачений розмах корупції та нетипова «гібридна війна», які загрожують існуванню українців у сильній, незалежній державі. Причому остання супроводжується поширенням диверсій та терористичних актів на інші міста України, у яких не проходить активна фаза АТО. Ні військової, ні терористичної загрози Україна за всі роки незалежності не знала.

Окупація АР Крим зумовила виникнення ще однієї загрози для людини на території півострова за національною ознакою – грубе порушення прав корінного кримськотатарського народу та українців, які відкрито не бажають відмовлятися від громадянства України. Більш того, значна їх частина змушена «ставати росіянами», приховуючи при цьому офіційні документи про наявність взаємних прав та обов'язків з Україною (без наявності паспорта громадянина РФ в'їзд на територію АР Крим з метою постійного проживання фактично неможливий).

Кримінально-правове забезпечення кожної із наведених загроз безпеці людини є перспективним напрямком комплексних монографічних міждисциплінарних досліджень.

Кримінальне право, виконуючи, в першу чергу, функцію охорони найважливіших суспільних відносин, на початку ХХІ століття, яке на-

¹ Бородин С. В. Уголовно-правовые и иные проблемы обеспечения безопасности личности в России / С. В. Бородин // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – Институт государства и права РАН, 1996. – С. 26-28.

звано епохою інформаційного суспільства із максимально швидким розвитком глобалізаційних процесів, просто не може стояти осторонь цих перемін, залишаючись при цьому незмінним. Фактично відбувається пошук оптимальної системи співвідношення стабільності та динамізму при значній перевазі останнього. Для наукової громадськості причин цього відомі. Кожна наступна правляча еліта намагається вирішити гострі соціально-економічні проблеми засобами кримінальної репресії, найсвіжішим прикладом чого є законодавчі ініціативи щодо посилення відповідальності за військові злочини.

Разом з тим соціальна функція кримінального права і кримінальної відповідальності визначається об'єктивною необхідністю досягнення певного рівня безпеки в суспільстві. Безпека як стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави, людства є найважливішою цінністю соціального буття, і кожна галузь права, його інститути і категорії повинні відповідати ідеї безпеки як особливої і постійної «константи» людського існування¹.

Безпека є основною і головною метою механізму правового регулювання. Практично всі норми всіх галузей законодавства будь-якої держави спрямовані на забезпечення людині такого існування, коли її особистим правам, інтересам, цінностям, а також матеріальним благам не буде загрожувати небезпека².

Як правило, порушення безпеки людини є етапом (стадією) вчинення відповідного злочину проти життя, здоров'я, свободи, власності тощо, тому якщо злочин закінчений, він поглинає попередні етапи (стадії), вони не мають самостійного значення і не впливають на його кваліфікацію. Якщо життю, здоров'ю, свободі, майну людини заподіяна шкода, то тим самим заподіяна шкода і її безпеці³.

Вищезазначене свідчить про актуальність кримінально-правового дослідження засобів забезпечення безпеки людини та визначає необхідність подальших наукових пошуків у цій сфері, оскільки безпека людини є передумовою всіх її прав і свобод, а також гарантією виконання

¹ Панов М. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) / М. Панов, В. Тихий // Вісник Академії правових наук. – 2000. – № 3 (22). – С. 11.

² Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав – учасниць Європейського Союзу : монографія / С. Я. Лихова. – К. : ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – С. 6. – (Наук. зб. «Академічні правові дослідження»). Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 18).

³ Тихий В. П. Кримінально-правові проблеми забезпечення безпеки людини та виборчих прав громадян / В. П. Тихий, М. І. Панов // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. статей. – О. : Фенікс, 2006. – С. 24.

обов'язків.

Проводячи таку роботу, завжди слід пам'ятати про те, що кримінальне право – це соціальне явище, яке значно багатше за законодавство про кримінальну відповідальність. Проте головним втіленням кримінального права в практичну діяльність суспільства залишається все таки закон про кримінальну відповідальність. Найбільш вагомий вплив на формування сучасного кримінального права наука повинна здійснювати за рахунок глибоких, аргументованих наукових праць, результати яких втілюються у монографіях, наукових статтях, коментарях до законодавства, дисертаційних дослідженнях, виступах на конференціях, рекомендаціях тощо¹.

Також слід пам'ятати вислів, який, на нашу думку, має право стати «крилатим»: ... в ідеалі застосування кримінально-правової норми є її незастосуванням...²

Отже, вищевикладене зумовило проголошення загальної мети дослідження – розробка теоретико-прикладних засад підвищення рівня ефективності кримінально-правового забезпечення безпеки людини та формулювання на цій основі пропозицій, спрямованих на удосконалення законодавства та практики його застосування.

Для досягнення зазначеної мети нами поставлено та вирішено такі завдання:

– розглянути методологічні основи проблеми забезпечення безпеки людини шляхом критичної оцінки філософсько-правових, міжнародних та національних аспектів концепції безпеки та місця людини в ній;

– з'ясувати ідеологічні основи проблеми дослідження безпеки людини шляхом розкриття:

безпеки людини як передумови реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантії виконання обов'язків;

взаємозв'язку безпеки людини і реформування кримінальної юстиції України;

поняття та видів принципів кримінального права України у контексті кримінально-правового забезпечення безпеки людини;

принципу гуманізму кримінального права та його співвідношення із безпекою людини;

принципу винної відповідальності у механізмі кримінально-

¹ Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Право України. – 2010. – № 9. – С. 5, 14.

² Туляков В. О. Призначення покарання / В. О. Туляков, А. С. Макаренко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 208 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/13.pdf.

правового забезпечення безпеки людини;

- визначити поняття безпеки людини як кримінально-правової категорії;
- здійснити класифікацію видів безпеки людини та охарактеризувати їх кримінально-правове дослідження;
- встановити норми подібності та відмінності між кримінально-правовим забезпеченням безпеки людини в міжнародному кримінальному праві, зарубіжному кримінальному законодавстві та національному, надати пропозиції щодо їх гармонізації;
- визначити поняття, види та зміст завдань і функцій кримінального права та їх відображення у кримінальному законодавстві;
- з урахуванням сучасних досягнень кримінально-правової науки розробити пропозиції, спрямовані на удосконалення законодавства та практики його застосування в частині забезпечення безпеки людини.

Як бачимо, виконання однієї задачі є логічним продовженням наступної, що дозволило нам сформулювати висновки. Разом з тим, фактично завершивши дослідження у жовтні 2014 року, автору довелося суттєво доопрацьовувати книгу у зв'язку із подіями в країні – інформаційна війна, військова агресія, окупація АР Крим та інші об'єктивні фактори у своїй сукупності вимушено відтермінували її фактичний друк.

Сподіваємось, що наші зусилля не будуть марними, а їх результат зацікавить читача. Будемо вдячні за висловлені думки з приводу написаного, особливо критичні. Всі побажання прохання надсилати на e-mail: vo-1_shablisty@ukr.net.

Автор висловлює слова щирої вдячності рецензентам цієї роботи – докторам юридичних наук, професорам *Івану Григоровичу Богатирьову, В'ячеславу Павловичу Ємельянову та Петру Васильовичу Хряпінському* за доброзичливість та цінні зауваження з приводу видання, а також усім тим, за підтримки яких ця робота побачила світ.

Розділ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

1.1. Філософсько-правові аспекти концепції безпеки та місце людини в ній

Філософія як найбільш абстрактна, рафінована система наукових знань, виконуючи світоглядну, онтологічну, гносеологічну, аксіологічну та методологічну функції, є міцним науковим фундаментом, на якому базується дослідження будь-яких соціальних явищ. Глибинне коріння кожної суспільної науки тією чи іншою мірою ми знаходимо у філософії¹. Зрозуміло, що це твердження В.К. Грищука також стосується і безпеки людини як передумови навіть не реалізації, а власне існування її прав і свобод.

Вивчення історії філософсько-правових поглядів на проблему безпеки людини, суспільства і держави свідчить про те, що вона завжди стимулювала політиків, державних діячів, вчених і практиків до пошуку оптимальної системи забезпечення безпеки в першу чергу держави та її правителів. При цьому діапазон точок зору був досить широким: від визнання первинності гарантій існування державного апарату та рівності прав на безпеку суспільства, людини, держави до необхідності виділення переважного права людини на безпечне існування.

Ось чому проведення безпекового виміру кримінального права України з позиції людини, а не суспільства чи держави, неможливе без хоч би часткового осмислення методологічних основ розглядуваної проблеми. Разом з тим саме про безпеку держави та суспільства йтиме мова з виділенням певного підґрунтя для формулювання проекту цілісної концепції безпеки людини в Україні та світі, оскільки до кінця ХХ століття про поняття безпеки саме людини не могло бути й мови².

¹ Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Гришук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 33.

² Шаблистий В. В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини / В. В. Шаблистий // Право і суспільство : науковий журнал. – 2012. – № 5. – С. 109.

Враховуючи неможливість вивчення світової наукової спадщини мовою оригіналу та оперування в основному їх російськомовними перекладами, своєрідним орієнтиром розгляду філософських тверджень є праця Н.С. Павлової¹.

Г.С. Фельдштейн з цього приводу зазначав, що якщо умовами виникнення науки права, і зокрема науки кримінального права, є відома ступінь сформованості і консолідації права у письмовій формі, то початок її не може співпадати з першими проявами кримінально-правової думки взагалі².

Група вчених, дослідивши права людини та інтереси національної безпеки, виділяють в історії розвитку людських знань про безпеку кілька етапів³.

У давньогрецькій філософії проблема безпеки розглядалася в умовах краху основ архаїчного суспільства, що супроводжувалося ураженням племен епідеміями, війнами, революціями. Всі ці процеси дискредитували впевненість у тому, що дотримання усталених звичаїв і традицій гарантує безпеку суспільства. Ф. Ніцше вважав, що у цю епоху проявляється фігура філософа-законодавця, вирішальним завданням якого є пошук загальних законів спільного життя і організації «безсмертного співжиття»⁴.

В античній філософії безпеку розуміють як закон. Діяльність людини спрямована в першу чергу на самозбереження. При цьому забезпечення безпеки співгромадян розглядалося як найважливіше завдання державної діяльності.

Так, Платон зазначав, що саме держава має приділяти особливу увагу воїнам, які забезпечують її безпеку, і жодні інші проблеми не повинні відволікати воїнів від забезпечення безпеки. Платон розумів безпеку як «допомогу», «порятунок». Ним була розроблена цілісна системна концепція безпеки, яка включала механізми її забезпечення. До числа механізмів забезпечення безпеки філософ відносив створення соціаль-

¹ Павлова Н. С. Философско-социологические и исторические основания постановки проблемы безопасности в истории науки / Н. С. Павлова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2007. – № 7. – С. 88-93.

² Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. – М. : Издательство «Зерцало», 2003. – С. 11.

³ Хлобустов О. М. Права человека и интересы национальной безопасности / О. М. Хлобустов, В. И. Рыкунов, С. З. Павленко, В. Д. Подуфалов. – М. : Изд-во «Московская школа прав человека», 1999. – С. 82-102.

⁴ Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / Ф. Ницше. – М. : Изд-во Академический проект, 2001. – С. 192-253.

них інститутів; виховання громадян і формування їх морального стану; надання всім громадянам засобів, необхідних для життєдіяльності¹.

Арістотель розглядав безпеку через політичну культуру, вказуючи на те, що людина по своїй природі істота політична². Основою безпеки громадян у державі філософ вважав розподіл структури влади на законодавчу владу, виконавчу і судову. На його думку, до чинників, що негативно впливають на безпеку, відноситься неправильний державний устрій і майнова нерівність громадян³. Крім того, Арістотель, так само як і Платон, приділяв особливу увагу розробці технологій забезпечення безпеки, серед яких він першочергове значення відводить приходу до влади середніх верств населення, наявності розумних розмірів території і конфігурації кордонів держави, а також створенню спеціальних соціальних інститутів для захисту держави, громадян та кордонів⁴.

Крім того, Арістотель, розглядаючи ідеальне державне облаштування суспільства та способи управління ним, висував один із основних критеріїв такого ідеального суспільства – забезпечення безпеки громадян, яка досягається дотриманням двох видів справедливості: розподільчої, яка ґрунтується на застосуванні рівного критерію до рівних людей і передбачає поділ благ залежно від достоїнства того чи іншого громадянина і його внеску в суспільну справу, та зрівняльної, яка означає застосування рівного критерію до нерівних людей, як це відбувається при виданні громадсько-правових актів, виконанні покарань, покритті збитків тощо⁵.

Ці ж думки простежуються і в філософських поглядах Діогена та Рассела Бертрана, які вбачали джерело небезпек для людини у владі, багатстві та славі. На їх думку, самообмеження, відмова від чужого і турбота про «своє» добро є найважливішою умовою безпеки людини, а забезпечення безпеки – повна самодостатність індивіда. В умовах, коли

¹ Платон. Диалоги [пер. с древнегреч.] / Платон. – М. : Изд-во Логос, 2005. – С. 275.

² Арістотель. Політика. Перевод с древнегреческого : Александр Кислюк. – К. : Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2005. – С. 378.

³ Вказ. праця, с. 385.

⁴ Арістотель. Сочинения в 4 т. / пер. с древнегреч.; под ред. А. И. Доватура. – Т. 4 – М. : Мысль, 1983. – С. 375-644.

⁵ Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою / В. Пасічник // Науковий вісник. – 2011. – Вип. 7. – С. 25.

неможливо забезпечити безпеку, слід дотримуватися принципу розумної самодостатності¹.

Соціально-економічні процеси, що відбувалися в античному суспільстві, породжували прагнення людей до особистої та колективної безпеки, що знайшло відображення у філософських теоріях, у яких безпека розумілася як безпека всіх громадян суспільства.

В епоху імперії Олександра Македонського та Римської імперії погляди на безпеку різко змінилися. Система безпеки стала однозначно формуватися лише для забезпечення особистої безпеки правлячих верств держави, про що свідчать думки вчених і державних діячів того періоду. Так, відомий державний діяч Стародавнього Риму Цицерон вважав, що з появою власності на землі виникла необхідність її охорони та забезпечення безпеки її власників².

Іншу точку зору на безпеку мав Епікур, який розумів її як вищу цінність, як критерій досягнення найбільшого задоволення. У шкалі цінностей Епікура перше місце займають не насолода і задоволення, а безпека. Вона ж була його ідеалом³.

Представники філософської школи стоїків, зводячи інстинкт самозбереження в ранг природного закону, підкреслюють цінність саме колективного механізму забезпечення безпеки, у той час як життя у відділені від натовпу не дає гарантії безпеки⁴.

Таким чином, в античний період існували різні точки зору на проблему безпеки людини, суспільства та держави. Серед них можна виділити філософів, які розуміли безпеку як закон, як вищу цінність, а до числа механізмів забезпечення безпеки відносили створення соціальних інститутів, прихід до влади середніх верств населення і надання всім громадянам засобів, необхідних для життєдіяльності. До другої групи можна віднести вчених, які ставили на перше місце забезпечення безпеки або окремої особи, або всього суспільства в цілому.

¹ Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Д. Лаэртский : общ. ред. А. Ф. Loseva. – М. : Мысль, 1979. – С. 411; Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел. – В 3-х кн. – 5-е изд. – Новосибирск : Сиб. унив. издат., 2007. – С. 259.

² Ковалев С. И. Марк Туллий Цицерон // Письма Марка Туллия Цицерона. – М.-Л. : Издательство академии наук СССР, 1949. – Т. 1. – С. 387-402. – (Литературные памятники).

³ Плотников В. С. Социальная безопасность в транзитивном обществе: содержание и механизмы обеспечения : автореф. дис. ... канд. социол. наук / В. С. Плотников. – Новосибирск, 2004. – С. 12.

⁴ Эпиктет. Афоризмы / Эпиктет, Сенека, Марк Аврелий // Римские стоики. – М. : Изд-во Республика, 1998. – С. 90.

Філософи епохи Відродження також займалися вивченням проблеми безпеки. Значний внесок у розвиток теорії безпеки вніс Н. Макиавеллі. Його розуміння законів безпечного буття і розвитку призвело до особливого виміру сутності та змісту безпеки. Вчений вважав, що відрив політики від культури, а культури від політики є першопрчиною національних трагедій, а головне протиріччя безпеки – це те, що лежить в основі формування колективної волі нації, за допомогою якої можна не тільки створити єдину державу, але й забезпечити її¹.

Англійський філософ Ф. Бекон ввів нове поняття «культура безпеки». Ним виділені і досліджені джерела становлення і розвитку культури безпеки, до числа яких віднесені суперечливі моменти законотворчості. Необхідно також відзначити, що у творчості Бекона формується новий підхід до забезпечення безпеки через культуру².

У філософії Нового часу проблема безпеки знайшла своє відображення в працях англійських матеріалістів, серед яких виділяється Т. Гоббс. Вчений виходив з ототожнення суспільства і держави, розглядаючи останнє не як божественне, а як людське встановлення, сенс якого – заміна природного стану «людина людині – вовк» принципами суспільного договору. Захист держави – це орієнтир розвитку безпеки³. Томас Гоббс детально, із системних позицій проаналізував проблеми безпеки та виживання держави, суспільства й окремого індивіда крізь призму їх взаємодії. Він стверджував, що страх перед загрозами власній безпеці змушує людину жити в суспільстві й шукати в ньому засоби колективного захисту від цих загроз. Тому пошук безпеки, в першу чергу безпечних умов розвитку і життєдіяльності, обумовлює прогрес цивілізації. Т. Гоббс у своїх дослідженнях дійшов загального висновку, що «людина – це істота, цивілізована страхом смерті»⁴.

Розширенням предметного поля дослідження проблем безпеки займався Дж. Локк. Він сформулював новий підхід до аналізу безпеки, що включав дослідження процесів і явищ, які руйнують механізм управління країною. Дж. Локк зазначив суперечливість насильства як засобу досягнення безпеки. Застосовуючи силу, правитель частково перекреслює

¹ Макиавеллі Н. Государь / Н. Макиавеллі : Пер. с итал. Д. Г. Муравьевой. – М. : Изд-во НПО «Модуль», 2005. – С. 382.

² Бэкон Ф. Опыт для наставления нравственные и политические // Соч. в 2-х т. – 2-е испр. и доп. изд. – М. : Мысль, 1977. – Т. 1. – С. 293.

³ Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Изд-во Мир, 1964. – Т. 2. – С. 143-144.

⁴ Степаненко А. Безпека як фундаментальна системна парадигма сталого розвитку і буття суспільства / А. Степаненко // Економіст. – № 4. – Квітень. – 2011. – С. 26.

те, заради чого він покликаний трудитися, а саме загальну безпеку. Підриваючи або порушуючи безпеку будь-якого зі своїх підданих заради захисту інших, він рівно настільки ж вступає в протиріччя зі своїми оголошеними наперед намірами, у які повинна входити тільки охорона людей¹. Дж. Локк стверджував, що від народження людині належало право на володіння та захист свого життя, свободи і майна. Однак у природному стані ці права не завжди були гарантовані, оскільки не всі люди поважали права інших, кожен довільно, на власний розсуд, міг трактувати це право, а в разі зовнішньої агресії людина самотійно це право не могла забезпечити. Для забезпечення власної безпеки люди створили державу, уклавши суспільний договір. Це було зроблено людьми не для того, щоб позбутися власних прав на користь держави, а для того, щоб забезпечити їх у кращий спосіб, аніж у природному стані².

Під впливом філософських творів Т. Гоббса формувалися погляди на безпеку і Б. Спінози, яким притаманне прагнення до глибокого аналізу цілей безпеки, протиріч її розвитку. Так, громадянський мир він трактував не просто як відсутність війни, а як єднання душ, національну згоду³. Вперше обґрунтовано положення про свободу як необхідну умову розвитку безпеки людини та зміцнення гарантій безпечного буття громадянського суспільства. Філософ звернув увагу на те, що стан безпеки, механізми її забезпечення залежать від форм політичного устрою держави. Такий підхід значно розширив методологію дослідження безпеки, джерел та механізмів її забезпечення.

Атмосфера прийдешньої Французької революції надала новий імпульс розвитку теорії безпеки. На цьому етапі безпека стала об'єктом пильної уваги вчених і розглядалася через реалізацію політики запобігання національним катастрофам.

Зміст, цілі і принципи цієї політики, що виступили в якості соціального замовлення однієї зі сторін механізму розвитку культури безпеки, знайшли своє відображення в творах П. Гольбаха. Головну мету безпеки філософ бачив у запобіганні небезпечному розвитку подій і забезпеченні життєстверджуючих відносин між людиною, суспільством і державою. Тому для забезпечення безпеки необхідно виконання морального завдання зближення людей, перетворення їх на дійсно суспіль-

¹ Локк Дж. Сочинения / Дж. Локк. – В 3 т. – Т. 1. – М. : Изд-во Мысль, 1985. – С. 79.

² Пасічник В. Вказана праця. – С. 25-26.

³ Спиноза Б. Сочинения в 2 т. Богослово-политический трактат / Б. Спиноза : Серия : Слово о сущем. – М. : Наука, 1999. – Т. 2. – С. 311.

них істот на основі об'єктивного взаємозв'язку безпеки людини та безпеки нації в цілому¹.

Забезпечення безпеки, на думку П. Гольбаха, припускає правильний вибір стратегії діяльності, яка повинна бути заснована на принципах об'єктивності, конкретності, наукових прогнозах розвитку соціальної реальності. До критеріїв безпечного існування вчений відносив стан рівноваги (рівновага влади і свободи, рівновага між усіма видами суспільної діяльності). Таким чином, П. Гольбах одним із перших у соціальній філософії спробував дати розгорнуту характеристику відповідних глобальному та національному розвитку стандартів безпечних міжнародних відносин. Стандарти безпечних міжнародних відносин повинні будуватися на таких принципах:

- 1) неспричинення шкоди іншим націям;
- 2) дотримання справедливості, людяності, щиросердності;
- 3) надання допомоги знедоленим нації;
- 4) вміння поступитися частиною своїх прав в ім'я прав спільноти народів;
- 5) визнання права будь-якого суспільства на самозбереження;
- 6) обов'язок дотримуватися принципу рівноваги сил різних держав².

Французькі просвітителі (Вольтер, Ж.-Ж. Руссо, Д. Дідро та ін.), які проголосили аксіомою нереальність безпечного розвитку нації без гарантій безпеки громадянина, закріпили її в якості світоглядної установки і конституційної вимоги в Декларації прав людини і громадянина 1789 р. і Конституції Франції 1791 р. Але введення такого механізму вирішення суперечностей «безпечного» буття мало трагічні наслідки. У результаті функціонування цього механізму з 25 мільйонів населення країни в період з 1789 до 1794 року за підозрою були заарештовані й утримувалися під вартою 500 тисяч чоловік, страчені 40 тисяч громадян³.

У той же час необхідно відзначити суперечливість державної політики Франції. З одного боку, дано урочисте зобов'язання французької нації не вдаватися до агресії в ім'я своєї безпеки та безпеки інших, а з

¹ Гольбах П. А. Естественная политика или беседы об истинных принципах управления / П. Гольбах // Избр. произв. в 2 т. – Т. 2. – М. : Изд-во Мысль, 1963. – С. 525.

² Смирнов В. И. Великая французская революция и современность / В. И. Смирнов // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – № 7. – С. 24.

³ Павлова Н. С. Философско-социологические и исторические основания постановки проблемы безопасности в истории науки / Н. С. Павлова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2007. – № 7. – С. 88.

іншого – так звана «революційна війна» проти Австрії і Пруссії поступово переросла в загарбницькі походи Наполеона. Одне з пояснень цього парадоксу надає Ж.А. Кондорез, вказуючи на те, що деякі забобони повинні були народжуватися у кожен епоху нашого прогресу для того, щоб ще більше поширити свій руйнуючий вплив, свою владу, бо люди зберігають омани свого дитинства, своєї батьківщини, свого століття ще довгий час після засвоєння всіх істин, необхідних для руйнування цих оман¹.

Подальший розвиток проблеми безпеки людини отримали у працях філософів німецької класичної філософії. У концепції І. Канта безпека розглядається як необхідність розробки законодавчих і виконавчих механізмів, виділення внутрішньої і зовнішньої безпеки держави і громадянського суспільства, виявлення взаємозалежності кожної держави з безпекою міжнародного співтовариства².

Гегель у «Філософії права» відзначає якісну визначеність поняття «загроза громадській безпеці». Завдяки загрозі громадській безпеці у людини сформувалася звичка до безпеки, яка стала її (людини) другою натурою. Згідно з Гегелем головну роль у забезпеченні безпеки індивіда і суспільства відіграє держава³.

На думку філософа, саме державі належить найголовніша роль гаранта безпеки людини, суспільства і самого себе, тобто інтегральної безпеки. Однак у соціально-економічній і політичній обстановці того часу не було умов для реалізації положень філософії Гегеля щодо проблем безпеки в соціальній дійсності.

Саме ці погляди Гегеля були покладені в основу націонал-соціалістичної ідеології, коли держава стала гарантом всього, що обмежувалось її кордонами, поступово виходячи за їх межі. Фактично відбулося ототожнення суспільства і держави у всіх країнах із тоталітарним режимом. Все, що було небезпечним для суспільства, вважалось протиправним і жорстоко каралося. Чого варті тільки «червоний терор» 30-х років ХХ століття, коли під лозунгом безпеки держави винищено мільйони безвинних людей.

Поступово безпека починає усвідомлюватися як головний початок всього життя суспільства, як чинник зовнішньої та внутрішньої політики держави. Виникає розуміння того, що не тільки від окремої людини,

¹ Кондорез Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Ж. А. Кондорез. – М. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1936. – С. 13.

² Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант. – М. : Изд-во Наука, 2002. – 471 с.

³ Гегель Г. В. Ф. Философия права / Г. В. Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – С. 201, 253.

але й від держави залежить забезпечення особистої та громадської безпеки, попередження можливої небезпеки, що йде від стихійних лих і, безсумнівно, від інших держав¹.

У ХІХ столітті, з його інтенсивними темпами розвитку виробництва і споживання, розширенням торгових відносин, зростанням посягань розвинених держав на непідвладні їм території, наука про безпеку не завжди була затребувана. Для більш продуктивного її дослідження необхідно було звільнитися від сторонніх впливів, оскільки тільки фундаментальні дослідження можуть підняти забезпечення безпеки на більш високий щабель.

З другої половини ХІХ століття безпека особиста, безпека суспільства і держави не розглядалися окремо, вони взаємопов'язані і взаємозалежні. Якщо якісь об'єктивні чи суб'єктивні чинники становлять загрозу державній безпеці, то вони становлять загрозу й окремій людині як громадянину конкретної держави. У той же час потурання, недооцінка важливості безпеки людини може послужити благодатним ґрунтом для ослаблення державної безпеки.

У рамках філософії марксизму досить глибоко були проаналізовані витоки, причини, наслідки національних криз і катастроф. Значний акцент зроблено на проблемах захисту революційних завоювань. Самостійний статус у рамках марксистської теорії набуло вчення про захист соціалістичної вітчизни. Серйозний акцент зроблено на дослідженні проблем морального вдосконалення людини – патріота, здатного активно включитися в процес зміцнення гарантій безпеки держави. К. Маркс загрози соціальній системі та безпеці суспільства, а також джерело соціальної напруженості бачив у нерівномірному відношенні людей до матеріальних благ (правильніше, до власності). Систему безпеки вчений розглядав з позиції класових інтересів, при цьому перевагу мають інтереси правлячого класу. У зв'язку з тим, що творчість Маркса співпала з періодом найгостріших класових протиріч, періодом численних виступів робітничого класу, вирішення класових суперечностей він бачив у встановленні диктатури пролетаріату, отже, побудова системи безпеки має бути зорієнтована на захист його класових інтересів². Саме звідси бере свій початок примусове існування людини виключно для забезпечення безпеки правлячої верхівки, яка ототожнювалася із державою.

¹ Павлова Н. С. Вказ. праця, – С. 90.

² Маркс К. Немецкая идеология // К. Маркс, Ф. Энгельс / Сочинения. 2-е изд. – Т. 3. – М. : Мысль, 1975. – С. 348-361.

Таким чином, аналіз філософсько-правової думки показав, що вільна і непрогнозована конкуренція між людьми, а також соціальна війна всіх проти всіх (навіть здійснювана відповідно до правових норм) не можуть автоматично вести до порядку, стабільності у суспільстві, а найголовніше – до безпеки у всіх її вимірах.

Значний внесок у розробку проблеми безпеки людини здійснив основоположник соціології О. Конт, який вважав, що економічні зв'язки самі по собі не гарантують стабільність суспільства, його безпеку, вони не можуть приборкати руйнівний вплив егоїзму і агресивності. На його думку, стійкий соціальний зв'язок припускає соціальні механізми регулювання соціальних відносин, певну єдність вірувань, переконань і соціальних почуттів. Ця обставина робить необхідним існування соціального інституту формування самосвідомості і свідомості безпеки. Роль такого інституту Конт відводить церкві. Вчений мріяв про суспільство, у якому соціальний порядок не приводить до застою, а прогрес – до революційної анархії. У концепції Конта безпека суспільства – це порядок чи статика, які порушуються внаслідок різних проявів суспільного цілого. Отже, головне завдання соціології розумілося ним як опис взаємодії законів функціонування і розвитку суспільства і вироблення оптимальної з цієї точки зору політики для безпечного функціонування суспільства¹.

Свій погляд на проблему безпеки людини виклав Дж. Мілль, який охарактеризував її як інтерес вищого порядку, що зобов'язує до захисту того, що необхідно для добробуту громадян даної держави. При цьому дослідник виділив у якості одного з напрямків діяльності щодо забезпечення безпеки постійний соціально-психологічний моніторинг суспільних відносин з метою вироблення правильних суспільних рішень².

Цієї ж точки зору дотримувався Е. Дюркгейм. Вчений вважав, що в основі загрози безпеці людини, що має головним чином моральну природу, лежить зміна характеру та змісту загальної свідомості. Швидка зміна норм і цінностей тягне за собою втрату колишньої дисципліни і порядку в суспільстві, а також погіршує соціальні відносини. Особлива роль у збереженні стабільності та відсутності загроз і небезпек належить державі та її спеціалізованим соціальним структурам. Одночасно Е. Дюркгейм побоюється появи загроз для безпеки людини з боку держави внаслідок її надмірної уваги до життєдіяльності особистості. Захистом людини від

¹ Конт О. Антологія мирової філософії / О. Конт. – Соч. в 3 т. – М. : Изд-во РНИСиНП, 1971. – Т. 3. – С. 576.

² Мілль Дж. Основи політичної економіки / Дж. Мілль. – В 3-х т. – М. : Изд-во Прогресс, 1980. – С. 99.

збільшеного державного контролю, на його думку, можуть служити різні соціальні групи, такі як релігійні, виробничі та ін.¹

Таким чином, слід повністю погодитися із В.С. Плотніковим стовно того, що в межах філософсько-правового підходу можна виділити три стадії розробки проблеми безпеки.

На першій стадії – з кінця VII століття до н.е. до XVIII століття – акцент робився головним чином на протистоянні посяганням на безпеку людини (тобто загрози індивідуального насильства). Поліція, суди, державна монополія на владу були покликані забезпечити безпеку життя, власності громадян. На першому місці стояло завдання забезпечення безпеки правлячої еліти.

На другій стадії – з кінця XVIII століття до середини XIX століття – ясніше усвідомлювалася загроза для індивіда з боку самої держави, здатного обернутися деспотією, а пізніше – тоталітарним владарюванням. Іншими словами, мова зайшла про забезпечення безпеки людини від владної могутності держави. Така безпечність вважалася досяжною завдяки розвитку свободи і рівності. Засобами ж служили захист законом природних прав людини, у тому числі права громадян на опір, непокора незаконній реалізації державної влади, послідовне впровадження принципу поділу влади та ін.

Третя стадія – з кінця XIX століття до початку XXI століття – пов'язана із усвідомленням загрози людині з боку економічної нерівності та ринкових відносин. У теоретичному плані це передбачає забезпечення максимальної соціальної справедливості при розподілі благ, державного контролю за зловживаннями свободою ринку та ін.²

На сучасному етапі розробки проблеми безпеки людини її зміст розширився внаслідок того, що людство усвідомило необхідність забезпечення колективної безпеки крізь призму окремо взятого індивіда в планетарному масштабі. Це стало реальним лише в результаті появи загроз насамперед економічного, соціального та екологічного характеру, нейтралізація яких стає важким завданням для існуючих національних і регіональних систем безпеки.

Сьогодні перед людством стоїть низка глобальних проблем, які багато в чому визначають загрози та ризики на тривалу перспективу, коли економічні, інформаційні та інші кордони стають все більш прозорими.

¹ Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм / пер. с фр. – М. : Изд-во Канон, 1995. – С. 286.

² Плотников В. С. Вказ. праця. – С. 18-19.

Процес глобалізації міжнародних відносин має як позитивні, так і негативні наслідки, до яких передусім відносяться нові загрози і виклики.

Проблема філософських основ безпеки людства та людини набагато ширша, оскільки вона має як аксіологічні аспекти, так і онтологічні – фундаментальні питання виживання людства і самої природи нашої планети. Нові виклики зумовили появу і нового наукового напрямку – філософії безпеки, актуальність якої для нашої країни важко применшувати.

Частиною цього нового напрямку є філософське вчення про футурошок. Його А. Тоффлер ще у 1965 р. описав як стрес і дезорієнтацію, які виникають у людей, підданих занадто великій кількості змін за дуже короткий проміжок часу. Ідея футурошоку і, як наслідок, теорія адаптації передбачають, що необхідний баланс не тільки між масштабами змін у різних верствах суспільства, але і між швидкістю змін у навколишньому середовищі та обмеженій швидкості людської реакції. Далі А. Тоффлер вказує на те, що для попередження футурошоку, людина повинна необмежено розвивати свої здібності до адаптації. Потрібно знайти абсолютно нові способи зачепитися у дійсності, тому що всі старі устої – релігія, національність, суспільство, сім'я і професія – похитнулися під ураганим впливом прискорення. Але перед цим людина повинна до найменших деталей зрозуміти, як результати прискорення відобразяться на її житті, поведінці та існуванні. Іншими словами, вона повинна вникнути в поняття швидкоплинності¹.

Як показав проведений філософсько-правовий аналіз, на всіх етапах розвитку людської цивілізації були і залишаються актуальними різні аспекти проблеми безпеки. Вони стосуються визначення сутності безпеки, розробки та реалізації політики стратегії забезпечення безпеки. Численні підходи до безпеки показують її складний багаторівневий характер. При цьому необхідно відзначити неоднозначність філософських позицій у підході до проблеми. Пояснення цього насамперед у тому, що безпека, її розуміння пов'язані і детерміновані світоглядними установками в поясненні світу, його походженням і розвитком.

Сучасна кримінально-правова наука об'єднала значний досвід досліджень у розробці проблеми безпеки, досягнувши певних успіхів в осмисленні приватних, включаючи прикладні, аспектів у розробці фундаментальних питань безпеки. Але, незважаючи на велику кількість подібних досліджень, проблема безпеки людини має також і цілий ряд невирішених завдань і прогалин законодавчого регулювання, виникнення

¹ Тоффлер А. Футурошок (перевод с англ.) / А. Тоффлер. – СПб., 1997. – С. 4-5, 18.

яких є закономірним етапом розвитку будь-яких теорій, до числа яких цілком обґрунтовано можна віднести і теорію безпеки.

Безпека належить до основних потреб людини – реалізація цієї потреби визначається рівнем розвитку держави, її економічними та культурними складовими, рівнем і якістю життя людини, яка живе в цій країні. На сторожі цієї цінності обов'язково має стояти кримінальний закон.

1.2. Сучасний стан дослідження проблеми забезпечення безпеки людини та його відображення у національному законодавстві

Відомо, що саме кримінально-правова наука є теоретичною основою розвитку кримінального права, удосконалення кримінального й суміжного законодавства. Суспільство чекає від науки кримінального права нового, системного продукту, пов'язаного із сучасним розумінням кримінального правопорушення й правових наслідків його вчинення. Тому в наукових дослідженнях доцільно зосередити зусилля насамперед на вирішенні стратегічних, масштабних завдань у поєднанні з тактичними, прикладними проблемами. Наука кримінального права, як відзначається в літературі, могла б досліджувати проблеми узгодження соціально-економічних, політичних, духовних змін у суспільстві з модернізацією сучасного кримінального права; сприяння досягненню громадської злагоди на таке відновлення. Розвиток комплексних, міждисциплінарних досліджень (у сукупності із представниками інших наук, і не тільки юридичних) дозволив би масштабно досліджувати кримінально-правові явища, розробляти нові технології у сфері правозастосування. Необхідно відмовитися від схоластичних, віртуальних досліджень, поставивши їх на міцний фундамент кримінальної соціології, прагматизму й здорового глузду¹.

На нашу думку, саме це твердження Ю.В. Бауліна яскраво відображає необхідність дослідження спочатку загальних питань щодо забезпечення безпеки людини, а вже потім переходити до власне кримінально-правових аспектів.

На важливість міждисциплінарних та міжпредметних зв'язків кримінального права вказує також О.І. Бойко. Вчений зазначає, що ба-

¹ Баулін Ю. В. Сучасне кримінальне право України: підсумки, тенденції, перспективи розвитку / Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 42.

гаторівнева обумовленість кримінального права передбачає при його обстеженні: по-перше, використання декількох (окремих) методик, а по-друге, їх поєднання у дихотомічні пари і більш складні методологічні об'єднання – з тим, щоб остаточні висновки про розвиток галуззі були застраховані від неповноти і однобокості¹.

Редактор відомого дослідження О.Ф. Кістяківського про смертну кару ще у 1896 р. вказав на те, що констатація лише успіхів законодавства дуже однобоко висвітлювала би сучасний стан питання, оскільки рішення його залежить від суспільного й наукового розвитку, тоді як законодавство є лише слабким відображенням і постійно відстаючим їх результатом².

На підставі таких тверджень слід поглянути на ступінь відображення наукового і суспільного розвитку Української держави щодо забезпечення безпеки людини у національному законодавстві, оскільки лише шляхом сходження від загального до конкретного у їх тісному взаємозв'язку можна вирішити принаймні одну теоретичну проблему. Можливо, результатом такої діяльності стане спростування вказаного твердження, а можливо, й навпаки, підтвердження. Останнє однозначно вимагатиме звернення до позитивного міжнародного досвіду у сфері забезпеченні безпеки людини з метою пошуку можливих шляхів його впровадження у національне законодавство.

Отже, спочатку слід дослідити стан наукової розробленості проблеми забезпечення безпеки людини шляхом аналізу праць різних, проте споріднених галузей знань, а вже потім вести мову про його відображення у національному законодавстві.

Аксіоматичним є твердження, що майже століття елементарні потреби більшості людей в СРСР задовольнялися за залишковим принципом – всі засоби направлялися на безтурботне панування партійної номенклатури, гонки озброєнь тощо. Все, що залишалося, направлялося на легку та харчову промисловість. Ні про безпечне довкілля (будівництво об'єктів промисловості в межах міста), ні про духовні (ідеальні) потреби людини (релігія – опіум для народу), ні про інформаційну безпеку людини в умовах тотального втручання навіть в особисті сімейні відносини, ні про інші види безпеки людини ніхто не мав права навіть задуматися.

¹ Бойко А. И. Системная среда уголовного права : автореф. дис. на соискание учен. степени докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. И. Бойко. – М. : МГУ им. М. В. Ломоносова, 2008. – 59 с.

² Кистьяковский А. Ф. Исследование о смертной казни / А. Ф. Кистьяковский. – 2-е изд., под ред. Т.С. – СПб. : Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1896. – С. 6.

Все це мало своїм наслідком фактичну канонізацію положення про те, що головним (центральним) елементом політичної системи суспільства є держава, тоді як світова прогресивна політологічна наука вже давно проголосила нею людину. Найменша країна світу Ватикан має всі ознаки держави, крім головної – власного народу, що складається із людей як біосоціальних істот, які постійно проживають на певній території.

Наведені положення свідчать про те, що людина та забезпечення її життєво важливих інтересів (вітальних, фізичних, психологічних, генетичних, репродуктивних, інтелектуальних та духовних) з будь-яких позицій мають бути дослідженими на такому науковому рівні, щоби потім законодавцю залишилось лише впровадити їх у життя. Але чи так це насправді? На жаль, однозначну позитивну відповідь дати дуже важко, оскільки абсолютна більшість всіх вітчизняних соціогуманітарних досліджень продовжує ґрунтуватися на радянській спадщині, коли найвищою соціальною цінністю в державі була вона сама¹.

Так, нами здійснено моніторинг наукової періодики на офіційному веб-сайті Національної бібліотеки імені В.І. Вернадського (всього 571 посилання) за ключовим словом «безпека», проте різним аспектам саме безпеки людини присвячено трохи більше десяти публікацій. Серед їх авторів слід відзначити О.П. Дзьобаня, який здійснив опис філософської концепції безпеки у працях Т. Гоббса²; кримінологічну безпеку кіберпростору та кримінологічні аспекти безпеки людини, суспільства і держави дослідив В.П. Шеломенцев³; поняття безпеки у Конституції України визначив Д.О. Беззубов⁴; М.О. Воротнюк спробувала окреслити

¹ Шаблистий В. В. Стан вітчизняних досліджень періоду незалежності щодо забезпечення безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Кримінологічної асоціації України : збірник наукових праць. – 2013. – № 4. – С. 199.

² Дзьобань О. П. Проблеми безпеки у договірній концепції Томаса Гоббса : аксіологічний аспект / О. П. Дзьобань // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 (6). – С. 161-167.

³ Шеломенцев В. П. Кримінологічна безпека у кіберпросторі: система понять / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал ; Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2010. – № 23. – С. 342-348; Шеломенцев В. П. Безпека людини, суспільства і держави в Україні : кримінологічний аспект / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал ; Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2010. – № 22. – С. 215-222.

⁴ Беззубов Д. О. Дефініція безпеки у Конституції України / Д. О. Беззубов // Дежава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 54. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – С. 190-195.

концепцію людської безпеки на міжнародному рівні¹; поняття особистої безпеки людини та її структуру визначила О.Б. Боднар²; польська вчена Л.Ф. Коженефски дослідила безпеку як основне право людини³; психологічну безпеку людини коротко окреслив А.О. Застело⁴; словацький дослідник Станіслав Філіп звернув увагу на безпеку людини при регіональних надзвичайних ситуаціях⁵; лише В.П. Тихий декілька останніх років свої дослідження присвятив кримінально-правовому забезпеченню безпеки людини⁶.

На нашу думку, не потребує жодного обґрунтування вказівка Станіслава Філіпа на те, що безпека займає друге з найважливіших місць в житті кожної людини, на першому ж знаходяться власне фізіологічні потреби. Проте індивідуальна безпека великою мірою залежить від місцевої – державної безпеки. У Словацькій Республіці політика безпеки здійснюється для забезпечення безпеки як основної умови життя кожної особистості, захисту від загрози порушення її прав та безпеки життя в цілому⁷.

¹ Воротнюк М. О. Концепція людської безпеки: теоретичні аспекти / М. О. Воротнюк // Вісник Одеського національного університету. Том 14. – Випуск 13. Соціологія і політичні науки. – 2009. – С. 725-730.

² Боднар О. Б. Поняття особистої безпеки людини і її структура / О. Б. Боднар // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – Випуск 2 (5) / 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizvru/2011_2/p5_30.html.

³ Коженефски Л. Ф. Безпека як основне право людини / Л. Ф. Коженефски // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди» : збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 23. – С. 363-370.

⁴ Застело А. О. До проблеми психологічної безпеки особистості / А. О. Застело // Збірник наукових праць. Психологічні науки. – Том 2. – випуск 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2012.../22.pdf.

⁵ Stanislav Filip. Risk management in district territories / Stanislav Filip [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviem/2011_2/2.pdf.

⁶ Тихий В. П. Проблеми кваліфікації злочинного порушення безпеки людини / В. П. Тихий // Вісник Академії адвокатури України. – 1 (7). – 2010. – С. 115-116; Тихий В. П. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини, суспільства, держави та людства / В. П. Тихий // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозіуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 403-406; Тихий В. П. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правового забезпечення безпеки людини / В. П. Тихий // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 року / Упорядники: Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 507-510.

⁷ Stanislav Filip. Вказана праця. – С. 1.

Разом з тим навряд чи можна говорити про фізіологічні потреби людини без відчуття власної безпеки. Вважаємо, що яскравим прикладом безпечності українців можуть бути історичні традиції селян, які вхідні двері до власного будинку практично ніколи не зачиняли – відсутність людей у домі засвідчувала звичайна дерев'яна гілка, що фіксувалася між дверними рамами та ручкою. Будь-який відвідувач, зайшовши на подвір'я та побачивши такий дверний «замок», однозначно розумів відсутність хазяїв вдома і, у більшості випадків, йшов геть.

Слід визнати, що навіть у тих людей, яким ще притаманні подібні звички, сталися докорінні переміни у сприйнятті світу та свого місця у ньому. Сучасні джерела виникнення небезпеки свідчать про неможливість їх усунення чи мінімізації негативного впливу власними силами.

О.П. Дзьобань зазначає, що проблема безпеки має велике значення для будь-якої людської спільноти у зв'язку з необхідністю попередження й ліквідації загроз, здатних позбавити людей матеріальних і духовних цінностей, а в деяких випадках і життя. У сучасних суспільствах, незважаючи на наявність інститутів прав людини, які покликані забезпечувати необхідні умови існування індивідів, безпека останніх залишається надзвичайно актуальною, оскільки задоволення саме цих інтересів є певною умовою здійснення всіх інших інтересів¹.

Філософське обґрунтування доцільності усестороннього дослідження безпеки людини якісно доповнює Д.О. Беззубов. Вчений вважає, що у сучасних умовах розбудови правової системи України, що базується на зміцненні гарантії прав людини і громадянина, важливим є піднесення на належний рівень правосвідомості й правової культури населення України з одночасним визначенням місця і ролі Конституції України в забезпеченні безпечного розвитку нації та протидії різноманітним загрозам в сучасному світі. Велике значення в реалізації цього процесу належить правовому вихованню, правовій освіті та науці. Без глибоких знань прав, свобод і обов'язків людини і громадянина, чинного законодавства та місця і ролі категорії «безпека» при їх дотриманні стає неможливим входження України в світову спільноту та повна реалізація задекларованих прав і свобод². Проте надалі він аналізує безпековий вимір Конституції України виключно з позицій державних інтересів, що, на нашу думку, є не зовсім виправданим.

М.О. Воротнюк справедливо зазначає, що у сучасному складному світі поняття «безпека» значно трансформувалось – від виключно війсь-

¹ Дзьобань О. П. Вказана праця. – С. 161.

² Беззубов Д. О. Вказана праця. – С. 190.

ково-політичного сприйняття до більш багатомірного. На перший план виходить відносно нове поняття людської безпеки (human security), що свідчить про трансформацію сприйняття акторів сучасної міжнародної політики – від фокусу на державі у напрямку до багаторівневої структури. Твердження, що безпека кожного окремого індивідуума автоматично походить від безпеки держави, більше не розцінюється аксіоматично. Таким чином, відбулось переміщення від державоцентричного поняття державної безпеки у напрямку до більш гуманістичного мікроорієнтованого поняття людської безпеки¹.

На думку багатьох дослідників, більш доцільно розглядати людську безпеку у «вузькому» контексті, а саме як відсутність насильства над особою. Це могло б сприяти більш чіткому окресленню понятійного апарату, ідентифікації загроз безпеці та механізмів розв'язання цих проблем. Адже в сучасному світі людська ціна конфліктів постійно зростає. На зміну конфліктам міждержавним прийшли конфлікти внутрішні, часто із міжнародним забарвленням. Зараз основними загрозами людській безпеці виступають конфлікти низької інтенсивності, у яких конфліктуючі сторони уникають повномасштабних зіткнень, а головними жертвами є цивільне населення, чи асиметричні конфлікти. Характерним є використання дітей як комбатантів та поширення паравоєнних угруповань. Окрім прямих людських втрат, збройний конфлікт призводить до непрямих людських втрат через голод та хвороби, не кажучи вже про зруйновану інфраструктуру, втрачені ресурси та ін.²

У свою чергу, ми повністю погоджуємося з О.Б. Боднар стосовно того, що категорія «особиста безпека людини» має безумовно важливе значення. Вона виступає найголовнішим і фундаментальним принципом побудови правової системи, галузей права та їх інститутів з точки зору забезпечення безпечного функціонування і розвитку суспільних відносин. При цьому домінуючим у системі безпеки має бути забезпечення безпечного існування особистості, її прав і свобод. Ось чому держава повинна гарантувати такі умови життя, за яких неухильно додержувалися б закони (принцип законності), і при цьому забезпечувалася б відносна безпека індивідів у суспільстві, щоб кожному з них гарантувалися найбільш сприятливі умови безпечного існування. При цьому слід додержуватися найважливішого супровідного принципу: реалізація прав і свобод особистості не повинна порушувати права і свободи інших осіб.

¹ Воротнюк М. О. Вказана праця. – С. 725.

² Human Security: Approaches and Challenges. UNESCO Social and Human Sciences Sector, 2008. – P. 164-165.

Тут має бути оптимальний баланс між захистом демократичних інститутів, загальних інтересів та захистом прав і свобод особистості. Саме цей аспект у межах сучасної науки закладає підвалини для його подальшого розроблення в майбутньому¹.

Враховуючи вказівку В.П. Тихого на те, що безпечне буття, існування, вільне від фізичних та психологічних загроз, – одне із головних стремлінь людини, суспільства, людства, безпека завжди є благом і метою, які відповідають глибоким сподіванням людей; потреба людини у безпеці є однією з найнеобхідніших потреб, її виробництво не може зупинитись ні на мить², слід визнати, що безпеці людини у вітчизняній науці приділяється явно недостатньо уваги. Особливо це стосується крайніх, проте найдієвіших засобів її забезпечення, якими, безумовно, виступають норми кримінального закону.

Разом з тим дослідження лише кримінально-правових аспектів забезпечення безпеки людини навряд чи можна вважати повним без обов'язкового врахування міжгалузевих зв'язків кримінального права з суміжними галузями права та суміжних наук. Безумовний пріоритет отримують методологічні засади такої діяльності.

Саме тому слід повністю погодитися із твердженням, що сьогодні й у перспективі, очевидно, подальші адекватні реальній соціальній дійсності наукові розвідки в царині безпеки без опори на класичну спадщину видаються досить сумнівними. Безперечно, творчість Т. Гоббса та І. Канта, інших великих мислителів, незважаючи на їх цінність і перманентну актуальність, повністю не вичерпують всіх аспектів соціально-філософського й філософсько-правового осмислення проблеми безпеки. Однак погляди цих мислителів є найбільш показовими й можуть стати тим перспективним аспектом осмислення сутності безпеки, навколо якого будуватиметься майбутня система забезпечення безпеки як на національному, так і на глобальному рівнях³.

Більш того, М.О. Воротнюк зазначає, що людська безпека – це не просто нове перейменування старих станів та практик. Це повномасштабне визнання взаємопов'язаності всіх безпекових проблем, а отже й

¹ Боднар О. Б. Вказана праця.

² Тихий В. П. Проблеми кваліфікації злочинного порушення безпеки людини / В. П. Тихий // Вісник Академії адвокатури України. – 1 (7). – 2010. – С. 115.

³ Дзьобань О. П. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект) / О. П. Дзьобань, Ю. С. Разметаєва // Проблеми філософії права. – Т. III. – № 1-2. – Київ-Чернівці : Рута, 2005. – С. 373.

піднесення методології дослідження цих проблем та інструментарію для їх розв'язання на якісно новий рівень¹.

Наступне дослідження сучасного стану національного законодавства щодо забезпечення безпеки людини вимагає визначення його меж і критеріїв.

На нашу думку, певним орієнтиром у цьому є наукова позиція С.В. Бородині щодо найпоширеніших види загроз для безпеки людини (висловлена ним ще у 1996 р.). Вчений до них відносить:

1) постійно високу та зростаючу кількість вбивств та смертей від них;

2) самогубства;

3) пожежі;

4) автоаварії;

5) безвісні зникнення людей;

6) виробничий травматизм і низький рівень медичної допомоги;

7) авіакатастрофи, аварії на водному і залізничному транспорті;

8) побутовий травматизм та ін.²

Одне з Інтернет-видань до основних свобод (умов), що забезпечують безпеку людини, відносить:

1) свободу особистості;

2) мир і особисту безпеку;

3) повну участь у процесах управління;

4) захищеність прав людини;

5) доступ до ресурсів і засобів першої життєвої необхідності, включаючи доступ до медичних послуг і освіти;

6) сприятливе для життя людини навколишнє природне середовище³.

Вважаємо, що саме вивчення сучасного стану національного законодавства щодо регулювання наведених суспільних відносин із безумовним врахуванням мінімізації криміногенних факторів може у майбутньому позитивно вплинути на відчуття захищеності кожного із нас у

¹ Воротнюк М. О. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину / М. О. Воротнюк, С. О. Сушко. – Одеса : Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueeros/ukraine/07749.pdf>.

² Бородин С. В. Уголовно-правовые и иные проблемы обеспечения безопасности личности в России / С. В. Бородин // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – Институт государства и права РАН, 1996. – С. 26-28.

³ Проблема безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/problema-bezopasnosti.html>.

випадку хоча б часткового врахування вироблених пропозицій законодавцем.

Враховуючи численні дослідження кількісно-якісних показників злочинності та супутніх їй фонових явищ як в Україні, так і у світі, ми спеціально зупинимось лише на тих аспектах, від стану запобігання яким напряму залежить безпека людини. Одночасно будуть аналізуватися й положення нормативно-правових актів (без прямої прив'язки до КК України).

На нашу думку, оптимальною може бути така схема дослідження основних загроз безпеці людини:

- 1) загальний стан злочинності в країні;
- 2) всі види вбивств, самогубств¹ та безвісного зникнення людей;
- 3) аварії з транспортом усіх видів;
- 4) пожежі, у тому числі з летальними наслідками;
- 5) виробничий травматизм;
- 6) медичне забезпечення;
- 7) корупція.

Своєї окремої характеристики вимагає стан правового забезпечення і, як наслідок, стан запобігання і протидії корупції в Україні, проте саме тут має розглядатися і стан кримінально-правового забезпечення охорони людини від таких небезпечних проявів.

За офіційними статистичними даними ДССУ, в Україні з 1990 р. до 20.11.2012 р. (до часу вступу нового КПК України) спостерігається відносно стабільна динаміка по збільшенню кількості зареєстрованих злочинів при надзвичайно складній демографічній ситуації (постійне зменшення населення країни).

Так, у 1990 р. зареєстровано 369809 злочинів при населенні понад 52 млн. людей, тоді як у 2010 р. зареєстровано 505371 злочин при населенні приблизно 45778,5 чоловік; у 2012 р. (до 20.11.2012 р.) зареєстровано 447147 злочинів при населенні приблизно 45495252 чоловік. Звичайно, для повноти картини слід вказати на те, що середина 90-х рр. ХХ століття характеризується стрімким зростанням усіх видів злочинів.

Не може не звернути на себе увагу той факт, що за розглядуваний період кількість засуджених осіб за вчинені злочини також є відносно стабільною. Так, у 1990 р. їх кількість становила 104199 чоловік, у 2010 р. – 168774 особи, у 2012 р. – 162881 особа.

З наведених даних стає однозначно зрозумілим, що чисельність

¹ Прим. автора: самогубства будуть окремо аналізуватися у підрозділі щодо кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини.

населення України невпинно зменшується, а кількість злочинів та засуджених осіб за їх вчинення в цілому збільшується. Така ситуація свідчить про злочинність як одну з основних загроз як для безпеки людини, так і для безпеки держави.

Загальнодержавні тенденції виникнення, стану та запобігання злочинності є предметом окремого дослідження, про що свідчать праці О.Г. Кулика. Так, вчений цілком слушно зазначає, що правоохоронні органи, зокрема ОВС, в умовах розбудови ліберального суспільства мають переходити до соціально орієнтованої моделі функціонування, обмежувати репресивну складову своєї діяльності, активніше здійснювати різнопланові запобіжні заходи, розширювати форми та методи співпраці з населенням¹. Разом з тим не можемо повністю підтримати такий висновок автора.

Так, регіони України помітно відрізняються за рівнем злочинності, але характер її динаміки у всіх регіонах дуже часто є схожим. Проблемними з огляду на стан злочинності є східні та південні регіони, а також м. Київ; середній рівень злочинності спостерігається у центральних та північних регіонах; найнижчі показники злочинності характерні для західних областей країни. Ключовим фактором місця регіону за рівнем злочинності є ступінь його урбанізації. У регіонах з високим ступенем урбанізації рівень злочинності вище, а в регіонах з меншим значенням цього показника – нижче².

З такою категоричною позицією О.Г. Кулика важко погодитися, оскільки, за твердженням О.М. Костенка, предметом кримінології має бути не лише питання: «Чому людина вчиняє злочин?», а й питання: «Чому люди не вчиняють злочини?». Іншими словами, кримінологія, щоб забезпечити безпеку людей від злочинності (кримінологічну безпеку), має досліджувати причини не лише того, чому люди вчиняють злочини, а й причини того, чому люди не вчиняють злочини³. Все це об'єднується у вчення про детермінацію злочинності, що є методологічною основою наукового обґрунтування заходів запобігання та протидії

¹ Кулик О. Г. Злочинність в Україні : тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – С. 224.

² Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 79.

³ Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – С. 180.

злочинності¹.

На нашу думку, тут особливу увагу слід зосередити на духовності в механізмі злочинної поведінки та рівні духовної культури взагалі, оскільки навряд чи для жителів Сходу та Півдня України є звичним щонедільне відвідування церкви. Разом з тим порушена проблема буде окремо розглядатися далі.

Особливу занепокоєність у контексті розглядуваного питання викликає стан злочинності неповнолітніх.

Злочинність неповнолітніх та деліквентність дітей до 14-річного віку були, є та будуть залишатися надзвичайно актуальними проблемами для наукових досліджень вчених у галузі педагогіки, психології, соціології, юриспруденції та інших наук гуманітарного профілю. Ці, на жаль, одвічні теми для дискусій вчених, представників державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій та пересічних громадян мають під собою реальне підґрунтя².

Так, за офіційними даними ДІАЗ МВС України, протягом 2010 року неповнолітніми або за їх участю вчинено 17342 злочини (5,3% від усіх зареєстрованих), у 2011 році – 17846 (5,6% від усіх зареєстрованих), у 2012 році – 14238 (5% від усіх зареєстрованих), що свідчить про невтішну постійно стабільну тенденцію кількості таких злочинів.

Не дивлячись на досить незначну щорічну кількість злочинів, вчинених неповнолітніми порівняно із загальним станом злочинності в Україні, доводиться констатувати той факт, що навіть цих неповних 5-6% повинні викликати як мінімум занепокоєність у відповідних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Що стосується ОВС, то вони у цьому напрямку повинні перш за все вживати профілактичних заходів, а вже потім займатись розкриттям та розслідуванням вчинених неповнолітніми злочинів.

В.С. Батиргарєєва звертає увагу ще й на рецидивну злочинність неповнолітніх в Україні, оскільки майже кожен десятий засуджений підліток є рецидивістом. Це дуже тривожна тенденція у злочинності неповнолітніх, що свідчить про ситуацію, коли все більше дітей ігнорують

¹ Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) : моногр. / А. М. Бойко. – Львів : Вид. центр Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2008. – С. 114.

² Шаблюстий В. В. Злочинність неповнолітніх як загроза національній безпеці України / В. В. Шаблюстий // Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю неповнолітніх : вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27-28 квітня 2012 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 102.

навіть такий негативний вид реакції держави як винесення судом вироку. Саме за рахунок неповнолітніх за всіх часів розширювалася соціальна база рецидивної злочинності¹.

Очевидно, що ступінь суспільної небезпечності особи, котра вчинила новий злочин під час відбування покарання, як правило, значно вищий, ніж тієї особи, котра вчинила новий злочин, але ще ніколи не була засуджена за вчинення попередніх злочинів².

Слід зазначити, що відповідно до п. 1 ст. 1 ЗУ «Про охорону дитинства» дитиною є особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше³.

Згідно зі ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки» національною безпекою є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондових ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

¹ Батиргарєєва В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргарєєва. – Х. : Право, 2009. – С. 217-218.

² Бурдін В. М. Призначення покарання за сукупністю вироків (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін, Г. Р. Мартинишин. – Львів : Ліга-Прес, 2014. – С. 6.

³ Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

Загрози національній безпеці – наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України, однією із яких у ст. 7 визначено зростання дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва¹.

Наведені статистичні дані та витяги із деяких законодавчих актів свідчать про те, що злочинність неповнолітніх сьогодні в Україні стає реальною загрозою її національній безпеці (головним об'єктом якої є безпека людини), адже не вжиття або неефективне вжиття заходів щодо усунення дитячої та підліткової бездоглядності, безпритульності, бродяжництва може призвести до постійного зростання кількості вчинених злочинів тими, від кого напряду залежить майбутнє будь-якої держави.

Дитячу та підліткову бездоглядність, безпритульність, бродяжництво кримінологічна наука відносить до так званих фонових явищ злочинності, які виступають своєрідними каталізаторами для вчинення злочинів та формування антисуспільної, злочинної поведінки².

Дуже часто трапляються випадки вчинення злочинів (іноді дуже жорстоких) дітьми із цілком забезпечених та благополучних сімей, а тому профілактична діяльність повинна охоплювати практично всіх осіб до 18-річного віку. Чи не головними суб'єктами такої діяльності мають стати батьки або особи, які їх замінюють.

Разом з тим існують далеко не поодинокі випадки схиляння батьками або іншими родичами до виживання дітьми різних одурманюючих речовин. Існує точка зору щодо криміналізації таких небезпечних дій у ст. 315 КК України³.

Постійне пропагування практично у всіх ЗМІ культу насильства та жорстокості, всездозволеності, порушення загальноприйнятих норм моралі, можливості уникнення відповідальності за будь-які діяння найбільше впливає на підростаюче покоління, формуючи у нього тим самим відчуття нормальності такого стану суспільства, відсутність у молоді проявів нетерпимості та засудження всього цього.

Отже, проміжним висновком поверхового розгляду як злочинності в цілому, так і злочинності неповнолітніх є те, що не дивлячись на пос-

¹ Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. – З наступними змінами та доповненнями.

² Аванесов Г. А. Кримінологія / Аванесов Г. А. – М. : Академія МВД ССРСР, 1984. – С. 192.

³ Литвак О. М. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : монографія / О. М. Литвак, І. В. Однолько. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУВС, 2012. – С. 188-189.

тійне скорочення чисельності населення країни, кількість злочинів є або стабільно високою, або має тенденцію до зростання. Це, у свою чергу, вимагає розробки адекватних заходів реагування.

Сучасний стан найнебезпечніших посягань на людину яскраво ілюструє така таблиця¹:

Роки з/п	Кількість умисних вбивств, замахів на умисне вбивство	Кількість умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого	З них не розкрито	Показник на 100 тис. населення
2006	3220	-	233	6,9
2007	2906	-	200	6,3
2008	2707	-	209	5,9
2009	2478	1118	180	7,8
2010	2356	999	392	7,3
2011	2506	848	417	7,3
2012 (до 20.11)	2100	724	402	6,2
Всього	18273	3689	2033	-

Також слід поглянути на статистичні дані, що не входять до офіційної статистики умисних вбивств, проте без них «загальна картина» буде неповною. Мова йде про безвісно зниклих осіб, ситуацію з якими ілюструє така таблиця:

Роки з/п	Оголошені в розшук	Розшукані	Знайдені вбитими	Залишились незнайденими
2005	6792	4259	492	2041
2006	5625	4053	499	1073
2007	5563	3949	535	1079
2008	5061	3549	542	970
2009 (9 місяців)	3217	2286	532	399
Всього	26258	18096	2600	5562

¹ Статистичні дані про кількість умисних тяжких тілесних ушкоджень, що спричинили смерть потерпілого та кількість нерозкритих таких посягань, з 2006 р. до 2009 р. відсутні.

Як зазначають окремі вчені, в Україні за останні десять років кількість безвісно зниклих поступово зростає і нині становить майже п'ять тисяч осіб. Згідно з обліками ДІАЗ МВС України впродовж 2008 р. у державі розшукували 10084 таких особи, із них 1847 – діти, розшукано 4434 особи, зокрема 1696 дітей. Значна частина безвісно зниклих осіб стає жертвами злочинів. Так, у 2007 р. жертвами злочину стали 49 осіб, з них 6 – неповнолітні, у 2008 р. – 47, неповнолітніх – 4. Досі немає принципового підходу до розв'язання цієї проблеми, що призводить до прийняття ОВС необґрунтованих рішень про закриття кримінального провадження за фактами безвісного зникнення осіб. Упродовж 2008 р. порушено лише 353 кримінальні справи, у той час як залишок безвісно зниклих осіб на кінець року складав 5001¹.

А.П. Закалюк, проводячи кримінологічну характеристику умисних вбивств, дійшов до висновку, що в останні роки відмічаються деякі негативні тенденції щодо мотивів, способів та об'єктів вчинення цих злочинів. До них належать: зростання питомої ваги корисливої мотивації, яка пов'язана із бізнесовими відносинами, знищенням конкурентів, кредиторів; застосування особливої жорстокості та катування не лише як способу, а й безпосередньої мети злочину; вбивство переважно з корисливих мотивів людей похилого віку, цілих сімей, заручників, а також у політичних інтересах – журналістів. Поширеними залишаються вбивства на замовлення. Зростає суспільна небезпечність, професійність, зухвалість умисних насильницьких злочинів².

Із наведених даних єдиним можливим позитивним результатом є лише той факт, що кількість умисних вбивств в Україні знаходиться в межах загальносвітових тенденцій. Так, Я.І. Гілінський зазначає, що в цілому рівень вбивств у світі і в більшості регіонів відносно стабільний. Загальносвітовий показник протягом 1980-2000 років утримується приблизно між 6-8 вбивствами в рік на 100 тис. населення з невеликим збільшенням у 1989 році і 1992-1994 роках. Найбільш високі середні показники вбивств – 23-26 – у країнах Латинської Америки і Карибського басейну. Так, в 2010-2012 роках на перше місце в світі за рівнем вбивств, випередивши Колумбію, вийшла Венесуела: в 2010 році – 48, 2011 – 67, 2012 – 73. Високий рівень вбивств у країнах Африки на пів-

¹ Казакова О. Правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ щодо первинного реагування на заяви та повідомлення про безвісно зниклих осіб / О. Казакова, М. Корчовий // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 2. – С. 125-126.

² Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – С. 38.

день від Сахари – 17-21 з тенденцією до зниження (максимум – 21 в 1989 році, у 2000 році – 17). Найбільш низькі показники – в Арабських державах (2-3) і в країнах ЄС (1,0-2,5), а також у Японії (0,6-1)¹.

На нашу думку, рівень насильницької злочинності в країнах ЄС є ще одним беззаперечним аргументом на користь європейських прагнень українського народу – це не тільки високі соціальні стандарти у всьому, а й повага до себе, до оточуючих, виховання з раннього дитинства почуття толерантності, нормального сприйняття тих проявів об'єктивної дійсності, які в СРСР вважалися злочином, або їх існування заперечувалося².

Разом з тим кількість нерозкритих вбивств та не знайдених безвісно зниклих осіб невтішно вказує на те, що безкарними поряд з нами в одній країні проживають тисячі тих, кого можна вважати підозрюваним у вчиненні різних найтяжчих злочинів проти людини, а тому кожному із нас треба починати змінювати ситуацію на краще з себе – позбутися байдужості до того, що відбувається навкруги, ставши очевидцем злочину, не боятися потім давати офіційні свідчення та ін.

Конкретні заходи щодо запобігання умисним вбивствам та іншим насильницьким злочинам запропоновано Б.М. Головкіним³, а тому їх повторення буде зайвим.

Реалізація останньої пропозиції однозначно потребує якісного оновлення законодавства щодо забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві з його повним фінансуванням з державного бюджету.

Залежність безпеки людини і безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні найповніше дослідженні В.А. Мисливим. Так, вчений цілком слушно вказує, що безпека функціонування транспортної системи – важливий чинник життєдіяльності сучасного суспільства. Особлива роль у цій системі належить повітряному пасажирському транспорту,

¹ Гилинский Я. И. Социальное насилие : монография / Я. И. Гилинский. – СПб. : ООО Издательский Дом «Альфа Пресс», 2013. – С. 56-57.

² Шаблистий В. В. Про нові підходи до характеристики найнебезпечніших посягань на людину / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19-20 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 353.

³ Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : ППВ «Нове-слово», 2004. – 252 с. – Бібліогр. : с. 220-250. ; Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – 431 с. : табл. – Бібліогр. : С. 389-431.

який в Україні стрімко розвивається через оновлення парку повітряних суден, будівництво сучасних аеропортів, удосконалення інфраструктури обслуговування повітряного руху та безпеки польотів, покращення підготовки авіаційного персоналу¹. За статистичними даними в Україні в ДТП щорічно гине близько 7 тис. і отримують травми різного ступеня тяжкості 37-40 тис. людей. Кожні 16 хвилин виникає дорожня пригода, майже кожні дві години гине людина. У середньому за добу в ДТП гине 14 і отримують травми понад 100 осіб. Близько 90% загальної кількості загиблих – особи працездатного віку. Питома вага злочинів проти безпеки дорожнього руху становить 97,2% від інших порушень правил на транспорті, а кількість постраждалих у багато разів перевищує їх кількість на всіх видах транспорту разом узятих².

Наведені дані, як мінімум, змушують кожного із нас задуматися над кардинально іншим ставленням до проблеми безпеки на дорогах і, можливо, до переосмислення в рамках окремого дослідження змісту вини у тих випадках, коли водій транспортного засобу у стані сп'яніння спричиняє загибель одного чи декількох учасників дорожнього руху.

З цього приводу показовим є сюжет, продемонстрований на одному з телеканалів. Понад мільйон смертей через ДТП стається щороку в світі. Медики переконані, що загиблих було б менше, якби пересічні люди знали, як надавати потерпілим першу домедичну допомогу. У Європі переважна більшість населення має такі навички. В Україні ж більше 80% відсотків людей допомогти потерпілим у разі потреби не зможуть. Досвід медиків підтверджує: частіше за все першу допомогу на місці ДТП не надають. І навіть фіксуються такі випадки, коли в натовпі витріщак стоять медичні працівники і просто байдуже чекають, коли приїде «швидка допомога». Байдужість, переляк і відсутність знань у звичайних перехожих – також причина смертності на дорогах, як твердять медики. На їхню думку, через ненадання домедичної допомоги близько 40% потерпілих у ДТП не доживають до приїзду швидкої. Лікарі і громадські організації констатують: українці не вчаться, як дія-

¹ Мисливий В. А. Відповідальність за здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом у стані сп'яніння: аналіз складу злочину / В. А. Мисливий // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 15.

² Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. – С. 6.

ти в критичній ситуації. Хоча такі курси є і платні, і безкоштовні. Спеціалісти радять проходити українцям курси з надання першої медичної допомоги. Зобов'язати до навчання – такий законопроект за європейським прикладом пропонують депутати. У кожному колективі, за задумом авторів документу, має бути певна кількість людей, які уміють приходити на допомогу. Законотворці підраховали, що якщо десята частина дорослих в Україні це знатиме – смертність меншатиме. Вони вважають, що це дозволило б урятувати близько 20 тис. життів щороку. Якщо ж медичних знань немає, підказують фахівці, небайдужі люди також можуть знайти можливість допомогти потерпілим. Зокрема подзвонити на 103 і запитати про належні дії в критичній ситуації, поговорити з потерпілим до приїзду лікарів і навіть просто пропустити карету швидкої на дорозі¹.

На нашу думку, курси долікарської допомоги слід запровадити як обов'язкову навчальну дисципліну в навчальних закладах всіх рівнів освіти – від старших класів середньої школи до вищої школи. Для цього потрібні відповідні зміни до законодавства, що регулює освітянську сферу.

Також слід поглянути на виробничий травматизм як на одну із найпоширеніших загроз безпеці людини.

Як відомо, випадки травматизму на виробництві, на жаль, є непоодиноким явищем на підприємствах нашої держави. Те, що сьогодні відбувається на будівельних майданчиках, на територіях промислових підприємств і в автопарках, примушує замислитися про тлінність людського існування, бо недотримання правил техніки безпеки зрештою призводить до травматизму і нещасних випадків на виробництві, і, як правило, потерпілими від цих нещасних випадків є самі співробітники підприємств. Перелік законодавчих актів і нормативно-правових процесуальних документів, спрямованих на усунення цих негативних явищ, достатньо великий, але не кожен керівник намагається дотримуватися їх вимог. Можна довго дискутувати про те, що в отриманих травмах і каліцтвах часто винні самі потерпілі, проте обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної їм життю та здоров'ю, лежить на адміністрації підприємства. Нещасний випадок на виробництві законодавець розглядає як обмежену в часі подію або раптову дію на працівника виробничого чинника або обставин, які трапилися в процесі виконання ним трудових

¹ Всіх українців хочуть відправити на обов'язкові курси першої допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/zdorovya/ukrayinciv-hochut-vidpraviti-na-obov-yazkovi-kursi-pershoyi-dopomogi-311210.html>.

обов'язків, внаслідок яких заподіяна шкода його здоров'ю або настала смерть. З відшкодуванням матеріальної (майнової) шкоди в даних випадках все більш-менш зрозуміло, однак багато керівників забувають про те, що у потерпілого від нещасного випадку є можливість стягнути і моральну шкоду. Доволі часто багатьом представникам суб'єктів підприємницької діяльності тільки в судовому засіданні стає відомо, що працівник підприємства або його близькі родичі мають право скористатися передбаченим законодавцем правом стягнути шкоду за отримані травми, каліцтва або смерть, що трапились при виконанні службових обов'язків¹.

За офіційними статистичними даними, у 2012 році в результаті аварій і нещасних випадків в Україні було травмовано понад 9800 чоловік, у тому числі 623 – смертельно. Держгірпромнагляд у 2012 році зафіксував більш ніж 1,5 млн. порушень вимог законодавчих і нормативно-правових актів з охорони праці і промислової безпеки. Крім того, майже 130 тис. разів тимчасово припинялися виробництво, виконання робіт або надання послуг, оскільки створювалися загрози життю працівників. До органів прокуратури направлено майже 1,5 тис. матеріалів щодо порушення законодавства про охорону праці. Фондом соціального страхування від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань в Україні виплачено на відшкодування збитку постраждалим 4 937 719,6 тис. грн. або 68,7% всіх витрат Фонду, а на медичну і соціальну реабілітацію – 361 706,7 тис. грн. або 5%².

Разом з тим проведений нами аналіз матеріалів ЄДРСР (всього близько 350 електронних копій обвинувальних вироків) показав, що до кримінальної відповідальності притягується майже в 40 разів менше службових осіб від загальної кількості всіх зафіксованих нещасних випадків. У середньому лише кожен другий випадок смертельного травмування закінчувався обвинувальним вироком суду. При цьому жоден винний не був засуджений до реального відбуття покарання у вигляді позбавлення волі.

¹ Беліков О. Нещасні випадки на виробництві. аспекти відшкодування моральної шкоди / О. Беліков // Юридична канцелярія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2562>.

² Андрусенко Н. Лише кожна друга смерть на виробництві завершується «криміналом», при цьому за грати ніхто не сідає – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/lishe_kogna_druga_smert_na_virobnitstvi_zavershue_tsya_kriminalom_pri_tsomu_za_grati_nihto_ne_sidae_doslidgeniya_1830621.

Так, 25.05.2011 року Центрально-міський районний суд м. Кривий Ріг Дніпропетровської області розглянув таку кримінальну справу. С., працюючи відповідно до наказу № 54 від 01.06.2009 року на посаді гірничого майстра ЗАТ «Трест «Кривбасшахтопроходка», будучи відповідальною особою та зобов'язаним дотримуватися нормативно-правових актів з охорони праці під час безпосереднього виконання підземних робіт на шахтах і рудниках, пов'язаних з Переліком робіт з підвищеною небезпекою, затвердженим наказом Державного комітету України з нагляду за охороною праці № 15 від 26.01.2005 року, проявляючи злочинну необережність, не передбачаючи, що в результаті його дій могли настати наслідки у вигляді загибелі людини, хоча повинен був і міг це передбачити, 10.02.2010 року вчинив злочин у сфері безпеки виробництва, у результаті чого настала смерть робітника. С. визнаний у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 272 КК України, йому призначено покарання у вигляді 1 року обмеження волі з позбавленням права займати посади в якості майстра підземних робіт підприємства строком на 1 рік¹.

З цього приводу слушною є вказівка В.І. Борисова на те, що усвідомлення порушень правил безпеки супроводжується бажанням такого порушення, а отже, усвідомлене ставлення особи до діяння містить ознаки прямого умислу, виключаючи при цьому передбачення, звернене до наслідків. «Прямим» наслідком таких порушень слід визнавати зниження рівня безпеки на виробництві, який співпадає, як правило, з діянням у часі і є, по суті, властивістю самого порушення². Основний наслідок для цих злочинів зумовлений порушенням правил безпеки. Він, з одного боку, фізично притаманний певному порушенню (дії або бездіяльності), впливає з нього, а з іншого, руйнує суспільні відносини, що забезпечують на виробництві безпеку. Такий наслідок, з певною долею умовності, слід вважати властивістю порушення³.

Дещо іншу позицію з цього питання займає О.О. Бахуринська. Вчена вважає, що при усвідомленому порушенні вимог безпеки виробництва (при усвідомленні суспільної небезпеки вчинюваного діяння)

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16734096>.

² Борисов В. І. Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. І. Борисов. – Харків, 1993. – 35 с.

³ Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : дис.... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Борисов Вячеслав Иванович. – Х., 1992. – С. 240.

елемент передбачення можливості настання суспільно небезпечних наслідків не може бути виключений зі змісту психічного ставлення суб'єкта до злочину в цілому. У свою чергу таке передбачення буде обумовлювати і вольове ставлення до наслідків – при бажанні чи свідомому припущенні настання наслідків у вигляді фактичної шкоди здоров'ю потерпілого, загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків злочин вважається умисним, але кримінальна відповідальність за статтями 271-275 КК України в цьому випадку наставати не може – тоді матиме місце, залежно від обставин, умисний злочин проти життя чи здоров'я особи або службове зловживання чи перевищення повноважень¹.

Враховуючи пріоритетність кримінально-правового забезпечення життя та здоров'я людини, видається достатньо дискусійною пропозиція Г.С. Крайник щодо вилучення з ч. 1 ст. 272 вказівки на «загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків»², оскільки саме така конструкція складів злочинів максимально направлена на запобігання настанню реальних наслідків певного зниження рівня безпеки на виробництві.

Зазначене переконливо свідчить про те, що виробничий травматизм є реальною загрозою безпеці людини, а питання щодо подальшого удосконалення правового забезпечення запобігання даній загрозі є достатньо актуальним напрямком дослідження.

Стан боротьби із пожежами також потребує свого наукового забезпечення, оскільки офіційні статистичні дані УкрНДІЦЗ свідчать про невтішні результати людської діяльності. Так, у 2001 році зафіксовано 57925 пожеж, прями збитки від яких склали 77 млн. 832 тис. грн., у 2002 році – 59679 пожеж, збитки – 88 млн. 956 тис. грн., у 2003 році – 61286 пожеж, збитки – 89 млн. 546 тис. грн., у 2004 році – 47698 пожеж, збитки – 90 млн. 493 тис. грн., у 2005 році – 49944 пожеж, збитки – 130 млн. 083 тис. грн., у 2006 році – 48084 пожеж, збитки – 201 млн. 930 тис. грн., у 2007 році – 50583 пожеж, збитки – 479 млн. 362 тис. грн., у 2008 році – 46480 пожеж, збитки – 513 млн. 916 тис. грн., у 2009 році – 44015 пожеж, збитки – 483 млн. 098 тис. грн., у 2010 році – 62207 пожеж, збитки – 665 млн. 396 тис. грн., у 2011 році – 60790 пожеж, збитки – 828 млн. 958 тис. грн., у 2012 році – 71443 пожеж, збитки – 860 млн. 70 тис. грн.

¹ Бахуринська О. О. Особливості змісту вини у злочинах проти безпеки виробництва / О. О. Бахуринська // Вісник Вищої ради юстиції. – № 2 (10). – 2012. – С. 94.

² Крайник Г. С. Питання кваліфікації порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою при настанні наслідків, передбачених ч. 1 ст. 272 КК України / Г. С. Крайник // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 216–221 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kgcpku.pdf>.

Прямі матеріальні збитки від пожеж просто нівелюються порівняно з такими даними. Так, внаслідок пожеж упродовж 2010 року загинуло 2819 людей, у тому числі 95 дітей; 1537 людей отримали травми, з них 132 дитини. Цього року в Україні в середньому щодня виникало 170 пожеж, на яких гинули 8 осіб, отримували травми 4 людини; упродовж 2011 року: унаслідок пожеж загинуло 2869 людей, у тому числі 92 дитини; 1525 людей отримали травми, з них 139 дітей. Цього року в Україні в середньому виникало щодня 167 пожеж, унаслідок яких гинули 8 осіб, отримували травми 4 людини; упродовж 2012 року внаслідок пожеж загинуло 2751 людина, у тому числі 87 дітей, 1682 людини отримали травми, з них 143 дитини. Цього року в Україні в середньому виникало щодня 214 пожеж, унаслідок яких гинули 8 осіб, отримували травми 5 людей.

Протягом 7 місяців 2013 року в Україні зареєстровано 35938 пожеж проти 42973 2012 року, що менше на 16,4%. Кількість людей, загинувших унаслідок пожеж зменшилась на 15,7% і склала 1385 проти 1643. Кількість травмованих на пожежах зменшилась на 18,8% і склала 881 проти 1085. Матеріальні втрати, завдані пожежами, склали 1 млрд. 652 млн. 352 тис. грн., з яких прямі збитки становлять 384 млн. 261 тис. грн., а побічні – 1 млрд. 268 млн. 91 тис. грн., причому питома вага прямих збитків зменшилася на 35,3%, а побічних – на 22,5%. За звітний період в Україні в середньому щодня виникало 170 пожеж, унаслідок яких гинули 7 осіб, отримували травми 4 людини, вогнем знищувалося або пошкоджувалося 59 будівель і споруд та 10 одиниць транспортних засобів; щоденні матеріальні втрати від пожеж становили 7,8 млн. грн¹.

На нашу думку, однією з можливих причин складної ситуації із пожежами в Україні є недостатнє наукове і, як наслідок, правове, у тому числі й кримінально-правове, забезпечення пожежної безпеки людини, суспільства та держави.

Так, лише у 2003 році І.Г. Куцом захищено кандидатську дисертацію, присвячену кримінально-правовим та кримінологічним аспектам боротьби із пожежами в житловому секторі, у якій він як обґрунтування актуальності свого дослідження наводить такі дані. За годину на нашій планеті виникає до 600 пожеж, з них більше 400 пожеж – у житловому секторі, за рік – понад 5 млн. Таким чином, кожні п'ять секунд виникає

¹ Статистика Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://undicz.mns.gov.ua/files>.

пожежа. Лише за добу в Україні трапляється в середньому 110-120 пожеж, на яких гине 6-7 осіб, дістають опіки та інші травми – 4 особи¹.

Разом з тим слід вказати на існуючі дослідження пожежної безпеки з позиції держави, а не людини. Зокрема, Г.М. Пономаренко вважає, що пожежну безпеку необхідно визначити як вид (напрямок) національної безпеки, яка полягає у захищеності життя та здоров'я людей, майна та інших цінностей фізичних та юридичних осіб, національного багатства і навколишнього природного середовища, за якої забезпечуються своєчасне попередження, виявлення, припинення та нейтралізація пожеж і їх наслідків².

Також слід обов'язково дослідити питання стосовно того, чи є безпека людини ключовим чинником державної політики у сфері медичного забезпечення. Така постановка питання змушує нас звернутися до положень Основного Закону. Конституція України у ст. 49 проголосила, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно; існуюча мережа таких закладів не може бути скорочена.

Основи, затверджені ЗУ 19.11.1992 № 2801-ХІІ, серед всього іншого, передбачають право кожного із нас на охорону здоров'я, гарантії забезпечення та держаний захист цього права, обов'язки (лише чотири) громадян у сфері охорони здоров'я³. Термін «здоров'я» цей закон у ст. 3 визначає як стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад.

Якщо подивитися на дату та час прийняття основоположного закону у сфері охорони здоров'я, то однозначно можна побачити фактичну його зрілість нарівні із незалежністю Української держави, що має

¹ Куц І. Г. Боротьба із пожежами у житловому секторі (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Г. Куц. – К., 2003. – 20 с.

² Пономаренко Г. Пожежна безпека як елемент внутрішньої безпеки держави: поняття та система заходів забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1181/92/>.

³ Основи законодавства України про охорону здоров'я : Затверджено Законом України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України від 26.01.1993 – 1993 р. – № 4. – Ст. 19.

наслідком недоступність для більшості населення якісного медичного забезпечення.

Для всіх є очевидною вже давно назріла необхідність реформування законодавства у сфері охорони здоров'я відповідно до вимог сьогодення, що у свою чергу потребує неабияких матеріальних затрат. Це завдання є одним із пріоритетних для керівництва держави.

У рамках програми «Україна для людей. Здоров'я людей – впевнене майбутнє» у липні 2011 р. вступив в дію закон про реформування системи охорони здоров'я¹, де були визначені пілотні регіони, у яких протягом 2011-2014 рр. відбудеться організаційна та функціональна перебудова системи охорони здоров'я. Такими пілотними регіонами стали Вінницька, Дніпропетровська, Донецька області та місто Київ. Новий курс розвитку медицини спрямований на надання якісної безкоштовної медичної допомоги, створення інституту сімейних лікарів та державний контроль за якістю медичних послуг. Головна мета реформи – поліпшення здоров'я населення, збільшення тривалості життя українців на 1,5 року з 2012 по 2014 рр., забезпечення рівного й справедливого доступу до медичного обслуговування, підвищення якості охорони здоров'я в Україні². При всій повазі до прийнятого рішення Основи і нині залишаються чинними із їх неоднозначними та такими, що не відповідають сучасним реаліям суспільного буття, положеннями.

У Росії 21 листопада 2011 р. прийнято закон № 323-ФЗ «Про основи охорони здоров'я громадян в РФ»³, Цьому рішенню передували суспільні обговорення за участю представників майже всіх галузей народного господарства. Серед його переваг називають виділення окремими статтями прав і обов'язків медичних і фармацевтичних працівників, розкриття змісту (а не просто перелік) принципів охорони здоров'я людей та ін.⁴.

¹ Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві : Закон України від 07 липня 2011 року N 3612-VI // Відомості Верховної Ради України від 30.03.2012. – 2012 р. – № 12. – Ст. 81.

² Медицина в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Медицина_на_Украине#cite_note-emergency-3.

³ Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации : Федеральный закон от 21 ноября 2011 г. № 323-ФЗ // Российская газета. – 2011. – 23 ноября.

⁴ Павленко А. А. Значение Федерального закона «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации» для пенитенциарной медицины / А. А. Павленко // Правовые проблемы укрепления российской государственности : сб. статей. – Ч. 54 / Под ред. С. А. Елисеева, Л. М. Прокументова, В. А. Уткина, О. И. Андреевой, М. К. Свиридова, Н. С. Дергача. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2012. – С. 105-106.

Як бачимо, наші сусіди пішли дещо по іншому шляху забезпечення безпеки людей як ключового чинника у формуванні державної політики у сфері охорони здоров'я – якісно оновили застарілий закон. В Україні розпочато медичну реформу, початкові результати якої неоднозначно оцінюються як фахівцями, так й пересічними громадянами. Саме тому ми не будемо акцентувати увагу на організаційно-правових аспектах реформування найважливішої соціальної складової держави, а пропонуємо поглянути на проблему з позицій крайніх та найдієвіших засобів забезпечення прав і свобод людини і громадянина. Безумовно, ними є норми кримінального закону, які також потребують удосконалення.

Звичайно, безпека та здоров'я вагітних жінок та дітей є запорукою майбутнього держави. Проте якість медичного забезпечення більшості громадян України бажає кращого. На жаль, останнім часом у засобах масової інформації постійно тиражуються випадки недобросовісного (здебільшого необережного) виконання медичними працівниками своїх обов'язків, результатом чого є тяжкі, іноді непоправні, наслідки. При всій очевидності навіть для будь-якого пересічного громадянина наявності складу злочину у діях лікаря, довести вину його вдається дуже рідко. Мова йде лише про декілька складів злочинів, передбачених ст.ст. 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником), 140 (ненадане виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником) та 141 (порушення прав пацієнта) КК України, прийнятого 2001 р. Слід зауважити, що права і обов'язки медичних та фармацевтичних працівників частково окреслено ще у 1992 р.

Вважаємо, що суть проблеми полягає у міжгалузевих зв'язках кримінального закону із процесом його застосування, із застарілою законодавчою базою соціального забезпечення та деякими іншими.

Мова йде не про просту констатацію порушення медичними працівниками своїх обов'язків, а про причинний зв'язок між такими діями та їх суспільно небезпечними наслідками. Окреслена проблема стосується в першу чергу норм кримінального закону, проте виходить далеко за її межі.

Інтернет-простір перенасичений інформацією про лікарські помилки та практичну неможливість притягнути їх винуватців до відповідальності. Масштабні порушення прав пацієнтів через неякісну або невчасну медичну допомогу, професійну недбалість та брак правової культури лікарів призводять до численних смертей, інвалідностей та сотень тисяч додаткових випадків непрацездатності громадян. Так, за підрахунками експертів зі Всесвітньої організації охорони здоров'я, в Україні

від лікарських помилок помирає щодня 6-7 чоловік, а втричі більше стають інвалідами. Попри це, притягнути медика або медичну установу до відповідальності доволі складно. На перешкоді стають здебільшого «корпоративні» інтереси медиків або ж недосконалість законодавчого врегулювання цього питання¹.

Можна зробити проміжний висновок стосовно того, що встановлення причинного зв'язку між тяжкими наслідками або смертю пацієнта та діями лікаря в Україні є практично неможливим, оскільки відповідний висновок робить консилиум лікарів із того ж самого медзакладу. Причину смерті також встановлює судово-медичний експерт при повній підпорядкованості всіх бюро судово-медичних експертиз МОЗ України.

Разом з тим у Великій Британії кожна справа розбирається комісією, складеною з лікарів з різних лікарень. Кожен член комісії ризикує власним авторитетом і довірою пацієнтів, тому зацікавлений якомога об'єктивніше розслідувати справу. Якщо комісія доводить провину лікаря, справа переходить до правоохоронних органів. Судово-медичні експерти підпорядковані МВС. В Ізраїлі помилки лікарів розбирає спеціальний етичний комітет. До його складу входить 6 чоловік: два лікарі, причому один з іншої лікарні, юрист, психолог, представник громадської і релігійної організації².

Враховуючи той факт, що сукупність правових документів у галузі охорони здоров'я людини є базою для соціально-економічних і медико-санітарних заходів, що забезпечують гідне життя людей у суспільстві, слід приєднатися до тих вчених, які вважають розробку та прийняття медичного кодексу України найперспективнішим напрямком розвитку законодавства у сфері охорони здоров'я³.

Більш того, слід погодитися із Г.В. Чеботарьовою стосовно того, що правопорядок у сфері медичної діяльності – це такий стан упорядкованості врегульованих правовими й іншими актами та міжнародними документами суспільних відносин, що виникають з приводу надання медичної допомоги та медичних послуг, який відповідає завданням збереження життя й відновлення або покращення здоров'я людини медич-

¹ Помилка ціною в життя, Або причини безкарності лікарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/316698/>.

² Там само.

³ Лощихін О. М. Медичний кодекс України: найперспективніший напрямок розвитку законодавства у сфері охорони здоров'я / О. М. Лощихін, О. В. Клименко // Наше право. – 2012. – № 1. – ч. 2. – С. 5-9.

ними засобами¹.

На нашу думку, саме у медичному кодексі мають бути вирішені порушені питання. Це в першу чергу стосується прав та обов'язків медичних працівників, нового порядку роботи та складу лікарських консилиумів з урахування передового зарубіжного досвіду.

Можливо зовсім непомітним, проте одним із ключових є питання нагальної необхідності підвищення рівня правової культури лікарів. Це завдання можна вирішити шляхом не факультативних, а обов'язкових занять із медичного права на молодших курсах усіх видів медичних освітніх навчальних закладів. На випускних курсах варто трансформувати його в статус державного іспиту². Можливо тоді, знаючи про зміст статей КК України, суб'єктами яких є вони самі, лікарських помилок стане менше. Більш того, злочини у сфері професійної діяльності медичних працівників і злочини, пов'язані із заподіянням спеціальних видів тілесних ушкоджень, безсумнівно, мають бути віднесені до одних із найнебезпечніших діянь, які можуть заподіяти шкоду життю і здоров'ю ні в чому не винних людей, причому кількість таких потерпілих у ряді випадків навіть не може бути прогнозована, а сама небезпека поширюється на коло як індивідуально визначених, так і на індивідуально невізначених осіб, а отже й на суспільство в цілому³.

Стосовно захисту людини від корупції слід зазначити таке.

Конституція України у ч. 2 ст. 6 проголосила, що органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених цією Конституцією межах і відповідно до законів України.

Наведене положення Основного Закону держави однозначно є головною загальною засадою, визначальним чинником діяльності посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування виключно у рамках правового поля, жодне їх рішення не може суперечити за-

¹ Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : монографія / Г. В. Чеботарьова. – К. : КНТ, 2011. – С. 411.

² Шаблистий В. В. Безпека людини як ключовий чинник у формуванні державної політики у сфері охорони здоров'я та роль кримінального у її забезпеченні / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми медичного права : матер. І Всеукр. наук.-практич. конф. (Одеса, 29 березня 2013 року) / упор. В. Д. Берназ, О. О. Мавед ; Міжнародний гуманітарний університет. – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 210.

³ Глушков В. О. Відповідальність за передбачені Розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України злочини у сфері професійної діяльності медичних працівників та спеціальні види тілесних ушкоджень : монографія / О. Ф. Бантишев, В. О. Глушков, О. В. Копан, С. А. Кузьмін, О. В. Шамара ; [за заг. ред. В. О. Глушкова]. – К. : МНДЦ при РНБО України, 2011. – С. 132.

кону¹. Проте навряд чи знайдеться певна країна, у якій наділені владними повноваженнями особи не вчинять дій всупереч інтересам служби. Подібні діяння іменуються корупційними.

У зв'язку із цим доводиться констатувати, що без належного правового забезпечення запобігання таким шкідливим та небезпечним явищам подальший розвиток правової держави та формування громадянського суспільства просто немислимий. За найнебезпечніші корупційні діяння настає кримінальна відповідальність, правове регулювання якої в Україні характеризується постійним пошуком оптимальної моделі.

Так, В.І. Борисов зазначає, що становлення України як незалежної держави в першій половині 90-х років ХХ століття характеризувалося різким зростанням насильницької злочинності, злочинів господарських та проти власності. Особливої небезпеки для суспільства набули організована злочинність і корупція. Такий стан речей обумовив прийняття низки спеціально-законодавчих, організаційно-правових та адміністративно-управлінських заходів, спрямованих на посилення боротьби зі злочинністю та корупцією. Завдяки ним суттєво вдалося знизити рівень корисливо-насильницьких злочинів, убивств, проявів бандитизму. Набули цілеспрямованого й усталеного характеру правові заходи боротьби з торгівлею людьми, легалізацією (відмиванням) доходів, отриманих злочинним шляхом, порушеннями виборчого законодавства під час виборів до органів державної влади й органів місцевого самоврядування тощо. Між тим гострою проблемою для українського суспільства залишається корупція. Незважаючи на збільшення кількісних показників боротьби із цим соціальним злом, значна частина найбільш небезпечних корупційних діянь залишається прихованою від суспільства. Аналіз нормативних актів та організаційно-правових заходів дає підстави для висновку, що неефективність їх втілення була зумовлена неправильно обраним напрямком боротьби з корупцією, оскільки центр її тяжіння було переміщено з кримінально караних діянь на адміністративні правопорушення².

П.А. Воробей стверджує, що згідно з чинним КК України суд може призначити покарання у виді обмеження волі на строк від одного до п'яти років (ч. 2 ст. 61 КК України) або у виді позбавлення волі на строк від одного до п'ятнадцяти років (ч. 2 ст. 63 КК України). Окрім цього,

¹ Алфьоров С. М. Адміністративно-правова діяльність щодо протидії корупції в органах внутрішніх справ : монографія / С. М. Алфьоров. – Харків : Золота миля, 2011. – 372 с.

² Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки / В. І. Борисов // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 311-312.

ст. 64 КК України передбачає довічне позбавлення волі за вчинення особливо тяжких злочинів, при цьому таке покарання застосовується лише у випадках, спеціально передбачених КК України, якщо суд не вважає за можливе застосувати позбавлення волі на певний строк. Далі вчений ставить риторичне запитання: «Навіщо суду не призначати такі законодавчі повноваження, а встановлювати міру покарання за злочин?». На його думку, у такому випадку ми вже маємо не суд, а якийсь трибунал, який може все, оскільки він діє на свій розсуд, маючи такі величезні можливості щодо маневру. Тут, звичайно, легко здогадатися, чому наше суспільство так негативно ставиться до судової системи в державі, бо на такому «благодатному» ґрунті і процвітає корупція¹.

П.П. Андрушко констатує той факт, що Міністерство юстиції України (фактичний розробник (автор) антикорупційних законів) визнає той факт, що процес реформування антикорупційного законодавства України є фактично перманентним (поетапним). Очевидно, що кожен наступний черговий етап, як і всі попередні, виникатиме після чергового етапу оцінювання GRECO (групи держав Ради Європи проти корупції) стану приведення законодавства України у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією Ради Європи² (а не з положеннями Конвенції ООН проти корупції³, як вважає Міністерство юстиції України), результатом чого буде чергова констатація повного чи часткового виконання згадуваних рекомендацій GRECO, які є імперативними, оскільки Верховна Рада України 18 жовтня 2006 року ратифікувала Кримінальну конвенцію про боротьбу з корупцією, Конвенцію ООН проти корупції та Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією без жодної заяви чи застереження⁴.

В.П. Попович, звертаючи увагу на окремі проблеми кримінальної відповідальності за корупційні злочини, що виникли у зв'язку із перей-

¹ . Воробей П. А. Дія закону про кримінальну відповідальність і караність злочину / П. А. Воробей // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : зб. наук. праць. – 2011. – № 2 (54). – С. 174.

² Див.: Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (підписана від імені України 11.12.2003 р., ратифікована 18.10.2006 р., набрала чинності для України 01.01.2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.

³ Див.: Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (підписана від імені України 27.01.1999 р., ратифікована 18.10.2006 р., набрала чинності для України 01.03.2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – Ст. 717.

⁴ Андрушко П. П. Реформування антикорупційного законодавства України: процес продовжується / П. П. Андрушко // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 484.

менуванням поняття «хабар» на «неправомірну вигоду», говорить про його невідповідність згаданим міжнародно-правовим актам. Більш того, протягом майже 10 років існування норм про кримінальну відповідальність за корупційні злочини, вони залишались майже незмінними. При цьому, як засвідчують офіційні статистичні дані Верховного Суду України, з 2001 року до 2011 року кількість засуджених за одержання хабара збільшилась у 2 рази (у 2001 році – за ст. 368 засуджено 376 осіб, а в 2011 році – 767 осіб). Враховуючи викладене, навряд чи можна говорити про недієвість існуючих на той час кримінально-правових норм, які передбачали відповідальність за окремі види хабарництва¹.

Г.М. Крайник також звертає увагу на той факт, що заміна у 2013 році в КК України традиційного і зрозумілого в теорії та на практиці слова «хабар» на словосполучення «неправомірна вигода» є необґрунтованою з огляду на ст. 12 Конвенції ООН проти корупції, ст.ст. 2-11, 18, 36, 37 Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією та передчасною, оскільки поки що відсутні керівні роз'яснення щодо розуміння неправомірної вигоди, а це утворює непотрібний відрив теорії від практики².

ЗУ «Про засади запобігання і протидії корупції» у п. 4 ст. 1 визначає, що корупційне правопорушення – умисне діяння, що містить ознаки корупції, вчинене особою, зазначеною у частині першій статті 4 цього Закону, за яке законом встановлено кримінальну, адміністративну, цивільно-правову та (напівжирний наш – *В.Ш.*) дисциплінарну відповідальність³.

На підставі цього визначення М.І. Хавронюк цілком слушно стверджує, що корупційним правопорушенням є те, за яке одночасно передбачено вказані чотири види юридичної відповідальності⁴.

¹ Попович В. П. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за корупційні злочини / В. П. Попович // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 506.

² Крайник Г. С. Щодо доцільності заміни терміна «хабар» на «неправомірна вигода» у КК України / Г. С. Крайник // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 527-530.

³ Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404. – З наступними змінами і доповненнями.

⁴ Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – С. 21.

Разом з тим 18 квітня 2013 року депутати Верховної Ради України вважали за доцільне перемістити центр тяжіння боротьби з корупцією зі змішаного (адміністративна відповідальність + кримінальна) до майже виключного кримінального, оскільки ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» з КУпАП виключено статті 172² і 172³¹. Вказані статті КУпАП передбачали відповідальність за порушення обмежень щодо використання службового становища та пропозицію або надання неправомірної вигоди відповідно.

Враховуючи викладене, стає очевидним неможливе – змінена ст. 368 КК України – отримання хабара на пропозицію, обіцянку або прийняття неправомірної вигоди є не корупційним правопорушенням, а звичайним злочином у сфері службової діяльності, оскільки за таке діяння з 18 квітня 2013 року передбачено лише три види юридичної відповідальності – кримінальну, цивільно-правову та дисциплінарну.

Отже, кримінально-правове забезпечення протидії корупції в Україні здійснюється поетапно, а не системно, тобто відсутня єдина ідеологія щодо зниження рівня корупційних проявів до соціально терпимого (допустимого) рівня, оскільки це зло, як і злочинність в цілому, неможливо подолати, побороти чи викоринити².

Бездумне слідування міжнародному досвідові протидії корупції призводить до безпосередніх проблем їх практичної реалізації, адже криміналізація так званого «голого умислу» (відповідальність за думки, погляди) на прикладі пропозиції неправомірної вигоди призвела до його ототожнення із замахом на отримання або надання неправомірної вигоди, що взагалі не піддається якомусь логічному обґрунтуванню. Особливо це простежується на прикладі того, що навіть не всі законодавчі новели відповідають тим рекомендаціям міжнародних інституцій, на виконання яких вони приймалися.

Так, М.І. Панов стверджує, що людина як соціальна істота вступає в сферу, «підвладну» кримінальному закону, лише шляхом вчинення

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 № 221-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – С. 404.

² Шаблистий В. В. Питання системності кримінально-правового забезпечення протидії корупції в Україні / В. В. Шаблистий // Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 171.

конкретних вказаних в кримінальному законі дій або бездіяльності. По-за своїми вчинками у формі діяння (дії чи бездіяльності) людина не може підлягати дії кримінального закону та покаранню. Звідси випливає, що думки, погляди, переконання, морально-психологічні якості людини, якими б негативними вони не були, навіть злочинні наміри, якщо вони не об'єктивовані у конкретному акті поведінки особи, у її діянні – дії чи бездіяльності, не можуть розглядатися як суспільно небезпечне діяння та не можуть виступати умовою для встановлення підстави кримінальної відповідальності¹.

Аналогічною є точка зору В.А. Мисливого, який зазначає, що одним із вірогідних аргументів криміналізації пропозиції або обіцянки отримання неправомірної вигоди є бажання законодавця посилити протидію корупції та хабарництву шляхом безоглядної імплементації міжнародного досвіду, результатом якого може бути створення небезпечного прецеденту законодавчого закріплення караності виявлення умислу, а відтак і певного свавілля у кримінальному судочинстві. Адже добре відомою є думка класиків кримінального права про те, що між помислами людини та її реальними діями часто існує величезна прірва, яка у процесі кримінального судочинства повинна заповнюватися не довільними судженнями про існування злочинної волі, а конкретними злочинними діями, що підтверджують рішучість її реалізації².

В.П. Тихий цілком слушно стверджує, що готування до злочину необхідно відмежовувати від виявлення умислу. Під виявленням умислу розуміють прояв особою тим чи іншим способом (усно, письмово, іншим шляхом) наміру вчинити певний злочин. Діяння посягає на об'єкт, який знаходиться під охороною закону. Тому і початкова стадія вчинення злочину може бути проявлена лише в суспільно небезпечній дії чи бездіяльності. При виявленні умислу відсутні самі дія чи бездіяльність, тому виявлення умислу не розглядається як стадія вчинення злочину і не тягне за собою кримінальної відповідальності³.

¹ Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава / М. Панов // Вісник Національної академії прокуратури України. – № 4. – 2010. – С. 45-52.

² Мисливий В. А. Пропозиція як кримінально-правова категорія у злочинах з ознаками корупції / В. А. Мисливий // Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 124.

³ Тихий В. П. Кримінально-правовий інститут стадій вчинення злочину / В. П. Тихий // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 177 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/11.pdf.

Сучасна антикорупційна політика характеризується копіюванням світового досвіду без врахування власне українських особливостей менталітету, законодавства, способу мислення тощо. Як наслідок, найпоширеніший злочин, який пересічні громадяни ототожнюють з корупцією (отримання неправомірної вигоди), на законодавчому рівні виключений з числа корупційних правопорушень¹.

У зв'язку із цим представникам наукової громадськості залишається тільки надавати тлумачення швидкоплинних змін антикорупційного законодавства України, оскільки посилення кримінальної репресії без інших спеціально-законодавчих, організаційно-правових та адміністративно-управлінських заходів просто не здатне знизити рівень корупції до соціально терпимого рівня².

Відправним моментом у справі протидії корупції є правильне розуміння соціальної та правової сутності цього явища. Цей момент, незважаючи на його теоретичний аспект, є надзвичайно важливим для практичної діяльності протидії корупції, оскільки без розуміння сутності корупції неможливо визначити реальні цілі такої протидії і адекватні засоби їх досягнення. На цьому ґрунтується розробка і реалізація стратегії протидії корупції³.

Таким чином, вивчення стану вітчизняних досліджень щодо забезпечення безпеки людини яскраво свідчить про превалювання публічного інтересу над приватним. Ця тенденція знаходить свій вияв у багатовіковому векторі суспільного розвитку, основою якого була держава та її правителі. Країна, яка на найвищому рівні проголосила людину найвищою соціальною цінністю, повинна сприяти постійному поступальному прогресивному розвитку науки з тим, щоби згодом впровадити її результати у законодавство, у практику його застосування та у подальшу науково-дослідну розробку, не забуваючи при цьому навчання та виховання молодого покоління. В ідеалі, це є той необхідний кругообіг матеріального та ідеального, коли будь-яке суспільне утворення з самого

¹ Шаблистий В. В. Особливості вітчизняної антикорупційної політики або як хабар став некорупційною неправомірною вигодою / В. В. Шаблистий // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (17 квітня 2014 року, м. Харків) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 100.

² Шаблистий В. В. О системности уголовно-правового обеспечения противодействия коррупции в Украине / В. В. Шаблистий // Актуальные проблемы экономики и права. – 2014. – № 1 (29). – С. 72-77.

³ Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія / М. І. Мельник. – К. : Юридична думка, 2004. – С. 366.

початку свого існування прагне до того, щоби життєво важливі інтереси кожної людини були забезпечені на достатньому рівні.

Вважаємо, що можливими заходами щодо виявлення, запобігання та боротьби із злочинністю в Україні можуть стати:

1) планування спільних заходів правоохоронних органів, інших органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських організацій та окремих громадян щодо протидії злочинності на рівні безпосередніх виконавців, а не на рівні керівників;

2) залучення ЗМІ до об'єктивного висвітлення результатів такої діяльності;

3) розроблення програм регіонального рівня, які б узгоджувались із органами місцевого самоврядування, та внесення пропозицій з їх фінансування на початкових стадіях формування бюджетів з метою їх реального фінансування.

Кожна із наведених нами загроз безпеці людини є самостійним актуальним напрямком наукового пошуку, а тому нами лише закумуляовано вихідні ідеї для подальших наукових досліджень. Разом з тим сучасний стан дослідження безпеки людини показав явне превалювання публічного інтересу над державним, що не може негативно не відобразитися в національному законодавстві. Науковій громадськості слід більше уваги приділяти проблемам, від яких залежить нормальне існування людини. Можливо, згодом прогресивні наукові ідеї знайдуть своє відображення у національному законодавстві.

1.3. Загальновизнані принципи та норми міжнародного права у сфері забезпечення безпеки людини

Процес інтеграції України до демократичної світової спільноти позначається на всіх напрямках суспільно-політичного життя країни, вносить корективи у хід розбудови національної правової системи, у розвиток окремих її складових. У нову епоху кримінальне право держави перестає бути засобом забезпечення порядку суспільних відносин лише в її межах. Сьогодні його положення включено до механізмів захисту інтересів міжнародної спільноти, вони забезпечують реагування національних правоохоронних органів на злочинну діяльність інтернаціонального, транснаціонального та міжнародного характеру. Внутрішнє кримінальне право стає юридичним фундаментом для протидії таким

загрозам, як організований наркобізнес, легалізація отриманих злочинним шляхом коштів, міжнародна терористична діяльність, торгівля людьми й неконтрольовані міграційні процеси, кіберзлочинність, злочинні порушення екологічної безпеки та інших порушень закону, масштаби й географія яких роблять безперспективною боротьбу з ними силами та засобами лише однієї держави. Тому актуальними напрямками розвитку кримінального права України стало посилення ролі в ньому міжнародного права, ускладнення «контактів» та зв'язків між міжнародним правом і законодавством України про кримінальну відповідальність, вирішення проблем узгодженості КК із положеннями міжнародних договорів, які в останні роки ратифіковані Україною¹.

Навряд чи можна було б краще сформулювати необхідність дослідження загально визнаних принципів та норм міжнародного права у сфері забезпечення безпеки людини, ніж це зробив Ю.В. Баулін.

Більш того, наведене твердження підтверджується Декларацією ООН «Про злочинність і громадську безпеку», прийнятою 12 грудня 1996 року, у ст. 1 якої вказано, що держави-члени прагнуть захищати безпеку і добробут своїх громадян і всіх людей, які перебувають під їх юрисдикцією, шляхом прийняття ефективних національних заходів по боротьбі з небезпечною транснаціональною, у тому числі з організованою, злочинністю, незаконним обігом наркотиків і зброї, контрабандою інших незаконних товарів, організованою торгівлею людьми, терористичними злочинами і відмиванням доходів від небезпечних злочинів, а також беруть на себе зобов'язання взаємно співпрацювати в цих зусиллях².

На нашу думку, в ХХІ столітті, епосі інформаційного суспільства, методологічні засади дослідження безпеки людини не можуть вважатися повними без врахування міжнародного характеру проблеми, адже держава сама по собі, ізольовано від світового співтовариства, просто не в змозі забезпечити безпеку власних громадян від перерахованих вище загроз. Більш того, ні для кого не є секретом той факт, що значна частина людей працездатного віку змушена працювати за кордоном з тим, щоб забезпечити своїх рідних та близьких в Україні. Про серйозність ситуації з трудовою еміграцією свідчать такі дані.

¹ Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х. : Одісей, 2013. – С. 17.

² Про злочинність і громадську безпеку. – Декларація ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/crime.shtml.

Так, ДССУ та Інститут демографії НАНУ представили результати другого масштабного дослідження трудової міграції українців, проведеного за рахунок ЄС. Ними опитано 45,5 тис. осіб у віці від 15 до 70 років, які мешкають в усіх регіонах України. Дослідження показало, що з січня 2010 року по середину червня 2012 року за кордоном з метою заробітку перебувало 1,2 млн. громадян (3,4% населення зазначеного віку). З них 98,2% вже працювали, а 1,8% шукали роботу. Слід зазначити, що перша хвиля дослідження за 2005-2008 роки показала більш високий рівень трудової міграції – 1,5 млн. осіб. Але тоді опитувалося лише населення працездатного віку з шести західних областей. Це спотворило екстрапольовані на всю країну дані, оскільки на заході України рівень трудової міграції вище: у II півріччі 70% жителів західних областей, які планували виїхати за кордон, збиралися зробити це саме з метою роботи; друге місце зайняли жителі півдня країни з показником 48,6%¹.

У масштабах усієї країни загальна чисельність заробітчан, які постійно працюють за її межами, на сьогодні, ймовірно, становить не більше 1,4-1,8 млн. осіб. Відповідний показник перевищує кількість усіх працюючих у Києві або зайнятих в усій системі освіти України, у півтора рази – в охороні здоров'я та у два з половиною – на сільськогосподарських підприємствах².

Отже, забезпечення безпеки громадян України за кордоном має відбуватися на такому ж рівні, як і тих, хто постійно проживає на її території. На правові засоби такої діяльності слід критично поглянути у контексті порушених питань.

Безумовно, починати слід із офіційних документів ООН, оскільки Україна є її активною учасницею. Також слід коротко поглянути на новостворені здебільшого після 2000 року органи і підрозділи ООН, оскільки головною метою їх діяльності є забезпечення безпеки людини. Зрозуміло, що чи не єдиним джерелом інформації тут виступають інформаційні ресурси мережі Інтернет.

Більш того, В.В. Голіна та М.Г. Колодяжний прямо вказують, що центром координації діяльності держав і міжнародних організацій з попередження злочинності є ООН, у межах якої приймаються єдині стан-

¹ Затяжна економічна криза в Європі погіршила шанси українців знайти добре оплачувану роботу за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/573743-kilkist-ukrajintsiv-yaki-vijidjayut-za-kordon-na-zarobitki-skorochuetsya-zmi.html>.

² 1,4–1,8 млн постійних заробітчан здатні переказувати в Україну €5–10 млрд. щороку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/58131>.

дарті і норми поведінки з засудженими до позбавлення волі та визначаються стратегії протидії злочинності¹.

Вказані вчені провели унікальну роботу щодо підготовки та видання конгресів ООН з попередження злочинів та кримінального правосуддя за період з 1955 року до 2010 року² та дійшли висновку, що їх особливість, теоретична і практична значимість полягає у можливості обміну досвідом використання науково обґрунтованих, практично перевірених і доведених конкретними діями в тих або інших країнах заходів попередження злочинності.

Так, термін «безпека людини» на міжнародному рівні почали використовувати після публікації Програмою розвитку ООН (UNDP) у 1993 році «Доповіді про розвиток людства» (Human Development Report), у якій поняття безпеки людини віднесено до людей, а не до держав і націй, при цьому обмежене поняття національної безпеки розширюється більш загальним – безпеки людини чи людства. На першому місці повинна стояти безпека всіх людей, а не тільки держави або нації, вона повинна забезпечуватися не силовими структурами, а через людський розвиток. Після цього кожна держава-учасниця ООН щороку окремою графою доповідає про безпеку її людей за чітко визначеними параметрами³.

10 вересня 2012 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила, резолюцію, у якій вказано, що безпека людини є підходом для надання державам-учасницям допомоги у виявленні та вирішенні масштабних і міждисциплінарних проблем, що стосуються виживання, джерел засобів до існування і гідності їх народів. Концепція безпеки людини охоплює право людей на життя в умовах свободи і гідності, а також свободи від злиднів та безвиході.

Держави-учасниці заявили, що всі люди мають право на свободу від страху та нужди і мають право користуватися всіма своїми правами і

¹ Голіна В. В. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний // Проблеми законності : зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 108. – С. 169-177.

² Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : [сб. материалов] : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины ; НИИ изуч. проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост. : В. В. Голина, М. Г. Колодяжний ; под общ. ред. В. В. Голины. – К. : Ред. журн. «Право Украины» ; Х. : Право, 2013. – (Науч. сб. «Академічні правові дослідження»; прил. к юрид. журн. «Право Украины»; вып. 22, 23, 24). – Кн. 1. – 2013. – 188 с. ; Кн. 2. – 2013. – 184 с. ; Кн. 3. – 2013. – 168 с.

³ Доповідь ООН «Про розвиток людства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_RU_Complete.pdf.

всебічно розкривати свій людський потенціал в умовах рівності можливостей. Члени Асамблеї вирішили, що концепція безпеки людини передбачає прийняття превентивних заходів, всеосяжних і контекстно виправданих, спрямованих на посилення захисту та розширення прав і можливостей всіх людей і громад та врахування інтересів людини. У Резолюції вказано, що в концепції безпеки людини визнається взаємозв'язок між світом, розвитком і правами людини і в рівній мірі враховуються цивільні, політичні, економічні, соціальні та культурні права. У документі наголошується, що концепція безпеки людини не передбачає застосування сили, загрози її застосування або примусових заходів, а безпека людини не підміняє собою безпеку держав. Безпека людини заснована на національній відповідальності. Члени Генеральної Асамблеї ООН ухвалили, що уряди зберігають за собою головну роль щодо забезпечення виживання, джерел засобів до існування і гідності громадян своїх країн. Вони вважають, що для забезпечення безпеки людини необхідно розширювати співпрацю і партнерство між урядами, міжнародними та регіональними організаціями та громадянським суспільством. Резолюція зазначає, що безпека людини не породжує додаткових правових зобов'язань з боку держав.

На Всесвітньому саміті ООН ще 2005 року глави держав і урядів зобов'язалися обговорити і визначити поняття «безпека людини». У підсумковому документі вони заявили, що всі люди мають право бути позбавлені від страху і нужди, маючи рівні можливості користуватися усіма своїми правами і повною мірою розкривати свій людський потенціал. Раніше Генеральний секретар ООН представив доповідь, у якій закликав до розширеного тлумачення концепції безпеки людини, за якої дії будуть орієнтовані на захист і розширення її прав і можливостей. Концепція безпеки людини вимагає всеосяжних заходів, орієнтованих на інтереси людей¹.

В атласі безпеки людини, розробленому ООН, міститься така інформація.

Безпека людини визначається як свобода від страху і свобода від злиднів. Це необхідна передумова розвитку людини, яка є метою співпраці для розвитку. Мета розвитку – забезпечити людям можливість прожити довге життя і бути здоровими (здоров'я), безперервно здобувати нові знання (освіта) і мати доступ до ресурсів, щоб забезпечити собі

¹ Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию, определяющую понятие «безопасность человека» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.g20civil.com/ru/news/1055/>.

гідний рівень життя (матеріальний добробут). Якщо розвиток людини спрямовано на розширення можливостей, то концепція безпеки людини шукає способи уникати загроз, пом'якшувати їх і справлятися з ними.

Безпека людини спрямована на подолання двох видів загроз:

- хронічні внутрішні загрози безпеці, наприклад, голод, хвороби, насильство над жінками;

- раптові і хворобливі зміни, наприклад, наслідки конфлікту, природні катастрофи, раптове падіння економіки.

В основі цього лежить віра в основні права всіх людей. Це є основою невід'ємних прав людини.

У часи нестачі фінансових ресурсів визначення пріоритетів дії – ключ до підвищення ефективності співпраці для розвитку. *Безпека людини спрямована на поліпшення становища тих, хто найбільш схильний до дії загроз* (курсив наш – В.Ш.).

Безпека людини ґрунтується на таких принципах:

- 1) безпека людини є основою невід'ємних прав людини;
- 2) безпека людини є передумовою розвитку;
- 3) безпека людини має реальну цінність;
- 4) участь у забезпеченні безпеки людини;
- 5) фактори можливості забезпечення безпеки людини;
- 6) безпека людини підкреслює роль держави;
- 7) безпека людини ґрунтується на індивідуальних рішеннях;
- 8) сукупність факторів безпеки;
- 9) об'єктивність і суб'єктивність безпеки людини.

Суть цих принципів зводиться до такого. Оскільки розвиток людини без безпеки неможливий, то це є пріоритетом. Підтримка безпеки людини не завжди обходиться дорого, але вона ефективна. Рішення засновані на виявлених людських потребах, тому вони ефективно досягають людей. Безпека людини зміцнює місцеві громади та здатність конкретних людей вплинути на зміни і інші фактори, що стимулюють стійкість. Безпека людини поважає культурну різноманітність у досягненні цілей. Безпека людини акцентує міжгалузеву співпрацю. Безпека людини працює з об'єктивною безпекою та відчутною суб'єктивною безпекою. Обидва види впливають на поведінку і здатність населення або індивідуума брати участь в розвитку. Обидва заслуговують серйозного ставлення до себе.

Безпека людини – основна мета офіційного сприяння розвитку з боку Японії, пріоритет для Канади, Норвегії та 11 інших країн,

об'єднаних у Мережу безпеки людини. ООН проводить засідання КРБЛ з метою сприяти розумінню питань безпеки людини в усьому світі.

Використовувати безпеку людини в розвитку слід таким чином:

1) визначити цілі населення і усвідомлювані загрози безпеки, що створюють перешкоди для розвитку;

2) визначити чинники забезпечення безпеки, які, як правило, можуть допомогти підтримувати безпеку та відчуття захищеності, знайти способи посилити дані фактори;

3) працювати з населенням з метою зміцнити його здатність забезпечити безпеку (стійкість стосовно загроз) шляхом посилення факторів забезпечення безпеки;

4) створювати населенню можливості розвивати стратегії безпеки;

5) стимулювати відповідальність держав за безпеку людини;

6) формувати сукупності факторів безпеки, покращуючи безпеку людини та можливості для людей направляти свої зусилля в розвиток¹.

КБЛ ООН визначає безпеку людини як захист основ людського життя способами, які сприяють розширенню свобод людини та їх здійсненню. Безпека людини означає захист основних свобод. Це означає забезпечення захисту людей від серйозних і широко поширених загроз і ситуацій шляхом зміцнення їх сил і розширення можливостей. Це означає також створення політичних, соціальних, природоохоронних, економічних, військових і культурних систем, що забезпечують людям основні елементи для виживання, збереження гідності та існування.

Поняття безпеки людини за своєю суттю щось набагато більше, ніж просто відсутність насильницького конфлікту. Воно охоплює сферу прав людини, « благого управління » і доступ до економічних можливостей, освіти та медико-санітарного обслуговування. Це всеосяжна концепція, яка охоплює проблематику «позбавлення від страху і нужди», в основу якої покладені стратегічні рамки з акцентом на «захист» і «розширення прав».

ТФБЛ ООН створений у березні 1999 року з єдиною метою, а саме з метою сприяння забезпеченню безпеки людини. Цим він займається в основному через забезпечення фінансування зусиль установ ООН та інших партнерів з пом'якшення загроз, які стоять перед уразливими групами та громадами в усьому світі. Трастовий фонд зазнав ряд структурних змін у міру того, як напрацьовувався досвід проведення операцій, і все чіткіше ставала концепція безпеки людини. Крім того, величезна

¹ Атлас безпеки людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lapas.lv/ru/безопасность-человека/>.

допомога надана КБЛ, а згодом Консультативною радою з безпеки людини.

Поточні керівні принципи ТФБЛ ООН ставлять в основу діяльність, що сприяє зміцненню багатовекторної й установчої інтеграції на основі компаративних переваг звернень організацій і через їх співпрацю. Проекти здійснюються в усьому світі, але особлива увага приділяється країнам і регіонам, населення яких стикається з найбільш серйозними і повсюдними проблемами в галузі безпеки, тобто найменш розвиненим країнам і країнам у стані конфлікту.

У ході Саміту тисячоліття у 2000 році Генеральний секретар ООН Кофі Аннан закликав світову спільноту сприяти здійсненню двоєдиної мети «позбавлення від страху» і «позбавлення від потреби». Створення незалежної КБЛ стало внеском у ці зусилля. Після двох років роботи КБЛ представила в травні 2003 року Генеральному секретарю ООН підсумкову доповідь під назвою «Безпека людини сьогодні: захищаючи та уповноважуючи людей». На основі рекомендацій КБЛ створена КРБЛ, що відповідає за діяльність з надання сприяння забезпеченню безпеки людини і консультує Генерального секретаря з питань управління ТФБЛ ООН.

Потім у травні 2004 року за рекомендацією КРБЛ в Управлінні з координації гуманітарних питань ООН створена Група з безпеки людини. Основною її метою є інтеграція питань безпеки людини в контексті всіх видів діяльності ООН. Поєднуючи діяльність з управління ТФБЛ ООН з питаннями пропаганди і сприяння в галузі безпеки людини, вона відіграє провідну роль у справі трансформації концепції безпеки людини в конкретні види діяльності, підкреслюючи при цьому додатковий фактор підходу з урахуванням безпеки людини, як пропонує КРБЛ ООН¹.

З.З. Біктіморова, дослідивши безпеку в концепції розвитку людини, дійшла таких висновків. Висвітлення питань безпеки у вітчизняній науковій літературі відображає специфіку розвитку суспільства. Традиційна недооцінка людини і нехтування її життям, що, на жаль, характерно поки що для нашого суспільства, визначили обговорення теми безпеки перш за все з точки зору національної (державної) безпеки. Підхід до вирішення соціально-економічних проблем з точки зору розвитку людини передбачає зміну пріоритетів. Не людина заради досягнення

¹ Безопасность человека. Что положено в основу концепции «безопасности человека»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/humanitarian/assistance/humansecurity.shtml>.

економічних цілей, а економіка в інтересах розвитку людини. Не людина заради охорони державних кордонів, а держава для охорони інтересів людини, створення і використання тих переваг розвитку, що досягаються завдяки громадській солідарності та ін. Таким чином, безпека людини – найважливіший аспект якості життя¹.

Достатньо ґрунтовний аналіз безпеки людини в діяльності ООН здійснив А.М. Кузнецов. Він наводить різні точки зору, зокрема Кейзо Обучі, який 2-3 грудня 1998 року під час виступу на тему «Азіатська криза і безпека людини» висловив тезу, відповідно до якої більшість проблем, що відносяться до проблеми безпеки людини, виходять за національні кордони, жодна країна вже не в змозі вирішити їх самостійно... Ми повинні зробити XXI століття століттям безпеки людини... Тільки реалії, що проявили себе в 1990-ти роки, дозволили нарешті визнати саме людину відповідальним суб'єктом збереження безпеки. У результаті відбулося розширення змісту традиційного концепту безпеки за рахунок включення в нього нового виміру – безпеки людини. Поява різного виду інституцій, відповідальних за підтримання нового принципу міжнародної діяльності, і проведення різних заходів з даної теми закріпили норми безпеки людини, свободи від потреби і свободи від страху, а також відповідальності щодо захисту в сучасному порядку денному політиків. Вони здобули і академічну респектабельність, оскільки провідні фахівці в галузі міжнародних відносин визнали гідним для себе висловитися із зазначеного приводу. Слід погодитися з висновком вчених про дискурс безпеки людини, який включає в себе два основних виміри: відмова від традиційного фокусу на державу в питаннях безпеки і новий підхід щодо загроз індивідам².

Таким чином, безпека людини як новий принцип міжнародно-правового розвитку стала офіційно використовуватися після 1994 року, проте тут доречно буде згадати, наприклад, ідею вічного миру, запропоновану в 1795 році Кантом. Відомий американський антрополог Л. Уайт більш «приземлено» висловлювався з цього приводу. Він писав, що людина є однією із тварин і, як усі інші живі істоти, вона прагне до виживання шляхом пристосування себе до свого середовища проживан-

¹ Биктимирова З. З. Безопасность в концепции развития человека / З. З. Биктимирова // *Общественные науки и современность*. – 2002. – № 6. – С. 135, 142.

² Кузнецов А. М. Безопасность человека / А. М. Кузнецов // *Ойкумена*. – 2011. – № 2. – С. 54, 60.

ня, встановлення якогось контролю над навколишнім середовищем, щоб можна було б зробити життя безпечним ...¹

Також слід навести точку зору авторів Доповіді ООН про розвиток людини 1994 року на складові безпеки людини:

- 1) економічна безпека;
- 2) продовольча безпека;
- 3) екологічна безпека;
- 4) фізична безпека людини;
- 5) відсутність небезпеки для здоров'я людини;
- 6) громадська безпека;
- 7) політична безпека.

Авторами підкреслюється, що загрози безпеці людини легше попередити, ніж усунути².

Н.С. Євтихевич та Є.В. Ізраелян, на монографічному рівні дослідивши канадський підхід до вирішення проблеми забезпечення безпеки людини, дійшли таких висновків. Дотримуючись розширеного тлумачення поняття «міжнародна безпека», розробники включили до числа глобальних загроз, крім воєн і конфліктів, нові, нетрадиційні виклики (дестабілізацію економіки, виснаження екологічних ресурсів, інфекційні хвороби тощо). У такому трактуванні забезпечення миру і благополуччя людини стає загальною проблемою, тягне за собою стирання державних кордонів і розмивання колишнього поняття національного суверенітету. Звідси – зміщення основного акценту з безпеки держави на безпеку людини як в індивідуальній, так і в колективній якості; *саме безпека людини ставиться в центр світової політики* (курсив наш – В.Ш.)³.

Підтвердженням наведених наукових положень є той факт, що 14 квітня 2012 року держави – члени ООН у рамках Генеральної Асамблеї обговорили можливі елементи концепції безпеки людини. Звертаючись до них, перший заступник Генерального секретаря ООН Аша-Роуз Мігіро заявила, що безпека людини включає свободу від страху, свободу від нужди і свободу жити в гідних людини умовах. Аша-Роуз Мігіро за-

¹ Werthes S., Debiel. T. Human Security on Foreign Policy Agendas: Introduction to Changes, Concepts and Cases Human Security on Foreign Policy Agendas. Changes, Concepts and Cases. INFE report80/2006 ed. By Debel T., Werthes S. Institute for Development and Peace University of Duisberg-Essen. 2006. – P. 110.

² Human Development Report 1994. – P. 24, 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hdr.undp.org/reports/global/1994/en/pdf/hdr_1994_ch2.pdf>.

³ Евтихевич Н. С. Концепция «безопасности личности и общества»: канадский подход / Н. С. Евтихевич, Е. В. Израелян // Пути к миру и безопасности. – № 1 (44). – 2013. – С. 40.

кликкала міжнародне співтовариство докладати всіх зусиль для забезпечення цих цінностей, звернувши увагу на взаємозалежність сучасних загроз. Вона додала, що сьогодні потрібна розширена концепція безпеки людини, що охоплює широкий діапазон загроз життю, благополуччю і гідності людини. Драматичні події останніх років показали вразливість розвинених країн і країн, що розвиваються. Загрози можуть бути рапто-вими і непередбачуваними, як, наприклад, цунамі, або вони можуть ма-ти затяжний репресивний характер, пов'язаний з багаторічною диктату-рою. Вона привернула увагу до спеціального фонду ООН щодо забезпе-чення безпеки людини, з якого виділяються кошти для відновлення пос-тконфліктних громад, запобігання тяжким наслідкам стихійних лих і надання допомоги жертвам катастроф. На сьогоднішній день з фонду виділені ресурси на фінансування близько 200 проектів у 70 країнах сві-ту. На Всесвітньому саміті ООН 2005 року глави держав і урядів зо-бов'язалися обговорити і визначити поняття «безпека людини». У під-сумковому документі вони заявили, що *всі люди мають право бути по-збавлені від страху і нужди, маючи рівні можливості користуватися усіма своїми правами і повною мірою розкривати свій людський потен-ціал* (курсив наш – В.Ш.)¹.

Отже, в Україні інтеграція людської безпеки в безпековий порядок денний залишається актуальною, адже дискусія щодо людської безпеки є практично відсутньою. Результатом складної трансформації поняття «безпека» у сучасному світі стало поповнення безпекового дискурсу концепцією «безпека людини» (human security), що знаменує собою пе-реніс фокусу у міжнародних відносинах від держави до окремих індиві-дуумів та спільнот. Твердження, що безпека кожного окремого індиві-дуума автоматично походить від безпеки держави, більше не розціню-ється як аксіома. Відбувається зміна (а точніше, доповнення) державо-центричного поняття «національна безпека» більш гуманістичним, мік-роорієнтованим поняттям «безпека людини». Той факт, що цей концепт успішно інкорпорується в зовнішньополітичні стратегії багатьох країн та стає звичним терміном у безпековому нарративі ООН та її агенцій, ЄС, інших міжнародних організацій та держав, є важливим показником її цінності та своєчасності. Людська безпека як захист індивідуума від

¹ Государства – члены ООН обсудили концепцию безопасности человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=15396#.UjIYs-Ul_sw.

критичних загроз його існуванню та добробуту є актуальною у глобальному масштабі¹.

Разом з тим для таких країн, як РФ, США та Китай характерним є розуміння національної безпеки як основного операційного принципу своєї зовнішньої політики, хоча вони й визнають обмеженість такого підходу в нових умовах. Безпека людини як така тут у кращому випадку є невеличкою частиною національної безпеки².

Дослідження загальноновизнаних принципів та норм міжнародного права у сфері забезпеченні безпеки людини дають нам підстави говорити про те, що не всі навіть найрозвиненіші країни світу, які мають реальні важелі впливу на геополітичні процеси у світі, готові визнати безпеку людини (про розвиток безпеки людини у такому випадку вести мову не доводиться) головним пріоритетом як своєї зовнішньої, так і внутрішньої політики. Проте навіть ці країни не в змозі самотійно забезпечити безпеку своїх громадян від загроз, що не знають кордонів.

Також привертає до себе увагу той факт, що безпековий дискурс на міжнародному рівні, у першу чергу ООН, свідчить про достатньо широке, з одного боку, його розуміння. Мова йде про забезпечення такого стану, при якому немає страху і нужди у будь-чому, у тому числі і стосовно воєнних конфліктів. З іншого боку, таке розуміння безпеки людини є вузьким, оскільки держави-учасниці ООН у цьому напрямку направляють свої зусилля на громадян найменш захищених країн. Іншим країнам пропонується самотійно, на національному рівні, з дотриманням взятих на себе зобов'язань, забезпечувати безпеку своїх громадян та інших людей, які знаходяться на їх території.

Підтвердженням дієвості міжнародно-правових механізмів забезпечення безпеки людини є Резолюція Генеральної Асамблеї ООН про підтримку територіальної цілісності України та визнання анексії РФ кримського півострова як частини єдиної та суверенної України, яку підтримали більше 100 країн світу за винятком РФ та з десятка її сателітів. При цьому захищеність людини від військових конфліктів у нашій державі потребує свого нового переосмислення.

¹ Воротнюк М. О. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину / М. О. Воротнюк, С. О. Сушко. – Одеса : Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>.

² Democracy, Conflict and Human Security: Pursuing Peace in the 21st Century / Ed. by J. Large and T. D. Sisk. - Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2006. – P 25.

І головне, фактична відсутність досліджень такого комплексного міждисциплінарного явища як безпека людини в Україні повинна компенсуватися її міжнародно-правовим наповненням. Саме на привертання уваги до основних їх положень і спрямовані прямі посилання на ті або інші резолюції чи рішення.

На наше суб'єктивне переконання, саме міжнародно-правовий розвиток заходів забезпечення людини свідчить про доцільність дослідження його специфічних напрямків, одним з яких є кримінально-правове забезпечення.

Безумовно, позитивним є той факт, що ООН не проводить в Україні цілових заходів щодо позбавлення наших громадян від страху і нужди, адже тоді ми всі офіційно були б віднесені до найменш розвинених країн світу, до яких просто не можемо належати. Ця обставина зумовлює обов'язкове високе наукове забезпечення власних національних теоретико-прикладних засад забезпечення безпеки людини в Україні та світі, а тому методологічні засади такої діяльності будуть неповними без розкриття ідеологічних таких засад, адже справжня висока мета повинна мати свою ідеологію.

З цього приводу слушним є наведення точки зору П.Л. Фріса на те, що у суспільстві кримінально-правова ідеологія існує на загальносоціальному й груповому рівнях і може виступати як ідеологія класу, політичної партії й т.п. Вона являє собою систему концептуально оформлених поглядів і ідей, що виражає інтереси різних верств суспільства, соціальних класів і груп, у якій усвідомлюється та оцінюється ставлення до кримінального права, практики його застосування, яке або санкціонує пануючі в суспільстві підходи до структурування кримінально-правових заборон (консервативна кримінально-правова ідеологія) або обґрунтовує необхідність їхньої зміни (радикальні, революційні кримінально-правові ідеології)¹.

Основою нашої ідеології є безпека людини як всеохоплююча категорія, яка повинна стати основним, головним пріоритетом внутрішньої та зовнішньої політики Української держави.

¹ Фріс П. Л. Кримінально-правова ідеологія, кримінально-правова психологія і кримінально-правова політика: питання взаємозв'язку / П. Л. Фріс // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 вересня 2013 р.). – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 522.

Розділ 2

ІДЕОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ

2.1. Безпека людини як передумова реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантія виконання обов'язків

Розгляд методологічних основ дослідження безпеки людини зумовив перехід до іншої сторони порушеної проблеми – ідеологічних основ, адже поставлені завдання мають бути пронизані єдністю, відповідати принципу системності наукового пошуку.

Починати таку роботу слід із вказівки С.В. Бородіна на те, що безпека людини – передумова всіх інших її прав¹. Саме це твердження зумовлює розгляд кримінально-правових аспектів безпеки людини як передумови її прав, адже просто недоречно вести мову про права та свободи людини і громадянина без належного стану захищеності всіх життєво важливих сфер.

Кримінальний закон за своєю суттю є важливим засобом захисту прав і свобод людини і громадянина. У ньому поряд з іншими галузями права в найбільш концентрованому вигляді виражені ціннісні орієнтири тієї чи іншої соціальної системи. КК України 2001 року мав би стати яскравим тому підтвердженням: він повинен виходити з вільних від ідеологічних упереджень принципів демократичної правової держави як гаранта законності і справедливості, верховенства права і закону, визнання людини, її прав та інтересів найвищою соціальною цінністю, неприпустимість протиставлення законності і доцільності.

Слід визнати, що сталася принципова зміна в розстановці ціннісно-нормативних пріоритетів у сфері боротьби зі злочинністю. На законодавчому рівні визнано, що людина в цивілізованому світі є найвищою соціальною цінністю. Проголошена орієнтація на максимальне забезпе-

¹ Бородин С. В. Уголовно-правовые и иные проблемы обеспечения безопасности личности в России / С. В. Бородин // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – Институт государства и права РАН, 1996. – С. 26.

чення безпеки людини, всебічну охорону її життя, здоров'я, честі, гідності, прав і свобод, недоторканності. Пріоритетність завдання охорони людини від злочинних посягань впливає також з Конституції України (ст. 3) і гарантується нею.

У Загальній декларації прав людини (п. 1 ст. 29) визначено: «Кожна людина має обов'язки перед суспільством, у котрому лише й є можливим вільний і повний розвиток її особистості»¹.

Однак проголошення (нехай навіть на найвищому рівні) вищеназваних положень ще не означає втілення їх у життя. Для цього потрібен не тільки час, а й чимало відповідних сил і засобів, підвищення правової культури населення.

Більш того, законодавча і правозастосовна практики демонструють нам суперечливість своїх рішень – практично немає часу для вироблення певної лінії застосування норм кримінального права через швидкоплинність їх змін. Це, звичайно, не найкращим чином позначається на ступені реальної захищеності прав і свобод людини і громадянина. Між тим не можна всерйоз займатися проблемами наукового аналізу правових інститутів, вдосконаленням законодавства, не вивчаючи ефективність дії існуючих норм.

Чималу роль тут відіграють і наукові дослідження, у тому числі на рівні кримінального права. Все це дозволяє констатувати особливу актуальність представлених питань для вдосконалення КК України та практики його застосування.

У зв'язку із цим слід вказати на невідповідність чинного КК України положенням Основного Закону в частині вживання назви найвищої соціальної цінності в державі – «людини» та «особи».

З цього приводу М.І. Матузов зазначає, що особою не народжуються, нею стають, тому «особа» – поняття дещо вужче, ніж «людина»².

А.М. Красиков вважає, що таке розуміння особи характерно для соціально-філософського та політико-правового (в приватному праві) аспектів, коли під особою прийнято розуміти людину, здатну самостійно реалізовувати належні їй права і виконувати певні обов'язки³. Від се-

¹ Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU48001D.html.

² Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – С. 69.

³ Красиков А. Н. Преступления против личности : учебное пособие для студентов учебных заведений юридического профиля / А. Н. Красиков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – С. 6.

бе додамо, що людина повинна також нести відповідальність, активно взаємодіяти із собі подібними і природним середовищем.

З позиції реальної кримінально-правової охорони особи, її прав і свобод слід визнати, що поняття «особа» і «людина» (як соціально-біологічна істота, народжена людиною) мають бути тотожними, рівнозначними, між ними не повинно бути жодних розбіжностей. У зв'язку із цим актуальною є вказівка Є.Л. Стрельцова на те, що фізична особа у кримінально-правовому значенні – це людина¹.

На нашу думку, сам факт використання різних понять створює підґрунтя для різних дискусій.

Так, М.Й. Коржанський з цього приводу зазначав, що суспільна суть людини – особа – це саме і є її суспільний стан, відносини між іншими людьми, тобто суспільні відносини і громадські стосунки певного індивіду в їх сукупності. Людина є і не може не бути природною, предметною істотою. Людина є частиною природи і саме біологічно вона може бути визначена природною, предметною істотою. Такий погляд на людину є неповним, однобічним і тому не науковим. Для права як інструменту суспільного регулювання дуже важливо відрізнити фізичну, біологічну і суспільну властивості людини, бо людина, вилучена із суспільних відносин, перестає бути особою (наприклад, Мауглі), хоча й залишається живою природною істотою. Не визнавався особою і раб, за вбивство якого наставала відповідальність як за знищення майна. Таку відмінність, такий розподіл у людині її біологічної і суспільної властивостей необхідно проводити завжди².

Якщо виходити із буквального тлумачення кримінального закону, то посягання на життя, здоров'я, волю, честь, гідність людини, яка виросла поза межами суспільства, не є злочином, оскільки вона не є особою.

У тлумачному словнику сучасної української мови зазначається, що особа – це окрема людина, індивід; людина, яка посідає певне місце у суспільстві, а особистість – конкретна людина з погляду її культури, особливостей характеру, поведінки та ін.³

Слід зазначити, що існують люди, які в силу якихось причин (обставин) не можуть самотійно розпорядитися своїми правами та

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Відп. ред. заслуж. діяч науки і техніки України, д.ю.н., проф. Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2009. – С. 101.

² Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М. Й. Коржанський. – К., 1996. – С. 22.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови / [В. Т. Бусел та ін.]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – С. 685.

обов'язками (душевнихворі, новонароджені, підлітки, особи похилого віку, визнані судом обмежено або повно недієздатними та ін.). З точки зору кримінального закону життя, права і свободи будь-якої людини є об'єктом кримінально-правового захисту. Саме тому вдалою є пропозиція окремих представників російської кримінально-правової науки про зміну назви розділу VII КК Росії із «Злочини проти особи» на «Злочини проти людини»¹.

Не є винятком і вітчизняна кримінально-правова наука, оскільки О.М. Ігнатов стверджує, що правильною є позиція вчених, які наголошують, що Розділ II Особливої частини повинен мати назву «Злочини проти життя і здоров'я людини». Вчений пояснює це тим, що поняття «людина» і «особа» не рівнозначні. Поняття «людина», охоплюючи її характеристику як біологічної, живої істоти в цілому, а не лише її соціальних властивостей (отримання при народженні прав і свобод, здатність самостійно ними володіти, користуватися, розпоряджатися, а також *виконувати встановлені державою обов'язки* (курсив наш – В.Ш.)) є ширшим за обсягом².

Ведучи мову про особу чи людину, ми маємо на увазі потерпілого, тобто того, кому злочином заподіюється певна шкода. Навівши окремі точки зору вчених щодо співвідношення цих понять, поки що до єдиного знаменника не дійшли. Не применшуючи ролі кримінологічної науки в удосконаленні кримінального закону та запобіганні злочинам, слід визнати, що позиція окремих її представників потребує критичного аналізу саме з позиції порушених питань.

Так, Л.Г. Козлюк вважає, що у кримінологічній науці доцільним є використання поняття «особистість злочинця» як такого, що більш повно, глибоко і всебічно розкриває кримінологічний зміст досліджуваного феномену, саме його слід використовувати у кримінологічних дослідженнях і застосовувати в науковій, навчальній та методичній літературі. Далі авторка зазначає, що це поняття включає в себе два важливих феномени, такі як «особистість» (її фізичні, соціальні, психологічні вла-

¹ Красиков А. Н. Преступления против личности : учебное пособие для студентов учебных заведений юридического профиля / А. Н. Красиков. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1999. – С. 7.

² Ігнатов О. М. Протидія кримінальному насильству потребує вдосконалення кримінального законодавства / О. М. Ігнатов // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права : Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу тат криміналістики, присвяченої 10-річчю міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 339.

стивості) та «злочинець» (фізична, осудна особа, яка у визначному законі порушила закон про кримінальну відповідальність)¹.

Така наукова позиція є далеко не поодиноким. Якщо із нею погодитися, то потерпілий від злочину є лише особою, як його визначає КК України, а злочинець є особистістю. Одне суперечить іншому, можливо, навіть здоровому глуздові. Вважаємо, що і потерпілий, і злочинець, є в першу чергу людьми. Якщо кримінальний закон на одного з суб'єктів кримінально-правових відносин вказує як на особу, то й про іншого всі зобов'язані вести мову виключно як про особу².

На нашу думку, проблемам особи злочинця в науці приділено занадто багато уваги, тоді як потерпілому приділяється занадто мало уваги. Ведуться різні статистичні обліки осіб, які вчинили злочини, та осіб, щодо яких обвинувальний вирок суду набрав чинності. Ці обліки включають в себе сукупність соціально значущих властивостей, ознак, зв'язків і відносин, які характеризують людину, винну в порушенні кримінального закону, у поєднанні з іншими (неособистими) умовами та обставинами, що впливають на її злочинну поведінку. Про потерпілого є градація лише за віковою, статевою та деякими іншими ознаками.

Звичайно, знаючи особливості особи злочинця певного виду злочинів, можна запропонувати запобіжні заходи щодо мінімізації криміногенних факторів. Разом з тим, знаючи особливості потерпілих від злочинів певного виду, можна сформулювати пропозиції стосовно того, як не стати жертвою злочину (останнє поняття використовується кримінологами, але воно є ширшим за поняття «потерпілий від злочину»). Вважаємо, що проблемі потерпілого від злочину має бути приділено не менше уваги, ніж особі злочинця.

Про невітійну правильність такого висновку можуть свідчити й заяви найвищих посадових осіб держави. Так, уповноважена Верховної Ради України з прав людини В.В. Лутківська заявила, що в Україні слід будувати більше місць позбавлення волі, її не влаштовують умови від-

¹ Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. Г. Козлюк. – Київ, 2009. – С. 9.

² Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини у світлі реформування кримінального законодавства / В. В. Шаблистий // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 313.

бування покарання у виді позбавлення волі¹. Не применшуючи ролі та значення подібних заяв, слід також завжди пам'ятати про інший бік медалі – про потерпілих, оскільки позбавлення волі здебільшого призначається за тяжкі насильницькі злочини.

На правильні кроки на шляху до світових стандартів поводження із засудженими слушно вказав І.Г. Богатирьов², який постійно сповідує ідеї перетворення кримінально-виконавчої служби на європейське пенітенціарне відомство.

Відображення наведених положень повністю знаходимо у правовому статусі потерпілого та підозрюваного у кримінальному провадженні.

КПК України 2012 року у ч. 1 ст. 55 встановлено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди; у ч. 2 ст. 55 – права та обов'язки потерпілого виникають в особи з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого³.

Стосовно стану наукової розробленості порушеного питання, то слід вказати на монографічні дослідження Т.І. Присяжнюк⁴, М.В. Сенаторова⁵, колективного дослідження під керівництвом Ю.В. Бауліна та В.І. Борисова⁶ і роботи А. А. Музики та Є. В. Лащука⁷, хоча в останній основну увагу приділено предмету злочину. Інші вчені лише фрагментарно звертали свою увагу як на потерпілого від злочину в цілому, так й потерпілого від окремих злочинів, оскільки він є самостійною ознакою

¹ Уполномоченная по правам человека обещает строить в стране все больше и больше тюрем [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obkom.net.ua/news/2012-05-25/0910.shtml>.

² Богатирьов І. Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : монографія / Богатирьов І. Г. – К. : Атіка, 2005. – 312 с. ; Богатирьов І. Г. Українська пенітенціарна наука: монографія / Богатирьов І. Г. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 318 с.

³ Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – С. 88. – З наступними змінами і доповненнями.

⁴ Присяжнюк Т. І. Потерпілий від злочину : проблеми правого захисту / Т. І. Присяжнюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.

⁵ Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / М. В. Сенаторов / За наук. ред. д.ю.н., проф. акад. АПрНУ В. І. Борисова. – Х. : Право, 2006. – 208 с.

⁶ Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / кол. авторів ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х. : Кроссруд, 2008. – 364 с.

⁷ Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.

об'єкта злочину. Також варто пам'ятати про кримінологічні дослідження жертв злочинів, проведені В.О. Туляковим¹.

Навіть поверхове ознайомлення із правовим статусом потерпілого від кримінального правопорушення за КПК України показало, що його законодавчо визначені права «переважають» обов'язки в десять разів. Якщо точніше, обов'язків лише три, а прав понад тридцять. Аналогічний правовий статус за кількісними показниками має і підозрюваний, проте нас цікавить їх якісне наповнення.

Мова йде про п. 2 ч. 1 ст. 57 КПК України, у якій закріплено обов'язок потерпілого не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення, тоді як у ч. 7 ст. 42 КПК України аналогічний обов'язок підозрюваного відсутній. Лише у ст. 177 КПК України «Мета і підстави застосування запобіжних заходів» ведеться мова про запобігання різним спробам перешкоджання встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення.

У ч. 8 ст. 42 КПК України закріплено положення, відповідно до якого підозрюваному, обвинуваченому вручається пам'ятка про його процесуальні права та обов'язки, у якій відсутня вказівка на заборону, наприклад, залякування свідків. Одразу стає очевидним необхідність перегляду обов'язків підозрюваного в бік їх збільшення.

Також привертає до себе увагу Глава 9 КПК України «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов».

Так, у ч. 1 ст. 127 КПК України вказано, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична або юридична особа має право (курсив наш – *В.Ш.*) на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення; у ч. 2 ст. 127 – шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні.

Вже згадана ч. 1 ст. 55 КПК України містить законодавче визначення поняття потерпілого як виключно фізичної чи юридичної особи, тоді як шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням, слід відшкодувати і державі, і територіальній громаді.

¹ Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : монография / В. А. Туляков. – Одеса: Юридична література, 2000. – 336 с. ; Туляков В. А. Доктрина безопасности: как уберечься от преступления (советы специалистов) : монография / В. А. Туляков, Т. А. Белоус. – Одесса : АО «Бахва», 1995. – 164 с.

Чого варта вказівка на право, а не обов'язок підозрюваного відшкодувати шкоду добровільно. І це при тому, що сама кримінальна відповідальність є найсуворішим видом юридичної відповідальності¹.

В.К. Грищук вважає, що соціальна відповідальність – це соціальне явище, феномен, що являє собою необхідність свідомого і добровільного використання людиною прав, виконання обов'язків, дотримання заборон, що містяться в соціальних нормах, а у випадку їхнього порушення – необхідність перетерпіння порушником цих норм заходів примусового впливу, передбачених ними². Отже, соціальна відповідальність має стати основою становлення відповідальних людей, одним із ключових етапів якого в Україні є зміна карального характеру системи кримінальної юстиції на відновлюваний – головною метою застосування заходів кримінально-правового впливу має стати відновлення порушених прав потерпілого (у тих справах, де він є), а не кара.

Слід визнати, що основи цього закладено ще декілька років тому, коли Указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008 введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», у якому вперше на офіційному рівні вказувалося на необхідність поступового оновлення КК України, КПК України та КУпАП. Також у Концепції реформування кримінальної юстиції України вперше вжито термін «кримінальні (підсудні) проступки»:

1) окремі діяння, що за чинним КК України відносяться до злочинів невеликої тяжкості, які відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства визначатимуться законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки;

2) передбачені чинним КУпАП, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) за своєю суттю (дрібне хуліганство, дрібне викрадення чужого майна тощо)³.

¹ Шаблистий В. В. Безпековий вимір правового статусу потерпілого та підозрюваного у кримінальному провадженні / В. В. Шаблистий // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 173.

² Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 54.

³ Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 8 квітня 2008 року № 311/2008 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>.

Саме вказівка на політику гуманізації кримінального законодавства додатково свідчить про актуальність законодавчого закріплення власних кримінально-правових принципів, одним з ключових яких є принцип гуманізму. Особливо це питання треба «проштовхувати» після вступу в дію нового КПК України, який разом із пропозиціями криміналізувати деякі адміністративні правопорушення, за слушним зауваженням А.А. Музики, є відходом від концептуальних положень з реформування кримінальної юстиції, викладених у згаданому Указі Президента 2008 року¹.

Повне віддзеркалення наведених дискусійних питань можемо знайти у Розділі II Основного Закону, аналіз якого показав, що у ньому передбачено більш як тридцять п'ять прав і свобод людини і громадянина, тоді як обов'язків трохи більше чотирьох. Така диспропорція між правами та обов'язками людини і громадянина жодним чином не сприяє захисту її безпеки, оскільки абсолютна більшість пересічних громадян України знає чи не всі свої права, а обов'язки ними або ігноруються, або люди дійсно їх не знають.

Разом з тим В.Г. Лукашевич вважає, що теперішній стан щодо прав та обов'язків людини, закріплений в Конституції України та інших законах, є правильним та таким, що не потребує зміни, оскільки максимальна регламентація правового статусу учасників визначених правових відносин міститься у різних підзаконних нормативно-правових актах (інструкції, накази тощо)².

В принципі, можна було б погодитись із такою позицією, якби в українській системі права не існувала б аналогічна ситуація із правами та обов'язками чітко визначеного кола суб'єктів – права у десятки разів переважають обов'язки.

З цього приводу О.Ф. Скакун зазначає, що юридичний обов'язок – гарантована законом міра суспільно необхідної (корисної) і державно доцільної поведінки особи, об'єктивно обумовлена потребами існування та розвитку інших осіб, соціальних груп, націй, людства. Можна сказати, що юридичний обов'язок – це перепона на шляху сваволі, хаосу,

¹ Курінний Л. Кримінальний проступок – нова правова реалія. Частина III / Л. Курінний // Юридичний вісник України. – 2012. – № 27.

² Лукашевич В. Г. Вихідні соціально-правові засади формування вітчизняної правової системи / В. Г. Лукашевич // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 жовт. 2012 р.). – У 3 ч. – Ч. 1 «Загальнотеоретичні, філософські, конституційно-правові та адміністративно-правові проблеми формування правової держави». – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 3-7.

всього того, що заважає нормальному розвитку суспільства¹. Далі вона влучно вказує на те, що права існують лише тоді, коли визнаються іншими громадянами держави. Свої вимоги до громадян держава формує в системі обов'язків і встановлює заходи юридичної відповідальності за їх невиконання. Громадяни – самі хранителі своєї свободи, напрямки та межі зовнішнього вираження якої надані в правах. Саме для того, щоб зміцнити свої права, громадяни в демократичному суспільстві приймають на себе зобов'язання і виконують свої обов'язки².

В.К. Грищук звертає увагу на ще одну особливість Конституції України, яка в сукупності з наведеною призвела, на наше суб'єктивне переконання, до переважання права над законом в сучасному українському суспільстві. Мова йде про ч. 1 ст. 8 Конституції України – в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який вперше помилково, на думку В.К. Грищука, був закріплений в Конституції УРСР 1978 року³.

У 2004 році Конституційний Суд України розтлумачив принцип верховенства права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України⁴.

Суддя Конституційного Суду України В.І. Іващенко не погодився із цим та вважає, що із сформульованого у наведеному рішенні визначення принципу верховенства права впливає можливість протистав-

¹ Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / Пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Х. : Консум, 2004. – С. 348.

² Там само, с. 349.

³ Грищук В. К. Нормативні позиції судової практики у кримінально-правовому регулюванні / В. К. Грищук // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 45.

⁴ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Урядовий кур'єр від 17.11.2004. – № 219.

лення законодавства і таких «соціальних регуляторів», як норми моралі, традиції, звичаї тощо. При цьому в разі колізії норм законів і цих «регуляторів» пріоритет надається останнім, оскільки закон «іноді може бути й несправедливим, у тому числі обмежувати свободу та рівність особи»¹.

На нашу думку, наведені положення є однією з передумов виникнення такої ситуації в країні, коли доводиться вести мову про виникнення нових, раніше не існуючих видів загроз безпеці людини. Йдеться тут про таке.

Події в Україні протягом 2013-2014 років спричинили небувалий за всю історію незалежності сплеск національної свідомості та патріотизму. Представники громадянського суспільства отримали реальні важелі впливу на державу, повністю та іноді надмірно реалізуючи принцип верховенства права. Іноді навіть доводиться вести мову про відхід держави із законами на другий план. Окремі представники суспільства почали використовувати надане їм право як інструмент демонстрації сили та свавілля, свободу, повністю при цьому ігноруючи закони, норми моралі та звичаї, що легітимізовані самим суспільством. Уявлення суспільства про злочинність і караність небезпечних діянь просто катастрофічно перестали співпадати із вимогами держави у цій сфері. Право стало мірилом свободи як вседозволеності, що не відповідає ідеям правової держави².

Прикладів такого правового свавілля, на жаль, більше, ніж хотілося б. Це і застосування насильства до депутатів всіх рівнів, яке подекуди переростає у небезпечне для життя таких осіб, і блокування роботи стратегічно важливих підприємств, і демонстрація беззахисності представників судових та правоохоронних органів шляхом спроби захоплення їх приміщень та пред'явлення незрозумілих вимог до їх керівників.

Практика нашого повсякденного буття за останній рік свідчить, що групові (масові, публічні) заходи переростають в акти політичного або іншого (релігійного) екстремізму, самосуди, що створюють загрозу суспільній й державній безпеці, або, навпаки, супроводжуються розгоном маніфестантів, що за певних умов можна кваліфікувати як порушення політичних прав і свобод, принципів і норм міжнародного права та прав людини. Повстання народу як носія колективних прав людини є радика-

¹ Там само.

² Шаблюстий В. В. Соціальні та кримінально-правові наслідки реалізації конституційного принципу верховенства права в Україні / В. В. Шаблюстий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2014. – № 3 (72). – С. 258.

льним способом реалізації ним свого права на опір, що має реалізовуватися лише у межах чинності ст. 39 Конституції України, згідно з якою громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування¹.

Згідно з положеннями КПК України відомості про вказані події вносяться до ЄРДР у переважній своїй більшості за ч. 2 ст. 296 КК України як хуліганство, вчинене групою осіб. Враховуючи той факт, що КПК вимагає протягом доби внести відомості про кваліфікацію вчиненого *кримінального правопорушення* (курсив наш – *В.Ш.*), подібна помилкова, на нашу думку, оцінка небезпечних дій з точки зору кримінального закону все одно не може бути виправданою.

А.А. Музика під час дискусії на щорічному львівському форумі з нагоди чергової річниці вітчизняного кримінального закону не без жалю та сарказму назвав такі діяння «люстраційним хуліганством»².

Відповідно до ч. 1 ст. 296 КК України вчинення хуліганства має бути з мотивів явної неповаги до суспільства, що супроводжується винятковим цинізмом або особливою зухвалістю.

У представлених ЗМІ далеко непоодинокими є випадки «люстраційного хуліганства», для всіх очевидним є той факт, що активні учасники таких дій керуються виключно корисливими мотивами. Мета офіційно проголошена – це зміна керівника певного рівня певного органу.

Таким чином, кваліфікація подібних дій за ст. 296 КК України є неправильною та безперспективною з точки зору відновлення порушеного права в суді.

Думається, у більшості таких випадків має місце групове порушення громадського порядку (ст. 293 КК України) – організація або активна участь у груповому порушенні громадського порядку, що призвели до суттєвого порушення роботи підприємства, установи чи організації. Проте головною проблемою тут є процесуальне закріплення самого факту суттєвого порушення та визнання його таким представниками судової влади.

¹ Туляков В. О. Кримінальне право сьогодення: ренесанс моделі сталого розвитку / В. О. Туляков // Вісник асоціації кримінального права України. – 2014. – Випуск 2 (3). – С. 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/1.pdf.

² Музика А. А. Псевдоамнітії: без елементарної системності законодавства неможлива єдність судової практики / А. А. Музика // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 118-123.

У цьому напрямку заслугоує уваги пропозиція представників Генеральної прокуратури України щодо встановлення кримінальної відповідальності за фінансування описаних вище «громадських акцій». Стосовно іншої пропозиції – криміналізації завідомо неправдивого повідомлення у ЗМІ про певну людину чи підприємство, установу, організацію – тут слід вести мову про не надмірність кримінально-правових заборон та їх активне громадське та фахове обговорення. Знову ж таки, слід не забувати про негативні наслідки, на жаль, непоодиноких спроб вирішити певні давно назрілі соціальні проблеми шляхом засобів кримінальної репресії.

У контексті сказаного доречним буде навести такі думки вчених.

Як це не парадоксально, зазначає О.М. Костенко, але добро і зло мають спільний корінь – це воля людини. Зло, у тому числі злочинність, не можна викоренити, не позбавивши людей волі, що є також і коренем добра. Основа будь-якої безпеки людей – їхня культура¹.

У 1903 році Л.Є. Владіміров опублікував працю «Кримінальний законодавець як вихователь народу». У ній вчений зазначає, що потрібно, по можливості, зменшити кількість різних обмежень, порушення яких складає довгий список злочинів і проступків, особливо таких обмежень, що створюють умовні злочини, тобто не всім зрозумілі злочини, а злочини, які є такими тільки тому, що вони заборонені під страхом покарання².

Ч. Беккарія у свою чергу зазначав, що забороняти більшість байдужих діянь не означає попереджувати злочини, а значить створювати нові злочини і довільно плутати поняття добродійства і пороку, які зазвичай проголошуються вічними і безсумнівними. До чого ми б дійшли, якби заборонили все, що може дати привід для злочину? Тоді б взагалі довелося заборонити людині розпоряджатися власними почуттями³.

Також у прогресивних не за часом ідеях Л.Є. Владімірова знаходить своє продовження основна ідея праці Ч. Беккарія – найважчий засіб запобігання злочинам полягає в удосконаленні виховання⁴. Сам Л.Є. Владіміров стверджував, що основне завдання морального виховання народу, так само як і окремої людини, зводиться до невинного розвит-

¹ Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – С. 177, 182.

² Владіміровъ Л. Е. Уголовный законодатель, какъ воспитатель народа / Л. Е. Владіміровъ. – М., 1903. – С. 49.

³ Беккаріа Чезаре. О преступленіях и наказаніях / Сост. и предисл. В. С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2008. – VI, С. 150. – (Библиотека криминолога).

⁴ Там само. – С. 6.

ку у ній почуття відповідальності, почуття жалю (співчуття) та здатності поважати (шанувати)¹.

Наведені наукові твердження (або навіть прямі вказівки до дії) визначних вчених-криміналістів свідчать про актуальність порушеної проблеми, оскільки саме зараз як ніколи нагальним стало завдання по забезпеченню безпеки людини. Значна частина українського суспільства позбавлена можливості користуватися навіть елементарними правами через відсутність звичного відчуття захищеності від будь-яких загроз. З іншого боку, інша невеличка частина суспільства надмірно реалізує свої конституційні права, повністю ігноруючи вимоги закону та порушуючи його. Така ситуація превалювання природного права над позитивним однозначно вимагає нормативного закріплення їх хоча би рівнозначності.

Отже, першочерговим завданням по мінімізації негативних соціальних та кримінально-правових наслідків надмірної реалізації громадянами України конституційного принципу верховенства права є його безапеляційна заміна у Конституції України на принцип верховенства закону, на чому акцентує увагу В.К. Грищук².

Разом з тим Ю.В. Баулін слушно наголошує на тому, що необхідно оперативно реагувати на виклики сьогодення з позицій верховенства права. Лише завдяки поєднанню наукової думки та законодавчої і правозастосовної діяльності вбачається можливим ефективно протидіяти тим негативним явищам, які становлять реальну загрозу не лише реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина, а й самому існуванню України як незалежної і суверенної, правової, демократичної та соціальної держави³.

На нашу думку, найбільш оперативним та дієвим (враховуючи дійсний стан внесення змін та доповнень до Основного Закону) заходом є широка пропагандистсько-ідеологічна діяльність по вихованню кожного із нас як справжнього патріота Української держави. Одну з провідних ролей у цьому процесі повинні відігравати ЗМІ та навчально-виховні заклади всіх рівнів – від дитячого садочка до вищої школи.

¹ Владіміров Л. Є. Вказана праця. – С. 1.

² Грищук В. К. Нормативні позиції судової практики у кримінально-правовому регулюванні / В. К. Грищук // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 48.

³ Баулін Ю. В. Верховенство права як об'єднуючий принцип предмета дослідження науки кримінального права / Ю. В. Баулін // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовтня 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 18.

При цьому слід зазначити, що на сьогодні науки кримінально-правової спеціалізації мають у своєму розпорядженні певні напрацювання у сфері безпеки як пересічних громадян, так і всіх осіб, втягнутих в орбіту кримінального процесу (з безумовним превалюванням прав обвинуваченого і нівелюванням прав потерпілого). Неприємним винятком є безпека близьких родичів злочинців та осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. На наше суб'єктивне переконання, головна проблема тут полягає в тому, що в жодному нормативно-правовому акті (принаймні в Україні) не закріплені заходи забезпечення безпеки або хоча б правила поведінки представників влади з цією категорією громадян.

Дуже часто близькі родичі, а іноді і друзі з сусідами осіб, винних у порушенні кримінально-правових заборон, стають ізгоями суспільства, живуть у постійному страху – їх звичний спосіб життя трансформується лише в нездійсненну мрію, оскільки наслідки деяких злочинів незворотні. Більш того, для деяких родичів жертв тяжких насильницьких злочинів єдиною метою в житті є помста як злочинцеві, так і його родичам («око за око», «зуб за зуб»).

Родичі тих же жертв злочинів по відношенню до родичів злочинців не вчиняють дій, заборонених кримінальним законом, але це все одно призводить до зазначених вище наслідків. Йдеться про виступи в ЗМІ, при особистих зустрічах – нагадування про те, що батьки виростили і виховали «тварину», а значить, вони є такими самими; про погрози фізичною розправою, які, крім погрози вбивством, кримінальним законодавством України не заборонені. Не складно собі уявити психічний стан таких осіб – вони бояться вийти з дому на вулицю, не відповідають на телефонні дзвінки, намагаються сховатися від усього світу і думати, що це всього лише сон, кошмарний сон, який скоро закінчиться.

В.С. Батиргарєєва вказує на розглядувану проблему як частину такого негативного світового явища як стокерство (переслідування, вистежування). До таких діянь відносять навмисні і наполегливі переслідування будь-ким іншої людини і порушення її спокою. Особливість цих правопорушень полягає в тому, що їх жертвами можуть ставати колись близькі злочинцям особи – колишні чоловік чи дружина, співмешканці, діти, батьки, а також друзі, товариші по службі та ін.¹

¹ Батиргарєєва В. С. Жертви стокерства: до постановки проблеми / В. С. Батиргарєєва // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 57.

Вважаємо, що в таких випадках слід вести мову про злочин у кримінологічному сенсі, який Д.А. Шестаков визначає як винне діяння, що представляє для суспільства значну небезпеку, безвідносно до визнання його як такого законом¹.

Відсутність правового регулювання зазначеної проблеми поставила перед нами завдання з обрання певних орієнтирів для здійснення запланованої роботи. На нашу думку, саме цим орієнтиром при розробці кримінологічних підстав захисту близьких родичів злочинців може стати відносно нове кримінологічне вчення. Ним є кримінологічна безпека.

Загальнотеоретичні положення забезпечення кримінологічної безпеки вперше запропоновані О.М. Костенком, М.М. Бабаєвим і В.О. Плєшаковим. Не вдаючись до глибокого аналізу їх робіт, відзначимо, що кримінологічна безпека повністю спрямована на створення адекватної сучасним кримінологічним процесам і явищам системи комплексного захисту громадян, суспільства, держави від різних загроз, більшість з яких вказані в Особливій частині кримінального закону.

О.М. Костенко зазначає, що для забезпечення кримінологічної безпеки (стану захищеності усього того, що є необхідним для нормального (тобто такого, що відповідає законам природи) життя людини, від сваволі, що виявляється у виді злочинів²) у суспільстві потрібно пізнати закономірності формування культури людей, зокрема їх соціальної культури. Виявляється, що узгодження волі людей із природними законами людського життя відбувається завдяки двом чинникам: соціальному просвітництву та соціальній практиці, зокрема ринку. Причому, соціальна культура є основою кримінологічної безпеки³.

М.М. Бабаєв вважає, що основою кримінально-правової політики держави слід зробити саме кримінологічну безпеку, оскільки в ієрархії проблем, які становлять або повинні складати першочергову та дієву турботу влади, закон зовсім не випадково відніс найвищу ступінь забезпечення безпеки громадян, суспільства і держави від наростаючого валу різного виду загроз буквально у всіх сферах їх життєдіяльності⁴.

¹ Шестаков Д. А. Криминология: преступность как свойство общества. Краткий курс / Д. А. Шестаков. – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, Издательство «Лань», 2001. – С. 33.

² Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – С. 179.

³ Костенко О. М. Культура і закон / О. М. Костенко // Правова держава. – Вип. 9. – 1998. – С. 134; Костенко О. М. Правова культура і економічна безпека / О. М. Костенко // Право України. – 1999. – № 3. – С. 86.

⁴ Бабаєв М. М. О криминологической составляющей уголовной политики / М. М. Бабаєв // Криминологический журнал. – 2008. – № 2 (14). – С. 7.

В.О. Плешаков визначає кримінологічну безпеку як сукупність знань про стан захищеності життєво важливих й інших важливих інтересів особи, суспільства і держави від злочинних посягань і загроз таких посягань, про діяльність щодо зниження небезпеки і попередження кримінальних загроз, забезпечення кримінологічної захисту об'єктів і предметів злочинного посягання, віктимологічну профілактику¹.

Є.Д. Скулиш розглядає кримінологічну безпеку як частину національної безпеки України².

Саме тому кримінологічна безпека близьких родичів злочинців, як і будь-яких інших громадян, є однією зі складових частин кримінально-правової політики держави.

На нашу думку, основою такої діяльності має бути обґрунтування положення про кримінологічну безпеку цієї категорії осіб як системного явища кримінологічної теорії та визначення її практичного значення для запобігання протиправних посягань на них. Так само сюди слід віднести визначення складових кримінологічної безпеки близьких родичів злочинців, якими можна буде вважати об'єкт небезпеки, кримінальні загрози та їх джерела, суб'єкти забезпечення безпеки, стан кримінологічної захисту об'єктів і предметів злочинного впливу, заходи запобігання злочинних посягань, а також віктимологічну профілактику.

Для якісного втілення в життя зазначених вище положень слід враховувати антикримінальні заходи безпеки, які розроблені М.В. Щедриним. Учений пропонує їх розуміти як заходи некарального обмеження діяльності організацій та поведінки фізичних осіб, які застосовуються для запобігання шкідливого впливу джерела кримінальної небезпеки або захисту об'єкта посиленої охорони від кримінальної небезпеки³.

Для підтвердження існування порушеної проблеми наведемо витяги лише з декількох резонансних випадків.

26 вересня 2012 року в одному з торгово-розважальних центрах м. Київ невідомий холоднокровно розстріляв трьох охоронців, які намагалися його затримати за дрібну крадіжку. Як тільки правоохоронні орга-

¹ Плешаков В. А. Кримінологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимодействия организованной преступности и преступности несовершеннолетних : дис. ... д-ра юрид. наук. – Москва, 1998. – 324 с.

² Скулиш Є. Кримінологічна в системі національної безпеки України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 2. – С. 47-52.

³ Щедрин Н. В. Ключевые категории антикриминальной безопасности / Н. В. Щедрин // Криминальные угрозы современности и стратегии антикриминальной безопасности личности, общества и государства (2-е Каиржановские чтения). – Часть 1. – Алматы : Казак университеті, 2012. – С. 208.

ни розповсюдили інформацію про особу можливого підозрюваного, його мати заявила таке: «Я кілька разів хотіла повіситися. Краще б його привезли вже в труні». За її словами, родина цієї людини була благополучна, без алкоголізму і з достатком. Звістка про злочин сина увергнула матір у шок. Її забрали до місцевої міліції, де протримали 3 дні і поводилися з нею так, ніби вона вбила тих охоронців¹. Фінал цієї історії такий – через трохи більше місяця цю людину знайшли вбитою в околицях м. Київ .

Вбивство Оксани Макар – злочин, вчинений у ніч з 09 на 10 березня 2012 року в м. Миколаїв, який викликав великий суспільний резонанс як в Україні (практично все населення України, 98%, чули про нього), так і за кордоном. Згідно з наявною версією трое підозрюваних скоїли групове зґвалтування 18-річної Оксани Макар, після чого з метою приховання цього злочину спробували вбити жертву, а пізніше – спалити її тіло. Потерпілій, проте, вдалося вижити, і вранці 10 березня 2012 року, коли Оксана була випадково виявлена, її доставили з важкими опіками до лікарні, де вона назвала представнику слідства імена трьох злочинців. У той же день (10 березня) всі трое підозрюваних були затримані, проте через декілька годин двоє з них були відпущені, а знову заарештовано їх було лише після масштабних народних протестів у м. Миколаїв і в найбільших містах України. Незважаючи на надану інтенсивну медичну допомогу, Оксана Макар померла 29 березня 2012 року.

Дружина підозрюваного Євгена Краснощока (саме він, за власним зізнанням, намагався задушити Оксану Макар) Інга Славінська, яка ростить маленьку дочку, каже, що змушена періодично виїжджати з міста, тому що у дверей її квартири з'являються записки з погрозами розправи².

Своєрідну риску під всім цим підвів репортаж на одному з українських телеканалів.

В Україні життя близьких родичів злочинців і навіть тих, чия вина ще не доведена, стає пеклом, адже для багатьох наших співвітчизників підозра у вчиненні злочину – це вже вирок і старт для страшного цькування сімей тих, за кого взялися правоохоронні органи. У той же час ні влада, ні неурядові організації не допомагають близьким тих, хто має

¹ УРА ИНФОРМ: Мать «караванского стрелка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ura-inform.com/ru/capital/2012/10/06/mat-karavanskogo-strelka-by-la-gotova-k-suitsidu>.

² Жена насильника Краснощока: «Оксана Макар не вовремя умерла» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://job-sbu.org/zhena-nasilnika-krasnoshheka-oksana-makar-ne-vovremya-umerla.html>.

проблеми із законом. У вікна їхніх будинків кидають каміння, їх звільняють з роботи, викликають на допити в міліцію і змушують змінювати адресу проживання і коло спілкування. Зокрема, мати Євгенія Краснощока, обвинуваченого в згвалтуванні і вбивстві Оксани Макар, постійно вживає алкоголь і не хоче спілкуватися ні з ким, крім сусідів і найближчих родичів. Дружина Краснощока Інга розповідає, що після арешту чоловіка її звільнили з роботи. Зараз вона з донькою живе у свекрухи. У Галини Мазурок інше питання: чи було у правоохоронців право тримати її три доби в міліції без санкції прокурора. Вона мати людини, яку поки що тільки підозрюють у потрійному вбивстві. Коли ім'я її сина оголосили на всю Україну, її життя перевернулося. Найбільше в житті зараз Галина хоче почути голос Ярослава і запитати його, чи він стріляв у людей. Вона весь час вдома, одна. Цілодобово плаче. Не краще довелося і родині Максима Дмитренка, якого засудили за вбивство, а через вісім років звільнили, визнавши невинним. Після суду над Максимом його мати змушена була переїхати, а будинок звинуваченого односельці просто розгромили. На думку експертів-психологів, люди труять життя тих, до кого прийшла біда, тому що самі бояться. Це страх, який закладений дуже давно і працює. Тобто треба труїти ближнього, треба опустити якомога швидше того, кого торкнулася ця кара господня, щоб тебе самого це не торкнулося. І таке відбувається тільки у нас. Уряди Європи та Америки витрачають бюджетні мільйони на захист і підтримку родичів вбивць і гвалтівників. А в Україні немає жодної, навіть приватної, організації, яка б взялася їх захистити і підтримати. Тому поки що ніхто не несе відповідальності за цькування, переслідування та залякування близьких людей, за яких взялися правоохоронці¹.

Пропозиції щодо кримінально-правового забезпечення безпеки близьких родичів осіб, винних у порушенні кримінально-правової заборони, будуть сформульовані нами у висновках дослідження. Більше того, зміни та доповнення до законодавства процес дуже непростий і тривалий, тоді як вже сьогодні зазначена категорія людей потребує хоча б елементарної психологічної допомоги. Думається, що можливою пропозицією буде криміналізація переслідування близьких родичів осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини (а можливо і будь-який злочин).

¹ Главред: В Украине травят семьи людей подозреваемых в преступлениях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavred.info/archive/2012/10/15/082538-17.html>.

Аргументом за таку пропозицію є той факт, що у Німеччині з 2007 року стокерство у загальному вигляді (по відношенню до будь-якої людини) є кримінальним правопорушенням згідно з так званім Законом про переслідування. У США переслідування є злочином в усіх абсолютно штатах та окрузі Колумбія¹.

Саме тому кримінологічна безпека може стати дієвим засобом щодо захисту таких людей. Безумовно, розробка всіх її складових елементів потребує окремого дослідження.

Вважаємо, що безпека близьких родичів злочинців проблема більше кримінологічна, соціальна, а не кримінально-правова. І вирішувати її треба шляхом зниження і мінімізації криміногенних факторів, їх виявленням та запобіганням повинні займатися відповідні підрозділи ОВС.

Підготовка кадрів для правоохоронних органів також потребує удосконалення. Одним з обов'язкових курсів є етика, окремим розділом якої вивчається міліцейська (поліцейська) деонтологія. Цей курс в основному спрямований на формування навичок людського ставлення і спілкування з оточуючими, особлива увага при цьому приділяється навичкам поведінки і спілкування з жертвами злочинів. Більш того, всі існуючі підручники пострадянського простору з кримінології не можуть похвалитися наявністю хоча б згадки про близьких родичів злочинців².

На нашу думку, тут слід подивитися на інший бік медалі, якою є ставлення до таких людей. Необхідно нормативно закріпити в курсі міліцейської деонтології розділ про правила поведінки і спілкування з близькими родичами осіб, винних у порушенні кримінально-правових заборон.

Що стосується викладання кримінології, то тут необхідно окремою темою (можливо, підтемою про жертву злочину) нормативно закріпити це питання проблему, що має на увазі спочатку теоретичну його розробку.

¹ Батиргареева В. С. Жертви стокерства: до постановки проблеми / В. С. Батиргареева // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 59.

² Шаблистый В. В. Криминологическая безопасность близких родственников лиц, виновных в нарушении уголовно-правового запрета / В. В. Шаблистый // Криминология: вчера, сегодня, завтра : журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 2 (29). – С. 93.

Також співробітникам ОВС необхідно надавати інформацію про існуючі центри безкоштовної психологічної допомоги різних громадських організацій. Найбільш дієвим засобом забезпечення безпеки можуть стати заяви до ОВС з проханням захистити себе і своїх близьких, які повинні беззаперечно виконуватися. Для цього треба всього лише здійснити розробку та затвердження наказу МВС України.

Таким чином, кримінологічна безпека близьких родичів осіб, винних у порушенні кримінально-правових заборон, потребує, перш за все, ґрунтовної теоретичної розробки.

Отже, повністю погоджуючись із В.К. Грищуком стосовно того, що запорукою ефективності соціальної відповідальності є забезпечення урівноваженої, гармонійної кореляції прав і обов'язків людини в суспільному нормативному комплексі¹, слід зазначити таке.

Права свободи людини і громадянина неможливо реалізовувати без знання своїх обов'язків та готовності нести відповідальність за їх невиконання. КК України виступає крайнім та найдієвішим засобом захисту прав і свобод людини і громадянина, а також гарантом виконання юридичних обов'язків.

Враховуючи майбутні глобальні зміни до КК України, серед всіх інших конструктивних пропозицій пропонуємо в назвах всіх розділів Особливої частини кримінального закону термін «особи» замінити на «людини» (Розділи II, III, IV). Додатково про таку необхідність свідчить назва Розділу V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» та Розділу XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» Особливої частини КК України².

Стан захищеності життєво важливих інтересів людини від будь-яких загроз дуже тісно взаємопов'язаний із її правами, свободами і обов'язками. Конституційно-правовий рівень захисту безпеки людини потребує свого удосконалення в бік збалансованої системи прав, свобод і обов'язків людини і громадянина. Саме тому їх сукупність можна вважати змістом безпеки людини. У зв'язку із цим слід задуматися над зміною назви Розділу II Конституції України та доповненням його відпові-

¹ Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Гришук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 54.

² Шаблюстий В. В. Обов'язки і відповідальність людини і громадянина як гарантія реалізації її прав та свобод (кримінально-правовий аспект) / В. В. Шаблюстий // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – № 1028. – Серія «Право». – Вип. 12. – 2012. – С. 320.

дними юридичними обов'язками у якості гарантії реалізації прав і свобод людини і громадянина.

До внесення відповідних змін та доповнень до кримінального законодавства пропонуємо вважати кримінологічну дискусію щодо вживання термінів «особа» чи «особистість» злочинця вичерпаною, оскільки закон прямо на потенційного потерпілого від злочину вказує як на «особу». У зв'язку із цим говорити про людину, яка порушила кримінально-правову заборону, як про особистість просто некоректно по відношенню до жертви злочину. Більш того, теоретичні положення будь-якої науки не можуть суперечити чинним нормативно-правовим актам особливої найвищої юридичної сили, якими є закони.

Права і свободи людини і громадянина неможливо реалізувати без нормативного закріплення обов'язків з їх максимально кількісно-якісним наближенням один до одного. У протилежному випадку саме лише проголошення прав і свобод є юридичною фікцією.

Максимально можлива регламентація правового статусу підозрюваного у кримінальному провадженні за КПК України свідчить про превалювання її над правовим статусом потерпілого.

На сьогоднішній день потерпілий в Україні є тільки «живим доказом» вчиненого злочину, і не більше¹.

Сьогодні кримінально-процесуальна система побудована з точки зору перш за все прав не стільки потерпілого, скільки особи, яка вчинила злочин. Такий підхід, безперечно, не можна підтримати, оскільки при цьому порушується один із найважливіших принципів права – принцип справедливості².

В Україні чи не кожний потерпілий від злочину стає потерпілим ще й від діянь працівників вітчизняних правозастосовних органів. Як у першому, так і в другому випадках, розраховувати на захист від держа-

¹ Грищук В. К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини / В. К. Грищук // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 94.

² Панов М. І. Захист прав та інтересів потерпілого – конститутивна функція кримінального права та процесу / М. І. Панов // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 8.

ви йому не доводиться. Тому слід орієнтуватися лише на власні сили, юридичну грамотність, наполегливість¹.

Надання моральної підтримки і матеріальної допомоги громадянам, які постраждали від злочинів (особливо насильницьких) – завдання правової соціально орієнтованої держави. Доступ до правосуддя і справедливого відношення та поведінки з потерпілим покладається на державу, точніше держава несе повну відповідальність за захист прав і законних інтересів людини. Це важливе теоретичне положення практично конкретизовано в Декларації «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою», прийнятій резолюцією 40/34 ГА ООН від 29 листопада 1985 року, у статтях 4-5 якої проголошено, що жертви злочинів мають право на доступ до механізмів правосуддя і швидку компенсацію за спричинену шкоду згідно з національним законодавством. Національні судові та адміністративні процедури повинні відповідати потребам жертв з метою забезпечення можливості їм отримати компенсацію за допомогою офіційних та неофіційних процедур, що носили б оперативний характер, були б справедливими, дешевими та доступними².

Отже, давно вже назріла необхідність законодавчого закріплення положення про повне відшкодування завданої шкоди потерпілому з державного бюджету України з моменту вступу в законну силу обвинувального вироку суду, а вже потім пред'являти регресний позов до засудженого.

Враховуючи постійно високу динаміку тяжких насильницьких злочинів, можна тільки уявити собі кількість людей, які постійно потребують хоча б елементарного розуміння з боку оточуючих. Це, у свою чергу, вимагає від кожного з нас бути трошки добрішими і пам'ятати, що всі ми чийсь діти, онуки, маємо своїх дітей та онуків. Всі ми переживаємо за долі своїх близьких, але дуже часто не в змозі вплинути на їхні вчинки, за які несуть відповідь тільки вони. Тому треба серйозно задуматися над відповідальністю суспільства в цілому, а не близьких родичів тих, хто скоїв непоправне.

¹ Навроцький В. О. Захист прав потерпілого – турбота самого потерпілого / В. О. Навроцький // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 33.

² Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / кол. авторів ; за заг. ред. Ю В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х. : Кроссрод, 2008. – С. 298-300.

Можливо, удосконалення виховання призведе до зниження рівня злочинності та підвищення нашої культури – як групової, так й індивідуальної, і саме це стане дієвим фундаментом безпеки людини. Разом з тим слід почати активно впроваджувати прогресивні не за часом ідеї епохи Відродження – *свободи не буває без порядку, як прав без обов'язків. Свобода є порядок*¹.

2.2. Взаємозв'язок безпеки людини і реформування системи кримінальної юстиції України

Зовсім недавно перетнувши позначку у десять років застосування КК України, прийнятого 2001 р., фахівці всерйоз задумалися над необхідністю якісного його оновлення. Не в останню чергу це викликано кризою всієї системи кримінальної юстиції, яку потрібно повернути від суто репресивної функції до відновного правосуддя. Обґрунтованими виглядають пропозиції щодо заборони застосування покарання у вигляді позбавлення волі щодо неповнолітніх та застосування його до дорослих осіб, але виключно за тяжкі та особливо тяжкі злочини.

Своєрідну дисгармонію у розуміння суті матеріального та процесуального права вніс КПК України 2012 р., у п. 7 ч. 1 ст. 3 якого зазначено, що ЗУ про кримінальну відповідальність – це законодавчі акти України, які встановлюють кримінальну відповідальність (КК України та ЗУ про кримінальні проступки). Саме це свідчить про те, що запровадження правового інституту кримінальних проступків стає невідворотним. Разом з тим форма та зміст самих проступків залишається відкритою. Незрозумілими стають критерії розмежування злочину, кримінального проступку та адміністративного правопорушення, оскільки категорія «суспільна небезпечність» тепер може отримати зовсім невизначений характер або взагалі втратити своє значення.

Пояснювальна записка до одного із найперспективніших законопроектів (щоправда, відкликаного 12.12.2012 року, а потім знову повернута 07.01.2013 року) дає таку відповідь. Критеріями відмежування

¹ Шаблистий В. В. Прогалини правового забезпечення охорони громадського порядку та моральності / В. В. Шаблистий // Кримінально-правові та адміністративні засади підвищення ефективності боротьби з правопорушеннями проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності підрозділами ОВС України : збірник матеріалів «круглого столу» [21-22 листопада 2014 р., м. Харків] / Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 163.

кримінального проступку від суміжних категорій (злочин, адміністративний чи дисциплінарний проступок) можуть слугувати:

1) відсутність судимості, однак особа вважається такою, яка притягувалась до кримінальної відповідальності;

2) відсутність великої суспільної небезпеки: правопорушення з високим рівнем небезпеки – це злочин; значний – кримінальний проступок; невисокий, або, якщо більш влучно, соціально шкідливий – адміністративний проступок;

3) ступінь завданої ними шкоди суспільним відносинам (тяжкість наслідків);

4) вид об'єкта правопорушення – частина проступків, яка визначена як адміністративні за своєю суттю, не є адміністративними через те, що відносини, які охороняються, не належать до сфери державного управління;

5) суб'єкт юрисдикції – суб'єктами адміністративної юрисдикції є органи виконавчої влади, які уповноважені розглядати справи про адміністративні правопорушення, а кримінальні проступки розглядатимуть суди;

6) тяжкість та вид стягнень, що передбачаються за їх вчинення – тяжкість та вид стягнення також є ще одним критерієм розмежування адміністративного проступку від кримінального; виправні роботи, конфіскація, арешт – це все ті заходи впливу, які застосовуються до кримінальних проступків¹.

Наведене однозначно свідчить про відсутність єдиного підходу до розуміння юридичної природи злочину, адміністративного правопорушення та нового правового інституту кримінального проступку. Більш того, процес реформування кримінального законодавства як важливої частини державної політики у сфері профілактики правопорушень може мати непередбачувані наслідки щодо забезпечення безпеки людини. Це твердження має право на існування у зв'язку з тим, що більшість нормативно-правових актів направлено на покращення становища того, хто порушив кримінально-правову заборону, оскільки єдиною і головною метою згаданого проекту закону є реалізація державної політики із гуманізації кримінальної відповідальності, наслідком якої має стати суттєве зменшення кількості судимих осіб і осіб, які позбавлятимуться волі².

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : Проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42733.

² Там само.

Вважаємо, що така постановка питання була певним відхиленням від прогресивних ідей Концепції реформування кримінальної юстиції України, першим визначенням поняття якої є «відновне правосуддя» – це форма правосуддя, основною метою якої є створення умов для примирення потерпілих і правопорушників та усунення наслідків, спричинених злочином або кримінальним (підсудним) проступком¹.

В.В. Голіна наводить таке визначення поняття судимості особи – це її правовий стан, створений реалізацією кримінальної відповідальності, що виникає внаслідок засудження винної особи обвинувальним вироком суду за вчинений нею злочин до покарання, який виступає підставою для державного осуду і застосування до неї передбачених законом протягом певного встановленого законом перебігу часу обмежень та позбавлень і відіграє роль сприяючого засобу досягнення і закріплення цілей покарання. Судимість – це не просто констатація факту засудження особи за злочин, а й (і це головне) наявність у зв'язку з цим певних правовідносин між державою і злочинцем².

Також слід погодитися із В.К. Грищуком стосовно того, що судимість є двох видів: 1) одномоментна; 2) тривала. Одномоментна судимість має місце у випадках засудження особи за вчинений злочин обвинувальним вироком без призначення покарання, що може, наприклад, мати місце у випадках, передбачених частинами 4, 5 ст. 74, ч. 2 ст. 84, ч. 1 ст. 105 КК України, а також у випадках звільнення від покарання у зв'язку з неможливістю його застосування до особи з огляду на її вік чи стан³.

Отже, відсутність судимості, проте наявність факту притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку суперечить не тільки сутності самої судимості, а й розумінню реалізації кримінальної відповідальності. У зв'язку із цим постає завдання для окремого дослідження не тільки щодо запровадження інституту кримінального проступку, а й наслідків визнання людини винуватою у його

¹ Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», затверджене Указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>.

² Голіна В. В. Судимість у змісті кримінальної відповідальності / В. В. Голіна // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 253-254 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/15.pdf.

³ Гришук В. К. Поняття, форми, види і підстави реалізації кримінальної відповідальності / В. К. Гришук // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 64 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/4.pdf.

вчиненні, які повинні суттєво відрізнятися від наслідків визнання людини винуватою у вчиненні злочину.

Грунтовний аналіз Плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р., затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 767 від 08.08.2012 р.¹, показав, що він дійсно направлений на забезпечення безпеки людини у різних сферах. Це дає нам право однозначно стверджувати те, що безпека людини стала ключовим чинником у формуванні державної політики України у сфері профілактики правопорушень.

Зокрема, всі силові відомства та Національна академія правових наук України (за згодою) зобов'язані забезпечити проведення науково-практичних конференцій (семінарів) з питань запобігання та протидії найбільш небезпечним видам злочинності, недопущення тінізації економіки (абз. 1 п. 4 ч. 1 вказаного Плану).

На нашу думку, сам факт нормативного закріплення обов'язковості обговорення найактуальніших проблем запобігання злочинам є свідченням спроби повернення правозастосовної практики до наукового її забезпечення. У свою чергу, можна з певним ступенем ймовірності стверджувати про те, що наукова громадськість буде почути представниками законодавчої та виконавчої гілок державної влади.

Отже, безпека людини може стати орієнтиром, а в перспективі – основою для формування якісно нової кримінально-правової політики української держави.

Повертаючись до одного з її напрямів – запровадження правового інституту кримінального проступку, слід спробувати спрогнозувати вплив таких значних змін в першу чергу кримінального законодавства на рівень забезпечення безпеки людини.

На думку М.І. Панова, саме з точки зору системного підходу сформульовані основні положення чинного кримінального законодавства України, хоча не у всіх випадках вдалося запобігти окремим суперечностям. Це є підставою для подальшого аналізу з точки зору системного підходу удосконалення КК України. Але у цій кодифікаційній діяльності треба обов'язково керуватися принципом системності, згідно з яким

¹ Постанова Кабінету Міністрів України № 767 від 08.08.2012 «Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року» // Урядовий кур'єр від 05.09.2012 – № 159.

зміни в одному з елементів системи обов'язково тягнуть (чи можуть тягнути) за собою зміни інших його елементів¹.

Системний підхід також передбачає обов'язковість врахування методологічних засад у певній діяльності. У зв'язку із цим стан, у якому зараз знаходиться система кримінальної юстиції пострадянських держав, можна охарактеризувати з позицій філософського вчення про футурошок. Його А. Тоффлер ще у 1965 році описав як стрес і дезорієнтацію, які виникають у людей, підданих занадто великій кількості змін за дуже короткий проміжок часу. Ідея футурошоку і, як наслідок, теорія адаптації передбачають, що необхідний баланс не тільки між масштабами змін у різних верствах суспільства, але і між швидкістю змін в навколишньому середовищі та обмеженою швидкістю людської реакції. Далі А. Тоффлер вказує на те, що для попередження футурошоку людина повинна необмежено розвивати свої здібності до адаптації. Потрібно знайти абсолютно нові способи зачепитися у дійсності, тому що всі старі устої – релігія, національність, суспільство, сім'я і професія – похитнулися під ураганим впливом прискорення. Але перед цим людина повинна до найменших деталей зрозуміти, як результати прискорення відобразяться на її житті, поведінці та існуванні. Іншими словами, вона повинна вникнути в поняття швидкоплинності².

На наше суб'єктивне переконання, не завжди виважені кроки законодавця щодо змін та доповнень до КК України якраз і свідчать про бажання не відставати від швидкоплинних змін у суспільстві.

Ще у 1896 р. редактор відомої праці О.Ф. Кістяківського зазначав про те, що констатація лише успіхів законодавства дуже односторонньо висвітлювала би сучасний стан питання, оскільки рішення його залежить від суспільного й наукового розвитку, тоді як законодавство є лише слабким відображенням і постійно відстаючим їх результатом³. Саме тому на категорію «суспільна небезпечність» спробуємо поглянути в контексті постійного поступального руху кримінально-правової науки.

В.І. Борисов з цього приводу зазначає, що на рівні теоретичних розробок судження щодо можливості відновлення інституту кримінального проступку в законодавстві країн колишнього СРСР були висловле-

¹ Панов М. І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства / М. І. Панов // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 317.

² Тоффлер А. Футурошок (перевод с англ.) / А. Тоффлер. – СПб., 1997. – С. 4-5, 18.

³ Кістяковский А. Ф. Исследование о смертной казни / А. Ф. Кістяковский. – 2-е изд., под ред. Т.С. – СПб. : Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1896. – С. 6.

ні ще на початку 60-х років минулого століття. З часом, за умов посилення репресивної функції радянського кримінального права, питання про встановлення відповідальності за кримінальні проступки втратило свою актуальність¹.

М.В. Щедрін не без підстав стверджує, що в науках кримінально-правового циклу в останні роки спостерігається концептуальна криза. Ідеї, що лежать в основі сучасного кримінального права, сформульовані кілька століть тому у рамках класичної школи, і значна їх частина, потребує корегування та доповнення².

На думку Я.І. Гілінського, до другої половини ХХ століття стає зрозумілим, що покарання (і перш за все позбавлення волі) не виконує свою функцію скорочення злочинності. На сьогоднішній день у більшості цивілізованих країн усвідомлюється «криза покарання», криза кримінальної політики та кримінальної юстиції, криза поліцейського контролю³.

Слід визнати, що вказані проблеми знайшли своє відображення у Концепції, яка має визначальне значення для вирішення однієї з основних проблем кримінального законодавства практично всіх пострадянських країн. Тут йдеться про таке.

Розділ II ідей Концепції реформування кримінальної юстиції України передбачає зміст та напрями її реформування. Кримінально карані діяння будуть поділятися на злочини та кримінальні проступки. При цьому основними критеріями таких змін повинні бути:

- ступінь небезпеки та правові наслідки кримінально караного діяння для особи, суспільства і держави;
- практика застосування кримінального та адміністративного законодавства;
- міжнародний досвід захисту людини, суспільства і держави від злочинів та проступків.

Кримінальні проступки мають бути об'єднані в новий *Кодекс України про кримінальні проступки* (курсив наш – В.Ш.).

¹ Борисов В. І. До питання запровадження у законодавство України відповідальності за кримінальні проступки / В. І. Борисов // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 74-75.

² Щедрін Н. В. Ключевые категории антикриминальной безопасности / Н. В. Щедрін // Криминальные угрозы современности и стратегии антикриминальной безопасности личности, общества и государства (2-е Каиржановские чтения). – Часть 1. – Алматы : Казак університеті, 2012. – С. 203.

³ Гишинский Я. И. Исполнение наказания в системе социального контроля над преступностью / Я. И. Гишинский // Закон. – № 9. – Сентябрь 2012. – С. 119.

Вважаємо, що саме новий кодифікований законодавчий акт, у якому будуть передбачені кримінальні проступки у вигляді більшості злочинів невеликої тяжкості та адміністративних правопорушень, що мають судову юрисдикцію, «розставить всі крапки над і» щодо одвічної наукової дискусії та практичного нерозуміння юридичної природи суспільної небезпечності. Більш того, останню у наведеній Концепції вжито як ступінь небезпеки без згадування про суспільну небезпеку. Загально відомо, що небезпека є протилежністю безпеки, ці слова є антонімами.

За умови прийняття Кодексу України про кримінальні проступки лише злочинам як протиправним та кримінально караним діянням буде притаманна небезпека без прив'язки до її кількісних чи якісних характеристик; адміністративне правопорушення характеризуватиметься виключно шкідливістю. Залишається відкритим питання про кримінальний проступок. Відповідь на нього можна знайти у такому.

В.П. Тихий звертає увагу на термінологічну неузгодженість між ч. 1 та ч. 2 ст. 11 КК України. У ч. 1 ст. 11 законодавець під небезпечним діянням розуміє діяння, яке заподіює істотну шкоду або створює небезпеку її заподіяння, а у ч. 2 ст. 11 КК України під небезпекою розуміється діяння, яке лише створює можливість заподіяння суттєвої шкоди. У зв'язку із цим він пропонує у ч. 1 ст. 11 КК України або виключити ознаку небезпечності злочинного діяння, або доповнити поняття злочину ознакою заподіяння суттєвої шкоди людині, суспільству, державі або людству. Це, на його думку, буде відповідати природі небезпеки, а також мовному та логічному тлумаченню цього явища. Також неточною є вказівка на суспільну небезпечність діяння. Злочин може бути небезпечним не для суспільства, а для індивідуума, держави, людства¹.

На підставі викладеного пропонуємо кримінальні проступки вважати такими, що спричиняють істотну шкоду людині, суспільству, державі або людству; злочини – такими, що посягають на їх безпеку; адміністративні правопорушення – такими, що спричиняють їм шкоду.

Оскільки новий правовий інститут кримінального проступку лише розробляється, то правильність нашого висновку можна побачити на прикладі співвідношення крадіжки (ч. 1 ст. 185 КК України) та дрібного викрадення чужого майна (ст. 51 КУпАП). Не вдаючись до формульного визначення розміру мінімальної суми збитку, необхідної для відкрит-

¹ Тихий В. П. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини, суспільства, держави та людства / В. П. Тихий // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 406.

тя кримінального провадження за ч. 1 ст. 185 КК України, зазначимо, що станом на 01.01.2013 року вона становить 117 грн. 60 коп., тоді як для адміністративного правопорушення за ч. 1 ст. 51 КУпАП – 117 грн. 59 коп.

Вся абсурдність у відмінності таємного викрадення майна як злочину і як правопорушення знаходить своє вираження в 1 коп. При цьому більшість підручників з кримінального права вказують нам на те, що злочинам притаманний високий рівень суспільної небезпеки, а правопорушенням – низький або менший. Звідси виходить, що різниця між злочином і правопорушенням полягає у вказаній нами «сумі» мінімальної шкоди. Ось чому дрібне викрадення чужого майна, яке заподіює шкоду, має залишитися адміністративним правопорушенням, а крадіжка (ч. 1 ст. 185 КК України), яка заподіює суттєву шкоду, стати кримінальним проступком. Як наслідок, небезпечними мають залишитися тільки злочини¹.

Ще більш яскраво підкреслює необхідність використання системного підходу така обставина.

У ЗУ від 15.11.2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності»² здійснено вагомий крок на шляху до реалізації Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої Указом Президента України від 08 квітня 2008 р. № 311/2008. Про це свідчить повна декриміналізація 16 складів злочинів із Розділу VII «Злочини у сфері господарської діяльності» Особливої частини КК України. Також санкції практично всіх злочинів із вказаного розділу зазнали змін – покарання у виді позбавлення волі замінено на покарання у виді штрафу, проте за небаченим до цього його розміром. Мова йде про штраф у розмірі понад п'ятдесят тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян (більше 850 тис. грн.).

З одного боку, слід привітати таке рішення законодавця, оскільки чи не вперше дійсно дотримано принципу гуманізму кримінального права – виключення значної кількості суспільно небезпечних діянь із числа злочинних супроводжувалося посиленням відповідальності за іс-

¹ Шаблистий В. В. Безопасность человека как ключевой фактор в формировании государственной политики Украины в сфере профилактики правонарушений / В. В. Шаблистий // Современное право. – 2013. – № 7. – С. 161.

² Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 року № 4025-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 98. – С. 3570.

нуючі. Разом з тим думки більшості фахівців з цього приводу діаметрально протилежні. Про них йтиме мова далі.

Новою «конституцією» кримінального судочинства став КПК України 2012 р., який для провідних вчених з кримінального права став подразником щодо запровадження правового інституту кримінального проступку.

Найактивніше обговорюються питання по віднесенню до кримінальних проступків більшості злочинів невеликої тяжкості та деяких адміністративних правопорушень. Якщо слідувати логіці законодавця, то практично всі злочини у сфері господарської діяльності мають стати кримінальними проступками із спрощеною процедурою їх розгляду та відсутністю судимості в людини, яка їх вчинила. Проте чи так це насправді?

Новий КПК України, прийняття та концептуальні положення якого доводились до кожного із нас через ЗМІ, став яскравим підтвердженням курсу нашої країни на гуманізацію всіх видів юридичної відповідальності, у тому числі і кримінальної, який немає жодного відношення до принципу гуманізму кримінального права. Більш того, чи не головною перемогою над «міліцейським свавіллям» нового КПК України стала проголошена неможливість застосування до людини, підозрюваної у вчиненні злочину, не пов'язаного із посяганням на життя та здоров'я іншої людини, запобіжного заходу у виді тримання під вартою. За економічні злочини до підозрюваних і обвинувачених мають застосовувати здебільшого заставу.

Проте чомусь ніхто не довів до відома громадськості те, що штраф виділений у ст. 12 КК України самостійним критерієм поділу злочинів на злочини невеликої та середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі нарівні із кількістю років позбавлення волі (все тим же ЗУ від 15.11.2011 р. № 4025-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності»). Внаслідок цього ст. 183 нового КПК України формально дає право суду застосовувати до осіб, які вчинили економічні злочини (санкції яких доповнено значними розмірами штрафів), запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

Саме тому лише деякі злочини у сфері господарської діяльності (або їх перші частини) мають перспективу стати кримінальними проступками: лише ті, за вчинення яких передбачено штраф до трьох тисяч

неоподаткованих мінімумів доходів громадян. Всі решта злочинів відносяться як мінімум до категорії середньої тяжкості¹.

Також залишається відкритим питання стосовно доцільності віднесення навіть невеликої кількості злочинів у сфері господарської діяльності до кримінальних проступків, оскільки до цього 16 декриміналізованих складів злочинів стали адміністративними правопорушеннями.

У зв'язку із цим доцільним є наведення точки зору Ю.В. Голика на аналогічні процеси в РФ. Вчений зазначає, що людство давно і майже безуспішно намагається боротися зі злочинністю. На сьогоднішній день воно напрацювало два основних способи цієї боротьби:

1) вдосконалення законодавства. І не тільки у сфері боротьби зі злочинністю, але і всього блоку соціального законодавства. Мета такого вдосконалення проста й очевидна: максимально утруднити вчинення злочину, зробити вчинення злочину економічно, ідеологічно, соціально і т.п. не вигідним для злочинця. Це просто написати, але не просто зробити;

2) вдосконалення роботи всієї системи кримінальної юстиції. Ми знаємо, що вже кілька років йде реформа, але цього явно недостатньо. Необхідна комплексна реформа всієї системи кримінальної юстиції. Не перестановка фігур, не перейменування і не створення нових структур, а створення нової якості. Так, це вимагає фінансових затрат, але на першому етапі – етапі теоретичного осмислення та пошуку алгоритмів поведінки – зовсім невеликих. На жаль, значна частина наших управлінців навіть не розуміють такого підходу².

Ю.А. Пономаренко, дослідивши штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.), також вказує на небезпечність безсистемних порушень канонічних положень кримінального закону. Слід визнати, що всі теоретичні положення та висновки автора підкріплено аналізом правозастосовної практики. Вчений дійшов до висновку про те, що згаданий закон 2011 р. торкнувся принципових, базисних засад, на яких був побудований нині чинний КК

¹ Шаблистий В. В. Чи мають злочини у сфері господарської діяльності перспективу стати кримінальними проступками? / В. В. Шаблистий // Кримінальні проступки: теоретичне підґрунтя та шляхи вдосконалення законодавства України : матеріали всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Луганськ, 18-28 березня 2013 р. ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – С. 185.

² Голик Ю. В. Открою Кодекс на любой странице – и не могу, читаю до конца / Ю. В. Голик // Независимая газета. – 05.02.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ng.ru/ng_politics/2013-02-05/9_code.html.

України, і певним чином змінив ці засади, що з часом може привести до розробки і прийняття нового кодексу, що є не такою легкою і дешевою роботою, як декому здається¹.

О.І. Бойко акцентує увагу на ще одному важливому аспекті реформування законодавства. Він пропонує на завершальній стадії роботи над текстом закону, коли парламент зрозумів, що він хоче наказати людям, і навіть порадився з приводу змісту акта з юристами, запрошувати для перекладу готового законопроекту на породисту національну мову сиву «русистку» з провінційної (сільської) школи. І тоді вже законодавча воля точно стане зрозумілою обивателям і юристам на місцях².

Віддзеркалення цього твердження автора можемо знайти у вказівці В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна, В.Я. Тація та П.Л. Фріса на недоречності називання нового правового інституту саме кримінальними проступками. Пропонується іменувати їх антигромадськими правопорушеннями або проступками та виділяти у самостійному нормативно-правовому акті³.

На нашу думку, кожна людина має право знати та бути прямим учасником усіх реформаційних процесів у країні. Це є підтвердженням справжності правової держави із активним громадянським суспільством. Свідченням цьому є вказівка представника духівництва на те, що існує всього два засоби, якими можна вплинути на іншу людину. Перший – це особистий приклад і другий – це слова, які виходять з серця і заходять у серце. Тільки після того, як ми почнемо робити вчинки і показувати це громадськості на своєму особистому прикладі, ми зможемо змінити все на краще⁴.

Ось чому весь процес реформування системи кримінальної юстиції України має бути максимально висвітлений у ЗМІ. Результати фахового обговорення, зокрема щодо кримінальних проступків, має бути до-

¹ Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / Ю. А. Пономаренко ; [наук. ред. Ю. В. Баулін]. – Х. : Право, 2012. – С. 74.

² Бойко А. И. Птеродактили правоохранительных норм. О языке законодательных прописей, где «слова воют от совокупления» / А. И. Бойко // Независимая газета. – 05.02.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ng.ru/ng_politics/2013-02-05/14_pterodactyls.html.

³ Борисов В. І. До питання запровадження у законодавство України відповідальності за кримінальні проступки / В. І. Борисов // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозіуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 77.

⁴ Релігійні конфесії і міліція обговорили питання моралі у суспільстві (ФОТО) 04.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/ru/img/common/uk/publish/article/813925;jsessionid=088E2B7ECD1DA1A93EE1C5F>.

ведений до відома громадськості у зрозумілій їм формі: що буде позитивного, що негативного, як зміниться наше життя після цього.

У свою чергу ми намагалися доступною мовою продемонструвати фактичну неможливість віднесення більшості злочинів у сфері господарської діяльності до категорії кримінальних проступків через непродуману зміну однієї із основоположних засад вітчизняного кримінального права. Також слід враховувати положення нового КПК України, окремі гучні новели якого або не можуть бути застосовані, або доводяться до кожного із нас половинчасто.

Наскільки це вдалося, покаже час та рішення законодавця, які, у випадку врахування хоча б частини всіх зауважень та пропозицій науковців, зможуть дійсно стати кращими.

Порушена вище проблема буде однобоко дослідженою без простеження генези законодавчого закріплення поняття злочину та його відповідності Конституції України.

З цього приводу В.О. Навроцький зазначає, що попри свою зовнішню простоту, поняття злочину постійно привертає увагу теоретиків-криміналістів. Переважно це відображають навчальні посібники і статті у збірниках наукових праць, періодичних виданнях. Українські автори розглядали і співвідношення понять злочину у вітчизняному та міжнародному кримінальному праві, відмежування злочинів від інших правопорушень, поняття малозначності діяння, формально передбаченого кримінальним законом. Незважаючи на наявність доволі великої кількості публікацій, ціла низка питань, які стосуються поняття злочину, досі є дискусійними чи малодослідженими. Серед них – ознаки, які характеризують це поняття; зміст окремих ознак понять злочину; критерії класифікації злочинів; відмежування злочинів від інших правопорушень тощо¹.

На підставі викладеного спробуємо визначити поняття злочину у контексті запровадження правового інституту кримінального проступку та наведення аргументів щодо втрати актуальності суспільної небезпеки як ключової ознаки у розмежуванні злочину, проступку та правопорушення.

Можемо помилятися, проте чи не єдиним з тих, хто запропонував по-новому поглянути на поняття злочину та одну з основних його характеристик – суспільну небезпечність, є В.П. Тихий, який звернув увагу на недосконалість законодавчого поняття злочину².

¹ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 100-101.

² Тихий В. П. Вказана праця.

Ми підемо далі та спробуємо розвинути наведену точку зору В.П. Тихого з урахуванням трьох основних видів порушень закону – злочину, проступку та адміністративного правопорушення як наріжних каменів процесу реформування системи кримінальної юстиції України. Якщо більш конкретизовано – визначити поняття злочину з позицій кримінально-правового забезпечення безпеки людини. Це буде своєрідний вимір рівня безпечності запровадження правового інституту кримінального проступку.

Для досягнення поставленого завдання слід врахувати історико-правовий розвиток визначення поняття злочину та його нормативного закріплення. Про правильність напрямку наукового пошуку свідчить вказівка М.І. Панова та Н.О. Гуторової на необхідність використання історико-правового методу, який дає можливість показати генезис проблем кримінальної відповідальності за окремі види злочинів на базі аналізу кримінального законодавства минулих років і практики його застосування, виявити тенденції розвитку законодавства, прослідкувати його взаємозв'язок із соціально-економічними умовами життя суспільства і держави, а також розвитком інших галузей права. Це, у свою чергу, дає можливість накреслити шляхи вдосконалення чинного кримінального законодавства на сучасному етапі¹.

Слід також погодитися із М.І. Хавронюком стосовно того, що поняття злочину є центральним у будь-якій правовій системі. На відміну від багатьох інших країн, в Україні поняття злочину не лише має значне теоретичне обґрунтування, а й отримало своє законодавче закріплення та містить у собі необхідну і достатню кількість ознак, які дають можливість відмежувати злочин від інших правопорушень та правомірної поведінки².

Л.М. Кривоченко зазначає, що в історії кримінального права поняття злочину визначалося по-різному. Залежно від того, чому надавалось більшого значення – соціальній чи правовій характеристиці злочину – можна виокремити три визначення цього поняття: формальне, ма-

¹ Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 303.

² Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – С. 40.

теріальне і формально-матеріальне. У ч. 1 ст. 11 КК України закріплено саме формально-матеріальне визначення поняття злочину¹.

Без особливої прив'язки до чітко визначених історичних періодів розвитку Української держави простежимо розвиток визначення поняття злочину: на якому етапі суспільного розвитку він був формальний, на якому матеріальний, на якому – формально-матеріальний.

Безперечно, одним із найвідоміших джерел права середньовіччя є Руська Правда², яка була своєрідним кодифікованим актом, здебільшого кримінально-правового спрямування. У ній відсутня смертна кара – за будь-який злочин призначався штраф. Злочин та шкода, що ним заподіюється, об'єднано поняттям «кривда». Наведене свідчить, що у період існування Київської Русі поняття злочину носило формальний характер – наявна лише вказівка в законі на протиправність діяння.

Прийняття та дія Литовських статутів 1529, 1566, 1588 років пов'язані із початком розпорошення українських земель між Річчю Посполитою та Великим Князівством Литовським. Достатньо ліберальні норми Руської Правди не влаштовували правлячу верхівку, тому поетапно прийнято три статути, кожен з яких передбачав суворіші та більш репресивні норми для більшості населення. Вони передбачали смертну кару. Головною метою покарання стало залякування (придушення бажання до протидії владі). Злочином розумілося все, що містило у собі небезпеку для влади та людини (при обов'язковому врахуванні соціально-економічного становища злочинців та потерпілих)³. Наведене свідчить про матеріальний характер визначення поняття злочину, оскільки наголос здебільшого зроблено на його соціальній характеристиці.

Наступним етапом, який обов'язково підлягає розгляду, є козацька доба. Слід визнати, що він охоплює значний проміжок часу, а погляди вчених на нього достатньо неоднозначні. Зокрема, О.В. Макаренко на підставі вивчення джерел права Гетьманщини 1648-1657 років вказує на те, що в той час під злочином розумілося суспільно небезпечне, проти-

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 66.

² Правда руська. Переклад зроблено за виданням: Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склали та підготували до друку проф. С. Юшков. – К. : ВУАН, 1935. – Редакція IV. – С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, № 240, Новгородський 1-й літопис XV ст.).

³ Історія держави і права України: Академічний курс: У 2 т. : Підручн. для студ. юридичн. спец. вузів / Ред. В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин; Академія правових наук України, Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – К. : Ін Юре. – 2000. – Т. 2. – 2000. – С. 52-54.

правне, гріховне діяння, що посягало на інтереси держави, суспільства, особи тощо. У понятті злочину виокремлювали формальний та матеріальний елементи злочину¹.

На нашу думку, абсолютна більшість відносин між козаками регулювалася життєвою необхідністю до забезпечення безпеки своїх утворень, які постійно мали бути боєздатними. Про це свідчить формування нового менталітету, нового способу мислення, світогляду вільних людей, які з мушкетами за спиною обробляли землю. Вони зобов'язані були у будь-який момент захистити себе та своє найближче оточення. На підставі цього можна зробити проміжний висновок стосовно того, що основою безпеки козацького устрою була безпека окремого взятого його члена. Більш того, для зачинателів демократичних відносин головною була безпека окремо взятої людини, яка забезпечувалася дуже суворими заходами забезпечення колективної безпеки. Так, зрада товариша у бою каралася закопуванням живим у землю.

Саме тому більшого значення надавалося соціальній характеристиці злочину, а тому слід вести мову про матеріальне його визначення.

У § 5 Проекту Кримінального Уложення 1813 року поняття приватного злочину визначається як таке, що порушує права чи безпеку однієї або декількох осіб. Воно може супроводжуватися і не супроводжуватися загальною небезпекою².

Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року містить практично ідентичне поняття злочину – будь-яке порушення закону, яке посягає на недоторканність прав Верховної Влади і встановлених нею правил, на права чи безпеку суспільства або приватних осіб³.

На нашу думку, у вказаних джерелах права однозначно є вказівка на небезпеку, яку створює злочин, що є свідченням матеріальної його характеристики. Стосовно формальної, то не дивлячись на законодавче закріплення поняття злочину, можна стверджувати про її подвійність. Про це свідчить вказівка на будь-яке порушення закону, тобто на застосування КК за аналогією.

Кримінальне уложення 1903 року повертається до виключно формального визначення поняття злочину, оскільки у ст. 1 вказано, що зло-

¹ Макаренко О. В. Поняття та склад злочину за джерелами права Гетьманщини / О. В. Макаренко // Право і суспільство : наук. журнал. – 2011. – № 3. – С. 46.

² Проектъ уголовного улаженія Россійской имперіи. Часть первая. Основанія уголовного права. – Въ Санктпетербургъ: Печато при Сенатской типографіи, 1813 года. – С. 2.

³ Уложеніе о наказаніяхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – Санктпетербургъ : Въ типографіи Второго Отделенія Собственной Его Императарского Величества Канцеляріи, 1845. – С. 8.

чинним визнається діяння, яке заборонене законом під час його вчинення під страхом покарання¹.

КК 1922 року, головним завданням якого проголошено правовий захист держави трудящих від злочинів і від *суспільно небезпечних* елементів (курсив наш – *В.Ш.*) (ст. 5), у ст. 6 поняття злочину визначено як будь-яку суспільно небезпечну дію чи бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного ладу період часу².

Стаття 7 КК 1927 року передбачала, що за суспільно небезпечну (злочинну) дію визнається кожна дія чи бездіяльність, що загрожує радянському ладові або ламає правовий порядок, що його завела влада робітників і селян на перехідний до комуністичного ладу період часу³.

Не може не звернути на себе увагу той факт, що *вперше* (курсив наш – *В.Ш.*) до поняття злочину додано ознаку суспільної небезпеки, яка на той час була синонімом злочину. Надалі ця категорія трансформувалася у самостійну матеріальну ознаку злочину та знайшла своє вираження у наступних КК України. Разом з тим на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрозувало не людині, а радянському ладові, тобто державі, вважалось суспільно небезпечним та злочинним. Про небезпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів ХІХ ст. Саме тому ознака суспільної небезпеки злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю.

КК 1960 року у ч. 1 ст. 7 передбачав, що злочином визнається передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), що посягає на суспільний лад України, його політичну і економічну системи, власність, особу, політичні, трудові, майнові та інші права і свободи громадян, а так само інше передбачене кримінальним законом суспільно небезпечне діяння, яке посягає на правопорядок⁴.

У ч. 1 ст. 11 КК України 2001 року міститься також формально-матеріальне визначення поняття злочину – це і протиправне, і знову ж

¹ Уголовное Уложение, Высочайше утверждённое 22 марта 1903 г. – С.-Петербургъ : Сенатская типографія. – С. 8.

² Уголовный кодекс УССР с изменениями и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. – Юридическое издательство Наркомюста У.С.С.Р. – Харьков, 1924. – 73 с.

³ Кримінальний кодекс. В редакції 08 червня 1927 р. – Юридичне Видавництво Наркомюсту У.Р.С.Р. – Харків, 1927. – 149 с.

⁴ Кримінальний кодекс України : затверджений Законом від 28 грудня 1960 року // Вісник Верховного Суду УРСР. – 1961. – № 2. – С. 34.

таки суспільно небезпечне діяння, тоді як злочин у першу чергу посягає на безпеку людини, а не суспільства.

Отже, наведені положення яскраво відображають точку зору Л.М. Кривоченко стосовно того, що інтереси і потреби суспільства постійно розвиваються, відповідно змінюється на певному етапі суспільного розвитку й оцінка поведінки людини як антисоціальної, злочинної. Тому поняття злочину не може бути незмінним: воно завжди повинно відповідати конкретному етапу розвитку суспільства, потребам та інтересам, притаманним саме цьому етапу¹.

Також актуальним є висновок О.В. Микитчика стосовно того, що злочин є супроводжувальною закономірною тенденцією в життєдіяльності суспільства. Оскільки творча сутність людини і людства в цілому перебуває в постійному становленні, то культурно-історичний процес гуманізації у вигляді побічного продукту, завжди викидає на арену суспільного життя злочин, який відіграє в історії подвійну роль – гальмує цивілізаційний прогрес і разом з тим спонукає до консолідації в боротьбі за виживання здорові сили суспільного організму².

Враховуючи той факт, що поняття злочину є основною категорією кримінального права, яка лежить у фундаменті таких понять, як відповідальність, покарання, підстава кримінальної відповідальності, кримінально-правове регулювання; є основою всіх кримінально-правових інститутів³, його законодавче визначення слід привести у відповідність із Конституцією України.

Вважаємо, що у ХХІ ст. потрібно здійснити хоча б спробу переосмислення радянської спадщини у частині визначення злочину як ключового поняття системи права будь-якої країни. У першу чергу це стосується такої його ознаки як суспільна небезпека, оскільки, як зазначалося вище, у випадку вчинення злочину порушуються інтереси людини, а вже потім суспільства, держави чи людства.

На нашу думку, це можливо за умови відмови від використання категорії «суспільна небезпека», яка, за умови прийняття Кодексу України про кримінальні проступки, повністю втратить своє вирішальне зна-

¹ Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 65.

² Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / О. В. Микитчик. – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2002. – С. 3.

³ Кримінальне право. Загальна частина : підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 221.

чення у розмежуванні злочину та правопорушення. У випадку його залишення злочинам буде притаманний високий або значний рівень суспільної небезпеки, проступкам – менш високий, а правопорушенням – низький. Встановлення цього рівня по деяким видам злочинів може стати нездійсненним завданням.

Навіть без врахування неминучості запровадження в Україні правового інституту кримінального проступку, достатньо дискусійною є точка зору М.І. Панова та В.П. Тихого стосовно того, що природа будь-якого правопорушення по своїй суті єдина, і тому будь-яке з них є суспільно небезпечним. Злочин є найбільш небезпечним видом правопорушення. Саме підвищеним рівнем суспільної небезпечності він і відрізняється від інших правопорушень¹.

Аналогічною є точка зору Л.М. Кривоченко та Р.С. Орловського. Вчені вважають, що злочин серед інших правопорушень характеризується найвищим рівнем суспільної небезпечності, і саме це дозволяє відмежовувати його від близьких за об'єктивними і суб'єктивними ознаками інших правопорушень, наприклад, адміністративних².

Н.Ф. Кузнецова також обґрунтовує доцільність існування суспільної небезпеки як соціальної характеристики злочину та зазначає, що:

1) суспільна небезпека діяння за природою є об'єктивною властивістю злочину, тобто не залежною від правової її оцінки законом. Однак стає вона властивістю саме злочину тільки після такої оцінки її КК;

2) суспільна небезпека за змістом – об'єктивно-суб'єктивна категорія, обумовлена сукупністю всіх обов'язкових елементів складу злочину;

3) кодекс вживає поняття і термін «суспільна небезпека» у двох значеннях: тільки як об'єктивної і як об'єктивно-суб'єктивної шкідливості;

4) суспільна небезпека діянь служить підставою їх криміналізації законом;

5) суспільна небезпека виступає підставою притягнення винної особи до кримінальної відповідальності;

6) характер і ступінь суспільної небезпеки визначає категоризацію злочинів;

¹ Панов М. Поняття злочину (коментар до Кримінального кодексу України) / М. Панов, В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 1. – С. 89.

² Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – С. 37.

7) суспільна небезпека злочину – перший критерій індивідуалізації покарання;

8) суспільна небезпека – таке специфічна властивість злочину, яка дозволяє відмежовувати злочини від незлочинних правопорушень і малозначних діянь¹.

Слід визнати, що на сьогоднішній день така позиція щодо суспільної небезпеки злочину є домінуючою та єдино допустимою у кримінально-правовій науці. Сама спроба обґрунтування альтернативної точки зору може викликати шквал критики та категоричних заперечень. На наше суб'єктивне переконання, підтримуване всіма бажання привести кримінальний закон у відповідність із рівнем суспільного та наукового розвитку повинно співпадати із необхідністю перегляду основоположних постулатів кримінального права та положень законодавства України про кримінальну відповідальність.

Не є винятком і дослідження поняття та сутності злочину, проведене В.О. Навроцьким. Вчений вважає, що суспільна небезпечність – це ключова ознака поняття злочину у вітчизняному кримінальному праві. Розуміння суспільної небезпечності як ознаки злочину полягає у:

- здатності заподіювати реальну шкоду право охоронюваному об'єкту або створювати загрозу заподіяння такої шкоди;

- наявність такої шкоди (реальної або потенційної) оцінюється з позицій усього суспільства, а не конкретного потерпілого. Саме тому небезпечність і називається суспільною;

- шкода є настільки великою, що загрожує основоположним суспільним цінностям, становить для них небезпеку².

Т.В. Кленова вважає, що суспільної небезпека – сутнісна характеристика злочину. Вона веде мову про загрози, пов'язані з пониженням значення властивості суспільної небезпеки злочину в умовах ситуаційної кримінальної політики, дестабілізації КК РФ і розширення сфери застосування адміністративної відповідальності³.

Є.В. Єпіфанова у своїй праці наводить аргументи на користь того, що суспільна небезпека є необхідною та обов'язковою матеріальною ознакою поняття злочину. Суспільна небезпека розглядається нею як

¹ Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – С. 121.

² Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 105.

³ Кленова Т. В. Общественная опасность – истинное свойство преступления / Т. В. Кленова // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 2 (7). – С. 136-144.

категорія наукова і законодавча. Вчена досить вдало характеризує процес формування законодавчих конструкцій в історії російського кримінального законодавства та наукових теорій, що склалися в процесі становлення та еволюції науки кримінального права в Росії.¹

Наведене ще раз додатково свідчить про продовження превалювання публічних інтересів над приватними, оскільки для нас є не зрозумілим, чому небезпечність злочину повинна оцінюватися виключно з позицій суспільства, а не в першу чергу людини.

У зв'язку із цим пропонуємо повернутися до прогресивних ідей кримінально-правової науки та кримінального законодавства дореволюційних часів, оскільки вони злочином вважали діяння, яке посягає на безпеку чи права людини. Суспільна небезпека злочину була актуальною для держави, головною цінністю у якій майже століття була вона сама. Україна за часи незалежності лише на найвищому рівні проголосила цією цінністю людину, чого у кримінальному законі на прикладі поняття злочину (яке є центральним у будь-якій правовій системі) наразі не спостерігається².

У свою чергу ми пропонуємо кримінальні проступки вважати такими, що спричинять істотну шкоду людині, суспільству, державі або людству; злочини – такими, що посягають на їх безпеку; адміністративні правопорушення – такими, що спричиняють їм шкоду.

Частину 1 ст. 11 КК України пропонуємо викласти у такій редакції: «Злочином є передбачене цим Кодексом винне, каране діяння (дія або бездіяльність, що посягає на безпеку людини, суспільства, держави або людства, вчинене суб'єктом злочину»³.

Саме зараз назріла реальна проблема у розробці нових підходів до розуміння одного з двох наріжних каменів кримінального права – злочину, проте це вимагає переосмислення цілого комплексу проблем,

¹ Епифанова Е. В. Общественная опасность как научная категория, законодательная дефиниция: история и современность : монография / Е. В. Епифанова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 152 с.

² Шаблистий В. В. Спроба критичного переосмислення суспільної небезпечності злочину, проступку, правопорушення / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 230.

³ Шаблистий В. В. Понятие преступления с позиций уголовно-правового обеспечения безопасности человека / В. В. Шаблистий // Проблемы укрепления законности и правопорядка : наука, практика, тенденции : сб. науч. тр. / редкол. : В. М. Хомич [и др.] ; Науч.-практ. центр проблем укрепления законности и правопорядка Генер. прокуратуры Респ. Беларусь. – Минск, 2013. – Вып. 6. – С. 175.

оскільки його зміна неминуче зумовить перегляд всіх інших інститутів кримінального закону.

Спробувавши навести свою точку зору щодо запровадження нового правового інституту кримінального проступку, слід обов'язково окремо зупинитися на новому правовому інституті, який з 01.09.2014 року став реальністю. Мова йде про кримінальну відповідальність юридичних осіб.

Як зазначає Р.В. Мінін, проблеми, пов'язані із впровадженням інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у систему права, можна умовно розділити на дві групи: теоретичні та практичні.

Перші зводяться до обґрунтування необхідності визнання юридичних осіб суб'єктами злочинів. Не всі вчені згодні з тим, що суспільство потребує кримінально-правового захисту від злочинного посягання організацій (М.І. Бажанов, Л. Д. Єрмакова, П. П. Іванцов, Н. Є. Крилова, Н. Ф. Кузнецова та ін.). Вони стверджують, що, по-перше, для профілактики злочинів, скоєних юридичними особами, достатньо існуючих заходів адміністративного, податкового, митного законодавства. По-друге, введення кримінальної відповідальності юридичних осіб, на їх думку, суперечить наріжним принципам кримінального права і зажадає переробки його базових положень. Інші автори (А.В. Наумов, С.Г. Келіна, Б.В. Волженкін, Є.Н. Жевлаков, А.П. Козлов та ін.), навпаки, вважають введення інституту кримінальної відповідальності юридичних осіб у вітчизняну систему права обґрунтованим і пропонують різні концепції такого інституту¹.

В Україні одним з найбільш яскравих прихильників впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення кримінальних проступків є В.М. Куц. Вчений вважає, що між кримінальним проступком і юридичною особою як суб'єктом кримінальної відповідальності сьогодні існує прямий і безпосередній зв'язок. Більш того, за вчи-

¹ Мінін Р. В. Институт уголовной ответственности юридических лиц в России: проблемы обусловленности и регламентации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р. В. Мінін ; Тюменский государственный университет. – Тюмень, 2007. – 20 с.

нення кримінальних проступків слід ввести ще одну форму реалізації відповідальності – кримінально-правове стягнення¹.

Основним аргументом противників встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб є неможливість її співіснування з традиційними для вітчизняного кримінального права принципами винної та особистої відповідальності.

Однак, як зазначає Л.І. Шеховцова, привертає увагу і змушує задуматися і той факт, що у великому числі держав не тільки англо-американської (США, Великобританія, Канада), традиційної (КНР), а й континентальної правової системи (Нідерланди, Франція, Данія, Швейцарія, Бельгія, Румунія, Словенія, Молдова та ін.) передбачена кримінальна відповідальність юридичних осіб. У деяких державах (Австрія, Іспанія, Мексика) має місце і квазікримінальна відповідальність юридичних осіб. Найпоширенішою кримінальною санкцією, яка може застосовуватися до корпорацій, є накладення штрафу².

Саме тому слід погодитися з О.О. Кашкаровим у тому, що встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб – це складний і багатовекторний процес, який вимагає насамперед переосмислення існуючих принципів кримінального права та кримінальної відповідальності, а саме: суб'єктивного зобов'язання та індивідуалізації кримінального покарання, а також вироблення нових принципів, які будуть відповідати сучасним вимогам законодавства про кримінальну відповідальність. Доцільність і можливість такої реформи покаже лише час³.

Слід визнати, що такий час настав. Підтвердженням цьому є проєкт ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно

¹ Куц В. М. Впровадження кримінального проступку та кримінальної відповідальності юридичних осіб – важливі напрями розвитку кримінального права України / В. М. Куц // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 193.

² Шеховцова Л. І. Про доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб (досвід іноземних держав) / Л. І. Шеховцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/9-1-0-20>.

³ Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки / О. О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236-241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09koopkr.pdf>.

юридичних осіб» від 17 січня 2013 року № 2032¹, у п. 8 пояснювальної записки (лише на двох сторінках) до якого вказано, що проект Закону не потребує проведення консультацій з громадськістю. Враховуючи негативний висновок Головного науково-експертного управління на цей законопроект, який свідчить про його абсурдність, звернемо увагу лише на окремі моменти, які не знайшли свого відображення у Висновку.

Проектом пропонується доповнення Загальної частини КК України Розділом XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», у ч. 1 ст. 96¹ якого має бути зазначено, що підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є вчинення самостійно або у співучасті злочину від імені та в інтересах такої юридичної особи її керівником, засновником, учасником чи іншою уповноваженою особою, а так само використання такими особами у будь-який спосіб юридичної особи з метою вчинення, приховування злочину чи його наслідків.

Крім вказаного нового розділу, жодних змін чи доповнень до будь-яких інших статей кримінального закону не пропонується.

На нашу думку, викликає лише здивування той факт, що ініціатор Проекту забув про ч. 1 ст. 11 КК України, у якій зазначено, що злочин може вчинити лише суб'єкт злочину; у ч. 1 ст. 18 КК України зазначено, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа, тобто людина як біосоціальна істота. Не претендуючи на істину останньої інстанції, слід звернути увагу на порушення принципу особистої відповідальності та індивідуалізації покарання, оскільки за злочини керівника, засновника, учасника чи іншою уповноваженої особи певного підприємства буде відповідати юридична особа в цілому.

У зв'язку із цим слушним є твердження О.О. Дудорова про те, що чинне законодавство містить вже чимало приписів, за допомогою яких можна успішно впливати на протиправну поведінку юридичних осіб².

Саме ці положення свідчать про бажання повернути далеко не найкращі надбання Середньовіччя – кругову поруку, коли за вбивство дружинника відповідали цілі поселення, на території яких знаходило його тіло. Більш того, у Проекті нічого не вказано про його погодження

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб : проект Закону України № 2032 від 17 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45483#linked_tab.

² Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / Передне слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – С. 46.

із ЗУ від 14.05.1992 року № 2343-ХІІ «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом»¹, адже невідомо, як бути із рядовими співробітниками установи, керівник якої вчинив злочин, за який суд виносить рішення про його ліквідацію.

У пояснювальній записці до Проекту вказано, що його розроблено на виконання підпункту 1 пункту 1 розділу ХІІ Завдань і заходів з виконання Державної програми щодо запобігання і протидії корупції на 2011-2015 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2011 року № 1240, та блоку 3 Плану заходів з реалізації рекомендацій, які містяться у другій оцінці ЄК прогресу України у виконанні 1-ї (законодавчої) фази Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму.

З цього приводу В.С. Батиргареєва та В.І. Борисов цілком слушно зауважили, що зазначені конвенційні документи не зобов'язують Україну встановлювати саме кримінальну відповідальність юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень, а лише рекомендують установити найбільш ефективний вид відповідальності юридичних осіб, виносячи це питання на розсуд нашої держави².

Разом з тим зміст Проекту свідчить про можливість кримінальної відповідальності юридичних осіб за будь-який злочин, передбачений Особливою частиною КК України, оскільки відсутня вказівка на те, що заходи кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб можуть застосовуватися виключно за вчинення корупційних та економічних злочинів. Звідси виходить, що аргументація одна, а зміст Проекту – зовсім інший³.

Не вдаючись до глибокого аналізу порушеної проблеми, слід зазначити таке. Справжньою несподіванкою стало врахування вітчизня-

¹ . Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 року № 2343-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440. – З наступними змінами та доповненнями.

² Батиргареєва В. С. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння / В. С. Батиргареєва, В. І. Борисов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 228-251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/14.pdf.

³ Шаблистий В. В. Запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб по-українськи / В. В. Шаблистий // Проблеми впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Харків, 01-14 квітня 2013 р. ; НДІ вивч. проблем злочинності НАПН України ім. акад. В. В. Сташиса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/nternet-konferentsya-2013>.

ним законодавцем хоча б частини пропозицій щодо кримінальної відповідальності юридичних осіб.

Так, ЗУ від 23.05.2013 № 314-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб»¹ з 01.09.2014 року запроваджуються заходи кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб, але виключно за вчинення злочинів, передбачених ст.ст. 209, 306, частиною першою і другою ст. 368³, частиною першою і другою ст. 368⁴, ст.ст. 369, 369², 258-258⁵ КК України.

У науці кримінального права висловлювались пропозиції щодо побудови системи юридичної відповідальності і за порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності, що в цілому та в окремих її частинах узгоджувалася в питаннях окремих видів такої відповідальності (дисциплінарна, цивільна, господарська, адміністративна, кримінальна) та у розмірах і видах санкцій або обмежень, що можуть бути застосовані до фізичних та (або) юридичних осіб у разі порушення ними зазначених прав чи спричинення шкоди інтересам володільців прав на такі об'єкти².

Як бачимо, законодавець не вважав за доцільне встановити кримінальну відповідальність юридичних осіб за порушення прав на об'єкт інтелектуальної власності.

На наше суб'єктивне переконання, важко навіть спрогнозувати глобальні неминучі зміни у кримінальному законодавстві, оскільки кримінальні проступки також будуть обов'язково запроваджені, адже на сучасному етапі розвитку пріоритетним є також завершення роботи над інститутом кримінальних проступків, впровадження якого дозволить ввести в дію відповідні положення КПК України та сформувані цілісну концепцію кримінальних правопорушень³.

¹ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України № 314-VII від 23.05.2013 року // Офіційний вісник України від 02.07.2013. – 2013. – № 47. – С. 9. – Ст. 1686. – Код акта 67595/2013.

² Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В. Б. Харченко. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 365, 426.

³ Виступ Президента на Всеукраїнській нараді працівників прокуратури щодо стану впровадження вимог нового Кримінального процесуального кодексу України у практичну діяльність правоохоронних органів та першочергові заходи щодо їх подальшого реформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/27486.html?PrintVersion>.

Проте, як справедливо зазначає П.Л. Фріс, злочини та адміністративні правопорушення мають абсолютно різну правову природу. Існування адміністративних правопорушень обумовлено несприйняттям радянської правовою наукою після 1917 року категорії поліцейського проступку, що було викликано, швидше за все, ідеологічними міркуваннями. Поліцейські правопорушення у своїй більшості були покладені в основу адміністративних правопорушень і лише частково визнані злочинами, що не змінило, по суті, їх правової природи, а тільки штучно змінило вид відповідальності¹.

Новий КПК Україна 2012 року ввів у законодавчий обіг поняття «кримінальне правопорушення». Не претендуючи на істину в останній інстанції, слід зазначити таке.

У Конституції України у ст.ст. 29, 30, 31, 34, 39, 61, 62, 75, 92, 111, 116 та п. 13 Перехідних положень йдеться виключно про злочин і правові наслідки його вчинення; у ст.ст. 28, 62, 92 – про покарання за скоєний злочин. У зв'язку з особливою процедурою внесення змін і доповнень до Основного Закону держави видається недоцільним впровадження в систему кримінальної юстиції України інституту кримінальних проступків як виду кримінального правопорушення без внесення змін до Конституції. Адже в іншому випадку звичайне звернення уповноважених суб'єктів у Конституційний Суд України з проханням дати відповідь про відповідність кримінальних проступків Конституції України може деморалізувати всю систему кримінальної юстиції. Це призведе до неможливості розслідування кримінального провадження, встановлення істини і призначення справедливого покарання і, як наслідок, до неможливості забезпечити безпеку людини кримінально-правовими засобами.

Як зазначає М.І. Хавронюк, не всі європейські країни виділяють кримінальні проступки у своїх національних системах права як самостійний інститут або вид кримінального правопорушення, однак тенденція до поширення введення відповідальності за такі провини має місце (зокрема за КК Латвії, КК Литви, КК Естонії)².

¹ Фріс П. Л. Питання запровадження інституту карної провини / П. Л. Фріс // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 188.

² Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 155-157, 159.

Тому до впровадження кримінальних проступків треба поставитися дуже серйозно, зібрати воедино кращі положення існуючих теорій, гармонізувати їх і тільки потім виробити єдину концепцію. Всі ці процеси повинні обговорюватися у вузькопрофільному колі фахівців, а не так, як сталося із кримінальною відповідальністю юридичних осіб.

Отже, Україна стоїть на порозі великих правових реформ. Для того, щоб вони ефективно змінили діючу систему, варто здійснювати їх комплексно, так, щоб вони стосувалися не лише галузі кримінального права, а й інших галузей, таких як адміністративне право. Тільки за умови узгодженості в реформуванні галузей права нові норми зможуть діяти реально, а не формально, виключно «на папері». Реформи необхідні українському суспільству на шляху до створення справжньої правової держави з дієвим громадянським суспільством, однак їх варто здійснювати поетапно. Вони повинні бути продумані і виважені, а не здійснюватися «на швидку руку»¹.

У зв'язку з цим аксіоматичною є точка зору В.І. Борисова на те, що перш за все слід прийняти Концепцію впровадження інституту кримінального проступку в систему українського законодавства (указом Президента України або постановою Верховної Ради України). При цьому зазначений акт повинен визначити форму вираження закону про кримінальні проступки: або в якості складової частини КК України, або у вигляді окремого нормативного правового акта, а також те, чи повинен останній мати комплексний характер подібно КУпАП, або ж він повинен містити норми тільки матеріального права. Після цього можна переходити до практичного впровадження інституту кримінального проступку у систему законодавства України².

Проект такої Концепції гуманізації кримінальної відповідальності за окремі злочини невеликої тяжкості та запровадження кримінального проступку в законодавство України розроблено Л. М. Демидовою³.

Потрібно прагнути до того, щоби безпека людини закономірно стала ключовим чинником у формуванні державної політики України у

¹ Шаблість В. В. Конституционно-безопасное измерение внедрения правовых институтов уголовного проступка и уголовной ответственности юридических лиц в Украине / В. В. Шаблість // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 2 (7). – С. 276-281.

² Борисов В. І. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / В. І. Борисов // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 9. – С. 107.

³ Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Х. : Право, 2013. – С. 688-672.

сфері профілактики правопорушень, оскільки вивчення сучасного стану законодавчого та законопроектного (з оглядкою на їх історико-правові аспекти), наукового забезпечення безпеки людини свідчить про необхідність їх комплексного дослідження з метою хоча б часткового приведення їх у відповідність із швидкоплинними змінами у суспільстві та здатністю кожного із нас до них адаптуватися.

Вважаємо, що створення нового інституту кримінально-правової спрямованості дасть поштовх для розвитку суміжних галузей як публічного, так і приватного права. Бо, по-перше, зміниться кримінально-правова політика держави. По-друге, людина як центральний елемент політичної системи держави в силу будь-яких змін не повинен відчувати себе в небезпеці. Особливо це стосується її кримінально-правового забезпечення як крайнього і найбільш ефективного засобу.

Однозначно відповісти на питання про доцільність введення інститутів кримінального проступку і кримінальної відповідальності юридичних осіб досить складно. Однак завжди слід пам'ятати вказівку П. А. Альбрехта на те, що тільки тоді кримінальний закон може відповідати законності, коли він достатньо обговорювався і приймався парламентом¹. Тому порушені проблеми з точки зору їх конституційно безпечного вимірювання свідчать про необхідність використання системного підходу до їх вирішення – спочатку треба поетапно внести відповідні зміни в національну систему права (підготовчий етап), а вже потім впроваджувати нові правові інститути, щоб будь-яка людина юридично була захищена на достатньому рівні. Можливо, для цього необхідно на законодавчому рівні ввести мораторій на внесення змін і доповнень до КК України хоча б на кілька років.

2.3. Поняття та види принципів кримінального права України у контексті кримінально-правового забезпечення безпеки людини

Конституція України лише у трьох статтях оперує поняттям «принцип». Це, звичайно, ст. 8, у якій закріплено найважливіше положення всієї національної системи права і законодавства – в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Також у ст. 18 ведеться мова

¹ Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Харьков : Право, 2012. – С. 50.

про загальновизнані принципи і норми міжнародного права у зовнішньополітичній діяльності; у ст. 125 вказано, що система судів загальної юрисдикції в Україні будується за принципами територіальності і спеціалізації.

Наведені положення Основного Закону держави є підставою для звернення до різних джерел для правильного розуміння самого поняття «принцип», адже дослідити в повному обсязі ідеологічні основи проблеми забезпечення безпеки людини слід з позицій принципів кримінального права України та їх відображення у кримінальному законодавстві. Це твердження набуває «особливого забарвлення» у зв'язку із відсутністю власне кримінально-правових принципів в КК України, який М.Й. Коржанський не без жалю і сарказму свого часу назвав «безпринципним Кримінальним кодексом»¹.

Не випадково С.Г. Келіна та В.М. Кудрявцев у монографії, присвяченій принципам кримінального права, відмічають, що проблема принципів радянського кримінального права представляє науковий та ідеологічний інтерес².

Стосовно наукового інтересу, то слід зазначити, що вітчизняна наука у цьому напрямку представлена лише окремими фрагментарними дослідженнями на рівні наукових статей або доповідей на наукових заходах різного рівня, проте їх значення не потрібно недооцінювати.

Так, В.І. Борисов, охарактеризувавши склад злочину як правову модель, стверджує, що завдяки саме складу злочину забезпечуються при застосуванні кримінального закону такі принципи кримінального права як законність та індивідуалізація кримінальної відповідальності³. В іншій праці вчений цілком слушно наголошує, що обумовленість закону про кримінальну відповідальність виражається у фундаментальних принципах кримінального права та його інститутах, регулятивних нормах Загальної частини кримінального законодавства та змісті конкретної норми його Особливої частини⁴.

¹ Коржанський М. Визначення окремих понять у Кримінальному кодексі / М. Коржанський // Право України. – 2002. – № 10. – С. 83-88.

² Келіна С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келіна, В. Н. Кудрявцев. – М., 1985. – АН СССР. – М. : Наука, 1988. – С. 5.

³ Борисов В. І. Склад злочину як правова модель / В. І. Борисов // Вісник Академії адвокатури України. – Число 1 (14) 2009. – С. 255.

⁴ Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки / В. І. Борисов // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 309.

Також слід вказати на монографії В.О. Гацелюка, присвячені дослідженню реалізації принципів кримінального права України¹. Безумовно, ці праці мають значення для розвитку кримінального права України, проте вони є єдиними у своєму роді у вітчизняній кримінально-правовій науці, а тому принципи кримінального права потребують як дослідження в цілому, так і розгляду окремо кожного. Особливо яскраво це простежується при їх реалізації в практичній діяльності правоохоронних та судових органів.

Відсутність монографічних досліджень принципів кримінального права України породжує різні погляди (іноді діаметрально протилежні) як на їх види, так і на той зміст, яким вони мають бути наповнені. Як наслідок, наука позбавлена ідеологічних основ свого розвитку, адже на сьогоднішній день ніхто з впевненістю не може сказати, у якій формі та якості ми незабаром побачимо кримінальне право та кримінальне законодавство України (звичайно, це є лише одним та далеко не головним чинником превалювання динамізму кримінального закону над його стабільністю).

У зв'язку із цим аксіоматичною є точка зору О.М. Литвинова на те, що принципи є обов'язковими характеристиками теоретичних основ будь-якої науки. У будь-якій науці є вихідні положення, на основі яких здійснюється пізнавальна діяльність. Виявлені й сформульовані відповідно до розвитку науки закономірності стають принципами і відіграють визначальну роль у здійсненні діяльності, у тому числі впливають на вибір методів впливу. Це положення дає підстави для висновку, що навіть між самостійними науковими категоріями мають місце в певній мірі відносини субординації².

Більш того, досить часто судді Конституційного Суду України, даючи офіційне тлумачення певного закону або обґрунтовуючи власну точку зору з певного питання, звертаються до довідкової літератури – словників, енциклопедій тощо. Майже кожен висновок спеціаліста чи експерта щодо проведеного дослідження за дорученням відповідної

¹ Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) : [монографія] / В. О. Гацелюк. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.; Гацелюк В. О. Реализация принципов уголовного права Украины: проблемы и перспективы: Препринт / МВД Украины, Луган. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины; [Научн. ред. канд. юрид. наук, доц. Ю.А. Кучер]. – Луганск : РИО ЛАВД, 2003. – 152 с.

² Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов. – Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – С. 58.

службової особи містить перелік наукової та довідникової літератури, на якій він ґрунтується.

Так, словник української мови поняття «принцип» пропонує розуміти як:

1) основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку і та ін.; основний закон якої-небудь точної науки;

2) особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і та ін.;

3) переконання, норма, правило, яким керується хто-небудь у житті, поведінці¹.

Кожне із наведених роз'яснень у дійсності відображає те значення і той зміст, що має бути покладений в основу поняття та системи принципів кримінального права.

На початку такої роботи слід вказати на те, що не є метою або самоціллю ґрунтовний розгляд всіх аспектів визначення поняття та системи принципів кримінального права, оскільки це має бути предметом далеко не одного монографічного дослідження. Здебільшого увага буде приділена методологічним основам пізнання принципів кримінального права та тим їх видам, розуміння яких неоднозначне та від яких напрямку залежить безперервний процес забезпечення безпеки людини.

Взагалі принципи права становлять основу для будь-якої галузі права. Їх роль є надзвичайно важливою для правильної внутрішньої побудови галузі, правильного нормотворення та правозастосування. Ігнорування принципів при формуванні окремої галузі права призводить до правового нігілізму, існування таких явищ, як колізія правових норм, прийняття так званих «мертвих норм», порушення вимог Конституції, а також порушення прав і свобод людини і громадянина. Особливо гостро проблема недотримання принципів постає у тих галузях права, що мають у своєму арсеналі репресивні методи впливу на особу, якою, безумовно, є кримінальне право².

О.О. Книженко у 2011 році достатньо лаконічно та вдало дослідила принципи кримінального права та їх вплив на зміст кримінально-правових санкцій. Вчена дійшла до висновків, що під принципами кри-

¹ Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 7 : поїхати-приробляти. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 693.

² Гнатів І. М. Положення «non bis in dem» як принцип кримінального права / І. М. Гнатів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 285.

мінального права слід розуміти основні засади, керівні ідеї, які визначають зміст і спрямованість кримінального права та кримінально-правової політики, як безпосередньо закріплені через спеціально їм присвячені норми, так і представлені опосередковано в кримінально-правових нормах і обов'язкові для законодавця, правозастосовних органів і громадян у сфері боротьби зі злочинністю¹.

У російській науці кримінального права принципи досліджені на достатньому рівні, чому, на нашу думку, сприяє законодавче закріплення їх видів та змісту.

Так, Т.Р. Сабітов у 2012 році опублікував монографію, присвячену методам пізнання, сутності та змісту кримінально-правових принципів. Вчений дійшов до висновку, що до них відноситься система науково сформованих, гранично узагальнених ідей, що відображають обов'язкові вимоги, на яких ґрунтується кримінальне право і кримінально-правова політика².

Також слід відмітити О.О. Житного, який дослідив у 2013 році принципи кримінального права України як його ідеологічні основи у міжнародно-правовому вимірі. Слід винятково схвально оцінити таку роботу, оскільки у ній акцентується увага на тому, що розбудова України як демократичної та правової держави, сприяла певному «ідеологічному повороту» у вітчизняній правовій системі та окремих її галузях. Замість пануючого десятиліттями у кримінальному праві пріоритету захисту інтересів держави на перше місце в ньому поставлено охорону загальнолюдських цінностей, які визнаються й підтримуються демократичною світовою спільнотою (прав і свобод людини і громадянина, безпеки людини, недоторканності власності, житла, таємниці особистого життя, свободи політичних поглядів та ін.)³.

Німецький вчений П.-А. Альбрехт у своїй праці «Забута свобода. Принципи кримінального права в європейській дискусії про безпеку» досить вдало охарактеризував взаємозв'язок безпеки людини із принципами кримінального права і процесу та серед всього іншого зазначив таке. Безпека є для держави абстрактною цінністю, яка може бути направлена проти людини. Державна безпека більше не служить свободі лю-

¹ Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – С. 121.

² Сабітов Т. Р. Уголовно-правовые принципы: методы познания, сущность и содержание : монография / Т. Р. Сабитов. – М.: Юрлитинформ, 2012. – С. 56.

³ Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х. : Одісей, 2013. – С. 117.

дини, а переважає її. Вона може переважати свободу, оскільки поняття безпеки вже важко визначити. Якщо приймають справжню свободу, одночасно отримують також і безпеку, якої потребує кожна людина для свого розвитку в мисленні і діях. Безпека є нічим іншим, як врівноваженою свободою всіх. Не безпека передує свободі, а свобода – це необхідна гарантія безпеки або тільки відчуття безпеки¹.

Недостатня наукова розробленість принципів кримінального права України та, як наслідок, відсутність їх прямого закріплення у КК України, призводять до того, що окремі особи, які не мають жодного відношення до кримінально-правової науки, дозволяють собі неприпустимі вислови, що публікуються у фахових юридичних виданнях.

Так, М.Й. Сидоренко, працюючи на кафедрі теорії та історії держави і права одного з ВНЗ України, очорнив всіх без винятку вчених, які розвивали і розвивають науку кримінального права. Він дозволив собі висловити думку, що стан справ у кримінальному праві щодо розуміння понять принципів кримінального права та законодавства пояснюється *низькою загальнотеоретичною правовою підготовкою, на що йому вкрай неприємно вказувати, науковців, які спеціалізуються в теорії кримінального права* (курсів наш – В.Ш.). Далі він, мабуть, ґрунтуючись на власній високій загальнотеоретичній правовій підготовці, наводить аргументи на користь того, що кримінальне право як галузь права охоплює значно менше коло питань, ніж кримінальне законодавство. Цю ж незрозумілу позицію М.Й. Сидоренко переносить на принципи кримінального права та законодавства, забувши про те, що право є первинним по відношенню до закону. Вінцем його праці є такі визначення понять:

«Принципи кримінального законодавства – це обумовлена філософським світоглядом система загальних, вихідних і керівних ідей, на яких базуються суттєві положення у сфері правотворчого і правозастосовного кримінально-правового регулювання суспільних відносин та формується загальна і професійна правосвідомість. Принципи кримінального права – це обумовлені принципами кримінального законодавства найбільш загальні, закріплені законом положення, які визначають структуру, зміст і методи кримінального права»².

¹ Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Харьков : Право, 2012. – С. 42, 19.

² Сидоренко М. Й. Проблемні питання принципів кримінального права / М. Й. Сидоренко // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – 2011. – Випуск 52. – С. 446-450.

Коментарі тут зайві, просто хочеться відмітити той факт, що кожна людина фахово повинна займатись виключно однією справою, бути спеціалістом лише певній у вузькопрофільній сфері, а не намагатися «знати все і вміти все».

Таке твердження не потребує обґрунтування, оскільки воно підтверджується працями справжніх вчених-криміналістів, одним із яких є О.Г. Панчак. Вона цілком слушно зазначає, що Загальна частина закону про кримінальну відповідальність у межах цього ж закону щодо його Особливої частини, серед всіх інших, виконує функцію встановлення, щоправда не прямо, принципів кримінального права, підкреслює зорієнтованість останнього на людину, а не на державу, і це обов'язково повинно враховуватися при тлумаченні статей Особливої частини, особливо у випадках, коли можливо їх двояке розуміння¹.

Також заслуговує уваги акцентування Г.Є. Болдарь на таких основних завданнях науки кримінального права:

- 1) розробка проблем теорії кримінального права;
- 2) вироблення рекомендацій щодо вдосконалення КК України та практики його застосування;
- 3) подальше вивчення всіх інститутів кримінального права з метою вивчення їх ефективності;
- 4) зміцнення тісних зв'язків з правотворчими й практичними органами;
- 5) вивчення кримінального законодавства та практики його застосування в зарубіжних країнах;
- 6) подальше вдосконалення всієї науково-педагогічної діяльності для підготовки висококваліфікованих фахівців-правознавців².

Л.В. Дорош, актуалізуючи увагу на доцільності дослідження якості кримінального законодавства України, зазначає, що ефективність боротьби зі злочинністю, зміцнення законності, а значить і додержання прав і свобод людини і громадянина значною мірою залежить від рівня наукових досліджень проблеми якості законодавства України про кримінальну відповідальність. Це передбачає передусім визначення самого

¹ Панчак О. Г. Врахування системних зв'язків між Загальною та Особливою частинами закону про кримінальну відповідальність у доктринальному його тлумаченні / О. Г. Панчак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 303-304.

² Болдарь Г. Є. До питання про завдання науки кримінального права на сучасному етапі розвитку українського суспільства / Г. Є. Болдарь // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 144-151.

поняття якості законодавства, критеріїв її оцінки, глибокого і ґрунтовного з'ясування змісту кожного з них, розробки понять і визначень, які використовуються при формулюванні нормативних приписів, що містить чинний КК України¹.

М.Й. Коржанський, ще на початку становлення України як суверенної держави та формування підґрунтя розвитку вітчизняного кримінального права, до його принципів відніс такі:

- принцип законодавчого визначення злочину;
- принцип винної відповідальності;
- принцип суб'єктивного ставлення у вину;
- принцип повної відповідальності;
- принцип пріоритету зм'якшуючих відповідальність обставин;
- принцип співрозмірності покарання тяжкості вчиненого злочину;
- принцип повного відшкодування заподіяної злочином шкоди.

Як підсумок, вчений запропонував під принципами кримінального права розуміти найбільш загальні нормативні положення кримінального законодавства, що виконують конкретно регулятивні функції².

Попри значне розширення власне кримінально-правових принципів, не може не звернути на себе увагу прагнення М.Й. Коржанського максимально повно охопити завдання та функції кримінального права шляхом їх трансформації у наведені принципи.

Більш того, якщо сьогодні нівелюється істинне розуміння принципу гуманізму кримінального права шляхом створення законодавчих перепон у доведенні винуватості людини, яка вчинила злочин, то тут яскраво також показано окремими принципами винну відповідальність та суб'єктивне ставлення у вину. Розуміння їх як на науковому, так і на правотворчому та правозастосовному рівнях практично у всьому пострадянському просторі викликає діаметрально протилежні погляди, від чого у кінцевому рахунку стає проблематичним відновлення порушеного права. Саме тому принцип гуманізму та винної відповідальності нами будуть окремо розглянуті – від неоднакового розуміння і застосування норм права перестає існувати впевненість людини в істинному призначенні державних та суспільних інституцій (обслуговування – створення умов для всебічного розвитку особистості).

¹ Дорош Л. В. Теоретико-прикладні проблеми якості кримінального законодавства України / Л. В. Дорош // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2009. – Вип. 18. – С. 16.

² Коржанский Н. И. Очерки теории уголовного права / Н. И. Коржанский. – Волгоград, 1992. – С. 14-21.

П.П. Михайленко досить лаконічно та однозначно висловив свою позицію, визначивши, що до принципів кримінального права України належать принципи патріотизму, законності і гуманізму¹. Мабуть, автор наповнив їх тим змістом, що реально відображає основні вихідні положення кримінального права та кримінального законодавства.

Серед вже названих принципів слід визначитись із роллю, місцем у системі кримінального права рішень ЄСПЛ, оскільки держава Україна є учасницею Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року².

Певну відповідь на це спробував дати С.С. Мірошніченко. Вчений констатує, що в національному кримінальному праві визнається обов'язковість рішень ЄСПЛ; його рішення поширюються на всі держави-учасниці Конвенції; ЄСПЛ наділяється повноваженнями визначати обсяг прав та обов'язків, що покладаються на державу. Правові позиції ЄСПЛ, викладені ним у рішеннях при тлумаченні конвенційних норм, визнаються Україною і мають обов'язковий характер, отже, підлягають неодмінному застосуванню у кримінальному праві. Держави-учасниці зобов'язані вносити зміни до національних кримінально-правових норм, що не відповідають Конвенції та рішенням ЄСПЛ³.

Однозначним є те, що унікальність впливу рішень ЄСПЛ на формування нових та удосконалення існуючих правових норм в Україні вимагає їх окремого осмислення. Така робота стане можливою та доцільною в розділі про завдання та функції кримінального права, оскільки вони вже не видаються незмінними чи непорушними, а вимагають якісного та кількісного переосмислення.

Важливість врахування принципів кримінального права практично на всіх стадіях юридичного процесу визнається вченими та практикуючими юристами, проте відсутність прямої вказівки на них в КК України, на нашу думку, дозволяє якщо не порушувати, то не дотримуватися вже точно.

Так, А.В. Савченко, дослідивши кримінально-правову кваліфікацію незаконних азартних ігор, дійшов до висновку, що станом на 2010 рік протидія цим діянням є незадовільною. Це пояснюється тим, що

¹ Михайленко П. П. Уголовное право Украины. Общая часть / П. П. Михайленко. – К., 1995. – С. 8-10.

² Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року // Збірка документів Ради Європи, ратифікованих Україною. – К. : Фенікс, 2006. – С. 46–90.

³ Мірошніченко С. С. Рішення Європейського Суду з Прав Людини і національне законодавство: вплив, взаємозв'язок, наслідки / С. С. Мірошніченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 54.

кримінально-правові норми не узгоджуються із принципами кримінального права, що негативно позначається на кримінальній відповідальності винних осіб і створює суперечності у правозастосовчій практиці; не відповідає зарубіжному досвіду застосування кримінальної відповідальності за незаконні азартні ігри; створює загрозу *економічній безпеці держави* (курсив наш – *В.Ш.*) через реальну можливість заподіяння колосальних фінансових збитків у сфері забороненого грального бізнесу¹.

Не применшуючи значення проведеної вченим роботи, доводиться констатувати той факт, що на перший план А.В. Савченко поставив економічну безпеку держави, що ще раз додатково свідчить про превалювання публічного інтересу над державним навіть у науці.

На наше суб'єктивне переконання, вседозволеність азартних ігор у першу чергу підривала моральні устої суспільства шляхом руйнації сімей, ігрова залежність нерідко призводила до непоправних наслідків. Саме тому заборона грального бізнесу насамперед покликана захистити людину, а не державу.

П.П. Андрушко звертає увагу на принцип справедливості кримінального права та ілюструє його аналізом рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення норм кримінального закону, зокрема в частині кримінально-правової охорони виборчих прав громадян².

О.М. Литвак у своїй відомій праці, присвяченій державному впливу на злочинність, не зміг обійти ідеологічні основи такої діяльності. Вчений цілком слушно стверджує, що моральна категорія справедливості складає найважливішу ознаку правової норми, є її суттю. Іншими словами, право – це легалізована справедливість в ідеалі. Адже нерідко бувають і несправедливі закони, а ще частіше – несправедливість судів, але то – аномалії суспільного життя. Нехтування соціальною справедливістю увійшло «в плоть і кров» кількох поколінь, стало складовою нашої ментальності, і не випадково аж до початку 90-х років справедливість як головний принцип кримінального права в науковій літературі майже не згадується, при тому, що справедливість має бути проголошена найважливішим принципом призначення покарання³.

¹ Савченко А. В. Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А. В. Савченко // Адвокат. – 2010. – № 1 (112). – С. 44.

² Андрушко П. П. Щодо конституційності окремих норм Кримінального кодексу України, якими передбачена відповідальність за посягання на виборчі права громадян та їх право брати участь у референдумі / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2011. - № 2 (125). – С. 8-17.

³ Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження / О. М. Литвак. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – С. 127, 129.

У цьому аспекті може виникнути питання лише стосовно ієрархії кримінально-правових принципів, оскільки справедливість передусім як морально-світоглядна категорія повинна пронизувати усі без винятку інститути кримінального права. Разом з тим важко вести мову про кримінальне право без його формального вираження виключно у законі, прийнятому законодавцем. Саме тому справедливість справді слід визнати головним принципом призначення покарання та одним із визначальних принципів кримінального права взагалі.

А.А. Березовський пропонує розглядати принципи кримінального права спільно з кримінально-правовими нормами у процесі їх реалізації в межах кримінально-правового впливу. Так, вчений стверджує, що слід вибудувувати методологічні основи концепції кримінально-правового впливу на його інтегративному розумінні, що включає в себе стратегію та тактику кримінально-правової політики, а також її реалізацію у виді кримінального законодавства, практику реалізації норм та принципів кримінального права у контексті всієї системи соціальних, економічних, культурних та інших відносин суспільства зі злочинністю¹.

Якщо прийняти позицію вченого як аксіому, то одразу стає очевидним той факт, що правозастовник реалізує норми кримінального права разом із його принципами. Така діяльність є достатньо непростюю, адже важко правильно реалізувати керівні ідеї, основоположний зміст кримінального права без їх прямого формального вираження у кримінальному законі. Фактично склалася парадоксальна ситуація: щоб не порушити певний принцип кримінального права, його потрібно спочатку знайти або в Конституції України, або в КК України. З цього, на нашу думку, починається і правотворчий, і правозастосовний нігілізм – дозволяється практично все, що прямо не заборонено законом. Як наслідок, сама категорія «гуманізм» згадується та реалізується виключно щодо людини, яка порушила кримінально-правову заборону; всі потуги юридичної науки стосовно підготовки фахівців, які потім застосовують кримінальний закон, фактично зводяться нанівець, адже суб'єктивна сторона складу злочину (встановлення ознак якої є завершальним етапом кримінального провадження) майже не встановлюється. Мова йде про просту констатацію форми вини, необхідних мотивів і мети без елементарної аргументації їх наявності.

¹ Березовський А. А. Кримінально-правовий вплив: проблеми визначення / А. А. Березовський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 4. – С. 146.

Саме ці обставини (у сукупності із наведеними раніше) зумовили розгляд принципів гуманізму та винної відповідальності окремо, оскільки від їх правильного розуміння залежить безпека як осіб, втягнутих в орбіту кримінального процесу, так і кожної людини, яка перебуває на території України та прагне до доступного юридичного захисту своїх найважливіших життєвих інтересів.

О.О. Житний звертає увагу на важливість впливу принципів міжнародного права на національне кримінальне право. Так, проведений вченим аналіз концептуальних основ кримінального права України дав змогу виявити зміцнення в них міжнародно-правової домінанти, яка в сучасних умовах істотно впливає на розвиток цієї галузі та зумовлює потребу в переосмисленні деяких її принципів. Викладене свідчить про наявність достатніх теоретичних та нормативних передумов для визнання міжнародно-правової адекватності (поряд з такими ідеями, як законність, рівність осіб перед законом, гуманізм, справедливість, індивідуалізація заходів кримінально-правового впливу та деякими іншими) однією із загальних (вихідних) засад кримінального права, що відображена в його нормах, впливає на правотворчість і правозастосування, відображається у структурі та змісті галузевого законодавства, тобто виступає одним з його принципів. Його розробка в доктрині кримінального права та практична реалізація сприятиме вдосконаленню процесів укріплення в країні законності та правопорядку, посиленню боротьби зі злочинністю відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів цієї діяльності, забезпеченню правової охорони на цій основі національних інтересів та інтересів міжнародної спільноти¹.

А.Е. Скакун з цього приводу зазначає, що у кримінальному праві окремих країн світу проблема принципів цієї галузі права досліджується у значному обсязі, що призвело до чітких наукових результатів, висновків і нарешті введення нормативно принципів кримінального права до законодавства про кримінальну відповідальність цих країн. Далі автор не без жалю підсумовує, що з ухваленням у 1996 році нової Конституції в Україні почалася масштабна правова реформа. На сьогодні в країні оновлено багато галузей права, приймаються нові закони, а чинні правові акти приводяться відповідно до норм міжнародного права. В той же час у нині діючому КК України (як і в колишніх радянських КК) немає ні законодавчого переліку таких принципів, ні їх нормативного визна-

¹ Житний О. О. Принципи кримінального права України у міжнародно-правовому вимірі (загальнотеоретичні аспекти) / О. О. Житний // Держава та регіони: наук.-вироб. журнал. Серія: Право, 2012. – № 3 (37). – С. 115.

чення. На думку вченого, принципи кримінального права, передбачені основами кримінального законодавства СРСР і союзних республік 1991 року, не набули чинності у зв'язку із розпадом СРСР, що в подальшому і відобразилося на КК України 2001 року¹.

М.І. Хавронюк, здійснивши порівняльно-правове дослідження кримінального законодавства України та інших держав континентальної Європи, веде мову про конституційне визначення кримінально-правових принципів. Він стверджує, що в тій чи іншій мірі кримінально-правові принципи згадуються в усіх конституціях європейських держав, за винятком хіба що Союзної Швейцарії 1999 року. В інших конституціях визначені такі загальні принципи кримінального права: законності; особистого характеру кримінальної відповідальності; адекватності покарання; гуманності; індивідуалізація покарання, – а також такі принципи дії кримінального закону, як: ультра активності, ретроактивності та принцип *ne bis in idem* («одне діяння двічі не карається»). Найчастіше в названих конституціях йдеться про принципи законності, ультраактивності і ретроактивності кримінального закону. Далі автор деталізує сказане, а тому немає сенсу його повторювати².

У зв'язку із взаємною обумовленістю принципів кримінального права та правового забезпечення безпеки людини доцільно буде досвід формального вираження принципів у законах зарубіжних країн та нормах міжнародного права розглянути окремо в підрозділі, спеціально присвяченому цьому питанню.

Ю.Є. Пудовочкін та С.С. Пірвагідов під принципами кримінального права розуміють основні засади, керівні ідеї, які визначають зміст і спрямованість кримінального права, закріплені в кримінально-правових нормах і обов'язкові для законодавця, правозастосовних органів і громадян у сфері боротьби зі злочинністю³. Стосовно їх видів та змісту, то вони чітко закріплені в Загальній частині КК РФ – принцип законності, гуманізму, справедливості, винної відповідальності та рівності перед за-

¹ Скакун А. Е. Принципи кримінального права у законодавстві зарубіжних країн / А. Е. Скакун // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди : «Право». – Х. : 2009. – № 7. – С. 106, 112.

² Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації: монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – С. 76-85.

³ Пудовочкин Ю. Е. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств / Ю. Е. Пудовочкин, С. С. Пирвагидов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 78.

коном, а тому вчені їх послідовно розглядають без штучного розширення їх видів¹.

Ще у 1989 році Н.О. Лопашенко писала, що принципи кримінального права – це керівні – ідеологічні, політичні і моральні – ідеї кримінального права, що витікають із природи суспільства та обумовлені ним, що виражають сутність кримінального права як специфічного регулятора визначеної групи суспільних відносин та направлені на реалізацію охорони суспільного ладу, його політичної й економічної систем, власності, людини, її прав і свобод та всього правопорядку від злочинних посягань, що забезпечують єдність і системність кримінального права².

В.Д. Філімонов вважає, що принципи кримінального права – це виражені в кримінальному законодавстві вимоги до законодавчої, правозастосовної діяльності та до поведінки громадян, обумовлені вказівками міжнародно-правових актів про права людини, Конституції, а також завданнями боротьби зі злочинністю, які представляють собою положення, що визначають зміст всієї чи значної сукупності правових норм та інтегрують їх в єдину систему кримінального права³.

С.Г. Келіна та В.М. Кудрявцев вважають, що кримінально-правові принципи – це основоположні вихідні приписи, обов'язкові для законодавця, правозастосовних органів та громадян у сфері боротьби зі злочинністю⁴.

Є.Є. Чередніченко спочатку виділила ознаки принципів кримінального законодавства, а потім поєднала їх у визначення:

- принципи – це вимоги морального, ідеологічного та політичного характеру;
- вони є обов'язковими як для законодавчих, так і для правозастосовних органів;
- вони безпосередньо і опосередковано регулюють суспільні відносини;
- вони направлені на виконання завдань кримінального законодавства;

¹ Там само, с. 86-152.

² Лопашенко Н. А. Принципы кодификации уголовно-правовых норм / Н. А. Лопашенко [под ред. Я. С. Шостака]. – Саратов, 1989. – С. 28.

³ Филимонов В. Д. Принципы уголовного права / В. Д. Филимонов. – М. : АО «Центр ЮрИнфор», 2002. – С. 34.

⁴ Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – М., 1985. – АН СССР. – М. : Наука, 1988. – С. 23.

- вони обумовлені потребами і закономірностями суспільного розвитку¹.

Д.А. Шевченко, дослідивши категорію «принцип» у кримінальному праві на рівні наукової статті, дійшов до висновку, що вирішуючи питання про співвідношення принципів права та принципів кримінального права, необхідно виходити з того, що вони співвідносяться як ціле і частина. Говорячи про співвідношення принципів кримінального права і принципів кримінального законодавства, не можна не зазначити, що і ті, і інші закріплені у позитивному кримінальному праві. Однак у зв'язку з невеликим колом джерел кримінального права ці групи принципів досить близькі. У той же час ототожнювати їх не можна. Принципи кримінального законодавства – це принципи кримінального права, що знайшли своє безпосереднє, спеціальне закріплення в нормах кримінального закону. Принципи кримінального законодавства несуть у собі більше суб'єктивізму через те, що більшою мірою залежать від волі законодавця. Коло принципів кримінального законодавства може розширюватися і звужуватися законодавцем, створення та обґрунтування системи принципів кримінального права є обов'язковою умовою ефективного виконання завдань, які покладено на інститут принципів у кримінальному праві, відповідно інтереси сталості кримінального законодавства і вимагають закріплення системи принципів у КК України².

Також заслуговує уваги позиція О.І. Бойка щодо розгляду моральних настанов, які мають загальносвітовий рівень та досягнули сану ідеалів. Маються на увазі категорії справедливості, рівності і гуманізму, закріплені в кримінальному законі РФ на рівні його принципів. Вчений веде мову про них як про моральний зміст кримінального права³.

Характеризуючи вказані принципи, О.І. Бойко у властивому йому саркастичному стилі веде мову про таке. У попередньому КК РРФСР (ст. 30) існувала пряма заборона на заміну штрафу позбавленням волі. Натомість у нинішньому кримінальному законі цього важливого обмеження не має; більш того, у переважній більшості санкції статей Особливої частини ці покарання як би спеціально поставлені в альтернативу.

¹ Чередниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства: понятие, система, проблемы законодательной регламентации / Е. Е. Чередниченко. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – С. 27. (Серия «Уголовное право: современный взгляд»).

² Шевченко Д. А. Щодо категорії «принцип» у кримінальному праві / Д. А. Шевченко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1013–1017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11sdaukp.pdf>.

³ Бойко А. И. Нравственно-религиозные основы уголовного права : монография / А. И. Бойко. – 2-е изд. – М. : Юрлитинформ, 2010. – С. 164-179.

Виходить, що до багатьох спокус суду добавилась ще одна: за один і той же злочин заможним людям можна (хочеться, просять, треба) адресувати лише штраф, неімущим і обездоленим залишається жертвувати особистою свободою (тут вибору немає!). У самому КК є відступ від обіцянки цінити і оберігати середньостатистичну особу більш за все на світі. Ми не знайдемо в кодексі окремої норми про відповідальність за вбивство жінки в дітородному віці і дітородному стані (людини, здатної подарувати країні, що вмирає, ще одну людину), проте обов'язково зустрінемо відокремлену вказівку на сувору відповідальність за посягання на порфіроносних вождів, чиї тіла, на відміну від обивателя, освячені тільки однією властивістю – державним платтям, але не зажди здатних до самостійного відправлення природних потреб без медичної допомоги. Ведучи мову про принцип справедливості, вчений зазначає таке. Епоха античності виходила з того, що справедливість – це суть доброчинства, призначена для скорочення розриву між мораллю і правом (Арістотель). У сучасній юриспруденції справедливість розуміють як єдність трьох складових засад:

- 1) відплата – розумність каральної відповіді суспільства на зухвалий виклик;
- 2) зрівнювання – однакова міра державних суджень про допустиму і переслідувану поведінку;
- 3) розподіл – врахування особливих, нетипових даних про злодіяння і його автора.

У кримінальному законі сьогоденного дня принцип справедливості зводиться тільки до розподільного аспекту, тоді як відповідальність у формі покарання та інших заходів кримінально-правового впливу мислиться справедливою, якщо судові і пенітенціарні акції спираються на три групи даних¹. Про принцип гуманізму вкажемо далі.

Свого роду унікальну працю опублікував М.В. Галабала, яку Ю.В. Баулін охарактеризував як перше у вітчизняній кримінально-правовій науці дослідження, присвячене саме наукометричним показникам цієї науки².

М.В. Галабала у своїй роботі показав стан дослідження принципів кримінального права вітчизняними вченими, тому процитуємо його. Автор зазначає, що дослідження питання принципів кримінального пра-

¹ Там же, с. 166, 168, 171.

² Баулін Ю. В. Передмова до книги: Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми Загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 4-6.

ва отримало відображення у двох монографіях В.О. Гацелюка (вказані нами вище) та його дисертації з однойменною другою монографією назвою, яка датована 2004 роком. У 2005 році також захищена дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук Ю.Ю. Коломієць «Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст».

Зважаючи на високий рівень теоретичного ухилу даної проблематики (курсив наш – В.Ш.), серед науковців спостерігається значний різнобій при розгляді різноманітних її аспектів, а саме при дослідженні питання ієрархії принципів, співвідношення між кримінально-правовими принципами та іншими кримінально-правовими поняттями, необхідності законодавчого закріплення принципів тощо.

Наприклад, В.О. Навроцький вважає, що поміж принципами кримінального права слід виділяти головний, яким має бути принцип справедливості. В.О. Гацелюк, навпаки, зазначає, що не слід виокремлювати головний принцип кримінального права.

По-різному трактується вітчизняними криміналістами співвідношення принципів кримінального права та кримінально-правової політики. Так, П.Л. Фріс стверджує, що принципи кримінально-правової політики якісно відрізняються від принципів кримінального права, і в цьому значенні саме вони лежать в основі формування останніх, а не навпаки. В.О. Гацелюк, погоджуючись з тим, що принципи кримінальної політики та кримінального права не є явищами тотожними, уточнює: «Ми, безумовно, визнаємо певну первісність, пріоритетність кримінальної політики перед принципами кримінального права. Пріоритетність ієрархічну, у тому сенсі, що норми права – результат політичної діяльності, політичного рішення. Але, з іншого боку, пріоритет принципів щодо політики полягає у тому, що політичне рішення, виражене у формі кримінально-правової норми, повинно щонайменше відповідати вже існуючим принципам». І далі: «Отже, зміст принципів кримінального права є частиною змісту принципів кримінальної політики».

В.О. Навроцький підтримує позицію, згідно з якою принципи кримінальної політики та кримінального права є співпадаючими поняттями.

У контексті необхідності закріплення принципів кримінального права у кримінальному законі значна частина авторів займає однозначну позицію, визнаючи таке закріплення доцільним. Однак є серед українських науковців і ті, хто вважає вказане текстуальне закріплення недоцільним.

У цілому стан наукових розвідок проблеми принципів кримінального права є задовільним (курсив наш – В.Ш.). Багато в чому таку оцінку зумовлюють дослідження даного пласта кримінально-правової матерії Ю.Ю. Коломієць і В.О. Гацелюка. Однак В.О. Гацелюк інколи у своїх працях не бере до уваги наукові доробки своїх співвітчизників у відповідних сферах наукових розробок. Наприклад, досліджуючи принцип невідворотності кримінальної відповідальності в контексті принципу рівності громадян перед кримінальним законом у монографії «Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції)», опублікованої у 2006 році, він жодного разу не посилається на відповідні праці своєї колеги Ю.Ю. Коломієць, яка у 2005 році захистила дисертацію «Невідворотність кримінальної відповідальності: правова природа та зміст»¹.

В цілому позитивно оцінюючи проведену М.В. Галабалою роботу, слід зазначити таке.

По-перше, дійсно, принципи кримінального права більше знаходяться в теоретичній площині, ніж у їх практичній реалізації. Проте категоричних тверджень тут бути не може через те значення, яке вони мають для правильного та однозначного розуміння і застосування норм кримінального закону. Тому доводиться констатувати той факт, що КК України не в повній мірі відповідає постійному, прогресивному і поступальному суспільному та науковому розвитку.

По-друге, стан наукових розвідок проблеми принципів кримінального права навряд чи можна визнати навіть не задовільним, а таким, що хоч трохи відповідає потребам правозастосовників.

Таке твердження відображає виключно нашу суб'єктивну точку зору, проте воно неодноразово підтверджується працями вчених, процитованими вище. Робити такі висновки, ґрунтуючись лише на результатах двох кандидатських дисертацій, є не зовсім правильно, оскільки принципи кримінального права стали ідеологічною основою двох докторських дисертацій протягом лише 2011 року (О.О. Книженко) та 2013 (О.О. Житний), тоді як М.В. Галабала врахував лише результати їх кандидатських дисертацій.

Саме тому в цілому стан наукових розвідок проблеми принципів кримінального права є незадовільним та таким, що потребує дослідження на рівні докторської дисертації. Більш того, нами вже неодноразово наголошено, що реформування системи кримінальної юстиції України

¹ Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми Загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 42-44.

можна буде вважати неповним та незавершеним без законодавчого закріплення власних кримінально-правових принципів як непорушних засад та гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання обов'язків, які разом із відповідальністю є ціннісними орієнтирами для розбудови правової держави зі справжнім громадянським суспільством¹.

Повністю погоджуючись із тим, що вирішення завдань, які стоять перед кримінальним правом, обумовлюється змістом кримінального законодавства та практикою його застосування, єдність яких досягається за рахунок дотримання принципів кримінального права², слід зазначити їх такі визначення.

Принципи кримінального права – це система керівних ідей, провідних начал створення та застосування кримінально-правових норм, що обумовлені потребами суспільного розвитку в частині охорони, регуляції та виховання членів соціуму з метою їх самозбереження.

Принципи кримінального законодавства – це законодавчо закріплені вимоги морального, ідеологічного та політичного характеру, що забезпечують досягнення проголошених завдань кримінального закону та які обов'язкові як для законодавця, так і для правозастосовників.

Повністю усвідомлюючи той факт, що наведені визначення понять принципів кримінального права та кримінального законодавства є далеко небезспірними, вважаємо їх такими, що мають право на існування хоч би вже тому, що ґрунтуються на працях попередників. Більш того, вони є одночасно лаконічними, простими для розуміння та сприйняття, проте наповнені необхідним ідеологічним змістом.

Стосовно видів принципів кримінального права слід зазначити таке.

По-перше, принципи кримінального права відображають волю суспільства, а тому не завжди співпадають із волею законодавця. Ось чому кримінально-правова наука оперує значно більшою кількістю принципів, ніж навіть прямо закріплені в КК окремих країн.

По-друге, враховуючи ментальні особливості українського народу, потрібна чітка та однозначна фіксація принципів кримінального права в КК України з тим, щоб не виникало зайвих питань стосовно їх видів та змісту.

¹ Шаблистий В. В. Об'єктивне ставлення у вини у суб'єктивній кримінальній відповідальності / В. В. Шаблистий // Юридична Україна. – 2013. – № 2 (122). – С. 105.

² Пудовочкин Ю. Е. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств / Ю. Е. Пудовочкин, С. С. Пирвагидов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 72.

Так, М.І. Хавронюк пропонує в КК України закріпити такі вісім принципів:

- 1) принцип законності;
- 2) принцип рівності громадян перед законом;
- 3) принцип вини;
- 4) принцип справедливості;
- 5) принцип індивідуалізації покарання;
- 6) принцип особистого характеру кримінальної відповідальності;
- 7) принцип гуманізму;
- 8) принципи невідворотності кримінальної відповідальності¹.

На нашу думку, тут можуть виникнути певні зауваження щодо ієрархії принципів кримінального права, зокрема у дослідників покарання та інших заходів кримінально-правового впливу щодо доцільності закріплення принципів призначення покарання окремо у відповідному розділі Особливої частини КК України.

Разом з тим запропоновані М.І. Хавронюком принципи кримінального права в цілому відповідають його завданням та функціям, а тому є всі підстави перейти до розгляду найпроблемніших принципів – принципу гуманізму та винної відповідальності.

2.4. Принцип гуманізму кримінального права та його співвідношення із безпекою людини

Для більшої частини країн пострадянського простору не актуальні проблемні питання, пов'язані з спотвореним або неправильним розумінням принципу гуманізму кримінального права. Така аксіома має право на існування (за суб'єктивним переконанням автора) у зв'язку з відсутністю законодавчого закріплення власних кримінально-правових принципів взагалі КК України та відсутністю нормативного визначення категорії «гуманізм» або «принцип гуманізму». Саме тому слід сформулювати істинне розуміння принципу гуманізму в загальноправовому та кримінально-правовому значенні крізь призму безпеки людини, оскільки сьогодні він розуміється здебільшого як безпека людини, яка порушила закон.

¹ Хавронюк М. І. 10 років чинності КК України : час закріпити принципи / М. І. Хавронюк // 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 13-14 жовтня 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 54-56.

Так, основою всього дослідження на рівні докторської дисертації О.І. Богатирьової є прогресивна вихідна ідея з часів епохи Відродження – принцип гуманізму та процеси гуманізації суспільного розвитку в Україні. Разом з тим зміст автореферату дисертації свідчить про певну односторонність розуміння самого явища гуманізму як виключно розширення прав засуджених. По-перше, у вдосконаленому вченою визначенні поняття «гуманізація державної політики у сфері виконання покарань» слід зробити наголос на умові виконання покладених судом обов'язків на засудженого, оскільки може мати місце розширення прав без будь-яких зобов'язань. По-друге, ще у середині ХХ століття вчені-криміналісти дійшли до висновку, що гуманізм по відношенню до злочинця неможливий без такого ж ставлення держави до потерпілого та всіх інших осіб, втягнутих в орбіту кримінального процесу¹. Тому обов'язково слід вести мову про розширення прав засуджених за умови повного відшкодування завданих збитків або хоч би спроби відновлення порушеного права. Наведені міркування набувають «особливого забарвлення» у світлі аргументації вченої на потребі значних видатків з державного бюджету на створення повністю нового органу при складному соціально-економічному становищі в державі².

П.В. Хряпінський також принцип гуманізму кримінального права та гуманізацію суспільного життя в Україні розглядає здебільшого по відношенню до людини, яка порушила кримінально-правову заборону³.

Ідеями гуманізму щодо жінок, які вчинили злочини, пронизане дослідження В.О. Меркулової⁴; В.Я. Конопельський аргументовано довів

¹ Так, наприклад, Г.А. Крігер писав, що гуманізм радянського кримінального права не можна розуміти однобоко, в плані однієї турботи про долю правопорушника, в плані пошуку лише засобів, що полігшують долю злочинця, не враховуючи завдання охорони інтересів суспільства і захисту інтересів громадян. – Советское уголовное право. Общая часть. Под ред. Г. А. Кригера, Б. А. Куринова, Ю. М. Ткачевского. – М. : Изд-во Моск. унта, 1981. – С. 23.

² Богатирьова О. І. Пробація в Україні: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Богатирьова. – К. ; Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 7.

³ Хряпінський П. В. Гуманізація кримінального законодавства : навч. посіб. / П. В. Хряпінський – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2009. – 335 с.

⁴ Меркулова В. О. Відповідність законодавчої та правозастосовчої діяльності в Україні принципу гуманізму кримінальної політики, права відносно жінок, які вчинили злочин / В. О. Меркулова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 3. – С. 52-56.; Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія / В. О. Меркулова. – Одеса : Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ, 2003. – 280 с.

необхідність покращення стану захищеності засуджених до позбавлення волі¹.

Як соціально-політична, педагогічна течія гуманізм сформувався в епоху Відродження. Першим гуманістом цієї епохи вважають італійського поета і мислителя Франческо Петрарку (1304-1374 рр.). Згідно з його поглядами гуманізм – справжня віра в людину і її можливості, новий метод наукового дослідження, новий погляд і ставлення до світу, адже «божественному знанню» він протиставляє «людське знання» («гуманна студія»). Отже, гуманізм – це новий світогляд, усвідомлення повноти величі людини, її здатність зрозуміти і перетворити на благо все багатство і розмаїття довкілля, з яким людина пов'язана нерозривно, оскільки є «вузлом», центром світу, творцем власного буття. Категоріальний аналіз поняття «гуманізм» охоплює такі ознаки, як цілісність людської особистості, свобода, щастя, рівність тощо. Особливого значення вона надає ідеї любові до людини, яка пронизує філософію, етнота наукову педагогіку загалом. Категорія «любов» – центральна в гуманізмі, хоча на різних етапах розвитку педагогічної думки вона наповнювалася новим змістом. Любов є загальною основою, у межах якої сенс життя виражений у потребі ставлення до об'єкта любові – дитини. Цей об'єкт – соціальна істота, сенс життя якої полягає лише у спілкуванні з іншими людьми, здатними забезпечити своє існування, функціонування і розвиток. Любов до людини є сутністю гуманізму².

Враховуючи всі особливості правових систем країн колишнього Радянського Союзу, слід почати з аналізу КК тих незалежних країн, у яких принцип гуманізму закріплений, і йому дано законодавче визначення.

Так, ст. 7 КК РФ «Принцип гуманізму» складається з двох частин:
- ч. 1 – кримінальне законодавство РФ забезпечує безпеку людини;
- ч. 2 – покарання та інші заходи кримінально-правового характеру, застосовувані до особи, яка вчинила злочин, не можуть мати своєю метою заподіяння фізичного болю або приниження людської гідності³.

Аналогічною є ст. 9 КК Азербайджану¹; більш конкретизованою є ст. 11 КК Вірменії «Принцип гуманізму»:

¹ Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України : монографія / В. Я. Конопельський. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 474 с.

² Васянович Г. П. Педагогічна етика: навч. посіб. / Г. П. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).

³ Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_1.html#p60.

- ч. 1 – КК Республіки Вірменія служить забезпеченню фізичної, психічної, матеріальної, екологічної та іншої безпеки людини;
- ч. 2 – ніхто не повинен зазнавати тортур або жорстокого, нелюдського, або такого, що принижує його гідність, поводження чи покарання².

Таким чином, принцип гуманізму кримінального права немислимий без безпеки людини.

Більш того, виходячи із буквального розуміння положень наведених КК, безпека людини (як принцип) є законодавчо закріпленою вимогою морального, ідеологічного та політичного характеру, що забезпечує досягнення проголошених завдань кримінального закону, яка обов'язкова як для законодавця, так і для правозастосовників.

Разом з тим в абсолютній більшості країн світу принципи прямо не закріплені в кримінальному законодавстві, вони проглядаються у змісті конкретних норм. Вважаємо, що це пов'язано з особливостями їх правових систем. Більш того, зміни до КК різних країн не проходять під гаслом «гуманізації кримінальної відповідальності в певній сфері», чого, на жаль, не можна сказати про КК України. За понад десять років існування нового кримінального закону було прийнято більше десяти законопроектів з гучною назвою гуманізації хоча б чого-небудь.

Складається враження, що все це спрямовано на поліпшення становища особи, яка вчинила злочин, тоді як про всіх інших учасників кримінального процесу, не кажучи вже навіть про потерпілого, законодавець просто забув.

Будь-який дослідник, який цілком слушно пропонує криміналізувати або пеналізувати певні діяння, в Україні наштовхується на непробивну стіну критики. Її лейтмотивом є нібито порушення принципу гуманізму кримінального права, під яким вони розуміють виключно захист прав винуваної особи. Всю складність ситуації автор відчув на собі під час захисту кандидатської дисертації³ з пропозицією ввести кримінальну відповідальність за погрозу заподіянням тяжкого тілесного ушкодження, тому що подібні дії в Україні досі не карані взагалі при їх стабільній динаміці.

¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа :<http://crimpravo.ru/codecs/az/2.rtf>.

² Уголовный кодекс Республики Армения : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>.

³ Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Шаблистий. – Дніпропетровськ ; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 20 с.

Аналіз законодавчих та інших нормативно-правових актів показав, що в Україні відсутнє нормативне визначення поняття «гуманізм», що ми і вважаємо одним з головних джерел усіх існуючих сьогодні проблем.

Тлумачний словник української мови поняття «гуманізм» визначає як прогресивний рух епохи Відродження, спрямований на утвердження моральних прав людини на земне щастя, чуттєві радості і вільне вираження його прагнень і бажань; ставлення до людини, пройняте турботою про його благо, повагою до її гідності; людяність¹.

У той же час, словосполучення «принцип гуманізму» нами не було знайдено. Тому звернулися до визначення поняття «принцип» – основне вихідне положення якої-небудь наукової системи, теорії, ідеологічного напрямку та ін., що дозволяє дати визначення поняттю «принцип гуманізму» в сучасному загальноправовому його розумінні².

Разом з тим, якщо кримінально-правове значення принципу гуманізму кримінального права в першу чергу полягає в забезпеченні безпеки людини в різних її проявах, то загальноправове не повинно істотно відрізнятися, навіть має охоплювати ширше коло питань.

Таким чином, принцип гуманізму – вихідне положення правової системи будь-якої держави, спрямоване на утвердження прав і свобод людини і громадянина, на забезпечення виконання обов'язків, яке полягає в забезпеченні безпеки людини і неприпустимості приниження її честі та гідності³.

Наведене визначення підтверджується в основних положеннях кандидатської дисертації М.В. Ююкіної 2006 року. Вчена дослідила принцип гуманізму в кримінальному, кримінально-виконавчому праві та кримінальній політиці і його реалізацію при призначенні покарання та дійшла до висновку, що гуманізм кримінального законодавства – це система нормативно закріплених морально-правових вимог, заснованих на положеннях Конституції, що виражають визнання і збереження непорушною цінності людини як особистості, охороняють права, свободи,

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 324.

² Там само, с. 851.

³ Шаблюстый В. В. Принцип гуманизма уголовного права и безопасность человека как неразделимые части одного целого / В. В. Шаблюстый // Развитие наук криминального цикла в Республике Башкортостан : Материалы Международной научно-практической конференции, посвящённой 40-летию кафедр уголовно-правовых дисциплин Института права Башкирского государственного университета и 80-летию со дня рождения доктора юридических наук, профессора З. Д. Еникеева (12-13 апреля 2012 г.). – Часть 2. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2012. – С. 90.

честь і гідність людини і громадянина, інтереси суспільства, національну безпеку в цілому і гарантують реалізацію даного захисту нормами кримінального законодавства незалежно від правового статусу людини¹.

Разом з тим окремі вітчизняні вчені розглядають принцип гуманізму виключно як «любов» до людини, яка вчинила злочин. Так, Т.В. Рудник, аналізуючи реалізацію принципу гуманізму при виконанні покарання у виді позбавлення волі у радянську добу в Україні, веде мову про необхідність:

- посилення соціального контролю за місцями позбавлення волі. Кримінально-виконавчі установи повинні бути більш відкритими для громадськості;

- *гуманізації* (курсив наш – В.Ш.) кримінального, кримінально-виконавчого законодавства щодо покарання у виді позбавлення волі, привести його у відповідність із міжнародними нормами щодо прав людини і поводження із засудженими – гуманізм повинен стати реальністю².

Не применшуючи значення досліджень вчених, які розвивають кримінально-виконавчу науку, потрібно зауважити, що сьогодні позбавлення волі як вид покарання призначається здебільшого за тяжкі насильницькі та корисливо-насильницькі злочини. Враховуючи це, достатньо одностороннім видається покращення правового статусу лише засуджених, за якого жодним чином навіть не згадують про потерпілого.

Досліджуване явище має бути максимально описане з усіх сторін, а не лише з точки зору засудженого. Гуманізація по відношенню до законодавства – це постійна поступальна діяльність щодо його удосконалення в частині «людяності» – приведення у відповідність зі ст. 3 Конституції України, у якій, до речі, ведеться мова про безособову, невідзначену людину, а не про ту, яка порушила закон.

«Любов до людини» з боку законодавця має проявлятися в однаковому або пропорційному забезпеченні кожної людини усім необхідним для належного існування. Дуже контрастною все частіше у ЗМІ з'являється інформація про відсутність фінансування на харчування та інші платежі дитячих садочків, медичних закладів поруч з вимогами щодо покращення умов відбукання покарань. Звичайно, порівнювати

¹ Ююкіна М. В. Принцип гуманізму в уголовном, уголовно-исполнительном праве и уголовной политике и его реализация при назначении наказания : автореф. дис. на соискан. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Угол. право и криминология; уголовно-исполн. право» / М. В. Ююкіна. – Тамбов, 2006. – 20 с.

² Рудник Т. В. Реалізація принципу гуманізму при виконанні покарання у виді позбавлення волі у радянську добу в Україні / Т. В. Рудник // Бюлетень Міністерства юстиції України. – № 2 (88). – 2009. – С. 128-136.

такі речі не зовсім коректно та правильно, проте це реально існуючі проблеми, що достатньо жваво обговорюються у суспільстві.

За слушною вказівкою С.М. Алфьорова, покарання у виді позбавлення волі має застосовуватися як крайній захід кримінально-правового впливу на людину, яка є небезпечною для оточуючих¹. У зв'язку із цим виникає лише здивування та нерозуміння того, що соціально небезпечну особу потрібно або пробачити, або створити їй такі умови відбування покарання, які не всі громадяни України можуть собі дозволити.

Ю.В. Баулін справедливо зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності певної категорії злочинців є проявом загальної тенденції розвитку кримінального законодавства в напрямі пом'якшення відповідальності за злочини невеликої та середньої тяжкості, вчинені вперше, законодавчим втіленням державного гуманізму, наданням державою людині, яка оступилася, можливості виправитися².

При цьому слід погодитись із тими вченими, які наголошують на необхідності утвердження у кримінальному праві презумпції правоти та пріоритетності прав потерпілого, яка протиставлятиметься конституційному принципу презумпції невинуватості особи³.

Сформульоване нашої думки ще на одну думку. Практично всі дослідники амністії та помилування свої наукові продовження вбачають у розвитку принципу гуманізму кримінального права, вважаючи їх яскравим прикладом прояву саме цього принципу. Серед них можна виділити О.Я. Гришка, С.Г. Келіну, В.Є. Квашиса, В.М. Кудрявцева, Н.О. Лопашенко, П.І. Люблінського, О.С. Міхліна, А.А. Музику, Є.О. Письменського, Б.С. Утевського, С.М. Школу та ін.

Не будучи противниками ні існування амністії як підстави для звільнення від відбування покарання, ні інших форм реалізації кримінальної відповідальності, які не передбачають обмеження або позбавлення волі, ми не можемо погодитись з Преамбулою ЗУ «Про застосування

¹ Алфьоров С.М. Принцип гуманізму кримінального права та його значення для діяльності органів внутрішніх справ / С. М. Алфьоров // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2011. – Вип. № 4. – С. 7.

² Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 186 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/12.pdf.

³ Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культурологічний вимір : монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2011. – С. 249.

амністії»¹, яка починається зі слів «... керуючись принципом гуманізму ...», оскільки стає просто не зрозуміло, що слід розуміти під останнім. Якщо гуманізм кримінального права полягає у забезпеченні безпеки людини, то знову напрошується висновок про безпеку виключно винної особи, якій держава пробачила його кримінально карані діяння. Вважаємо, що амністія не є проявом принципу гуманізму ні кримінального права, ні взагалі гуманізму².

Деяким підтвердженням цього може бути вказівка С.Г. Келіної і В.М. Кудрявцева на те, що гуманізм щодо злочинця неможливий без гуманізму стосовно потерпілого, свідка і всіх інших осіб, залучених в орбіту кримінального процесу³.

Приблизно до таких же висновків дійшов і сучасний дослідник Є.О. Письменський, хоча і чіткого місця потерпілого в системі кримінально-правового впливу не виділяє⁴.

Отже, історико-правовий розвиток вітчизняного кримінально-правового творення свідчить про одностороннє розуміння принципу гуманізму кримінального права – поваги до людини, яка вчинила злочин, та практично неосяжного покращення її становища.

Слід визнати, що це є загальноєвропейською тенденцією. Так, М.І. Панов, характеризуючи працю про принципи кримінального права

¹ Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України»: закон України від 02.06.2011 № 3465-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 51. – С. 580.

² Шаблистий В. В. Співвідношення принципу гуманізму кримінального права та безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Кримінологічної асоціації України : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції присвяченої 20-річчю заснування каф. крим. права та кримінології Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 20 травня 2012 року «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» / МВС України ; ХНУВС ; Кримінологічна асоціація України. – Том 1. – Х. : Золота Миля ; ХНУВС, 2012. – С. 200.

³ Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – АН СССР, Институт государства и права. – М. : Наука, 1988. – С. 131.

⁴ Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія / Є. О. Письменський ; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 728 с. – Бібліогр. : С. 621-701. ; Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування : проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія : передм. д-р юрид. наук, доц. М. І. Хавронюка ; [наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров]. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – 388 с.

німецького вченого П.-А. Альбрехта¹, зазначає, що заборона зворотної сили кримінального закону означає реалізацію принципу гуманізму в кримінальному праві².

О.О. Дудоров, обґрунтувавши доцільність приведення конституційного принципу презумпції невинуватості до положень міжнародно-правових актів, згода на які надана Верховною Радою України, все ж таки не безспірно вказує, що інститут звільнення від кримінальної відповідальності – втілення принципів гуманізму та економії кримінально-правової репресії, є одним із проявів схильності сучасної держави до більш гнучких форм реагування на вчинення злочинів³.

А.В. Савченко зазначає, що звільнення від кримінальної відповідальності є одним з проявів демократичності та гуманності кримінального закону, адже дає шанс особі, яка вже скоїла злочин, не підлягати різним заходам кримінально-правового впливу, встановленим у законодавстві⁴.

Як бачимо, знову мова ведеться про людину, яка порушила кримінально-правову заборону, а про потерпілого навіть не згадується.

Заслуговує особливої уваги розуміння П.-А. Альбрехтом принципу кримінально-правової законності як фундаменту створеної свободи. Вчений обґрунтовано розглядає ідею (принцип) законності у якості необхідного засобу забезпечення (і досягнення) свободи людини як ідеалу⁵.

Не є винятком із загального правила щодо пріоритетності прав підозрюваного і нівелювання прав потерпілого процес запровадження в Україні правового інституту кримінального проступку, оскільки знову мова йде про гуманізацію кримінального законодавства як про розвантаження місць позбавлення волі, про спрощену процедуру розгляду справи у суді, про відсутність судимості тощо. Можемо помилятися, проте цілком можна стверджувати, що жоден представник влади, жоден

¹ Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Харьков : Право, 2012. – 184 с.

² Панов Н. И. Введение в книгу // Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Харьков : Право, 2012. – С. 7.

³ Дудоров О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності / О. Дудоров // Вісник Національної академії прокуратури України. – № 1. – 2009. – С. 43, 47.

⁴ Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія / А. В. Савченко. – К. : КНТ, 2007. – С. 211.

⁵ Там само, с. 6.

науковець не підняв питання про правовий статус потерпілого у контексті запровадження в Україні правового інституту кримінального проступку.

Звичайно, КПК України детально регламентує правовий статус потерпілого, проте не дає вичерпної відповіді про потерпілого від кримінального правопорушення (Глава 9 «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов»). Чи буде слідчий, зорієнтований в основному на кримінальне провадження по злочинах, приділяти достатню увагу потерпілим, провадження по справах за участю яких суттєво спрощено?

Ще у 70-х роках ХХ століття вчені зазначали, що відокремлення розглянутої категорії правопорушень дозволить вивільнити сили для протидії з найбільш небезпечними посяганнями за рахунок встановлення спрощеного процесу по справах про кримінальні проступки¹. Дослідження ще радянських вчених показали, що одним із головних чинників, що викликає помилки у правозастосовній діяльності, – велика службова завантаженість працівників правоохоронних органів².

Новий КПК України відмінив дослідчу перевірку заяв і повідомлень про злочини, що вчинені або готуються. Всі вони виключно слідчим заносяться до ЄРДР, і одразу розпочинається кримінальне провадження. У зв'язку із цим завантаженість слідчих збільшилась у рази, і виникло питання про забезпечення притягнення кожного, хто вчинив злочин, до відповідальності. Питання про потерпілого навіть не ставимо як і про один з найвагоміших аргументів «за» прийняття закону «Про кримінальні проступки».

Ілюстрацію актуальності такого питання можемо знайти у поки що чинному КК України, Розділ II Особливої частини якого забезпечує правову охорону життя і здоров'я людини. На сьогоднішній день злочинами невеликої тяжкості із вказаного розділу (стосовно посягань на людину) є ст. 118 КК України – умисне вбивство при перевищенні меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця; ст. 123 КК України – умисне тяжке тілесне ушкодження, заподіяне у стані сильного душевного хвилювання; ст. 124 КК України – умисне тяжке

¹ Иванов Ю. Исследование проблемы неотвратимости наказания / Ю. Иванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 1. – С. 59. ; Гуляев А. П. Дифференциация уголовных деяний и уголовно-процессуальное право / А. П. Гуляев // Советское государство и право. – 1986. – № 7. – С. 90.

² Вопленко Н. Н. Причины ошибок в правоприменении (опыт конкретно-социологического изучения) / Н. Н. Вопленко // Советское государство и право. – 1982. – № 4. – С. 104.

тілесне ушкодження у разі перевищення меж необхідної оборони або заходів, необхідних для затримання злочинця; ст. 125 КК України – умисне легке тілесне ушкодження; ч. 1 ст. 126 КК України – побої і мордування; ст. 128 КК України – необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження; ч. 1 ст. 129 КК України – погроза вбивством.

Якщо вказані злочини віднести до кримінальних проступків, то про безпеку людей, які стали жертвами побоїв, різноманітних погроз, навряд чи можна буде вести мову. Більш того, здійснюючи по суті нову кодифікацію кримінального законодавства, слід пам'ятати про такий закон діалектики, як перехід кількості у якість. Якщо законодавець значну кількість злочинів переведе у нову якість – кримінальний проступок, то будь-якому пересічному громадянину має стати ще безпечніше прогулюватися по улюбленому парку в нічну пору доби. У протилежному випадку знову буде «реформа заради реформи», а гуманізм остаточно набуде значення «модного словечка», каталізатора законодавчих рішень, направлених на покращення долі людей, які порушили кримінально-правову заборону.

Враховуючи той факт, що притягнення до кримінальної відповідальності за «незначні» посягання на здоров'я людини є одним із найдієвіших засобів запобігання більш тяжким злочинам, пропонуємо Розділ II Особливої частини КК України залишити в «недоторканному» стані в частині виключення будь-яких статей та вважати цей перелік злочинами до тих пір, доки суспільство досягне такого розвитку, коли злочини ніхто не буде вчиняти.

Такої ж думки дотримується і Є.В. Фесенко. Вчений вважає, що з точки зору структуризації кримінального законодавства і регламентації інститутів «злочин» та «проступок» є підстави стверджувати, що з урахуванням важливості прав людини буде помилковим послабити їх захист у процесі реформування кримінального законодавства. Тому переважну більшість діянь, що посягають на права людини, слід залишити в ранзі злочинів¹.

На нашу думку, принцип гуманізму – вихідне положення правової системи будь-якої держави, направлене на утвердження прав і свобод

¹ Фесенко Є. В. Злочини проти інтересів особи / Є. В. Фесенко, А. А. Стрижевська // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 286-287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

людини і громадянина, яке полягає у забезпеченні її безпеки та недопущенні приниження честі та достоїнства¹.

Мабуть правильним є твердження про те, що головними критеріями діяльності української міліції є рівень безпеки та спокою громадян, а тому актуальною є розробка критеріїв оцінки рівня безпеки людини, оскільки ОВС є основним суб'єктом правозастосування.

Привертає до себе увагу проведений російськими вченими комплексний аналіз результатів роботи з вивчення громадської думки у 2012 році за замовленням МВС РФ. Метою вивчення громадської думки було здійснення оцінки рівня безпеки людини та діяльності ОВС РФ на основі використання джерел соціологічної інформації. У ході дослідження проведене кількісне опитування населення в усіх суб'єктах РФ: у 2012 році до вибірки було включено 83 регіони, у кожному з них опитали не менше ніж 500 респондентів, загальний обсяг вибірки склав 41500 опитаних.

Згідно з концепцією дослідження та підготовленими матеріалами *основними показниками, що характеризують у громадській думці рівень безпеки людини та ОВС є* (курсив наш – В.Ш.):

- загальний рівень соціальної тривожності громадян по країні в цілому і в кожному з суб'єктів РФ;
- інтенсивність побоювань громадян, їх занепокоєння з приводу різних соціальних загроз;
- рівень і якісні параметри кримінологічної тривоги в російському суспільстві – побоювання громадян, які постраждали від злочинних посягань;
- рівень побоювань з приводу перебування в конкретних соціально-побутових ситуаціях;
- рівень віктимності населення за різними злочинами;
- звернення громадян, які піддавалися злочинним посяганням різних видів, в ОВС, частка їх реєстрації;
- характер взаємодії потерпілих, заявників з ОВС, оцінка цієї взаємодії, мотиви тих потерпілих, які не стали звертатися в ОВС;

¹ Шаблюстий В. В. Принцип гуманизма уголовного права и безопасность человека как неразделимые части одного целого / В. В. Шаблюстий // Развитие наук криминального цикла в Республике Башкортостан : Материалы Международной научно-практической конференции, посвящённой 40-летию кафедр уголовно-правовых дисциплин Института права Башкирского государственного университета и 80-летию со дня рождения доктора юридических наук, профессора З.Д. Еникеева (12-13 апреля 2012 г.) Часть 2. – Уфа : ИИЦ БашГУ, 2012. – С. 90.

- оцінка громадянами діяльності ОВС щодо захисту їх особистих та майнових інтересів, оцінка ефективності роботи ОВС та шляхи підвищення цієї ефективності;

- готовність громадян надати сприяння ОВС у роботі по забезпеченню безпеки, захисту особистих і майнових інтересів громадян, а також їх уявлення про зацікавленість самих ОВС у подібній допомозі.

Крім того, було досліджено вплив основних джерел інформації, що формують уявлення росіян про роботу ОВС, ступінь цього впливу на імідж ОВС у масовій свідомості та рівень довіри цим органам¹.

Враховуючи спільний багаторічний історично-культурний розвиток наших країн, з впевненістю можна констатувати достатню репрезентативність наведених даних для українського суспільства. Більш того, безпека людини в діяльності ОВС багато в чому залежить від захищеності потерпілих від злочинів, а тому і захищеність їх від кримінальних проступків має бути принаймні не меншою. Міськрайліноорганами щороку реєструвалося декілька мільйонів заяв і повідомлень громадян про різні події, проте лише приблизно третина з них виявлялася злочинами – довіра людей до міліції залежала від розгляду всіх без винятку їх звернень, а не тільки тих, що містили дані про злочини, що вчинені або готуються. Саме тому слідчим, незважаючи на значну завантаженість, слід приділяти увагу кожному повідомленню, по якому він здійснює кримінальне провадження.

У сучасній юридичній доктрині гуманізм інтерпретується як людиносутнісний світогляд та принцип права (загальносоціальний або основоположний), відображаючи ставлення до людини як найвищої соціальної цінності, повагу до гідності кожної особи, її права на життя, вільний розвиток і намагання досягти щастя. У процесі гуманізації суспільства та зміни ролі держави наявна переорієнтація у визначенні функцій міліції України. Зі складового елемента апарату примусу міліція перетворюється на органи надання певних соціальних послуг, що потребує зміни її завдань і посилення гуманістичних засад діяльності. За мету в такому разі береться не викорінення злочинності, а надання ефективних, якісних послуг для охорони людини від протиправних посягань².

¹ Общественное мнение об уровне безопасности личности и деятельности органов внутренних дел РФ в 2012 г. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://crimpravo.ru/blog/reforma_mvvd/2193.html#cut.

² Кривицький Ю. В. Гуманізм як принцип діяльності міліції України: сучасний стан і перспективи реалізації / Ю. В. Кривицький // Держава та регіони : наук.-вироб. журнал. – Серія : право, 2012. – №. 2 (36). – С. 26.

Ще одним вагомим аргументом «за» кримінальні проступки може бути наступний. В.І. Курляндський вважає, що запровадження правового інституту кримінального проступку дасть також можливість скоротити сферу застосування позбавлення волі і підвищити її ефективність¹.

З таким твердженням просто слід погодитися. У якості підтвердження акцентуємо увагу на вказівці Я.І. Гілінського на те, що при повній відмові від смертної кари як провідній світовій тенденції останніх десятиліть позбавлення волі стає вищою мірою покарання, яку слід застосовувати тільки у крайніх випадках, в основному при вчиненні лише насильницьких злочинів і у відношенні лише до дорослих злочинців. Розвинені країни світу (за винятком США) значно розширили сферу позбавлення волі, проте не більше, ніж на два роки. Найчастіше застосовують штраф (70-90% від всіх призначених покарань)².

Вважаємо, що саме підвищення ефективності позбавлення волі як виду покарання шляхом його застосування виключно до осіб у віці від 18-ти років, за вчинення злочинів проти людини та у разі неможливості призначення за вчинення кримінального проступку (при повному відновленні порушених прав потерпілого) має стати по справжньому ключовим етапом нової кодифікації кримінального законодавства.

У зв'язку із цим ще раз наголошуємо, що невідворотні глобальні зміни чинного КК України та весь процес реформування системи кримінальної юстиції в державі не може бути завершеним без законодавчого закріплення власних кримінально-правових принципів. Одним з них має бути принцип гуманізму, першим та головним значенням якого є забезпечення безпеки людини законом України про кримінальну відповідальність, а вже потім неможливості нелюдського ставлення до особи, визнаної винуватою у вчиненні злочину. Також зі ст. 98 КК України слід виключити п. 5 ч. 1 (позбавлення волі на певний строк для неповнолітніх) та повністю виключити ст. 102 КК України³.

Отже, запровадження в Україні правового інституту кримінального проступку є необхідною, але не настільки нагальною проблемою, оскільки, за твердженням В.С. Комісарова, динамічність життя суспільства зобов'язує державу змінювати кримінальне законодавство. Од-

¹ Курляндский В. И. Неотвратимость наказания и борьба с преступностью / В. И. Курляндский // Советское государство и право. – 1972. – № 9. – С. 85.

² Гилинский Я. И. Исполнение наказания в системе социального контроля над преступностью / Я. И. Гилинский // Закон. – 2012. – № 9. – С. 119-120.

³ Шаблистий В. В. Про гуманність (безпечність) запровадження правового інституту кримінального проступку в Україні / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2013. – Випуск 22. – Ч. II – Том 3. – С. 91.

нак ці зміни не повинні змінювати баланс у конституційній тріаді пріоритетів охоронюваних цінностей «людина – суспільство – держава»¹. Потрібно до найменших деталей у фахових колах обговорити цей нелегкий шлях зміни канонічних положень кримінального закону. Життєво необхідним є відображення результатів цих дискусій у відповідному проекті закону. Разом з тим є ірраціональним та алогічним здійснювати таку діяльність під вже існуючий новий процес застосування неіснуючих кримінально-правових норм.

Погоджуючись повністю із тезою про те, що кримінальне право посідає особливо місце в системі права України, охороняє ті цінності, які є визначальними для інших галузей права, встановлюючи, які діяння є злочинами, і яка міра кримінальної відповідальності має застосовуватися до осіб, що вчинили ці злочини², слід зазначити таке.

Гуманізм як соціально-філософська категорія є основою політики тієї держави, яка іменується правовою зі справжнім громадянським суспільством. Щоправда, за твердженнями фахівців, ми переживаємо етап розбудови цієї правової держави та становлення громадянського суспільства. У такий час без «любові» до ближнього як самоцілі або ідеалу просто не обійтися, а тому його слід законодавчо закріпити не тільки як принцип кримінального права, але і як своєрідний вектор розвитку Української держави.

Вживання словосполучення «принцип гуманізму» у різних законодавчих та інших нормативно-правових актах без розкриття його змісту призвело до ототожнення із правовою фікцією та використання тільки тоді, коли вирішується питання про покращення становища людини, яка порушила кримінально-правову заборону.

Саме тому доводиться констатувати той факт, що сьогодні принцип гуманізму кримінального права законодавцем та більшістю вчених ототожнюється виключно із безпекою реального або потенційного суб'єкта злочину. Така ситуація породжує не тільки страх та невпевненість людей у завтрашньому дні, а й той рівень довіри до міліції, який зараз є – майже нуль.

¹ Комиссаров В. С. Криминологическая реальность в статистику не укладывается или как современное государство должно защищать жизнь человека / В. С. Комиссаров // Независимая газета. – 05.02.2013 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ng.ru/ng_politics/2013-02-05/11_crim.html.

² Назимко Є. С. Місце кримінального права в системі права України: аксіологічний аспект / Є. С. Назимко. – Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – № 3 (46). – 2011. – С. 199.

Ось чому безпека людини немислима без принципу гуманізму, і навпаки. Враховуючи безуособлену людину як найвищу соціальну цінність, пропонуємо законодавчо визначити справжній зміст принципу гуманізму у всіх без винятку нормативно-правових актах, у яких він зустрічається. Зокрема, це закони України «Про міліцію», «Про адвокатуру», «Про прокуратуру» та ін.

Сформульовані пропозиції набувають особливої актуальності в умовах реформування кримінальної юстиції України та практично завершеній роботі над новими редакціями вказаних законів.

Разом з тим слід погодитися із В.С. Овчинським стосовно того, що кримінологи давно довели: чим ліберальніше суспільство ставиться до «малозначних» злочинів, тим вища ймовірність того, що особи, котрі їх вчинили, будуть вчиняти більш небезпечні злочини. Наприклад, якщо ми вчасно і адекватно не покарали хулігана або сімейного дебошира, то виникає велика ймовірність вчинення ним тяжких насильницьких злочинів. І не можна в гуманізації доходити до правової патології, коли за нанесення тяжкої шкоди здоров'ю, що спричинило смерть, кваліфікований розбій, грабіж і крадіжку мінімальний термін позбавлення волі встановлюється від двох місяців позбавлення волі. У КК є чіткий перелік пом'якшуючих покарання обставин. Він відповідає всім міжнародним стандартам. Чомусь рамковий закон про поліцію цілий рік обговорювався усім суспільством. І це добре. Але радикальні поправки до більшості статей КК практично ніде не обговорювалися. Відгуки МВС, ФСБ, Верховного та Конституційного судів, Громадської палати були досить критичні. Але й ці зауваження проігноровані. *Усі соціологічні опитування показують, що суспільство чекає посилення покарання для злочинців, а не гуманізації* (курсив наш – В.Ш.). Але криголам гуманізації продовжує пробиватися через всі перепони, незважаючи на громадську думку, думки вчених та практиків¹.

Також слід пам'ятати про те, що істинний гуманізм кримінального права проявляється у застосуванні максимально жорстких санкцій проти людини, яка вчинила тяжкий та особливо тяжкий злочин, та покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, інших заходів кримінально-правового впливу щодо людини, яка вперше вчинила злочин невеликої або середньої тяжкості при обов'язковій умові – повному відшкодуванні завданих збитків або відновленню порушеного права потерпілого (звичайно, у тих кримінальних провадженнях, де він є).

¹ Овчинский В. С. Ледокол гуманизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ng.ru/ng_politics/2011-04-05/12_humanisation.html.

Автор висловлює глибоку надію на те, що не тільки принцип гуманізму, а й принципи законності, справедливості знайдуть своє місце та нормативне визначення змісту з тим, щоб ні в кого не виникало сумнівів про їх істинне значення та призначення – служити її величності Людині незалежно від правового, соціального, економічного та іншого стану чи положення.

2.5. Принцип винної відповідальності у механізмі кримінально-правового забезпечення безпеки людини

Конституція України у ч. 1 ст. 62 проголосила, що особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду.

Це положення Основного Закону знайшло своє дослівне відображення у ч. 2 ст. 2 КК України і однозначно свідчить про панування суб'єктивного ставлення у кримінальному праві, тобто відповідальності лише за наявності вини, і про виключення об'єктивного ставлення (інкримінування). На сьогоднішній день більшість вчених у зміст об'єктивного ставлення вкладають лише відповідальність за відсутності вини. Альтернативні точки зору у вітчизняній кримінально-правовій науці практично не досліджуються, що призвело фактично до канонізації суб'єктивного ставлення та його ототожнення із принципом винної відповідальності.

Натомість В.О. Навроцький вказує на те, що переважну більшість опублікованих робіт з кримінального права написано з позитивістських позицій, вони полягають, в основному, в коментуванні діючого законодавства і безмежних пропозиціях відносно змін, доповнень, уточнень тих чи інших статей КК України. Одночасно майже не аналізуються концептуальні кримінально-правові положення, продовжуються схоластичні спори. При вирішенні окремих аспектів, що стосуються злочинності і караності, дослідники постійно наштовхуються на невирішені загальні питання¹.

Вважаємо, що одним з них є несприйняття об'єктивного ставлення у провину. Підтвердженням цьому може бути вказівка В.А. Мисливого на те, що у теоретичному та практичному розумінні доктрина українсь-

¹ Навроцький В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцький // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 21.

кого кримінального права повинна виходити із суб'єктивно-об'єктивного ставлення у злочинах, що обумовлено діалектичним взаємозв'язком цих органічно поєднаних у законодавстві кримінально-правових інститутів¹, та О.І. Бойка – суб'єктивне та об'єктивне ставлення є вигідним шлюбом, обов'язковими і взаємопов'язаними компонентами, котрі лише у своєму поєднанні пояснюють злочинну витівку, достойно обґрунтовують її переслідування і сприяють позитивним пенітенціарним результатам².

Для вироблення власної науково обґрунтованої позиції на порушене питання слід також навести точку зору П.А. Вороб'я, який наводить практично безапеляційні аргументи. Вчений вважає, що найбільшим здобутком історичного розвитку юриспруденції та кримінального законодавства є суб'єктивне ставлення у вину – інкримінування вчиненого особою діяння за наявності її вини. Цивілізованість і демократичність певної правової системи, її законодавства та правосуддя головним чином і в першу чергу визначаються тим, яким є ставлення у вину: об'єктивним чи суб'єктивним, яке місце у законодавстві посідають ці протилежні принципи кримінальної відповідальності, у якому співвідношенні вони перебувають між собою. Ставлення у вину – об'єктивне чи суб'єктивне – може бути лакмусовим папірцем для визначення демократичності та рівня розвитку певного законодавства, правового захисту особи, суспільства і держави. Незворотній шлях розвитку кримінального законодавства – від об'єктивного до суб'єктивного ставлення у вину, від об'єктивно-суб'єктивного – до виключно суб'єктивного³.

Саме тому слід здійснити пошук оптимального розуміння винної відповідальності як принципу кримінального права та спробувати обґрунтувати доцільність суб'єктивно-об'єктивного ставлення у злочинах з позицій нетрадиційного підходу до розуміння об'єктивного ставлення.

Проводячи таку роботу, слід керуватися висновками, до яких дійшов В.М. Бурдін, досліджуючи питання осудності та неосудності. Вчений цілком слушно зазначає, що осудність не можна вважати передумовою вини. Проте так само не можна стверджувати, що осудність та вина

¹ Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. – С. 313.

² Бойко А. И. Преступное бездействие / А. И. Бойко. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 64-65.

³ Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П. А. Воробей ; Нац. акад. внутр. справ України. – К., 1999. – С. 2.

– не пов'язані між собою поняття. Співвідношення між ними можна назвати співвідношенням форми та змісту, де осудність становить зміст, а вина – форму. Різні комбінації свідомості та волі як окремих елементів осудності утворюють різні модифікації вини – її види. Осудність не існує поза виною. При цьому осудність має кримінально-правове значення лише тоді, коли вона оформилася у конкретному виді вини, з яким законодавець пов'язує настання кримінальної відповідальності за певний злочин¹.

К.А. Долгополов, дослідивши питання співвідношення принципів кримінального права, кримінальної відповідальності та загальних принципів призначення покарання, дійшов до висновку, що диференціація відповідальності в кримінальному законі і надана законом правозастосовнику можливість індивідуалізувати відповідальність – це дві чаші на терезах кримінально-правової політики. Чим більша сфера диференціації, тим детальніше регламентує законодавець посилення чи послаблення відповідальності, тим менша сфера індивідуалізації і свободи правозастосовника діяти на власний розсуд, і навпаки. Мистецтво кримінально-правової політики закладається в тому, щоби гармонізувати поєднання диференціації та індивідуалізації².

Принцип винної відповідальності є одночасно загальною засадою кримінального права та кримінальною відповідальності. Як би це не парадоксально звучало, тут також слід підходити диференційовано, оскільки за твердженням О.І. Бойка об'єктивна сторона складу злочину разом з ідеєю суб'єктивного ставлення повинна бути покладена в основу кримінально-правового докору³. Саме так вчений пропонує розуміти об'єктивне ставлення у вину: як врахування об'єктивних умов вчинення злочину, але аж ніяк не як відповідальність за відсутності вини.

П.А. Воробей вважає, що панування суб'єктивного інкримінування – це панування права, правди, справедливості, гуманізму, демократизму, правосуддя. З точки зору права, правосуддя, об'єктивне ставлення у вину повинно оцінюватися лише негативно, як певний недолік чинно-

¹ Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – С. 255.

² Долгополов К. А. Соотношение принципов уголовного права, уголовной ответственности и общих начал назначения наказания / К. А. Долгополов // Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института. – 2012. – № 3. – С. 118.

³ Бойко А. И. Преступное бездействие / А. И. Бойко. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 56.

го законодавства, його суттєва вада¹. Для побудови законодавства, вільного від об'єктивного ставлення у вини, від відповідальності без вини, повинен бути належний, постійний і поступальний розвиток кримінально-правової теорії².

Знову ж таки зазначимо, що наукові постулати тих вчених, які відстоюють виключно суб'єктивне ставлення у вини, під сумнів ставити не збираємося, а лише з позиції власного суб'єктивного переконання поглянемо на окреслену проблему з врахуванням об'єктивної сторони складу злочину, ключові ознаки якої законодавець у КК України 2001 року передбачив у понятті вини.

Відповідно до ст. 23 КК України, виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності.

Зі змісту ст.ст. 8, 9 КК України 1960 року³ випливає, що поняття вини у ньому було аналогічне тому, що міститься у чинному законі про кримінальну відповідальність, тобто суб'єктивна кримінальна відповідальність залежить від усвідомлення об'єктивного суспільно небезпечного діяння та можливості і бажання передбачення суспільно небезпечних наслідків (шкоди, яка заподіюється об'єктові кримінально-правової охорони).

Свого часу ще В.М. Кудрявцев зазначав, що визнати підставою кримінальної відповідальності одну лише зовнішню поведінку, не дивлячись на особливості її суб'єкта, значить забезпечити рівність всіх перед законом, але не завжди – справедливе вирішення справи. Піти іншим шляхом, зробивши підставою відповідальності властивості особистості, було б ще складніше, тому що це загрожує суб'єктивізмом і підриває саму основу загального попередження злочинів. Таким чином, кожна крайня позиція загрожує визначеними небезпеками, але ігнорувати жодну з цих позицій не можна, адже вони відображають реальні соціальні завдання, які повинно вирішувати кримінальне право⁴.

Ще на початку ХХ ст. О.О. Жижиленко зауважив, що об'єктивний

¹ Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вини: монографія / П. А. Воробей. – К. : Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 1997. – С. 60, 69.

² Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вини : монографія / П. А. Воробей. – К. : Атіка, 2009. – С. 80.

³ Кримінальний кодекс УРСР : затверджений Законом від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1960 р. – 1961 р. – № 2. – С. 14.

⁴ Основания уголовного-правового запрета. Криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – С. 243.

момент (значення порушеного блага і розмір заподіяної шкоди) не усувається під час оцінки вчиненого, але він отримує значення не як самостійний момент, а як момент, який оцінюють разом з суб'єктивним¹.

В.А. Якушин, який, за твердженням О.І. Бойка, одним з перших диференціював принцип вини і суб'єктивне ставлення, зауважив, що ця ідея стосується не тільки суб'єкта злочину, але і суб'єкта правозастосування, розповсюджується на дію кримінального закону в часі і просторі, на інститут осудності та ін.².

Твердження вказаних вчених щодо необхідності врахування об'єктивних умов вчинення злочину в доповнення до суб'єктивних ґрунтується саме на тому, що об'єктивне ставлення жодного відношення до відповідальності за відсутності вини не має.

Вітчизняний законодавець вже понад півстоліття у зміст вини вкладає усвідомлення діяння як єдиної обов'язкової ознаки об'єктивної сторони будь-якого складу злочину, яка найчастіше описується у диспозиціях статей Особливої частини КК України. Суспільно небезпечні наслідки вчинення злочину є другою ключовою ознакою, без можливості передбачення якої ми ведемо мову про казус (випадок), який є безвинним заподіянням шкоди.

Висновки дослідження, проведеного Н.М. Ярмиш, ще раз додатково підтверджують наведені нами аргументи. Так, вона зазначає, що причинний зв'язок існує об'єктивно, незалежно від того, що думає про нього людина, і навіть від того, чи знає вона про нього взагалі. Кримінальне право в якості причини цікавиться лише визначеною поведінкою людини (дією чи бездіяльністю), тому в контексті завдань цієї науки говорити про об'єктивність причинного зв'язку важливо у тому значенні, що його наявність або відсутність не залежить від факту усвідомлення його тією людиною, поведінка якої стала причиною подій, що нас цікавлять, а також від відношення до самих цих подій. Причинний зв'язок має місце незалежно від того, чи здійснювала людина певні вчинки спеціально, щоби досягнути визначеного результату (усвідомлено, ціленаправлено створювала причинний зв'язок), чи спричинення певної шкоди є побічним або навіть непередбачуваним результатом її поведінки. Причинний зв'язок як втілення ретельно продуманого, ідеально спланованого людиною розвитку подій все одно залишається об'єктивним, як і

¹ Жижиленко А. А. Наказаніе. Его понятіе и отличіе отъ другихъ правоохранительныхъ средствъ / А. А. Жижиленко. – Петроградъ. Типографія «Правда», Разъездная, 16-18, 1914. – С. 191.

² Якушин В. А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве / В. А. Якушин. – Тольятти : ТолПИ, 1998. – С. 13-14.

той зв'язок, що залишився нею непоміченим¹.

Таким чином, психічне відношення до суспільно небезпечного діяння та його наслідків (вина) за будь-яких умов включає в себе об'єктивно існуючий причинний зв'язок, який Н.М. Ярмиш не відносить до ознак об'єктивної сторони складу злочину, а включає його ознак наслідків вчинення злочинів з матеріальним складом², тобто говорити про об'єктивне ставлення у вину як про відповідальність за відсутності вини є нелогічним та таким, що суперечить психофізичній діяльності людського організму.

У зв'язку із цим слід повністю погодитися із М.Й. Коржанським стосовно того, що встановлювати вид і форму вини треба з урахуванням насамперед психічного ставлення особи до суспільно небезпечних наслідків своїх дій чи бездіяльності. Без встановлення психічного ставлення особи до настання суспільно небезпечних наслідків неможливо правильно визначити форму і вид вини. А неправильне визначення вини може потягнути за собою неправильну кваліфікацію злочину, невідповідне покарання або навіть об'єктивне обвинувачення (відповідальність лише за об'єктивно заподіяну шкоду, не враховуючи свідомості, інтелекту, волі)³.

Ведучи мову про кримінальну відповідальність, слід зважати на вказівку В.К. Грищука на те, що соціальна відповідальність людини розуміється як певне явище, що існує незалежно від жодних суб'єктивних чинників та є обов'язковим проявом регулювання суспільних відносин у рамках відповідності особистої поведінки між суб'єктами соціальної комунікації⁴. Далі вчений веде мову про те, що соціальна відповідальність людини і соціальна безпека нерозривно пов'язані між собою. Соціальна відповідальність є гарантом соціальної безпеки загалом і особистої безпеки людини зокрема, засобом підтримання і зміцнення соціальної злагоди, цілісності суспільства, держави. Соціальна безпека, таким чином, об'єктивно потребує надійного механізму соціальної відповідальності людини⁵.

¹ Ярмиш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : монография / Н. Н. Ярмиш. – Х. : «Право», 2003. – С. 440.

² Ярмиш Н. М. Вказана праця. – С. 438.

³ Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2004. – С. 71-72.

⁴ Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – Хмельницький : Хмельн. ун-т упр-я та права, 2012. – С. 45.

⁵ Грищук В. К. Вказана праця. – С. 55.

Звідси виходить, що безпека людини напряму залежить від готовності кожного із нас нести відповідальність за прийняті рішення, у тому числі й за порушення певних правил. Усвідомлення людиною своїх вчинків та передбачення їх наслідків із загальносоціальної точки зору важко назвати виключно суб'єктивним ставленням у вину.

На наше суб'єктивне переконання, кримінальна відповідальність як обов'язок виникає з моменту вчинення злочину. Будучи одним із видів юридичної відповідальності, що становить собою реалізовану необхідність свідомого і добровільного використання людиною свого права, виконання обов'язку, дотримання заборон, що містяться у кримінально-правових нормах, а у випадку їх порушення – необхідність перетерпіння порушником цих норм примусових заходів правового впливу, передбачених ними і застосовуваних компетентними органами держави у встановлених процесуальних і виконавчих законодавством формах¹, її фактично неможливо реалізувати без врахування об'єктивних умов вчинення злочину та особливостей його суб'єкта, тобто без суб'єктивно-об'єктивного ставлення у вину.

Більш того, Т.М. Супрун, дослідивши історичний аспект презумпції знання закону, зазначає, що презумпція знання закону є основою доктрини, що надає суб'єкту права та свободи індивідуально кожній людині, містить юридичні висновки, що відповідають загальновизнаним демократичним стандартам прав і свобод людини і громадянина², а тому вважати об'єктивним ставленням конституційне положення «незнання закону не звільняє від відповідальності» навряд чи можна.

Взагалі вина може бути визначена як психічна реакція на вчинок, опосередкований культурними цінностями. Суб'єктом цієї реакції виступає, з одного боку, сам злочинець, який виражає своє відношення до діяння і наслідків, з іншого – суспільство і держава, які здійснюють осуд в адресу злочинця, враховуючи відношення суб'єкта до злочину. Відповідне відношення суб'єкта до діяння і його наслідків заслуговує осуду, реакції суспільства і держави у вигляді кримінального покарання, з точки зору панівних культурних цінностей³.

Суб'єктивно-об'єктивне ставлення у вину дуже тісно пов'язане із

¹ Гришук В. К. Вказана праця. – С. 652.

² Супрун Т. М. Презумпція знання закону: історичний аспект / Т. М. Супрун // Реформування кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 295.

³ Бирик О. Н. Введение в культурологию уголовного права : монография / О. Н. Бирик. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 155-156.

процесом застосування КК України в частині точного встановлення форм вини та їх видів з чітким обґрунтуванням прийнятого рішення. Встановлення вини є завершальним етапом кримінального провадження – тільки після встановлення того, хто порушив кримінально-правову заборону, можна з впевненістю зафіксувати в описовій частині повідомлення про підозру, а в обвинувальному акті чи обвинувальному вироку – форму та вид вини.

Враховуючи принципи призначення покарання, керівні настанови вищих судових інстанцій, доводиться констатувати таке.

Дані вибіркового дослідження електронних копій обвинувальних вироків ЄДРСР (всього близько 1 тис., що географічно охоплюють всю територію країни) показали, що далеко не завжди суди в описових їх частинах вказують вид вини з її обґрунтуванням. У 358 випадках взагалі вказується тільки форма вини – умисно чи необережно, у решті – проста, елементарна констатація виду умислу – прямого чи непрямого. Що стосується злочинів з необережною формою вини, то практично у всіх досліджених випадках вказується тільки форма вини, іноді вказується одразу два види необережності. Ще гірша ситуація у злочинах із так званою подвійною або змішаною формою вини – вина учасника дорожнього руху в описовій частині вироку згадується дуже рідко. Як правило, другий абзац судового рішення починається словами «... крім повного визнання своєї вини...».

Так, наприклад, Франківський районний суд м. Львова у 2011 році розглянув таку справу. Підсудний А. 27 червня 2011 року близько 19.45 год., керуючи автомобілем марки «Daewoo Lanos», реєстраційний номер Х, по вул. Героїв УПА у напрямку до вул. Кульпарківська у м. Львові біля будинку № 73 порушив вимоги п. 1.5, 1.10, п. 2.3, п. 12.1 та п. 12.3 Правил дорожнього руху України, а саме проявив неухважність до дорожньої обстановки та її змін, не обрав безпечної швидкості руху автомобіля, яка б давала змогу постійно контролювати його рух та безпечно керувати ним, внаслідок чого здійснив зіткнення зі стоячим автомобілем марки «Volkswagen Golf 4», д.н.з. Х. Відтак, у результаті зіткнення автомобіль марки «Daewoo Lanos» перекинувся, а пасажир Б., котра перебувала в салоні автомобіля, отримала тілесні ушкодження середньої тяжкості за ознакою тривалого розладу здоров'я.

У судовому засіданні підсудний А. свою вини в інкриміно-

ваному злочині визнав повністю ...¹.

Фастівський міськрайонний суд Київської області 2012 року розглянув таку справу. К., 18 вересня 2012 року, маючи умисел на таємне викрадення чужого майна за попередньою змовою з С., близько 13 години прийшли на поле № 96, яке розташоване поблизу с. Мала Снітинка Фастівського району Київської області, на якому ростуть рослини кукурудзи з качанами, посіви яких належать ПАТ «Технологічна аграрна компанія об'єднана», та нарвали в 14 мішків кукурудзяних качанів, загальна вага яких становить 338 кг, з метою подальшого їх транспортування та використання у власному господарстві, чим завдали ПАТ «Технологічна аграрна компанія об'єднана» шкоду на загальну суму 1690 грн. з розрахунку 5,00 грн. за 1 кг кукурудзи в качанах, але свій злочинний умисел не довели до кінця з причин, що не залежали від їх волі, оскільки були затримані на вказаному полі працівниками охорони².

Каланчацький районний суд Херсонської області у 2013 році розглянув таку справу. А. 01 липня 2013 року близько півночі, перебував на полі, що розташоване поблизу с. Комсомольське Скадовського району, в адміністративних межах Новокиївської сільської ради Каланчацького району Херсонської області, де в нього відбулася сварка з К., у ході якої останній в приміщенні, яке А. використовував для проживання, почав йому погрожувати фізичною розправою. А., знаючи те, що у К. є ніж, який він постійно зберігає при собі, взяв належну йому рушницю «FLASH SP-86» з метою самозахисту від протиправних дій та прийшов до приміщення, де перебував останній. При цьому, проявляючи злочинну недбалість та самовпевненість, не перевіривши рушниці чи заряджена вона та чи не перебуває на бойовому взводі, штовхнув стволом рушниці К. у груди. Останній під час падіння вдарив рукою по стволу рушниці, яку тримав А., внаслідок чого відбувся постріл у голову К., від якого останній помер на місці події³.

Навіть поверхове ознайомлення із наведеними витягами вироків судів та багатьма іншими свідчить не стільки про правильність чи помилковість кримінально-правової кваліфікації, скільки про невтішну ситуацією із встановленням суб'єктивної сторони складу злочину та

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19830389>.

² Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29126936>.

³ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33033759>.

ознак, що характеризують її зміст. На жаль, перелік подібних судових рішень має постійно високу динаміку – ні орган досудового розслідування, ні потім суд не вважає за потрібне обґрунтовувати у своїх рішеннях форму та вид вини людини, яка виступає у ролі підозрюваного чи обвинуваченого.

Таким чином, суб'єктивна сторона злочину правозастосовниками у більшості випадків не встановлюється, а кінцеве рішення вступає в законну силу.

На нашу думку, це жодним чином не сприяє забезпеченню безпеки всіх осіб, втягнутих в орбіту кримінального провадження, оскільки при правильному підході сторони захисту подібні вирoki можна оскаржити і в кінцевому рахунку скасувати навіть тоді, коли винуватість певного підсудного ні в кого не викликає сумнів. В американському праві існує крилатий вислів: «Справа не в тому, що сталося насправді, а в тому, що можна довести в суді».

У зв'язку із цим слідчому, прокуророві, судді слід всього лише правильно зафіксувати та сформулювати форму та вид вини шляхом встановлення прямого зв'язку між ознаками, що характеризують зміст об'єкта, об'єктивної сторони складу злочину із законодавчо визначеними ознаками прямого чи непрямого умислу, злочинної самовпевненості чи злочинної недбалості.

Проведення вказаної роботи не вимагає особливих навичок чи вмій – точно встановивши об'єкт і об'єктивну сторону складу злочину, зовсім не важко допитати підозрюваного (суб'єкта злочину), провести інші необхідні слідчі дії та пов'язати їх, наприклад, із усвідомленням суспільної небезпечності діяння, передбаченням суспільно небезпечних наслідків та бажанням їх настання (прямий умисел). Разом з тим подібної конструкції констатації та обґрунтування форми та виду вини нами не було виявлено.

У зв'язку із цим представляється можливим та життєво необхідним розробка та розсилка по всіх обласних та прирівняних до них судових інстанціях хоча б рекомендаційного листа від Вищого спеціального суду з розгляду цивільних та кримінальних справ, у якому слід зосередити увагу на обов'язковості точного встановлення суб'єктивної сторони складу злочину по кожній справі.

Більше того, 96% опитаних слідчих ОВС відповіли, що на цю проблему не звертають увагу, а просто «працюють як всі, щоб не виділятися», тобто прикладають мінімум зусиль через те, що проста констатація форми вини повністю влаштовує всіх учасників кримінального процесу.

Отже, виходячи із буквального тлумачення поняття вини, її форм у КК України і розуміння об'єктивного ставлення у вини як необхідності врахування об'єктивних умов вчинення злочину, можемо припустити, що у вітчизняній кримінально-правовій науці слід вести мову про суб'єктивно-об'єктивне ставлення (при безумовному пріоритеті суб'єктивного). Таке твердження повністю відповідає положенням чинного кримінального закону¹.

Належне кримінально-правове забезпечення безпеки людини на пряму залежить від дотримання правових приписів правозастосовником. У зв'язку із цим пропонуємо принцип винної відповідальності розуміти окремо від суб'єктивного ставлення у вини. Для цього не потрібно вносити жодних змін до чинного КК України у частині суб'єктивно-об'єктивного ставлення, оскільки воно закладене у понятті вини.

Разом з тим реформування системи кримінальної юстиції України можна буде вважати неповним та незавершеним без законодавчого закріплення власних кримінально-правових принципів як непорушних засад та гарантій реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання обов'язків, які разом із відповідальністю (запорука ефективності соціальної відповідальності – це забезпечення урівноваженої, гармонійної кореляції прав і обов'язків людини в суспільному нормативному комплексі²) є ціннісними орієнтирами для розбудови правової держави зі справжнім громадянським суспільством.

Таким чином, дослідження методологічних та ідеологічних основ пізнання проблеми забезпечення людини дає нам підстави перейти до безпосереднього вивчення її кримінально-правового забезпечення.

¹ Шаблистий В. В. Об'єктивне ставлення у вини у суб'єктивній кримінальній відповідальності / В. В. Шаблистий // Юридична Україна. – 2013. – № 2 (122). – С. 105.

² Гришук В. К. Вказана праця. – С. 54.

Розділ 3

ПОНЯТТЯ, ВИДИ БЕЗПЕКИ ЛЮДИНИ ТА ЇЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Поняття безпеки людини як кримінально-правової категорії

Одним із наріжних каменів дослідження будь-якої галузі знань є визначення із ключовими поняттями та розумінням їх змісту. Особливу увагу при цьому завжди приділяють термінологічному забарвленню загального напрямку або конкретної теми наукового пошуку.

Не є винятком із загального правила і соціально-гуманітарні науки, але у своїй основі вони не мають постійної експериментальної діяльності. Певним винятком є статистика правозастосування, проте, враховуючи радянське минуле, вона дуже часто виражає не реальний, а бажаний стан речей. Тому правильне та точне формулювання напрямку для них є чи не головною запорукою загального успіху.

Зокрема, науки кримінально-правового напрямку головними своїми завданнями проголошують удосконалення відповідного законодавства та практики його застосування. Напевно, це є правильним напрямком розвитку соціально значущих наук.

У зв'язку із цим постає одна проста аксіома, яка стосується того, що якщо від правильного застосування норм кримінального закону залежать долі людей, які вчинили злочини, та відновлення порушених прав потерпілих, то відповідні дослідження з удосконалення цієї частини законодавства повинні:

- 1) обов'язково містити у собі прикладну спрямованість;
- 2) бути сформульовані таким чином, щоб наблизитися до однозначності у розумінні та тлумаченні.

Одним із таких напрямків є фундаментальні дослідження, які іменовані «кримінально-правова охорона». Рідше зустрічаються назви «кримінально-правове забезпечення».

Так, В.В. Кузнецов своє багаторічне дослідження на рівні докторської дисертації цілком слушно найменував «Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності»¹.

Взявши за основу власного дослідження безпеку людину як необхідну та найважливішу передумову всіх прав і свобод людини і громадянина, ми зіткнулись із гносеологічною дилемою: проголосити працю кримінально-правовою охороною безпеки людини чи її кримінально-правовим забезпеченням.

З'ясування змісту цих понять стає неможливим без звернення до відповідних тлумачних словників та енциклопедій як юридичної, так і загальної термінології.

Одразу слід зазначити, що всі можливі знайдені нами юридичні словники та енциклопедії поняття «охорона» та «забезпечення» містять лише як словосполучення із конкретними сферами життєдіяльності, тому їх використання не має сенсу.

Винятком може бути електронний словник, у якому словосполучення «правове забезпечення» визначено як сукупність правових норм, що регламентують правові взаємини та юридичний статус².

Також слід пам'ятати точку зору П.П. Андрушка, який під об'єктом кримінально-правової охорони пропонує розуміти цінності, які законодавцем беруться під охорону шляхом прийняття кримінально-правової норми, тобто цінності, яка потенційно може стати об'єктом злочину (злочинного посягання)³.

Великий тлумачний словник сучасної української мови дієслово «охороняти» роз'яснює як:

- 1) оберігати від небезпеки кого-, що-небудь, забезпечувати від загрози нападу, замаху і т. ін.;
- 2) стояти на варті біля кого-, чого-небудь; вартувати, стерегти;
- 3) забезпечувати, гарантувати недоторканність кого-, чого-небудь;
- 4) оберігати від руйнування, знищення, завдання шкоди і т. ін.;

¹ Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Кузнецов. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 40 с.

² Тлумачний словник онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uktdic.appspot.com/?q=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%>.

³ Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення / П. П. Андрушко // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 62.

5) захищати від чого-небудь¹.

Це ж джерело дієслово «забезпечувати» тлумачить як:

1) постачати щось у достатній кількості, задовольняти кого-, що-небудь у якихось потребах;

2) надавати кому-небудь достатні матеріальні засоби до існування;

3) створювати надійні умови для здійснення чого-небудь; гарантувати щось;

4) захищати, охороняти кого-, що-небудь від небезпеки².

Отже, поняття «забезпечення» є значно ширшим за «охорона» та включає в себе останнє. Поняття «кримінально-правова охорона» можна визначити як сукупність норм кримінального закону, спрямованих на гарантування недоторканності об'єктів, поставлених під їх охорону.

На наше суб'єктивне переконання, поняття «кримінально-правове забезпечення» слід розуміти як сукупність норм кримінального закону, які регламентують правові взаємини та юридичний статус учасників кримінально-правових відносин, що виражається у створенні надійних умов для вільної реалізації ними своїх прав і свобод, а також у гарантуванні виконання обов'язків³.

Звідси випливає, що поняття «кримінально-правове забезпечення» та «кримінально-правова охорона» співвідносяться як ціле та частина відповідно. Саме тому безпека людини як всеохоплююча категорія повніше та всесторонніше може бути досліджена саме з позицій теоретико-прикладних засад її кримінально-правового забезпечення.

Наведені міркування знаходять своє підтвердження у дослідженні О.В. Негодченка, присвяченому забезпеченню прав і свобод людини органами внутрішніх справ. Вчений цілком слушно зазначає, що забезпечення прав і свобод людини – це створення умов, необхідних для здійснення використання прав людини, яке включає в себе такі елементи (напрями) державної діяльності, як сприяння реалізації прав людини, охорона прав людини, захист прав і свобод людини⁴.

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 870.

² Там само, с. 375.

³ Шаблистий В. В. До питання про кримінально-правове забезпечення безпеки людини / В. В. Шаблистий // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 16 листопада 2011 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 112.

⁴ Негодченко О.В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України : монографія. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС України, 2002. – С. 45.

Разом з тим слід пам'ятати, що забезпечення безпеки людини не може бути одноразовим актом. Це безперервний процес, що полягає в обґрунтуванні й реалізації найбільш оптимальних методів, способів і шляхів удосконалення та розвитку системи безпеки, безперервному контролю, виявленні слабких місць, потенційних небезпек і загроз. Реальна безпека може бути забезпечена лише за умов комплексного використання всього арсеналу наявних сил і засобів, причому оптимальний результат досягається тоді, коли засновані сили, засоби та методи поєднуються в єдиний, цілісний механізм – систему забезпечення безпеки¹.

Для досягнення такого результату слід визначитися із загальним поняттям «безпека людини» з точки зору її кримінально-правового забезпечення. Безумовно, таку роботу слід проводити з «оглядкою» на Основний Закон держави.

Конституція України відносить безпеку людини до однієї з найвищих соціальних цінностей в державі (ст. 3). Це, у свою чергу, означає, що безпека людини повинна забезпечуватися різними заходами на однаковому, принаймні не менш значущому рівні з життям, здоров'ям, честю, гідністю і недоторканністю особи. Проте Основний Закон, проголосивши найвищою соціальною цінністю людину, про її безпеку прямо більше не згадує.

Детальний аналіз Конституції України показав, що у цьому нормативно-правовому акті найвищої сили ведеться мова про інші види безпеки, від належного забезпечення яких прямо залежить безпека людини.

Так, у ст.ст. 16, 50, 92, 116 Конституції України ведеться мова про екологічну безпеку, у ст. 17 – економічну, інформаційну та державну безпеку, у ст.ст. 18, 32, 34, 36, 38-39, 44, 92, 116 – національну безпеку, у ст.ст. 43, 106 – безпеку праці, у ст.ст. 92, 126 – особисту безпеку суддів, у ст. 138 – громадську безпеку.

Звертає увагу на себе увагу той факт, що ст. 92 Основного Закону, серед всього іншого, встановлює вичерпний перелік тих видів безпеки, які визначаються та встановлюються виключно законами України. До них належить екологічна, національна безпека та особиста безпека суддів. Виникає одразу ж питання, чому у цій нормі немає проголошених у ст. 3 найвищих соціальних цінностей?

Відповідь на це питання знаходимо у КК України від 05 квітня 2001 року, структурна побудова якого зберегла достатню кількість пережитків радянського законодавства, якому, на думку О.І. Чистякова,

¹ Петков В. П. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи : навч. посіб / В. П. Петков, О. І. Дубенко. – К. : КНТ, 2011. – С. 17.

був властивий безумовний пріоритет держави над інтересами особи¹.

Вважаємо, що проголошена теза підтверджується принаймні двома обставинами.

Перша полягає у тому, що назва Розділу I Особливої частини КК України суперечить Конституції України, оскільки він покликаний охороняти основи національної безпеки країни, а не життя та здоров'я людини. З цього приводу цікавими є точки зору визначних вчених сучасності.

Так, В.Я. Тацій зазначає, що злочини проти основ національної безпеки України є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, які забезпечують державну безпеку, обороноздатність, незалежність країни, її конституційний лад. Без належної кримінально-правової охорони цих соціальних цінностей неможливе нормальне функціонування держави та відповідних її інститутів. Без стабільності в суспільстві неможлива й ефективна боротьба зі злочинністю, у тому числі і з такими небезпечними злочинами, як вбивства, зґвалтування, розбої та ін. Тому і КК України статті про відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України подані в першому розділі Особливої частини².

Схожою є точка зору В.О. Навроцького, який говорить про те, що підрив суверенітету, незалежності, демократії в Україні, дії, спрямовані проти України як соціальної й правової держави, можуть завдати значної шкоди конституційному ладу та іншим складовим національної безпеки, віддалятимуть нашу державу від досягнення сучасних ідеалів держави й суспільства, а тому посягання на ці блага є найбільш небезпечними як для самої держави, так і для суспільства й кожного його члена. Саме завдяки своєму особливому значенню злочини проти основ національної безпеки України й розміщені в розділі I Особливої частини КК України³.

В.І. Борисов, охарактеризувавши питання систематизації Особливої частини кримінального права, зазначає, що досить дискусійними ви-

¹ Чистяков О. И. Хрестоматия по отечественной истории государства и права 1917-1991 гг / О. И. Чистяков – М., 1997. – С. 48.

² Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М.І. Бажанов, В. Я. Тацій, В.В. Сташис, І. О. Зінченко та ін. ; За заг. ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2001. – С. 18.

³ Кримінальне право України. Особлива частина / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – С. 25.

явилися питання про послідовність розташування розділів Особливої частини. Умовно всі розділи згруповані в три блоки. Перший блок включає розділи, якими охороняються права, свободи і законні інтереси людини і громадянина; другий – розділи, які мають охороняти інтереси суспільства, третій – розділи, які повинні охороняти інтереси держави. Особлива частина КК України відкривається розділом «Злочини проти основ національної безпеки України». Деякі вчені, народні депутати України, практики висловлювалися проти розташування цього розділу на першому місці в системі Особливої частини КК України, пропонували помістити його до блоку розділів, де йдеться про охорону інтересів держави. Розробники проекту КК України, який готувався за завданням Кабінету Міністрів України, виявили достатню принциповість у питанні про місце даного розділу. Призначення цього розділу більш значуще, ніж просто захист інтересів держави¹.

Безперечно, з наведеними аргументами просто неможливо не погодитися. Тому ми погоджуємось у тій частині, яка стосується важливості кримінально-правової охорони основ національної безпеки України, але не місця та порядкового номеру Розділу I Особливої частини КК України. І це не просто слова, адже вся політологічна наука до ХХ століття включно визнавала центральним елементом політичної системи суспільства державу, тоді як ХХІ століття ознаменувалося визнанням людини як біосоціальної істоти початком всіх початків².

Іншою обставиною, що може свідчити про наявність у законодавстві України окремих негативних пережитків радянського періоду, є така.

У ч. 1 ст. 1 КК України вказано його найпершим завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина. Ще раз нагадаємо, що безпека людини є однією з найвищих соціальних цінностей у державі, проте порівняння цього положення Конституції України із КК України демонструє дещо іншу картину.

Так, КК України лише у ст. 259 прямо вказує на охорону безпеки громадян, притому, що родовим об'єктом Розділу IX Особливої частини є громадська безпека. Тому далі пропонуємо звернути увагу на ті положення кримінального закону, у яких йдеться інші види безпеки людей.

¹ Борисов В. І. Питання систематизації Особливої частини кримінального права / В. І. Борисов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 268 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/16.pdf.

² Тургаев А. С. Политология: учебник для вузов / А. С. Тургаев, А. Е. Хренов. – СПб. : Изд-во «Питер», 2005. – С. 281.

У ч. 1 ст. 1, ч. 5 ст. 49, ч. 6 ст. 80, назві Розділу XX Особливої частини КК України акцентується увага на безпеці людства, у назві Розділу I – на національній безпеці, у ч. 1 ст. 111 – інформаційній безпеці України, у ст. 236 – екологічній безпеці, у ч.1 ст. 1, назві Розділу IX, ч. 1 ст. 258 – громадській безпеці, у ст.ст. 267-1, 274 – радіаційній безпеці, у ст. 274 – ядерній безпеці, у ст. 270 – пожежній безпеці, у назві Розділу X – безпеці виробництва, у ст.ст. 272, 273 – правилах безпеки, у назві Розділу XI, у ст.ст. 276, 281, 286 – безпеці руху та експлуатації транспорту, у ст. 380, 381 – безпеці працівників суду, правоохоронних органів або осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві, членів їхніх сімей та їхніх близьких родичів, у ст. 420 – безпеці України.

Конституція України прийнята 28 червня 1996 року, у час, коли продовжував діяти КК України 1960 року (ще майже 5 років країна жила з новим Основним Законом та старим найдієвішим засобом захисту проголошених у ньому цінностей), у результаті чого, в тому числі, на нашу думку, задекларовані в ній ідеали, не знайшли свого повного втілення у КК України 2001 року¹.

Більш того, маючи у своїй структурі цілі розділи щодо охорони певних видів безпеки, КК України «не може похвалитися» наявністю хоча б однієї статті, не кажучи вже про розділ, назва якої б прямо вказувала (а не витікала з її змісту) на кримінально-правову охорону особистої безпеки людини.

Свого часу ще Ж.-Ж. Руссо зазначав, що піддані віддають перевагу спокою в суспільстві, громадяни – свободі приватних осіб: один з них мріє про безпеку володінь, інший про особисту безпеку².

А.А. Тер-Акопов, основоположник досліджень у галузі безпеки людини, вказує на такі її види:

- 1) репродуктивна безпека;
- 2) духовна безпека;
- 3) психологічна безпека;
- 4) безпека військової служби;
- 5) юридична безпека;
- 6) інформаційна безпека;
- 7) історична безпека;

¹ Шаблистий В. В. Безпека людини : поняття, види та кримінально-правове забезпечення / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2012. – № 3 (62). – С. 390.

² Руссо Ж. Об Общественном договоре, или принципы политического права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/russo/ob_dog.php.

8) екологічна безпека¹.

Певним відображенням видів безпеки людини є ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки», у якій встановлено, що національною безпекою є захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних та потенційних загроз національним інтересам у сферах правоохоронної діяльності, боротьби з корупцією, прикордонної діяльності та оборони, міграційної політики, охорони здоров'я, освіти та науки, науково-технічної та інноваційної політики, культурного розвитку населення, забезпечення свободи слова та інформаційної безпеки, соціальної політики та пенсійного забезпечення, житлово-комунального господарства, ринку фінансових послуг, захисту прав власності, фондів ринків і обігу цінних паперів, податково-бюджетної та митної політики, торгівлі та підприємницької діяльності, ринку банківських послуг, інвестиційної політики, ревізійної діяльності, монетарної та валютної політики, захисту інформації, ліцензування, промисловості та сільського господарства, транспорту та зв'язку, інформаційних технологій, енергетики та енергозбереження, функціонування природних монополій, використання надр, земельних та водних ресурсів, корисних копалин, захисту екології і навколишнього природного середовища та інших сферах державного управління при виникненні негативних тенденцій до створення потенційних або реальних загроз національним інтересам.

При цьому А.А. Тер-Акопов у своїх працях веде мову про безпеку людини, а наведений закон – про національну безпеку, до складових частин якої входить безпека людини у різних її сферах. Також це положення не може бути виправданням невідповідності структури Особливої частини КК України нормам Конституції України, оскільки ЗУ «Про основи національної безпеки» прийнято лише у 2003 році, тобто після двох років дії нового кримінального закону².

В.М. Пасічник вважає, що поняття «безпека» як основа нової парадигми державного управління національною безпекою – це такий стан захищеності буття, цінностей та інтересів суб'єкта (об'єкта) безпеки від загроз та небезпек, за якого забезпечуються оптимальні умови його життєдіяльності, розвитку та самореалізації. Забезпечення безпеки від-

¹ Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов – М. : Норма, 2005. – 272 с.

² Шаблистий В. В. Безопасное измерение Уголовного кодекса Украины / В. В. Шаблистий // Современное право. – 2012. – № 10. – С. 127.

бувається шляхом дотримання необхідних параметрів (індикаторів) і норм, у рамках яких стабільно і збалансовано відбуваються усі наявні процеси. Вони підтримуються завдяки певній системі заходів, спрямованих на створення й підтримання безпечних умов, у яких небезпека відсутня або зведена до мінімуму, а можливі ризики та виклики не становлять реальної загрози. Розрізняють різні типи безпеки: за суб'єктами (особиста, суспільна, державна, національна, колективна, загальнолюдська); за масштабом (глобальна, міжнародна, регіональна, локальна); за суспільними сферами (політична, інформаційна, економічна, соціальна, військова, науково-технологічна, екологічна тощо)¹.

А.А. Тер-Акопов під безпекою людини розуміє стан захищеності життєво важливих інтересів особи від внутрішніх і зовнішніх загроз та вважає його відправною точкою для всіх досліджень проблем, пов'язаних із забезпеченням безпеки людини².

С.Я. Лихова вважає, що безпека людини – це стан, у якому небезпека і умови, що приводять до фізичної, психічної шкоди і матеріальних збитків, контролюється заради збереження здоров'я та добробуту окремих людей і суспільства в цілому. Безпека є динамічним станом, який створюється при взаємодії людини з її фізичним, соціальним, культурним, технологічним, політичним, економічним та організаційним оточенням³.

Знову ж таки у контексті забезпечення національної безпеки України окремі вчені слушно зазначають, що безпека – це стан захищеності окремої людини, соціуму чи держави від будь-якої небезпеки, яка їм загрожує. При визначенні терміна «безпека» йдеться або про здатність (іноді властивості, якості) певної системи протистояти посяганням, або про стан об'єкта, що характеризується захищеністю від загроз, або відсутністю самої можливості руйнівного впливу. Безпека також може розглядатись як потреба. Люди відчують потребу в таких умовах існування, коли їхньому життю, власності, благополуччю не загрожують будь-які негативні фактори. На відміну від багатьох інших, потребу в

¹ Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою / В. Пасічник // Демократичне врядування : електрон. наук. фах. вид. / Львів. регіонал. ін-т держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – Л.: [б. в.], 2011. – Вип. 7. – С. 32.

² Тер-Акопов А. А. Вказ. праця. – С. 8.

³ Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав – учасниць Європейського Союзу : монографія / С. Я. Лихова. – К. : ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – С. 6. – (Наук. зб. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 18).

безпеці, враховуючи постійну наявність загроз, неможливо повністю задовольнити, вона присутня завжди і вимагає постійної уваги¹.

У великому тлумачному словнику сучасної української мови під безпекою розуміється стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує².

Отже, проміжним висновком може бути те, що під *безпекою людини* слід розуміти стан захищеності її життєво важливих інтересів від будь-яких загроз.

На нашу думку, саме це поняття безпеки людини має стати основою будь-яких досліджень щодо її належного забезпечення.

Доцільно також навести точку зору В.В. Лунєєва на те, що злочинна діяльність не може служити підставою для згортання свобод. Свобода йде паралельно з відповідальністю. Вільний вибір покладає на нас, включаючи і вищих посадових осіб, зобов'язання приймати відповідальність за наслідки свого вибору. Ф. Достоевський писав, що свобода не в тому, щоб не стримувати себе, а в тому, щоб володіти собою. Таким чином, свобода – не минуша цінність для людини, але тільки тоді, коли вона ефективно охороняється законом і встановленим порядком. Безлад навпаки створює рабство і хаос. Великий байкар І. Крилов зауважив, що як не приваблива свобода, але для народу не менше згубна вона, коли розумна їй міра не дана. Проголошуючи свободу, протиставлену порядку, матеріальному благополуччю і справедливості, ми суттєво послаблюємо соціально-правовий, соціально-кримінологічний і моральний контроль і самоконтроль. У цих умовах більшість людей орієнтується лише на свої актуальні ситуативні потреби у «вільному» суспільстві³.

Враховуючи значення творчої спадщини А.А. Тер-Акопова у сфері досліджень безпеки людини, з вказаними її видами залишається тільки погодитися та дослідити з позицій реалій вітчизняного кримінального закону.

Певним підтвердженням правильності сформульованого поняття безпеки людини та його змісту є вказівка Є.В. Фесенка на те, що інтереси особи тісно пов'язані із суб'єктивними правами. Право впливає на

¹ Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – С. 50-51.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови / [В. Т. Бусел та ін.]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2001. – С. 43.

³ Лунєєв В. В. Свобода лучше, чем несвобода? / В. В. Лунєєв // Криминология: вчера, сегодня, завтра : Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2012. – № 4 (27). – С. 9.

життєві (економічні) відносини насамперед через інтереси. Останні ж, у свою чергу, здатні виконувати такого роду опосередковану роль, оскільки органічно поєднані із суб'єктивним правом. Зміст інтересів практично можна з'ясувати лише шляхом конкретизації того блага, яке особа прагне придбати для задоволення своїх потреб, або конкретизації того суб'єктивного права, яке надає особі можливість надбати ці блага, або можливість діяти певним чином тощо. Тому уточнення сутності і змісту цих інтересів, їх класифікація через характеристику особистих прав і свобод, особистих благ тощо є цілком коректним¹.

Разом з тим непохитні, майже двохсотлітні канони вітчизняної кримінально-правової науки стоять на тому, що кримінальне право, будучи матеріальним, є первинним по відношенню до процесу його застосування. Сучасний український законодавець знехтував ними, прийнявши новий КПК України 2012 року. Цей документ ввів процес застосування неіснуючих цілих кримінально-правових інститутів. Склалася парадоксальна ситуація – розробили новий процес застосування «неіснуючого кримінального закону». Якщо провести аналогію з побутом, то спочатку розробили нову інструкцію по застосуванню певного робочого приладу, а вже потім спробували змусити цей прилад виконувати не властиві йому функції.

Є.О. Письменський з цього приводу зазначає, що істотний вплив на кримінальне законодавство загалом і в частині звільнення від кримінальної покарання та його відбування мав КПК України 2012 року. Так, законодавча новела щодо угоди про примирення та про визнання винуватості зумовила зміни до ст. 75 КК України. Водночас КПК у багатьох своїх аспектах залишається неузгодженим із кримінальним законом і навіть більше того – породжує необхідність його кардинального реформування².

З часів Відродження відомо, що рівень злочинності можна знизити двома шляхами: шляхом мінімізації причин кримінальної поведінки

¹ Фесенко Є. В. Злочини проти інтересів особи / Є. В. Фесенко, А. А. Стрижевська // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 273 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

² Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Є. О. Письменський. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2014. – С. 1.

(кримінологічний ліберальний підхід) і шляхом жорсткості кримінальної відповідальності (карально-відплатний підхід)¹.

Вважаємо, що ми всі є свідками викривленого непродуманого першого підходу, адже ще О.М. Радищев у 1802 р. писав у праці «О законоположении» про виняткову важливість висновків щодо ролі кримінальної статистики і соціології в розробці кримінального законодавства. Він констатував сумні тенденції злочинності в тогочасній Росії і запропонував основні напрями використання реальних статистичних та соціологічних даних і закономірностей у правотворчій роботі. Для розробки нових законів необхідний повноцінний статистичний матеріал, що правдиво висвітлює злочинність, її причини, діяльність правосуддя й інші правові та економічні питання, адже тільки на підставі таких даних можна почерпнути думки для майбутнього законоположення. Маючи перед собою статистику різних років і різних регіонів Росії, буде ясно видно, які причини і спонукання до вчиненого злочину. Тільки знаючи про джерела злочину, можна знайти буде йому необхідну перепону².

О.М. Гумін, який на рівні докторської дисертації дослідив теоретико-прикладні аспекти кримінальної насильницької поведінки, з цього приводу зазначає таке.

За останні двадцять років розвитку державності в Україні зусилля, спрямовані на створення ефективної системи протидії злочинності, не дають належних, позитивних результатів. Засади охорони основних прав людини, які передбачено у КК України, не дотримуються і не забезпечуються повною мірою органами державної влади та управління. Подальший розвиток суспільства, що має тенденції до криміналізації, посягання окремих його членів на життя і здоров'я громадян, вимагає пошуку оптимальних шляхів блокування, нейтралізації та усунення негативних чинників, умов та детермінант, що сприяють вчиненню насильницьких дій³.

Отже, не маючи чітких уявлень про усунення або мінімізацію криміногенних факторів, вітчизняний законодавець у зв'язку із прийняттям нового КПК України розробив проект ЗУ «Про внесення змін до КК України щодо введення інституту кримінальних проступків», голов-

¹ Лунеев В. В. Вказ. праця. – С. 14.

² Радищев А. Н. Избранные философские и общественно-политические произведения [к 150-летию со дня смерти. 1802-1952] / Под общ. ред. и со вступит. статьей И. Я. Щипанова. – М. : Госполитиздат, 1952. – С. 460.

³ Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Крим. право та кр-ія; крим.-вик. Право» / О. М. Гумін. – Львів, 2011. – С. 1.

ною метою якого є реалізація державної політики із гуманізації кримінальної відповідальності, наслідком якої стане суттєве зменшення кількості судимих осіб і осіб, які позбавлятимуться волі¹.

Знову виникає питання про те, що гуманізація чого-небудь стосується виключно особи, яка вчинила злочин, тоді як про забезпечення прав і свобод потерпілого взагалі не згадується. Шляхи недопущення такої ситуації в майбутньому шляхом відшкодування завданих збитків або відновлення порушеного права вже ґрунтовні дослідження вченими-криміналістами².

Вважаємо, що в таких умовах вести мову про механізм кримінально-правового забезпечення безпеки людини дуже складно, адже невідомо, у якому вигляді у недалекому майбутньому отримаємо новий кримінальний (карний – назву також пропонується змінити) закон. Проте вже зараз із впевненістю можна констатувати той факт (спрогнозувати з певним ступенем ймовірності), що певна частина кримінальної поведінки особи може залишитись поза сферою захисної дії КК України, і відповідно всі інші особи, яких певним чином стосується ця поведінка, залишаться сам на сам зі своїми порушеними правами і свободами та невиконаними обов'язками.

Для певної мінімізації можливих вказаних наслідків слід критично поглянути на кримінально-правове забезпечення безпеки людини з тим, щоб запропонувати конкретні дієві заходи, спрямовані на те, щоб всі громадяни України та інші особи, які перебувають на її території, відчували себе у безпеці.

Проводячи таку роботу, слід пам'ятати вказівку В.П. Тихого на те, що необхідним є багатомірний і всебічний підхід до розв'язання безпеки людини. Без забезпечення особистої безпеки людини, особливо безпеки життя, було б безпредметним порушувати питання про дотримання інших прав і свобод людини... Поняття безпеки людини включає також і безпеку місця проживання, недоторканності житла, таємниці особистого життя, невтручання в особисте та сімейне життя, свободи думки і слова, світогляду тощо... Забезпечення безпеки людини (гарантування, охорона і захист прав і свобод людини і громадянина) – головна функція, мета і обов'язок держави Україна, всіх гілок влади, всіх ланок державного механізму. Держава є основним суб'єктом забезпечення безпе-

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : Проект Закону України [Електронний ресурс] Режим доступу // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42733.

² Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення : монографія / П. С. Берзін. – К. : Дакор, 2009. – 736 с.

ки людини. Саме людина, її права і свободи є головним об'єктом національної, державної, політичної, технологічної, екологічної, інформаційної, економічної, громадської безпеки¹.

Взявши за основу класифікацію видів безпеки, запропоновану А.А. Тер-Акоповим, слід вказати, що вона потребує свого коригування з метою приведення у відповідність із нашими реаліями. Безапеляційним орієнтиром в ієрархії видів безпеки людини є ст. 3 Конституції України, а тому досліджуватимемо їх у такому порядку:

- 1) репродуктивна безпека;
- 2) духовна безпека;
- 3) психологічна безпека;
- 4) інформаційна безпека;
- 5) екологічна безпека;
- 6) юридична безпека;
- 7) історична безпека;
- 8) безпека військової служби.

Пояснення тут дуже коротке – найважливішим є піклування про здатність відтворювати собі подібних, потім внутрішній світ кожного із нас. В еру інформаційного суспільства без інформаційної безпеки просто неможливо. Стосовно екології навіть не варто щось аргументувати. Швидкоплинність вітчизняного законодавства змушує задуматись над правовими засобами захисту та застосуванням норм кримінального закону. *Враховуючи безконфліктність українського народу, безпека військової служби дійсно має бути вказана останньою (курсив наш – В.Ш.).*

Виділене курсивом останнє речення було сформульовано восени 2013 року. Мабуть, воєнну безпеку людини та безпеку військової служби слід залишити на тому ж місці з глибокою надією на мирне врегулювання всіх сепаратистських та терористичних насильницьких акцій. Разом з тим зазначений вид безпеки людини потребує свого додаткового обґрунтування з точки зору саме кримінального права.

¹ Тихий В. П. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правового забезпечення безпеки людини / В. П. Тихий // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 року / Упорядники: Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 507-508.

3.2. Кримінально-правове забезпечення:

3.2.1. Репродуктивної безпеки людини

З проголошенням незалежності України почався наш рух у бік європейських цінностей, які є показником високого рівня життя людини вже не одне століття. Цей шлях «довжиною» в двадцять років був різним, проте саме зараз ми як ніколи наблизилися до омріяного європейського простору. Чи не головним завданням керманців держави стала гармонізація вітчизняного законодавства із законодавством країн ЄС. Чи не найбільше нарікань надходило і надходить до положень КК України, від застосування норм якого залежать людські долі. Вирішення цієї проблеми розпочато підготовкою проекту ЗУ «Про внесення змін до КК України щодо введення інституту кримінальних проступків»¹, який по суті є новим кримінальним законом. Однією з цілей цього законопроекту є приведення законодавства України у відповідність із практикою ЄСПЛ.

Саме зараз настав час спробувати виправити більшу частину прогалин нині чинного КК України. Вважаємо, що однією з них є неналежне кримінально-правове забезпечення безпеки людини. Сама безпека людини є комплексним багатовекторним поняттям, що поєднує у собі практично всі сфери діяльності держави.

Актуальність забезпечення безпеки людини в даний час обумовлена вкрай несприятливим впливом умов життя, що загрожують фізичному існуванню багатьох громадян. Мається на увазі не тільки економічна криза, яка майже третину громадян змушує щодня боротися за виживання, але і криза багатьох сторін соціального життя, пов'язана зі зростанням кількості надзвичайних ситуацій, небезпечних для людей.

А.А. Тер-Акопов, основоположник досліджень безпеки людини, серед різних її видів на перше місце поставив репродуктивну безпеку², загрозу якій можна побачити у низькому рівні медичної допомоги.

Всі знайдені нами юридичні енциклопедії та словники не місять визначення терміна «репродуктивний», оскільки він не є власне юридичним. Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає

¹ Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : проект Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42733.

² Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов – М. : Норма, 2005. – С. 7.

його як біологічний термін, що використовується для позначення тих видів активності організмів, які призводять до появи нових організмів; відтворення організмами собі подібних¹. Це ж джерело термін «безпека» визначає як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує².

На підставі викладеного під репродуктивною безпекою людини пропонуємо розуміти такий стан відтворення людиною собі подібних, якому ніхто і ніщо не загрожує.

У зв'язку із цим постає досить риторичне питання: «А чи існує в Україні загроза репродуктивній безпеці?» Хай це буде досить аксіоматичним висловленням, але вважаємо, що певна частина батьків, які стикалися із сучасними пологовими закладами, на жаль, дадуть позитивну відповідь. Саме тому на сторожі здорової, нормальної появи на цей світ людини має стояти кримінальний закон³.

Разом з тим слід погодитися із С.В. Бородіним стосовно того, що не слід обмежуватись кримінально-правовим аспектом розглядуваної проблеми (безпеки людини в цілому – *В.Ш.*). Він вважає, що одні тільки правові рішення не можуть суттєво вплинути на забезпечення безпеки громадян, оскільки коріння беззахисності людини в країнах СНД лежить глибше – у загальній кризі суспільства, породженій тоталітарним режимом і помилками у керівництві країною в пострадянський період, у катастрофі етичних засад поваги до людини та низькій культурі переважної більшості населення. Процес подолання кризи, ймовірно, займе десятиріччя. Хоча в цьому процесі право і відіграватиме перетворюючу функцію, було б помилкою перебільшувати його вплив. Прикрою оманною є думка деяких юристів про те, що подоланню труднощів заважає лише відсутність «хороших» законів. При всій важливості оптимальних законодавчих приписів, спрямованих на зміцнення безпеки людини, рішення проблеми неможливе без створення ефективного механізму застосування законодавства, покликаною забезпечити цю безпеку. Іншими словами, цю проблему, як і всі проблеми ефективності дії законів, необхідно розглядати з двох боків: з боку вдосконалення законодавства, що охороняє людину (правовий бік), і з боку створення дієвого механізм-

¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1215-1216.

² Там само. – С. 43.

³ Шаблистий В. В. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення репродуктивної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозіуму, 21-22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 441.

му застосування законодавства, покликаного забезпечити безпеку людини (організаційно-правовий бік)¹.

Саме із удосконалення законодавства слід розпочати розробляти заходи щодо забезпечення репродуктивної безпеки людини, оскільки за даними, які наводить С.В. Бородин, у Росії в пологових будинках під час пологів помирає 58 жінок на тисячу; в США – 9, в Англії – 7, в Скандинавських країнах – 2,8.

У вільному обігу нами не знайдено ще більш жахливої статистики – кількості пологів із летальним наслідком для новонароджених, або щодо проблемних пологів, що потребують реанімації немовлят, на жаль, не завжди успішної.

Страшно собі це навіть уявити, але доволі виправданим є питання стосовно того, чи існують сьогодні в Україні медичні працівники, які умисними або необережними діями поповнюють такі статистичні дані. Якщо навіть припустити, що таких немає, то все одно потрібно створити законодавчу перепону цьому.

Грунтовний аналіз КК України показав, що у ньому відсутні статті в Особливій частині, саме існування яких стримувало б недобросовісних медичних працівників від створення штучних перешкод на шляху до вінця людського існування – народження дитини. Нашою метою не є розкриття процесуальної сторони окресленої проблеми, а лише спроба науково обґрунтувати запровадження нової кримінально-правової норми.

У Розділі II «Злочини проти життя та здоров'я особи» Особливої частини КК України міститься тільки дві статті (ст. 139 та ст. 140), застосування яких спрямовано на захист лише спеціального потерпілого – «хворого». При цьому О.О. Дудоров вважає, що саме для ч. 2 ст. 139 КК України обов'язковою ознакою є хворий, тоді як для ст. 140 КК України – ні². Не вступаючи у дискусію із вченим, зазначимо, що в обох розглянутих нормах йде мова саме про хворого. Тоді залишається відкритим питання про заподіяння шкоди здоровій людині, особливо тій, якій умисно перешкоджають з'явитися на світ.

Проведене опитування батьків новонароджених дітей, які через різні причини знаходилися у відділеннях реанімації, показало, що близько 35% з них вважають винуватими саме працівників пологових будинків.

¹ Бородин С. В. Уголовно-правовые и иные проблемы обеспечения безопасности личности в России / С. В. Бородин // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – Институт государства и права РАН, 1996. – С. 28.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. і допов. – К. : Юридична думка, 2012. – С. 349.

Близько 20% з них вказують на те, що безводний період у плода був добу і більше. Не дивлячись на це, медперсонал продовжував переконувати у нормальному проходженні пологів.

Разом з тим, відповідно до додатку 1 до протоколу «Первинна реанімація і після реанімаційна допомога новонародженим», затвердженого наказом МОЗ України від 08 червня 2007 року № 312, одним з інтранатальних чинників ризику необхідності реанімації новонароджених є тривалий безводний період (≥ 18 год.)¹.

У зв'язку із цим виникає питання щодо умисної бездіяльності медперсоналу пологових будинків з метою обов'язкового поміщення до реанімації новонародженої дитини, яка потребує неабияких матеріальних та моральних ресурсів при певній зацікавленості відповідних осіб.

Саме тому пропонуємо в оновленому КК України передбачити статтю, у частині першій якої визначити відповідальність медичного персоналу пологових будинків за неналежне виконання своїх професійних обов'язків, а у частині другій – за умисність таких небезпечних діянь.

Пропонована норма може мати порядковий номер 140¹ і називатись «Неналежне виконання своїх професійних обов'язків працівником пологового будинку».

Частина перша цієї статті повинна містити вказівку на неналежне виконання або відмову від виконання своїх професійних обов'язків працівника пологового будинку, якщо це створило загрозу для породіллі або її ненародженої дитини, а санкція – обмеженням волі на строк до чотирьох років.

Частина друга повинна передбачати вказівку на умисне створення будь-яких перешкод для нормального перебігу пологів, якщо це спричинило реанімацію новонародженого або загибель його чи породіллі. Санкція цієї частини однозначна – позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років.

Певним орієнтиром для такої пропозиції є нині чинні ст.ст. 139 та 140 КК України та надзвичайно високий ступінь небезпеки таких діянь при їх поширеності в Україні.

Зарубіжний досвід у цьому питанні представлений лише Розділом 4 КК Франції «Про посягання на відносини батьків і дітей»² (нами про-

¹ Про затвердження клінічного Протоколу з первинної реанімації та післяреанімаційної допомоги новонародженим. – Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.06.2007 № 312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/print/dn_20070608_312.html.

² Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/france/2.doc>.

аналізовано близько сорока КК країн СНД, Європи, Балтії та ін.). Схожої статті тут немає, проте праву на життя породіллі та ще не народженої дитини приділено значну увагу.

Аргументом «за» достатньо нетипової норми кримінального закону може бути такий. Російські туристи були притягнуті до кримінальної відповідальності за те, що залишили 3-х річну дитину без нагляду в машині на одну годину. При цьому батьки були здивовані наявністю відповідної заборони. Справа в тому, що в цій країні дуже уважно ставляться до дітей, залишених в автомобілях, оскільки фіксуються випадки, коли забуті в машинах діти помирають від спеки¹.

Враховуючи реальну розповсюдженість таких небезпечних діянь працівників пологових будинків, держава просто зобов'язана мати превентивну унікальну кримінально-правову заборону.

О.В. Харитонова слушно акцентує увагу на тому, що певний опір, який зустрічає ряд нових наукових ідей у законодавчому, правозастосовчому і в суспільному середовищі в цілому, пов'язаний з тим, що проблеми сучасного суспільства полягають не в тому, що воно не готове до прийняття певних ідей, а в тому, що відсутні або занадто слабкі канали зв'язку між науковим знанням і самим суспільством. Завданням наукової спільноти у кримінально-правовій сфері на даному етапі повинен стати вихід з «кокону» власного замкненого середовища і трансляція своєї позиції в суспільство за допомогою розширених технологічних можливостей сучасного світу (зокрема з питань еволюції та сучасної регламентації у кримінальному праві та законі злочинів проти миру і безпеки людства; ролі Римського статуту та Міжнародного кримінального суду в контексті сучасних світових та українських правових тенденцій; глобальних трендів «гібридизації», що передбачає відкритість для змін, сприйняття позитивного досвіду «іншого», установку на діалог, зближення і навіть «перезавантаження» зони спільних цінностей, та «анклавізації», якій притаманна внутрішня замкненість систем, орієнтація на ізолюваність від зовнішніх впливів, відстоювання власної ідентичності та значущості, активна репрезентація власних культурних цінностей, у тому числі правових, і нав'язування їх шляхом проникнення в зону спільних цінностей і витіснення з них їх первинного змісту; конвергенції сфер, що раніше протиставлялися, яка формується, перш за все, під впливом правової практики Євросоюзу і полягає у «згладжуванні» різниці між приватним і публічним, матеріальним та процесуальним пра-

¹ Бибик О. Н. Введение в культурологию уголовного права : монография / О. Н. Бибик. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 163.

вом; діалектики взаємодії загального та континентального права і розширення ідей правового плюралізму)¹.

Дослідження сучасного стану кримінально-правового забезпечення репродуктивної безпеки людини в Україні наштовхнуло ще на одну загрозу для неї, що має міжгалузевий характер. Йдеться тут про таке.

Народ України завдячує своїй Конституції 1996 року появою уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Діяльність цього цілого державного органу не потрібно недооцінювати, адже він дійсно виконує свої функції – є додатковим гарантом захисту прав і свобод людини і громадянина, арбітром щодо виконання ними своїх обов'язків.

Згідно з наказом Державного комітету України з питань розвитку підприємництва від 17 листопада 1998 року № 32, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26 листопада 1998 року за №753/3193, у нашій країні запроваджено інститут уповноваженого з питань підтримки підприємництва, який функціонує і нині².

Не применшуючи значення підприємців у підтриманні належного стану економіки держави, вважаємо, що протягом всієї історії людства та останніх 20-ти років незалежності в Україні існують більш знедолені та незахищені верстви населення. Запровадження інституту уповноваженого з їхніх прав принаймні приверне увагу громадськості, що в XXI столітті, в еру інформаційного суспільства, може стати визначальним фактором у вирішенні хоча б однієї конкретної проблеми.

Слід визнати, що перший крок цьому напрямі зроблено. Так, 11.08.2011 р. в Україні нарешті запроваджено інститут уповноваженого Президента України з прав дитини. Про давно вже назрілу потребу у цьому може свідчити той факт, що з серпня 2011 р. постійно зростає кількість звернень, які стосуються насильства над дітьми. Зокрема:

- насильство над дітьми в навчальних закладах (дитсадки, школи, інтернати). Вся система роботи освітніх навчальних закладів, а особливо інтернатних, пронизана принципом приховування фактів та кругової поруки;

¹ Харитонova О. В. До питання про вплив кримінально-правової науки на єдність у право розумінні, правотворенні та правозастосуванні / О. В. Харитонova // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – С. 175.

² Положення про уповноваженого з питань захисту прав підприємців, затверджене наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 17.11.98 р. № 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtk.com.ua/documents/ukr/2001/10/10nov16c.html>.

- насильство над дітьми в сім'ї;
- скарги на відмови в порушенні кримінальних справ правоохоронними органами щодо зґвалтувань;
- скарги на відмови в порушенні кримінальних справ правоохоронними органами щодо розбещення дітей рідними батьками.

Існує проблема з тлумаченням у законодавстві поняття «розбещення». Не достатньо чітко виписана дана норма в переважній більшості випадків дає можливість правоохоронним органам не порушувати кримінальної справи. У результаті, навіть тоді, коли доведені дії по розбещенню дитини, правоохоронні органи залишаються на позиції: якщо не було зґвалтування, тоді немає складу злочину;

- насильство як фізичне, так і психологічне з боку міліції;
- скарги на неадекватність покарань вчиненому злочину¹.

Наведене вище стосується періоду з серпня 2011 року до квітня 2012 року діяльності уповноваженого президента з прав дитини, тієї людини, яка є нашим майбутнім і сьогоднішнім.

У зв'язку із цим викликає лише подив та здивування той факт, що за 14 років існування уповноваженого з питань підтримки підприємництва в Україні не створено інститут із захисту прав людей з особливими потребами. До них, у першу чергу, слід віднести вагітних жінок, інвалідів та осіб, які самостійно не в змозі захистити свої права (особи похилого віку, визнані судом обмежено чи недієздатними та ін.).

Вважаємо, що не важливо, уповноваженим якого державного органу, якої гілки влади буде цей інститут. Головне, щоб він був створений і функціонував. Перший аргумент «за» таку пропозицію лежить на поверхні. Кожен із нас, пересуваючись по вулиці міста, містечка чи села, може дійти до простого висновку, що лише деякі заклади харчування чи розваг мають обладнані належним чином пандуси. Більш того, цим іноді не можуть похвалитися і органи державної влади та місцевого самоврядування. Як же тоді матері із дитиною у колясці чи інваліду у візку придбати собі медикаменти першої необхідності? У ЗМІ іноді піднімаються подібні проблеми, проте системного підходу у їх вирішенні не спостерігається. На нашу думку, головною перешкодою у цьому є від-

¹ Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини, затвердженого Указом Президента України від 11.08.2011 року № 811/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/24064.html?PrintVersion>.

сутність спеціально уповноваженої, а головне відповідальної посадової особи¹.

Слід зазначити, що неодноразово порушувана нами проблема на сторінках журналів та у виступах на наукових форумах різного рівня нарешті знайшла своє практичне втілення. Так, Президент України П.О. Порошенко своїм Указом 3 грудня 2014 року призначив Уповноваженого Президента з прав людей з інвалідністю. Перед цим 1 грудня 2014 року Глава держави своїм Указом запровадив в Україні інститут Уповноваженого Президента з прав людей з інвалідністю².

Звичайно, присвоювати собі всі «лаври» такого рішення ми не будемо, хоча твердо стоїмо на тій позиції, що таке прогресивне рішення Президента України є і нашою заслугою.

Поряд із цим вважаємо за доцільне навести таку інформацію без будь-якого її аналізу чи критики. Кабінет Міністрів України 26 листопада 2014 року створив Раду бізнес-омбудсмена³, на фінансування офісу якого в Україні ЄБРР повинна виділити 1,5 млн. євро⁴.

Отже, наведене вище дозволяє зробити декілька висновків⁵.

По-перше, безпека людини в цілому на належному рівні забезпечена нормами кримінального закону, тому вони потребують лише часткового, точеного удосконалення та захисту тих найважливіших суспільних відносин, які раніше не перебували під кримінально-правовою охороною.

¹ Шаблистий В. В. Уголовно-правовое обеспечение репродуктивной безопасности человека в Украине сквозь призму межотраслевых связей / В. В. Шаблистий // Современное состояние и проблемы уголовного и уголовно-процессуального права, юридической психологии. Секция «Уголовное право» [Текст] : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Россия, г. Волгоград, 13-14 декабря 2012 г. / Федер. гос. авт. образоват. учреждение высш. проф. образования «Волгоград. гос. ун-т», Прокуратура Волгоград. обл. ; сост. : Л. В. Лобанова, Н. В. Висков, Л. Н. Ларионова. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 386.

² Про призначення В. Сушкевича Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю : Указ Президента України № 911/2014 від 03 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18496.html>.

³ Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 691 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

⁴ Правительство создало совет бизнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apostrophe.com.ua/news/business/2014-12-03/pravitelstvo-sozdalo-sovet-biznes-ombudsmena/9123>.

⁵ Шаблистий В. В. Новый взгляд на кримінально-правове забезпечення репродуктивної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2013. – Випуск 58. – С. 298-299.

По-друге, завжди слід пам'ятати та використовувати міжгалузеві зв'язки кримінального права з іншими галузями права та сферами існування суспільства. Свідченням цьому може бути нагальна потреба у запровадженні в Україні інституту уповноваженого із захисту прав людей з особливими потребами, яка частково вже реалізована.

По-третє, у медичних навчальних закладах всіх рівнів слід запровадити обов'язковий спецкурс щодо відповідальності лікарів за свої дії. Особливу увагу слід приділяти тим майбутнім фахівцям, які будуть щодня сприяти появі на світ нової людини. Окремого дослідження потребує питання доцільності проведення психологічної перевірки (не рідше одного разу на рік) професійної придатності серед фахівців пологових будинків, адже їх діяльність не може і не повинна бути щоденною рутинною працею.

По-четверте, зауважимо, можливо, повторно (але ж це головне) на тому, що сучасний стан репродуктивної безпеки людини в Україні потребує свого належного забезпечення всіма можливими засобами. Одними з найважливіших засобів при цьому є правові. На сторожі ще не народженої дитини обов'язково має стояти кримінальний закон із спеціальними нормами, саме існування яких має стримувати відповідних фахівців від будь-яких протиправних дій.

3.2.2. Духовної (ідеальної) безпеки людини

Історія вчить нас пам'ятати і негативні, і позитивні сторони нашого життя. На прикладі боротьби за вищі ідеали вчинялися найстрашніші злочини, у тому числі проти миру та безпеки людства. Згадати б тільки хрестові походи під проводом католицької церкви, які історики зі світовим ім'ям по праву називають кривавими. Можна сміливо стверджувати, що саме ці походи стали першим досвідом масового знищення людей «з благословення божого». Народи мусульманського права про це не забули – ХХІ століття ознаменувалося небаченою хвилею терористичних атак. Після хрестових походів почалося загальноєвропейське примусове окатоличення – боротьба з еретиками, коли церковні виключно смертні вироки приводили в дію світські правителі. На жаль, вся історія найцивілізованішої в світі Європи характеризується страшними прикладами безвинних смертей простих людей, які ставали жертвами церковних чиновників різного рангу.

Разом з тим слід погодитися із В.В. Лунєєвим стосовно того, що релігія в цілому і світові релігії зокрема здійснили суттєвий вплив на формування релігійних, а також перших моральних і правових способів

захисту від суспільно небезпечних діянь. Вони у нас зазвичай називались гріхом, гріхопадінням, а звідси і брали початок релігійні форми утримання грішників у лоні релігійної моралі. Правда, до гріха нерідко включались (з точки зору сучасних уявлень) цілком моральні і суспільно безпечні дії, але які суперечили вигаданим канонам тієї чи іншої релігії. І в цьому плані деякі релігії залишили в історії великий кровавий слід боротьби за чистоту релігійного мислення¹.

Слід визнати, що в еру незворотних глобалізаційних світових процесів наша держава просто не в змозі стояти осторонь – вони так чи інакше стосуються кожного із нас. Не є винятком і вітчизняна багатоконфесійна церква, у якій на поверхні знаходиться конфлікт української церкви київського та московського патріархатів. Проте далеко не в цьому існують реальні загрози моральним устоям нашого суспільства. Вважаємо, що вони є певним чином завуальованими та полягають у:

1) прогалинах чинного регуляторного та охоронного законодавства у сфері духовності людини, суспільства та держави;

2) ставленні кожного із нас до власної віри чи безвір'я;

3) ставленні наших священнослужителів до свого покликання у виконанні «посередницької» діяльності².

Оскільки наріжним каменем вказаної роботи є духовна безпека людини, слід спочатку визначити її поняття.

Прикметник «духовний» слід розуміти як такий, що пов'язаний з внутрішнім психічним життям людини, її моральним світом, а також зі спільністю ідей, поглядів, прагнень і т. ін.³. Термін «безпека» тлумачать як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує⁴.

На підставі цього духовну безпеку людини можна визначити як такий психічний стан, який пов'язаний спільністю ідей, поглядів, прагнень, вірою у найвищі людські цінності (істину останньої інстанції) та якому ніхто і ніщо не загрожує.

¹ Лунеев В. В. Pussy Riot в храмах России / В. В. Лунеев // Криминология: вчера, сегодня, завтра. Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 1 (28). – С. 14.

² Шаблистий В. В. Кримінальний закон та духовна безпека людини / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2012. – № 4 (63). – С. 349.

³ Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/dukhovnyj>.

⁴ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 43.

1. Прогалини чинного регуляторного та охоронного законодавства у сфері духовності людини, суспільства та держави. Конституція України у ст.ст. 24, 34 та 35 проголосила основні гарантії та положення духовної безпеки людини. Зазначимо, що їх суть зводиться до такого.

В Україні ні для кого не може бути привілеїв і обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних або інших переконань, статі, етнічного або соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність.

До прийняття Основного Закону країни всі ці питання врегульовувалися законом «Про свободу совісті та релігійні організації», який діє і нині. Суть цього нормативно-правового документа зводиться до того, що кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання¹.

Через майже сім років після прийняття Конституції України прийнято Закон «Про основи національної безпеки України»², який визнав духовну безпеку людину невід'ємною частиною національної безпеки. Так, у ст. 1, серед всіх інших визначень понять, зазначено, що національні інтереси – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. Ст. 3 до об'єктів національної безпеки відносить людину і громадянина – їхні конституційні права і свободи; суспільство – його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні

¹ Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 року № 987-XII // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283. – З наступними змінами і доповненнями.

² Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. – З наступними змінами і доповненнями.

цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище та природні ресурси.

Ми умисно не будемо цитувати нормативно-правові документи, що стосуються адміністративно-правових засад розглядуваних питань, адже це стане непотрібним розширенням предмета дослідження, а одразу перейдемо до крайніх та найдієвіших засобів їх охорони.

Чинний КК України також не стоїть осторонь від захисту духовного світу людини. Заборона посягань на нього встановлена у Розділі V «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» (ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або релігійних переконань»; ст. 178 «Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків»; ст. 179 «Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь»; ст. 180 «Перешкоджання здійсненню релігійного обряду»; ст. 181 «Посягання на здоров'я людей під приводом проповідування релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів») та Розділі XII «Злочини проти громадського порядку та моральності» (ст. 297 «Наруга над могилою, іншим місцем поховання або над тілом померлого»; ст. 300 «Ввезення, виготовлення або розповсюдження творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію»¹) Особливої частини КК України.

Наведені засоби кримінально-правового забезпечення духовної безпеки людини та статистика їх застосування наштовхують на два проміжних висновки.

Перший стосується бажання керівництва держави «не вдарити у бруд лицем» перед світовою спільнотою, демонструючи всім нам або нульові, або рідкі епізодичні статистичні дані щодо кількості розпочатих кримінальних проваджень та, відповідно, кількості засуджених осіб, стосовно яких обвинувальні вироки судів вступили в законну силу, за вчинення злочинів проти особистих прав і свобод громадян, безумовною передумовою яких є духовна безпека людини.

Певним підтвердженням цьому може бути дослідження Н.В. Уварової, присвячене кримінальній відповідальності за злочини проти життя і здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, релігійної чи національної нетерпимості. Автор встановила, що попри відсутність таких злочи-

¹ Прим. автора: за даними Державної судової адміністрації України за 10 років дії КК України лише у 2006 р. та 2007 р. за вчинення злочину, передбаченого ст. 161, засуджено лише по одній людині; ст. 178 – 2008 р. – одна особа; ст. 179 – 2007 р. – 2 особи; ст. 180 – жодної особи; ст. 181 – 2005 р. – одна особа, тоді як за ст. 297 щороку засуджують від 450 до 1000 осіб.

нів в офіційній статистиці, 80% опитаних іноземців вказали якщо не на факти насильства, то на певні види дискримінації за вказаними ознаками. Абсолютна більшість таких суспільно небезпечних посягань кваліфікується як звичайне кримінально каране хуліганство¹.

Другий полягає у моральному зубожінні значної частини населення країни та пов'язаний із бажанням задовольнити свої низькі потреби шляхом вчинення діянь, що завжди викликають і будуть викликати суспільний резонанс. Мова йде про наругу над місцем поховання померлого, осквернення церковних храмів, образу релігійних почуттів громадян та ін. На нашу думку, недостатньо просто прокоментувати наявні статистичні дані, оскільки вони яскраво демонструють цілий пласт невирішених питань, що стосуються життєдіяльності Української держави у постійній взаємодії з іншими національними та міжнародними суспільними утвореннями.

У зв'язку із цим слід погодитися із Я.І. Гілінським стосовно того, що процеси глобалізації кінця ХХ століття-початку ХХІ століття лише загострили проблему принципової і стійкої (прогресуючої) економічної та соціальної нерівності як країн, так і різних страт, груп («класів») всередині них. Глобалізація – об'єктивний процес, що тягне, так як і все на світі, не лише позитивні, але і негативні наслідки².

На роль соціально-економічної нерівності в генезі злочинності, включаючи насильницьку, звертали увагу ще в ХІХ столітті – на початку ХХ століття. Серед таких мислителів слід виділити М.М. Гернета, який систематизував основні тогочасні погляди на цю проблему 1906 р у праці «Общественные причины преступности».

Так, на думку Ф. Тураті, класові нерівності в суспільстві служать джерелом злочинів. Суспільство зі своїми нерівностями саме по собі є співучасником злочинів³. А. Прінс головною причиною злочинності вважає сучасну систему розподілу багатства з її контрастом між крайньою убогістю і величезними багатствами⁴. З точки зору А. Кетле, сильне відчуття нерівності багатств призводить до більшої кількості злочинів. Не бідність сама по собі, а швидкий перехід від достатку до бід-

¹ Уварова Н. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наталія Володимирівна Уварова. – Дніпропетровськ, 2012. – 212 с.

² Глобалізація и девиантность / Науч. ред. Я. Гишинский. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – С. 12.

³ Гернет М. Н. Избранные произведения / М. Н. Гернет. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 111.

⁴ Там само, с. 119.

ності, до неможливості задовольнити всіх своїх потреб веде до злочину¹.

Ось чому головним засобом зменшення впливу негативних криміногенних факторів на суспільство має стати системна нормотворча діяльність, результатом якої має стати домінуюча роль так званого середнього класу у державі – коли більшість (а в ідеалі всі) громадяни матимуть реальну правомірну можливість задовольнити свої елементарні потреби. На сторожі будь-яких неправомірних дій має стояти кримінальний закон, який також потребує часткового вдосконалення в частині захисту морально-релігійних почуттів людини, оскільки всі потуги держави у вказаному напрямку можуть знівелювати безкарні посягання на найсокровенніше для кожного із нас – на духовну безпеку.

Пропозиції по усуненню прогалин чинного регуляторного та охоронного законодавства у сфері духовності людини, суспільства та держави тісно пов'язані із бажаним положенням людини у суспільстві та реальним її станом.

2. Ставлення кожного із нас до власної віри чи безвір'я. Спочатку вважаємо за доцільне навести декілька прикладів, які свідчать про наявність реальних загроз духовній безпеці людини.

На жаль, навіть поверховий огляд матеріалів ЄДРСР показав, що у ньому наявні декілька тисяч копій обвинувальних вироків судів, які стосуються різних розкрадань церков. Більшість із них вчиненні повторно, а деякі містять від двох до декількох десятків епізодів злочинної діяльності.

Так, зокрема, в ніч з 16 на 17 квітня 2009 року, біля 01 години, С. прибув в с. Мишин Коломийського району Івано-Франківської області до церкви Святої Парацкеви, розташованої по вул. Кобринського, 1, скориставшись драбиною, піднявся до вікна церкви, де шляхом зняття його скляної вставки за допомогою викрутки та розгинання металевих ґратів вікна за допомогою домкрату проник в приміщення даної церкви. Перебуваючи всередині, С. з престолу таємно викрав дві книги Святої Євангелія, вартістю 7000 грн. кожна, на загальну суму 14000 грн., з скриньки для пожертв на столі у залі викрав гроші в сумі 28 грн. і з викраденим з місця вчинення злочину скрився, спричинивши матеріальну шкоду на загальну суму 14028 грн. В цілому злочинна діяльність налічує 22 епізоди (пограбовано 22 церкви), у кожному з

¹ Там само, с. 375.

яких обов'язково викрадалися гроші із скриньки для пожертв. У підсудного на утриманні перебувають четверо малолітніх дітей¹.

Інший приклад ще більше вражає своєю цинічністю та безпринципністю.

17 серпня вранці активістки FEMEN спиляли бензопилою і повалили Уклінний хрест в центрі Києва недалеко від Міжнародного центру культури і мистецтв (Жовтневий палац). Таким чином вони виразили підтримку і пошану учасникам групи «Pussy Riot», яких Хамовнічеській суд Москви засудив за скандальну акцію в храмі Христа Спасителя до 2 років позбавлення волі в колонії загального режиму. Київська міліція порушила кримінальну справу за фактом того, що знесення Уклінного хреста по суті є «хуліганство», поки ніхто не затриманий².

21 лютого 2013 року відбувся антирелігійний «Панк-молебень» у храмі Христа Спасителя Москви, влаштований Надією Толоконніковою, Марією Альохіною, Катериною Самуцевич і ще двома дівчатами, прізвище яких не вдалося встановити, оскільки вони вчасно сховалися і були в масках. У ЗМІ їх називають ще панк-групою «Pussy Riot». Вони наділи маски і піднялися на амвон у храмі Христа Спасителя, де за багатовіковими традиційними правилами Російської Православної церкви стороннім людям знаходитися не можна. Вони були у вкрай непристойному напіводягненому вигляді – зухвалих платтях яскравих забарвлень. Відеоролик цього аморального, кримінального і скандального виступу дівчат був викладений в Інтернеті. У пісні дівчат є строфа – рیمейк «Боже, царя жени», що перейшов у «Богородиця, Путіна прожени». Вони відкрито жалкували, що в храмі вже не було «Поясу Богородиці». Все це відбувалося у присутності віруючих, які були до неможливого обурені їх богохульством³.

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15337310>.

² В Києве спиляли Поклонный крест: [Електронний ресурс]. – Режим доступа : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15337310><http://telegraf.com.ua/ukraina/mestnyiy/vmes-to-spilennogo-femen-kresta-v-kieve-ustanovili-vremennyiy-krest.html>.

³ Лунеев В. В. Pussy Riot в храмах России / В. В. Лунеев // Криминология: вчера, сегодня, завтра. Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 1 (28). – С. 20.

Доводиться констатувати той факт, що подібні приклади відрізняються достатньо стабільною динамікою і чинне національне законодавство не завжди встигає запобігти їм або вчасно зреагувати на них. Це простежується на публічній образі релігійних почуттів громадян шляхом зрізу Уклінного хреста в м. Київ. Це діяння суперечить загальноприйнятим моральним нормам, а кваліфіковане як злочин проти громадського порядку.

У зв'язку із цим слід погодитися із твердженням С.Ф. Денисова стосовно того, що відповідність поведінки людини нормам моралі контролюється не тільки державою і суспільством, а й самою особою через її самосвідомість. Самосвідомість може виступати у вигляді зразків поведінки конкретної людини, а також колективу, думка якого виражає відповідність поведінки певного кола людей загальноприйнятим нормам. Норми моралі існують у вигляді системи розпоряджень чи заборон певної форми поведінки, дотримуватись яких повинна кожна людина¹.

Навряд чи можна ставити питання про відсутність самосвідомості у людей, що вчиняють подібне. Тому тут треба вести мову про явно замовний характер подібних акцій, що підтверджується численними експертними оцінками. Проте посягання на мораль шляхом наруги над могилою або на церковну власність мають зовсім інші внутрішні спонукання.

Л.С. Кучанська вважає, що проблема захисту моральних і духовних підвалин суспільства, моралі кожної людини може бути віднесена до найбільш важливих аспектів державної політики з питань національної безпеки².

Вважаємо, що таку пропозицію слід дещо конкретизувати. Духовна безпека людини разом з іншими її видами (репродуктивною, психологічною, юридичною та ін.) має стати основою національної концепції безпеки людини в Україні та світі. Роль окремо взятого виду безпеки важко недооцінити або переоцінити, оскільки кожен з них є частиною єдиного цілого.

¹ Денисов С. Ф. Захист моральних цінностей нормами кримінального права в умовах глобалізації / С. Ф. Денисов // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозиуму, 21-22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 297.

² Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. С. Кучанська. – К. ; Академія адвокатури України, 2007. – 20 с.

Більш того, М.В. Щедрін зазначає, що в ході становлення цивілізації викристалізувалися матеріальні та нематеріальні цінності, спираючись на які спільнота людей виграла в конкуренції з іншими біологічними видами, і втративши які воно може швидко скотитися до стану варварства, а потім і дикості. Одні цінності є більш важливими для виживання особистості, інші – для збереження суспільного ладу, треті – для виживання людства; втрата одних призведе до збоїв, втрата інших – до руйнування системи¹.

Якщо ми всі хочемо повернутися до часів варварства, до права сильнішого, а потім до природного дикого існування, то всього на всього потрібно стояти осторонь усіх цих процесів, а держава жодним чином не повинна реагувати на них. Тоді як для того, щоб цього не сталося, потрібно кожній людині поступитися невеличкою частинкою свого егоїзму на користь альтруїзму, а державі – вчасно реагувати на подібні виклики шляхом якісного оновлення регуляторного та охоронного законодавства.

Ще більше ця нагальна потреба простежується кожним із нас, коли з різних причин ми замислюємось над власною духовністю та звертаємось до священика.

3. Ставлення наших священнослужителів до свого покликання у виконанні «посередницької» діяльності. Дослідники проблем духовної безпеки вважають, що духовний потенціал суспільства формується завдяки функціонуванню соціокультурних інститутів, до яких вони відносять інститути науки, освіти, мистецтва, релігії. Для повноцінного життя суспільства та його сталого розвитку необхідне функціонування певних об'єктів духовної сфери. Такими об'єктами є: свідомість (індивідуальна, національна, суспільна); свобода думки, світогляду та переконань; духовна культура і духовні цінності; релігійні інститути (Церква); інтелектуальна діяльність, соціокультурні інститути (наукові, мистецькі), стабільне функціонування яких забезпечує духовні потреби соціуму. Вони потребують захисту з боку держави і суспільства. Проблема духовної безпеки загалом – це необхідність забезпечення належного функціонування всієї духовної сфери суспільства².

¹ Щедрін Н. В. Ключевые категории антикриминальной безопасности / Н. В. Щедрін // Криминальные угрозы современности и стратегии антикриминальной безопасности личности, общества и государства (2-е Каиржановские чтения). – Часть 1. – Алматы : Казак университеті, 2012. – С. 204.

² Духовна безпека України : доповідь Архієпископа Львівського і Галицького Августина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.lviv.ua/news/conferenc/duhbezu.htm>.

З такими аргументами просто неможливо не погодитися, проте пропонуємо на це поглянути з іншого боку.

Час від часу ЗМІ (в основному телебачення) змушують нас зневіритись не у власній вірі, а в тих людях, які представляють релігійні інститути. Це і непристойна поведінка священників за кермом дорогих автомобілів в нетверезому стані, і гучні дорожні аварії за їх участю, і відмова проведення релігійних обрядів без чітко фіксованої попередньої оплати та ін. Після такої поведінки ці ж люди продовжують здійснення «посередницьких» послуг. Як можна не втратити власних життєвих та ціннісних орієнтирів, коли на входних дверях в церкву висить преїскурант послуг, що тут надаються?

Звичайно, подібні випадки є одиничними та не широко розповсюдженими, проте вони надовго закарбовуються у пам'яті та свідомості людей. Будемо схилитися до думки, що абсолютна більшість священнослужителів є істинними посередниками між Богом та людиною, але деякі з них не завжди дотримуються принципу зобов'язуючої поведінки. І якщо держава не втручається у діяльність релігійних організацій, то вони самі повинні вживати певних заходів¹.

Не може не звернути на себе увагу деструктивний вплив на суспільство, на сталість його соціальних відносин, а отже і на безпеку, діяльності нетрадиційних неорелігійних культів та тоталітарних сект, псевдодуховних і неформальних організацій. Вони нав'язують свідомості людей власні, часто антисоціальні цінності, розривають родинні зв'язки, пропагують соціально-політичну індиферентність. Така діяльність розцінюється як форма духовного насильства².

В.В. Лунєєв наводить шокуючі дані.

Після трагічних подій 18 листопада 1978 р. в південноамериканському селищі Джонстаун, де покінчили із собою 912 адептів секти «Храм людей», західний світ здригнувся, але висновків не зробив. Джонстаунська бійня агакнулася в Європі через 16 років. У 1994 р. в Швейцарії принесли себе в жертву 53 члени релігійної секти «Орден храму Сонця», у тому числі близько десяти дітей. У 1995 р. наприкінці грудня у Французьких Альпах під селом Сен-

¹ Шаблистий В. В. Окремі питання морально-релігійних основ реформування кримінального законодавства України / В. В. Шаблистий // Реформування кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Ірпінь : Ірпінська ФЮА, 2012. – С. 343.

² Там само.

П'єр-де-Шерен у ритуальному багатті загинули ще 16 членів «Ордена храму Сонця», у тому числі троє дітей. Після продовження серійних культових самогубств європейці усвідомили, що Європа обплутана сектантською павутиною. У 1993 р. 19 квітня в Уейко (штат Техас, США) після 50-денної облоги поліцією помістя релігійної секти «Гілка Давидова» близько 100 її членів, у тому числі 25 дітей, скоїли самоспалення або були вбиті за наказом лідера секти. У 1997 р. 26 березня в м. Сан-Дієго (штат Каліфорнія, США) 39 осіб з секти «Небесні ворота» вчинили самогубство, прийнявши отруту. У 1997 р. у м. Сен-Казимир (провінція Квебек, Канада) покінчили життя ритуальним самогубством ще 5 членів з «Ордена храму Сонця». Хроніка може бути продовжена...¹

Вважаємо, що держава зобов'язана втручатися в діяльність таких організацій, щоб подібного ніколи не сталося в Україні. Подібне втручання має бути виключно у межах правового поля, а тому потрібна розробка та впровадження нових методів та способів мінімізації негативного впливу на свідомість людей діяльності різних релігійних організацій.

Отже, основа покращення стану кримінально-правового забезпечення духовної безпеки людини лежить у двох площинах.

Перша стосується необхідності точкового вдосконалення кримінального закону. Однією із таких пропозицій може стати криміналізація публічної образи релігійних почуттів громадян, оскільки аргументи «за» нами наведено вище. Певним орієнтиром у цьому може бути позитивний досвід польського законодавця.

Так, у 24 главі «Злочини проти свободи совісті та віросповідання»² у ст. 196 КК Польщі зазначено: «Хто ображає релігійні почуття інших осіб, публічно ображаючи предмет релігійного вшанування або місце, призначене для публічного виконання релігійних обрядів, підлягає штрафу, покаранню обмеженням волі або позбавленням волі на строк до 2 років»³.

Друга стосується міждисциплінарних та міжпредметних зв'язків кримінального права, на важливість дослідження яких ми вже неодноразово звертали увагу.

¹ Лунеев В. В. Pussy Riot в храмах России / В. В. Лунеев // Криминология : вчера, сегодня, завтра. Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 1 (28). – С. 18.

² Прим. авт.: слід зазначити, що у цій главі лише 3 статті, але вони дуже точно та максимально повно направлені на захист духовної безпеки людини.

³ Уголовный кодекс Республики Польша [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/poland/2.doc>.

У зв'язку із цим достатньо обґрунтованою точка зору О.В. Мартиненка, який вважає, що на сучасному етапі розвитку суспільства з багатьох об'єктивних та суб'єктивних причин зростає актуальність у сфері духовної культури особистості та її складових. У такі переломні періоди, як той, що нині переживає українське суспільство, зазнають трансформаційних змін не лише економічна та політична сфери суспільного розвитку, але й не менш важлива – духовна. Недаремно сучасні процеси, у яких ми маємо можливість безпосередньо брати участь, яскраво відображають широкий спектр гострих проблем у сфері духовної культури. Підсумовуючи, вчений наводить таке визначення поняття духовної культури. Це складова загальної системи культури, яка включає в себе духовну діяльність та її продукти. Характеризується внутрішнім багатством свідомості, ступенем розвитку особистості на основі вищих соціальних цінностей. До складу духовної культури входять пізнання, мораль, виховання, освіта, право, політика, філософія, етика, естетика, наука, мистецтво, література, міфологія, релігія¹.

М.І. Хавронюк вважає, що наразі у КК ще не досить поваги ані до Бога, ані до Людини².

Враховуючи той факт, що право є складовою частиною духовної культури, слід звернутися до тих аспектів порушених питань, які об'єктивно залишилися поза нашою увагою. Звичайно, мова йде про переростання природної агресивності у різні форми насильства та місце духовності людини у цьому процесі. Спроба критичного осмислення місця кримінального закону у забезпеченні прагнення кожного із нас до пошуку себе істинного і свого місця у суспільстві та світі є дуже непростим завданням (із чітким розумінням того, що це буде лише акцентування уваги на проблемі, що вимагатиме окремого монографічного дослідження).

Безумовно, вклад вчених у розвиток наукового осмислення культури і злочинності є таким, що створив підґрунтя для можливого подальшого впровадження його у законодавство, проте він є і основою для подальшого розгляду найбільш дискусійних питань, одним із яких є сучасний стан кримінально-правового забезпечення духовних потреб людини. Не в останню чергу це обумовлено швидкоплинними змінами, внесеними до КК України, у яких майже не враховано необхідність за-

¹ Мартиненко О. В. Аналіз наукових підходів щодо визначення поняття «духовна культура» / О. В. Мартиненко // Український соціум. – 2006. – № 1. – С. 73, 78.

² Хавронюк М. І. Біблійні джерела сучасного кримінального законодавства / М. І. Хавронюк // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 2. – С. 146.

хисту моральних устоїв нашого суспільства крайніми, проте найдієвішими засобами. Більш того, фактично не дослідженими на сьогодні залишаються питання місця кримінального закону у реальному забезпеченні права кожного із нас на свободу совісті, у тому числі і від примусового відречення чи навпаки втягнення у сповідування певної релігії.

Про правильність наукового пошуку свідчить твердження Я.І. Гілінського про те, що у кінцевому результаті всі свої дії людина здійснює заради задоволення тих або інших потреб: біологічних або вітальних (у їжі при відчутті голоду, у питті при спразі, в укритті від несприятливих погодних умов, сексуальних чи у продовженні роду); соціальних (у статусі, престижі, самоствердженні, самореалізації та ін.); духовних або ідеальних (пошук сенсу життя, мети існування, безкорисного прагнення до знань, творчості, служіння іншим людям)¹.

Французький вчений Рене Жирар, дослідивши насильство в суспільстві та духовність його членів, дійшов таких висновків. Сам факт, що така річ як «етнографія» присутня серед нас і прекрасно себе почуває, тоді як традиційні способи інтерпретації хворі, – одна із тих ознак, що дозволяє описати – у Новий час взагалі і в сучасний період зокрема – нову жертвовну кризу, хід якої у багатьох відношеннях аналогічний ходу попередніх криз. Однак сучасна криза не така ж. Вийшовши за рамки священного у більшій мірі, ніж інші суспільства, настільки, що ми забули установче насильство, зовсім втратили його із виду, ми незабаром з цим насильством зустрінємось; сутнісне насильство повертається до нас найефектнішим чином – не тільки на рівні історії, але і на рівні знання. Тому ця криза і змушує нас вперше порушити табу і зробити остаточно явним в ідеально раціональному світлі роль насильства в людських суспільствах².

В.П. Коваленко цілком слушно зауважує, що кримінальне право та релігія переслідують спільну суспільно корисну мету, а саме захист людини й суспільства від негативного внутрішнього чинника, який може їх зруйнувати, – зла. Натомість відмінність спостерігається у тому, що у кримінальному праві ця мета є основною, тобто його безпосереднім завданням є захист суспільства від злочинних посягань, а в релігії воно сприймається як належне, але все ж таки вторинне. Різними є і методи досягнення мети. Так, кримінальне право, насамперед, використовує ім-

¹ Гишинский Я. И. Социальное насилие : монография / Я. И. Гишинский. – СПб. : ООО Издательский Дом «Альфа Пресс», 2013. – С. 18.

² Жирар Рене. Насилие и священное [пер. с франц. Г. Дашевського] / Рене Жирар . – М. : Новое литературное обозрение, 2000. – С. 249.

перативний метод, тоді як релігія – метод впливу на свідомість людини шляхом роз'яснення істини та сутності речей, які людина протягом свого життя намагається осягнути через відновлення зв'язку із Творцем¹. Узагальнивши відповідні положення Нового Завіту, вчений змальовує визначену Законом Божим модель врегулювання суспільних відносин, які складаються внаслідок вчинення суспільно-небезпечного діяння: особа яка скоїла злочин, зобов'язана покаятись у цьому, включаючи самозасудження, визнання свого гріха перед потерпілим і Богом, у т.ч. на сповіді, а також відшкодувати заподіяні збитки і прийняти рішення не вчиняти подібного в подальшому житті. У свою чергу потерпілий зобов'язаний вибачити свого кривдника, примиритися з ним, бодай задля того, щоб самому бути прощеним Богом і людьми за свої гріхи².

Про потребу саме кримінально-правового забезпечення духовних або ідеальних потреб людини яскраво свідчить той факт, що Державна Дума РФ 11 червня 2013 року прийняла у другому і відразу третьому читаннях закон про введення кримінальної відповідальності за дії, що ображають почуття віруючих. Згідно з цим законом максимальне покарання за такий злочин – три роки позбавлення волі. Прийнято нову редакцію ст. 148 КК РФ – про відповідальність за перешкоджання здійсненню права на свободу совісті та віросповідань. Так, за публічні дії, що виражають явну неповагу до суспільства і вчинені з метою образи релігійних почуттів віруючих, у тому числі в місцях релігійного шанування, богослужіння та проведення інших релігійних обрядів, передбачається покарання до трьох років позбавлення волі. Також у вигляді санкцій встановлені штрафи до 500 тисяч рублів, громадські та виправні роботи³.

Також слід вказати на неоднозначну оцінку такого рішення російського законодавця вченими-криміналістами. Є як прихильники, так і ті, хто категорично не сприймає цього з явною перевагою останніх.

Так, В.А. Фавенен вважає, що встановлення кримінальної відповідальності за «богохульство» є класичним прикладом заборони на інако-

¹ Коваленко В. П. Релігійні витoki кримінального права / В. П. Коваленко // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 188.

² Коваленко В. П. Християнські засади примирення у кримінальному провадженні / В. П. Коваленко // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 верес. 2013 р.). – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 460.

³ Госдума одобрила введение уголовной ответственности за оскорбление чувств верующих: новости 11.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.gazeta.ru/politics/news/2013/06/11/n_2967345.shtml.

мислення. Тепер релігійний фанатизм (що за своєю природою – патологія) сприймається як високоморальне почуття, а позиція раціональної людини – як злочин. Найдавніший правовий принцип *cogitationes poenam nemo patitur* (ніхто не несе відповідальності за думки) почав ігноруватися нашими законодавцями ще з моменту криміналізації екстремізму. У цьому сенсі залишається тільки шкодувати, що наша так звана представницька демократія не допускає процедури остракізму. Встановлювати кримінальну відповідальність за відкрито висловлене інакомислення в сучасній державі, яка декларує світський характер влади, значить замінювати правові норми свавіллям. Така політика була при Костянтині, Феодосії II, Юстиніані та ін. (і то піддавалася осуду з боку філософів), але в наш час реалізація настільки безглуздої ідеї можна розглядати виключно як моральний занепад. Більшість сучасних релігійних фанатиків і церковників не знає елементарної історії становлення своєї релігії. Адже корисно пам'ятати, що християнська культура побудована на уламках Античності, пов'язана з появою «високого» і нехтуванням колишньої культури, знищенням християнами пам'яток культури – книг, статуй і споруд історії. Масові вбивства філософів і т.д. із заміною їх порожніми казками про «рятівника» людства – це все реалії християнства. Висновок тут абсолютно однозначний. Політичним і ідеологічним мотивам немає місця в кримінальному праві, зважаючи на їх протиріччя принципом законності¹.

Одним із небагатьох прихильників посиленої кримінально-правової охорони почуттів віруючих є В.В. Лунеев. Він однозначно підтримує таку законодавчу ініціативу, наводить свої аргументи на її користь та, як приклад, акцентує увагу на аналогічних нормах КК країн Європи².

Наведені неоднозначні позиції вчених по відношенню до доцільності саме засобами кримінальної відповідальності забезпечити захист прав віруючих наштовхують нас на такі роздуми, що мають, зокрема, міждисциплінарний характер.

Так, О.С. Островський, дослідивши зміст міжнародного та національного законодавства у сфері правового регулювання свободи віросповідання, дійшов до висновку, що до основних складових цього права належать такі положення:

¹ Градации богохульства: стаття в Ведомостях – коментарий В. А. Фавенена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/blog/news/2289.html>.

² Лунеев В. В. Pussy Riot в храмах России / В. В. Лунеев // Криминология: вчера, сегодня, завтра. Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 1 (28). – С. 14-25.

- 1) свобода мати, приймати, змінювати релігійні переконання;
- 2) свобода не сповідувати ніяку релігію взагалі;
- 3) свобода безперешкодно одноособово або разом з іншими брати участь у відправленні релігійних богослужінь;
- 4) вести релігійну діяльність, виконувати обряди;
- 5) відкрито виражати та вільно поширювати релігійні або атеїстичні переконання¹.

Про необхідність удосконалення саме кримінально-правового забезпечення моральних засад суспільства та духовності людини свідчить той факт, що з часу дії нового КК України за відповідними статтями (161, 178-181) винесено тільки декілька обвинувальних вироків судів, тоді як численні соціологічні дослідження свідчать про постійне наростання ксенофобських настроїв в Україні, які нерідко переростають у насильницькі злочини, проте кваліфікуються як звичайне хуліганство.

Яскравим цьому підтвердженням є той факт, що в ЄДРСР за ст. 161 КК України нами знайдено лише одну копію вироку. Суть цієї справи зводиться до такого.

С., усвідомлюючи суспільно небезпечний характер своїх дій, спрямованих на розпалювання національної та релігійної ворожнечі і ненависті, приниження національної честі та гідності, організував проведення несанкціонованого «Жалобного пікету, присвяченого квітневої різанині 1944 року в м. Сімферополі з мотивів національної та релігійної ненависті». 16.04.2010 року в період часу з 11-00 годин до 12-00 годин на пл. ім. Леніна в м. Сімферополі на зазначеному пікеті С. на тлі плаката з текстом, що розпалює ворожнечу на національному ґрунті, у присутності значної кількості громадян, виступив з промовою, яка містить принизливі характеристики, негативні емоційні оцінки і негативні установки щодо кримських татар. Він же, представляючись старійшиною козачої громади «Соболь», 21 червня 2010 року біля 12 годині на території с. Жовтень Джанкойського району АР Крим біля будинку № 50 по вул. Гагаріна в процесі дачі інтерв'ю співробітникам ТОВ «Телерадіокомпанія «Екран», і пізніше в цей же день на кладовищі с. Жовтень Джанкойського району на похоронах місцевого жителя, усвідомлюючи суспільно небезпечний хара-

¹ Островський О. С. Правовідносини як об'єкт злочинів проти свободи віросповідання / О. С. Островський // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 358.

ктер своїх дій, які спрямовані на розпалювання національної та релігійної ворожнечі і ненависті, приниження національної честі та гідності, повторно вчинив дії, спрямовані на розпалювання національної та релігійної ненависті, а також приниження кримських татар, українців, євреїв і мусульман, а саме висловлював фрази, що розпалюють ворожнечу на національному ґрунті, у тому числі допустив висловлювання з використанням нецензурної лексики, що виражають принизливі характеристики українців у цілому, негативні емоційні оцінки і негативні установки щодо кримських татар як окремого етносу, українців, протиставив російський та український етнос, негативно, в образливій формі характеризував всіх тих, хто не є росіянами¹.

Крім того, Л.В. Ярмол, дослідивши ще у 2002 році на монографічному рівні питання юридичного забезпечення в Україні права на свободу віросповідання людини, дійшла до висновку, що чинним законодавством не передбачено механізму захисту від таких порушень розглядуваного права, як примушування громадян до сповідання або, навпаки, до відмови від сповідання якоїсь релігії, до участі або неучасті у богослужіннях і релігійних обрядах, до навчання релігії або переконань; вимагання від священнослужителів відомостей, отриманих ними під час сповіді віруючих; зазіхання на виняткове право релігійних організацій засновувати підприємства для випуску богослужбової літератури і виробництва предметів культового призначення; відмова посадових осіб від надання дозволу на проведення публічного богослужіння, релігійних обрядів, церемоній, процесій; примусове залучення учнів або студентів до участі у релігійних заходах чи релігійних організаціях. За такі дії, на її думку, слід передбачити конкретні заходи юридичної відповідальності².

Проведений В.Є. Ткачуком порівняльний аналіз Біблії та вітчизняних кримінально-правових положень надав йому підстави дійти таких висновків:

1. Перші згадки про злочин і покарання, як постійно супроводжуючі та взаємопов'язані суспільні явища, сягають початків людського існування. Саме тому причинність цих явищ неможливо визначити без дослідження суті та змісту природи самої людини.

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16782272>.

² Ярмол Л. В. Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Лілія Володимирівна Ярмол. – Львів ; Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. – С. 184.

2. У контексті цього дослідження необхідно враховувати результати сучасних досліджень із філософії, педагогіки, психології та християнського вчення про людину, яка розглядається ними як цілісна система, котра складається з тіла, душі та духу, тобто людина розглядається як біосоціодуховна істота.

3. Такий підхід дає можливість кримінологам розглядати особу злочинця як триєдину біосоціальну систему, яка піддається внутрішнім та зовнішнім змінам під дією зовнішніх чинників та внутрішніх біогенетичних факторів. Саме на цю систему необхідно спрямовувати дію усіх способів та засобів з метою формування та корегування поведінки людини. Адже, як було сказано, особа не вчиняє злочину не через страх перед покаранням, а через внутрішнє духовно-моральне несприйняття протиправної поведінки¹.

Слід визнати, що до цих пір у чинному КК України не передбачено дієвого механізму забезпечення права будь-якої людини на свободу совісті. Вважаємо, що особливо актуальним це питання є для сімей, дорослі члени яких, наприклад, є членами релігійної течії «Свідки Єгови», які різними способами змушують своїх дітей притримуватися таких же поглядів, тим самим позбавляючи їх права вибору. Знову ж таки є очевидною подальша розробка можливого впровадження у кримінальне законодавства України хоча б на рівні кримінального проступку норми, яка б передбачала відповідальність за публічну образу релігійних, атеїстичних або інших вірувань людини. Можливо, у частині другій такої статті слід передбачити кваліфікований вид подібного злочину у вигляді примусового сповідання чи, навпаки, відречення від певної релігії, або ж вчинене відносно малолітньої особи.

З цього приводу Я.І. Гілінський цілком слушно зауважує, що одним з найважливіших критеріїв прогресивного розвитку системи, підвищення рівня її організованості (а, отже, зменшення ентропії) служить диференціація, ускладнення структури, різноманітність складових системи елементів. Закон необхідної різноманітності У.Р. Ешбі діє і в соціальному світі. Це добре розуміють закордонні дослідники, зокрема активний прихильник підвищення рівня соціального різноманіття А. Тоффлер. Це особливо важливо підкреслити зараз, коли необхідне формування нового мислення, звільнення його від догматичних оков і зачаровуючих стереотипів казарменої рівності, загальної одностайності

¹ Ткачук В. Є. Про деякі історичні аспекти ролі та місця релігійних норм при формуванні змісту кримінальних покарань / В. Є. Ткачук // Право України. – 2010. – № 5. – С. 188.

та єдиномишлення, десятиліттями культивованого в СРСР «синдрому однаковості»¹.

На наше суб'єктивне переконання, суспільне різноманіття якраз і має заключатися у безперешкодному доступі до задоволення своїх духовних або ідеальних потреб. Пошук себе істинного не повинен бути нав'язаний ким-, чим-небудь – у сучасному суспільстві нам слід поступово переглянути своє ставлення до оточуючих з їх позитивними рисами і вадами та однозначно, як догму, бачити у «не такому як всі» перш за все людину, у якої є свої переконання, постійне неврахування яких може призвести до непоправних наслідків – повернення до однаковості в усьому. На сторожі найгрубіших посягань на ці духовні або ідеальні переконання має стояти кримінальний закон, розробка оптимальних норм якого потребує свого подальшого наукового обґрунтування².

Кримінальний закон, будучи крайнім та найдієвішим засобом захисту безпеки людини, у тому числі духовної, має застосовуватись в останню чергу. До цього має бути розроблений дієвий механізм регуляції та утримання в межах допустимого (допустимість повинна встановлюватись самим суспільством) будь-яких форм девіації, адже просте замовчування чи бездіяльність можуть призвести до незворотних процесів морально-релігійного занепаду людини, суспільства, держави.

Наведене має право на існування у зв'язку із тим, що слід починати із визнання того факту, що всі злочини ґрунтуються на культурі і просто не можуть знаходитись поза нею³.

А.А. Тер-Акопов звертає нашу увагу на духовність у механізмі злочинної поведінки. Вчений зазначає, що духовність – компонент людини поряд з життям, здоров'ям, психікою, інтелектом та ін., це те, що відрізняє людину від решти тваринного світу. Під людиною розуміється жива істота, яка відрізняється своєю духовністю. Духовність – фактор активний, у своїй поведінці людина керується усвідомленням належного ставлення до соціальних цінностей (іншої людини, суспільства, соціальних норм, самого себе тощо), тобто того, що складає сутність духовності. І це усвідомлення виступає в якості рушійної сили поведінки. Свідомість виступає як безперервно змінювана сукупність чуттєвих і

¹ Гишинский Я. И. Социальное насилие : монография / Я. И. Гишинский. – СПб. : ООО Издательский Дом «Альфа Пресс», 2013. – С. 24.

² Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення духовних (ідеальних) потреб людини / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2014. – Вип. 2. – С. 260.

³ Преступность и культура. Под ред. А. И. Долговой. – М. : Криминологическая Ассоциация, 1999. – 160 с.

розумових образів, що безпосередньо постають перед суб'єктом у його внутрішньому досвіді та переважають його практичну діяльність. Отже, духовність стоїть на початку всякого злочину, чим і визначається її місце в механізмі злочинної поведінки¹.

Проблема духовності представляє кримінологічний інтерес і тому, що вона, на думку А.А. Тер-Акопова, утворює деяку інтегративну причину різних злочинів. Потреби, почуття й інтереси, що виступають у якості мотивів злочинів, різноманітні і різнопланові, у зв'язку з чим використовувати їх у цілях попередження злочинів практично неможливо, і сенс їх виділення в механізмі злочинної поведінки втрачається. Тим часом всі вони зводяться до деякого загального знаменника – духовності, який може бути реальним предметом профілактичного впливу. Необхідно щось, що дозволило б контролювати і пом'якшувати їх дію. Цим «чимось» також є духовність, духовні заходи повинні супроводжувати всі соціальні заходи запобігання злочинності².

Провідна роль духовності в механізмі злочинної поведінки визначається, по-перше, тим, що вона служить основою формування мотиву, передує йому, а по-друге, управляє багатьма фізіологічними процесами.

Так, С.Л. Рубінштейн писав, що мотив – усвідомлене спонукання до певної дії, але щоб стати таким, він сам повинен сформуватися. Тому ніяк не виходить перетворювати його на якийсь абсолютний початок. Природа людського вчинку визначається укладеним у ньому ставленням людини до оточуючого його світу, яке виражається в його мотивах і цілях³.

Духовний чинник «працює» не тільки в механізмі злочинної поведінки; він діє також у системі причин злочинності, входить до числа підстав криміналізації та пеналізації діянь, присутній при призначенні покарання і вирішенні інших питань кримінальної відповідальності, займає домінуюче місце в системі протидії злочинності. Всі ці напрямки потребують самостійної розробки⁴.

Про правильність твердження А.А. Тер-Акопова свідчить той факт, що перед наукою кримінального права наразі стоїть завдання розроблення єдиної загальної теорії пеналізації злочинів, придатної до застосування в санкціях усіх статей Особливої частини КК України, неза-

¹ Нравственность и право : сборник избранных научных статей профессора А. А. Тер-Акопова (1940-2003) // Российский военно-правовой сборник. – 2005. – № 6. – С. 55.

² Там само, с. 56.

³ Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – С. 123, 129. : ил. – (Серия «Мастера психологии»).

⁴ Тер-Акопов А. А. Вказана праця. – С. 57.

лежно від ознак злочинів, що в них передбачаються. Така теорія може бути розроблена на основі сучасних досягнень учень про кримінально-правову політику, кримінальний закон і кримінальну відповідальність, з урахуванням новітніх ідей про сутність прав людини та межі державної влади, з використанням правил законодавчої техніки¹.

Відзначимо лише деякі заходи духовної профілактики злочинів, пов'язані з правом. Використовуючи правові важелі, можна впливати і на світогляд, і на культуру, і на роботу ЗМІ, і на систему виховання.

Вітчизняний законодавець за всі роки незалежності жодного разу не піднімав питання щодо якісного оновлення Закону СРСР «Про пресу та інші засоби масової інформації»², який прийнято ще у 1990 році та є чинним досі. На нашу думку, саме в такому законі мають чітко врегульовуватися питання щодо недопущення негативного впливу ЗМІ на стан духовності. Пропаганда вседозволеності, насильства, сексу, у тому числі так званого нетрадиційного, культивування споживацького способу життя, успіху будь-якою ціною та ін. не вписуються в традиції українського народу, вони так чи інакше будуть витіснені, але цей процес необхідно прискорити та постійно тримати на контролі.

Слід позитивно відмітити прийняття у 2004 році ЗУ «Про захист суспільної моралі»³, у якому суспільна мораль визначається як система етичних норм, правил поведінки, що склалися у суспільстві на основі традиційних духовних і культурних цінностей, уявлень про добро, честь, гідність, громадський обов'язок, совість, справедливість.

У ст. 17 цього закону вказано, що Національна експертна комісія України з питань захисту суспільної моралі діє з метою реалізації та додержання вимог чинного законодавства у сфері захисту суспільної моралі, обігу продукції і видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру, продукції, що містить пропаганду культу насильства, жорстокості і порнографії. Ця комісія є постійним позавідомчим державним експертним і контролюючим органом, який є відповідальним за утвердження здорового способу життя, належного стану моральності суспі-

¹ Гуторова Н. О. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики / Н. О. Гуторова, Ю. А. Пономаренко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 47 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/3.pdf.

² Про пресу та інші засоби масової інформації : Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 12.06.1990 року № 1552-I // Відомості Верховної Ради. – 1990. – № 26. – Ст. 492.

³ Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 року № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

льства, контролює обіг продукції і видовищних заходів сексуального чи еротичного характеру.

Між тим в українському телебаченні сцени сексуального чи еротичного характеру зустрічаються 24 години на добу, є легкодоступними для підростаючого покоління.

Конституція України, проголосивши в ст. 15 ідеологічний і світоглядний плюралізм, повністю вивела державу і суспільство з духовного поля; народ опинився в невіданні щодо цілей держави, духовність віддана різноманітним партіям, сектам, чаклунам, астрологам й іншим силам зла. Не дивно, що в цих умовах активізувався процес формування негативної суспільної свідомості – протиправна поведінка, навіть злочини, здебільшого не викликають осуду.

Духовність передбачає ієрархію соціальних цінностей, встановлює, що має захищатися суспільством у першу чергу. Конституція проголосила людину головною соціальною цінністю (ст. 3). Однак вона нічого не говорить про співвідношення цієї цінності з іншими. Необхідно розробити і впровадити систему основних духовних цінностей у всіх навчальних і виховних установах, починаючи з дитячого садочку і закінчуючи вищими навчальними закладами та армією¹.

У підсумку слід повністю погодитися із А.А. Тер-Акоповим стосовно того, що в основі духовності лежить ідея боротьби добра зі злом, але добро завжди перемагає. Значить, концепція зникнення злочинності з історії людства не позбавлена підстав. Принаймні, ми всі повинні до цього прагнути.

Грунтовні праці О.М. Бібіка яскраво свідчать про необхідність самостійного монографічного дослідження порушених питань.

Так, навряд чи хтось може заперечити твердження, що покарання, на жаль, є невід'ємною частиною повсякденного життя суспільства. Проте ми в змозі зробити покарання більш гуманним та цивілізованим до того часу, доки людство не знайде в собі сили від нього відмовитися².

Злочин обумовлений культурою, у зв'язку з чим його можна розглядати як форму виявлення конкретної культури, культурний конс-

¹ Шаблистий В. В. Духовність в механізмі злочинної поведінки / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (м. Київ, 28 листопада 2013 р.) / відп. ред. М. С. Пузирьов, О. С. Стеблинська. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – С. 69.

² Бибик О. Н. Культурная обусловленность уголовного наказания: монография / О. Н. Бибик. – М. : Юрлитинформ, 2013. – С. 204.

трукт. Культурологічне розуміння злочину передбачає, що це вчинок людини, кваліфікований в якості порушення правил поведінки, вироблених у рамках відповідної культури. Криміналізація діянь, визначення пріоритетів кримінально-правової охорони здійснюється під впливом головним чином системи культурних цінностей. Саме культурною обумовленістю процесів криміналізації діянь можна пояснити неоднорідність кримінально-правових заборон в різних країнах¹.

Таким чином, усунення чи мінімізація впливу загроз на духовну безпеку людини в Україні цілком можливе та реальне. Потрібно лише закумуляувати зусилля небайдужих людей та й самому поступитись невеличкою частинкою егоїзму.

3.2.3. Психологічної безпеки людини

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (абзац 2 ст. 3 Конституції України).

Наведені положення Основного Закону свідчать про те, що держава зобов'язана гарантувати та сприяти всебічному розвитку людини. Одним із головних показників нормальної життєдіяльності людини є стан її психічного здоров'я, що, виходячи зі змісту ЗУ «Про психіатричну допомогу»², слід розуміти як відсутність психічних розладів. Сама лише відсутність таких порушень психічної діяльності не завжди може свідчити про відсутність розладів за встановленими психологічними нормами. Одними із них є показники психологічної безпеки людини, під якою пропонуємо розуміти стан захищеності її свідомості від будь-яких розладів або факторів, що можуть їх спричинити.

Як зазначають психологи, безпеку людини визначають три фактори: людський фактор, фактор середовища, фактор захищеності. Перші два вважаються основними. Людський фактор – це різні реакції людини на небезпеку. Середовище традиційно поділяється на фізичне і соціальне. У соціальному середовищі, у свою чергу, виділяють макро- і мікросоціальний рівні. До макросоціального рівня відносяться демографічний, економічний та інші фактори, що впливають на людину, до мікро-

¹ Бибик О. Н. Введение в культурологию уголовного права : монография / О. Н. Бибик. – М. : Юрлитинформ, 2012. – С. 307.

² Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 року № 1489-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143. – З наступними змінами і доповненнями.

середовища – його безпосереднє оточення (сім'я, референтна і професійна група та ін.). Фактор захищеності – це засоби, якими люди користуються для захисту від тривожних і небезпечних ситуацій¹.

О.І. Бойко вказує, що людина пристосовується до двох середовищ: природного і соціального. Вся історія розвитку людства свідчить про бажання або спроби підкорити собі природу². Про наслідки такої діяльності треба окремо говорити у контексті екологічної безпеки людини. У контексті саме психологічної безпеки слід детально зупинитися на соціальному середовищі – наскільки людина пристосовується до інших людей, які її оточують.

Невтішну відповідь на питання про ступінь людської взаємодії з собою подібними можемо знайти в офіційній статистиці правоохоронних та судових органів.

Так, за даними МВС України, протягом лише 9-ти місяців 2012 року зареєстровано 380809 злочинів, 13898 (3,6%) з яких – злочини проти життя та здоров'я особи. 255286 осіб по відповідним кримінальним справам визнано потерпілими від злочину³.

Саме тому слід дослідити сучасний стан кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини крізь призму негативних сторін (насамперед небезпечних девіантних проявів) функціонування соціального середовища та обґрунтування доцільності покращення захисту її психічного здоров'я.

Кожна людина по-різному реагує на небезпеку, проте найпоширенішою реакцією організму є страх за себе, своїх близьких та рідних, невпевненість у завтрашньому дні.

У психологічній літературі зазначається, що найнебезпечнішим та найшкідливішим видом емоцій є страх, дія якого прирівнюється до дії небезпечної отрути⁴.

Страх можуть викликати різні життєві ситуації, проте нас цікавлять саме ті реакції на небезпеку, які пов'язані із вчиненням злочину або можливістю його вчинення.

¹ Психологическая безопасность : учебное пособие / В. П. Соломин, Л. А. Михайлов, О. В. Шатровой, Т. В. Маликова. – М. : Дрофа, 2008. – С. 15.

² Бойко А. И. Уголовное право в новой социальной среде: увлечения и отрезвление / А. И. Бойко // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 року / Упорядники: Є.О. Письменський, Ю.Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 67-68.

³ Стан та структура злочинності в Україні (2012 рік – 9 місяців) : [Електронний ресурс] // Режим доступу – <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788120>.

⁴ Лукьянов В. С. Эмоции и здоровье / В. С. Лукьянов. – М., 1966. – С. 9-10.

Проведені дослідження свідчать, що найчастіше страх паралізує волю тієї людини, яка стає жертвою психічного насильства. Так, погрози застосування фізичного насильства змушують потерпілого постійно переживати за своє життя та здоров'я, породжуючи при цьому сильні внутрішні дискомфорт та дисгармонію. Все це негативно впливає на нормальну життєдіяльність особи (сон, приймання їжі, виконання повсякденної роботи тощо). Винний погрожує відібрати найдорожче, що є у людини, – її життя, здоров'я, тому потерпілий від психічного насильства постійно перебуває у стані страху. Іноді внаслідок систематичних дій насильницького характеру шляхом залякування для досягнення своєї злочинної мети завдається непоправна або важка психічна травма, наслідком якої є психічна хвороба або інші розлади психічної діяльності¹.

Страх є найпоширенішою, проте не єдиною реакцією організму людини на небезпеку. Можуть також виникати гнів, ненависть, відчуття безвихідності, для якого у стресовій ситуації характерним є застосування насильства (як фізичного, так і психічного) у відповідь.

Безпека людини – передумова всіх прав і свобод людини і громадянина та гарантія виконання обов'язків. Порушення психологічної безпеки людини призводить до неможливості реалізації нею своїх прав, що об'єктивно відображається на стані психічного здоров'я і, як наслідок, фізичного.

Проведене опитування співробітників ОВС показало, що кожні 2-4 заяви чи повідомлення про злочини, що вчинені або готуються, містять дані про погрози різного характеру (від вчинення будь-яких протиправних дій до погроз вбивством, найчастіше погроз щодо застосування фізичного насильства). І це лише ті випадки, які стали відомими правоохоронним органам, оскільки дуже часто звернення до міськрайліноргану міліції є останнім засобом забезпечення безпеки через небажання розголошувати особисті проблеми.

Трапляються ситуації, коли одна особа виражає готовність розголосити відомості про іншу особу, яка бажає зберегти їх в таємниці. У таких випадках слід вести мову про шантаж як вид психічного насильства, за який встановлено відповідальність у семи статтях (у чотирьох – як спосіб вчинення злочину, у трьох інших дається визначення шантажу або міститься вказівка на цей термін) Особливої частини КК України. Одним із таких злочинів є доведення до самогубства (ст. 120 КК Украї-

¹ Алфьоров С. М. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства / С. М. Алфьоров, В. В. Шаблистий : монографія. – Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. – С. 51.

ни), жертвами якого найчастіше виступають особи у віці до 18-ти років в основному через несформовану власну життєву позицію і, як наслідок, підвищену чутливість до соціального середовища.

У зв'язку із цим цікавим є дослідження, проведене Л.Н. Ключенко. Автор зазначає, що опитування неповнолітніх потерпілих від втягнення їх у злочинну діяльність показало, що діти і підлітки в основному боялись, що батькам стануть відомі такі факти:

- 1) зустріч з тими людьми, з якими батьки заборонили зустрічатися;
- 2) вживання алкогольних напоїв чи наркотиків;
- 3) наявність додаткового (в основному легального) підзаробітку.

Страх від того, що батьки можуть втрутитися в ситуацію, був настільки сильним, що діти віддавали перевагу вчиненню злочину. 17% опитаних готові були вчинити самогубство у випадку небажаних кардинальних перемін у житті¹.

За даними ВООЗ, серед населення віком від 15 до 44 років суїцид є однією із трьох головних причин смертності. Щороку у світі близько мільйона людей вчинюють суїцид, тобто одна людина кожні 40 секунд².

Статистика суїцидів серед молоді занепокоює вже тим, що взагалі існує. Кількість суїцидів, вчинених дітьми, збільшується, а вік самогубців зменшується. Особливо вразливою до соціальних негараздів у суспільстві є молодь. Про це свідчить і значне збільшення кількості суїцидів серед молодих людей на початку становлення України як самостійної держави: за період 1991–1994 рр. кількість суїцидів серед молоді збільшилась удвічі. У 1996 році кількість дитячо-підліткових суїцидів (вік 15-19 років) становила 383 випадки, 1998 – уже 407³.

Згідно з даними ВООЗ Україна входить до першої десятки країн світу з найвищим рівнем суїцидів – понад 20,0 самогубств на 100 тис. населення. За останні 15 років щорічно в Україні від суїцидів гине приблизно 13 тис. осіб. Протягом 1985-2005 років загальна кількість смертей унаслідок суїциду перевищила 230 тис. осіб. Щодня в Україні від

¹ Ключенко Л. Н. Шантаж как вид психического насилия по уголовному законодательству России и Украины / Л. Н. Ключенко // Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтєвського (м. Одеса, 02 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 106-107.

² Соціонет – інформаційний простір з суспільних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socionet.ru/>.

³ Медведев В. С. Юридично-психологічна характеристика сучасних проблем української молоді: проблема суїциду / В. С. Медведев, О. М. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_gum/Juftp/2011_2/medvedev.htm.

суїциду вмирає 35-40 осіб і вчинюється близько 500 суїцидальних спроб. Кількість загиблих у результаті суїциду в Україні перевищує кількість загиблих від вбивств та аварій на транспорті¹.

Дані ДССУ підтверджують невтішні дані по Україні. В останні роки з життям із власної ініціативи прощаються близько 20 осіб на кожні 100 тисяч населення.

Як повідомляють у ВООЗ, основні причини самогубств – це бідність, безробіття, страх перед покаранням, душевні хвороби, домашні клопоти, пристрасті, однотонність життя і важкі захворювання².

Про серйозність ситуації із самогубствами у світі свідчить Європейський план дій з охорони психічного здоров'я³, який ґрунтується на Європейській декларації з охорони психічного здоров'я⁴ (документи прийнято на Європейській конференції ВООЗ у Гельсінкі 2005 року). Слід зазначити, що Україна приєдналася до плану цих дій.

Вказана декларація проголосила, що психічне здоров'я і психічне благополуччя – це найважливіші передумови для високої якості життя і продуктивної діяльності окремих осіб, сімей, місцевих громад і народів у цілому, оскільки вони дозволяють людям сприймати своє життя як повноцінне та бути активними та творчими членами суспільства.

Свого часу ще у 1996 р. С.В. Бородин пропонував у Росії створити спеціальну службу з профілактики самогубств, обґрунтовував необхідність її спеціального фінансування і забезпечення спеціальними кадрами. Вчений вказував на прийнятті закону «Про суїцидологічну службу», про принципи її організації, напрями та правила діяльності, умови підготовки кадрів та порядок фінансування. У зв'язку із зростанням самогубств уряду слід було б прийняти постанову чи інший нормативний акт про організацію суїцидологічної служби у всіх великих містах. Повинні бути передбачені і відповідні фінансові асигнування⁵.

¹ Соціонет – інформаційний простір з суспільних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socionet.ru/>.

² За ініціативи Всесвітньої організації охорони здоров'я 10 вересня проводиться Всесвітній день запобігання самогубствам – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/svit/sogodni-vsесvitniy-den-zapobigannya-samogubstvam.html>.

³ Европейская декларация по охране психического здоровья – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psychiatry.ua/psyther/eurdecl.htm>.

⁴ Европейский план действий по охране психического здоровья – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psychiatry.ua/psyther/eurplan.htm>.

⁵ Бородин С. В. Уголовно-правовые и иные проблемы обеспечения безопасности личности в России / С. В. Бородин // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – М. : Институт государства и права РАН, 1996. – С. 32.

Отже, все викладене свідчить про достатньо складну ситуацію із психологічною безпекою людини, у тому числі із її кримінально-правовим забезпеченням. Сьогодні назріла нагальна потреба в удосконаленні системи механізмів, направлених на мінімізацію негативних переживань, пов'язаних із конфліктами, які ставлять під загрозу цілісність особистості.

Особливу роль у всіх цих процесах відіграють ЗМІ. На жаль, інколи їх діяльність нашою думкою про умисне нагнітання страху серед населення.

На нашу думку, є недопустимим щоденне тиражування на провідних телеканалах країни матеріалів відтворення обстановки та обставин злочинів (слідчого експерименту), як правило, кваліфікованих видів вбивств. Працівники міліції щоденно стикаються із найнебезпечнішими видами взаємодії людей між собою. Внаслідок цього з часом у них формується професійна деформація. Невже ми хочемо, щоб все наше суспільство стало деформованим та таким, у якому прояви насильства та жорстокості ні в кого не викликають обурення?¹

Одним з основних суб'єктів забезпечення безпеки людини є ОВС, тому слід задуматись над поверненням до штатної структури МВС України відділу профілактики. Особливо актуальним це стає внаслідок того, що більшість осіб, які вирішили покінчити із життям, повідомляють про свої наміри. Цьому питанню слід приділити увагу в межах окремого дослідження, проте і зараз навряд чи хтось оскаржуватиме аксіому стосовно того, що легше подолати чи усунути причину, ніж потім стикатися із наслідками.

Кожна спроба самогубства повинна ретельно вивчатися та перевірятися на предмет встановлення осіб, які могли умисно довести потерпілого до такого рішення.

Вважаємо, що коротка характеристика ситуації із самогубствами у контексті кримінально-правового забезпечення безпеки людини є достатньою через наявність значної кількості досліджень у цієї проблеми².

¹ Шаблистий В. В. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Кримінологічної асоціації України : збірник наукових праць [редкол. Л. М. Давиденко, Т. А. Денисова, О. М. Джуца та ін.]. – Х. : Золота миля, 2012. – № 2. – С. 161.

² Социологические и психолого-педагогические основы суицидологии : учебное пособие / Гишинский Я. И., Юнацкевич П. И. [Под ред. В. А. Кулганова]. – СПб., 1999. – 338 с. ; Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. Гишинский. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 520 с. та ін.

Саме ця обставина зумовлює розгляд обов'язкового складового елемента психічного здоров'я людини, від якого напряму залежить її безпека. Мова йде про таке.

XXI століття, крім вже неспинного процесу глобалізації, повинно ознаменуватися ще одним цивілізаційним переворотом, переходом накопиченої кількості знань в абсолютно нову якість – у відповідальність кожного із нас перед собою та різними суспільними утвореннями собі подібних. Мова йде про крилатий вираз Ганса Йонаса стосовно того, що в умовах глобалізації на зміну «людині розумній» має прийти «людина відповідальна», який без дослідження В.К. Грищука навряд чи колись став би відомим вченим-криміналістам¹.

І це не просто слова, адже від усвідомлення кожним із нас того, що навіть невід'ємні природні права людини є лише фікцією без ще більшої кількості відповідних їм обов'язків, що найдієвішим засобом забезпечення виконання обов'язків і, як наслідок, можливості вільно реалізовувати свої права, є відповідальність, залежить виживання «людини відповідальної».

Певною ілюстрацією наведених положень є твердження О.Б. Боднар, суть якого зводиться до такого. Потреба в праві на безпеку є основною і домінуючою, значно більш сильною, ніж потреба в незалежності і самореалізації. ... Серед прав людини право на безпеку посідає особливе місце, тому що обумовлює всі інші права. ... Право людини на безпеку – це найперше найважливіше право людини, бо від нього залежать всі інші права. Про це свідчить весь досвід людства, накопичений протягом історії. Це право по своїй суті становить основу всіх прав. Володіння ним є передумовою здійснення інших прав людини й громадянина².

Разом з тим повністю поділяючи вказівку В.О. Навроцького на те, що право – це інструмент суспільства, а закон – держави; кримінальне право виражає уявлення суспільства про злочинність, караність і суміжні поняття, а закон – вимоги держави у цій сфері³, слід визнати, що без-

¹ Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький : Хмельницький університет управління і права, 2013. – С. 50.

² Боднар О. Б. Поняття та зміст права на людини на безпеку та його співвідношення з суміжними правами / О. Б. Боднар // Форум права. – 2011. – № 1. – С. 89, 92. 88-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11bobzer.pdf>.

³ Навроцкий В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцкий // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 23.

пека людини є первинною, а тому важливішою, ніж право на неї, оскільки спочатку у людини виникає відчуття, потреба у безпеці, яка лише потім трансформується у право, яке, на жаль, далеко не завжди стає інструментом держави.

Досліджуючи країні, проте найдієвіші засоби забезпечення безпеки людини, якими, безумовно, є норми кримінального закону, обов'язково слід розробляти ті проблеми кримінального права, що мають міждисциплінарні та міжгалузеві зв'язки не тільки з суміжними галузями знань, а й з точними та природничими науками. Таке твердження має право на існування у зв'язку із вказівкою Ю.В. Бауліна на те, що наука кримінального права могла б досліджувати проблеми узгодження соціально-економічних, політичних, духовних змін у суспільстві з модернізацією сучасного кримінального права; сприяння досягненню громадської злагоди на таке відновлення. Розвиток комплексних, міждисциплінарних досліджень (у сукупності із представниками інших наук, не тільки юридичних) дозволив би масштабно досліджувати кримінально-правові явища, розробляти нові технології у сфері правозастосування. Необхідно відмовитися від схоластичних, віртуальних досліджень, поставивши їх на міцний фундамент кримінальної соціології, прагматизму й здорового глузду¹.

На наше суб'єктивне переконання, однією із таких усесторонніх наріжних проблем є категорія людського щастя.

Тлумачний словник української термін «щастя» пропонує нам розуміти як:

- стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь;
- про того, хто дає радість кому-небудь, викликає гаряче почуття симпатії, любові;
- те, що викликає відчуття найвищого задоволення життям, дає радість кому-небудь;
- бути щасливим що-небудь зробити, взяти участь у чомусь; досягнення, успіх, удача;
- доля, талан; радість у житті в кого-небудь, успіх, добробут;

¹ Баулін Ю. В. Сучасне кримінальне право України: м підсумки, тенденції, перспективи розвитку / Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 42.

- уживається як вигук при вираженні великої радості, відчуття схвильованості через раптовий, несподіваний успіх, вихід з якого-небудь становища, ситуації тощо¹.

Одночасне поєднання щастя людини із її безпекою викликане тим, що від забезпечення останньої залежить стан цілковитого задоволення життям.

Так, Моніторингове агентство NewsEffector спільно з Фондом регіональних досліджень «Регіони Росії» провели дослідження «Індекс щастя російських міст». Метою дослідження було складання умовного індексу щастя для того, щоб зрозуміти, де в Росії проживають найбільш щасливі люди. В опитуванні брали участь 26 900 осіб зі 100 найбільших російських міст, які відповідали на такі питання: Чи задоволені ви своїм матеріальним становищем? Чи задоволені ви екологією міста? *Відчуваєте себе в безпеці у своєму місті?* (курсив наш – В.Ш.). Чи задоволені ви динамікою розвитку вашого міста? Чи задоволені ви рівнем міського благоустрою? Відчуваєте ви себе щасливими у вашому місті? Результати опитування показали, що рівень матеріального добробуту є важливим, але зовсім не вирішальним фактором, що впливає на щастя росіян. Важливим критерієм є такі показники, як екологія, рівень безпеки і відчуття змін на краще в тому місці, де проживає людина. Як з'ясувалося, найщасливіші росіяни живуть аж ніяк не в Москві й інших містах-мільйонниках. Перші рядки рейтингу зайняли Грозний, Тюмень, Казань, Сургут, Краснодар, Сочі, Нижньовартовськ, Новоросійськ і Белгород. Москва опинилася лише на 52 місці, Санкт-Петербург – на 16, Єкатеринбург – на 49, Новосибірськ – на 13².

Міжнародна організація кредиторів (World Organization of Creditors) провела дослідження «Порівняння найбагатших і найбідніших країн світу», результати якого також показали, що жителі найбагатших країн світу є менш щасливими від громадян інших держав. Так, задоволеність життям залежить не тільки від рівня забезпеченості благами цивілізації. Тому, наприклад, населення Мадагаскару займає 49-е місце за індексом щастя, а населення Індії – 32-е місце, у той час як жителі США знаходяться за цим індексом на 105-у місці, а населення Гонконгу – на 102-у³.

¹ Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 11. – Х-Я.– К. : Наукова думка, 1980. – С. 573.

² Исследование индекса счастья городов России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newseffector.com/news/78876-issledovanie-indeks-schastya-gorodov-rossii.html>.

³ Разрыв между бедными и богатыми странами растет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/07/1/382500/>.

Дещо іншими за формою, проте не за змістом є такі дані. Рейтинг найщасливіших країн світу опубліковано на сайті Мережі ООН зі способів забезпечення сталого розвитку. Верхні рядки рейтингу посіли Данія, Норвегія, Швейцарія, Нідерланди та Швеція. Всього в рейтингу 150 країн. У його складанні взяли участь фахівці у галузі економіки, психології, статистики та інших галузях наукових знань. За оцінні критерії експерти обрали шість чинників: реальний ВВП на душу населення, тривалість здорового життя, можливість покластися на когось у найближчому оточенні, суб'єктивний ступінь свободи в ухваленні життєвих рішень, захищеність від корупції та щедрість. До першої десятки щасливих країн потрапили також Канада, Фінляндія, Австрія, Ісландія та Австралія. Ізраїль посідає 11-те місце. У другій десятці – США і Нова Зеландія, замикає її Венесуела. Росія в рейтингу опинилася на 68-му місці. З країн СНД її обігнали Молдова, Казахстан, Туркменістан, Узбекистан, Білорусь. Решта колишніх радянських республік, включаючи Україну й країни Балтії, виявилася менш «щасливими». Деякі європейські країни опинилися в другій сотні рейтингу, зокрема Сербія, Боснія і Герцеговина, Угорщина, Македонія. Замикають рейтинг країни Африки – Гвінея, Танзанія, Руанда, Бурунді, Центральна Африканська Республіка, Бенін і Того.

У квітні 2012 року експерти Інституту Землі, що є підрозділом Колумбійського університету (США), склали рейтинг найщасливіших країн. Звіт під назвою «Доповідь про світове щастя» уперше оприлюднений на конференції ООН, присвяченій щастю. Так, за результатами даного дослідження перше місце посіла Данія. За нею йдуть Фінляндія, Норвегія, Нідерланди та Швейцарія. Їхній «коефіцієнт щастя» становить 7,6 з 10 балів. США розташувалися на 11-му місці, Велика Британія – на 18-му. Україна в цьому в рейтингу опинилася майже наприкінці списку, на 91-му місці (між ПАР і Ліваном), її обігнали Росія (76-та позиція), Білорусь (62-га позиція), а також Молдова, Узбекистан, Казахстан, Румунія, Литва і навіть Гондурас. Зауважимо, що у 2011 році 63% мешканців України вважали себе щасливими людьми. Тоді серед щасливих людей 34% відчували себе однозначно щасливими, а 29,2% – радше щасливими. Соціологи визначили: чим багатший українець, тим він щасливіший¹.

¹ У рейтингу ООН найщасливіших країн світу перед ведуть Данія та Норвегія, Україна – на 87-му місці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://upi.org.ua/news/danija_i_norvegija_najshhaslivishi_krajini_svitu_ukrajina_87_ma/2013-09-09-17084.

З позиції кримінально-правового забезпечення безпеки людини привертає до себе увагу ще одна схожість проведених соціологічних досліджень. Обидва вони свідчать про те, що розрив між бідними і багатими буде лише зростати. Навіть громадяни тих країн (або жителі таких міст), які відчують себе більш щасливими, у порівнянні із розвиненішими містами чи країнами, з часом будуть втрачати задоволеність своїм життям через неможливість задоволення своїх потреб. Про невтішні загальносвітові наслідки такої тенденції ведеться мова достатньо довго. Так, А. Кетле вважає, що не бідність сама по собі, а швидкий перехід від достатку до бідності, до неможливості задоволення всіх своїх потреб веде до злочину¹. Я.І. Гілінський вважає, що головним в генезі насильства є не сам по собі рівень задоволення потреб, а ступінь різниці у можливості їх задоволення для різних соціальних груп. Заздрість, незадоволеність, розуміння самої можливості жити краще приходять лише у порівнянні².

Далі Я.І. Гілінський підсумовує – головним криміногенним фактором є протиріччя між потребами людей і реальними можливостями (шансами) їх задоволення, що залежить перш за все від положення індивіда чи групи в соціальній структурі суспільства, ступінь соціально-економічної диференціації і нерівності³.

З наведеного напрошується висновок про те, що керівники держав, у тому числі України, повинні всі свої зусилля спрямовувати на максимальний розвиток так званого середнього класу, що матиме наслідком і збільшення шансів на задоволення своїх потреб, і зниження рівня злочинності (передусім насильницької), і зробить кожного з нас хоча б трохи щасливішим.

Якщо ж уважно придивитися до змісту тих питань, що ставилися респондентам, то можна розгледіти класифікацію безпеки людини на майже всі її основні види: репродуктивну, духовну (ідеальну), психологічну, безпеку військової служби та воєнну безпеку, юридичну, інформаційну (кібернетичну), історичну та екологічну.

На нашу думку, саме цей факт є свідченням того, що безпека людини та її щастя є невід'ємними, взаємодоповнюючими поняттями, які не можуть існувати одне без одного. Людина відчуває стан повного задоволення життям лише тоді, коли вона в безпеці, а безпека у свою чер-

¹ Гернет М. Н. Избранные произведения : [науч. изд.] / М. Н. Гернет. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 375.

² Гишинский Я. И. Социальное насилие : монография / Я. И. Гишинский. – СПб. : ООО Издательский Дом «Альфа Пресс», 2013. – С. 31.

³ Там само, с. 39.

гу є передумовою реалізації прав і свобод людини і громадянина та гарантією виконання обов'язків. Це є своєрідним постійним кругообігом найчистіших людських прагнень, до якого кожен із нас просто зобов'язаний бути причетним¹.

Таким чином, діяльність держави повинна бути спрямована на реалізацію вже чинних нормативно-правових актів, що стосуються гарантій прав і свобод людини і громадянина. Лише тоді можна вести мову про удосконалення правового забезпечення безпеки людини, коли більша частина суспільства (а в ідеалі все) дотримується і виконує існуючі правила. Людина відчуває себе у безпеці лише тоді, коли має чітке уявлення про завтрашній день і про своє місце та роль у ньому. На сторожі цього повинен стояти і стоїть КК України.

3.2.4. Інформаційної та кібернетичної безпеки людини

Конституція України у ч. 1 ст. 17 проголосила, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу; у ч. 2 ст. 34 – кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір.

ЗУ «Про основи національної безпеки» у ст. 1 відносить інформаційну безпеку до складових частин національної безпеки, а у ст. 3 інформаційне середовище суспільства відносить до об'єктів національної безпеки².

ЗУ «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» визначив одним з головних пріоритетів України прагнення побудувати орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на розвиток інформаційне суспільство, у якому кожен міг би створювати і накопичувати інформацію та знання, мати до них вільний доступ, користуватися і обмінюватися ними, щоб надати можливість кожній людині повною мірою реалізувати свій потенціал,

¹ Шаблистий В. В. Безпека людини як показник її щастя (кримінально-правовий вимір) / В. В. Шаблистий // Публічне право. – 2013. – № 4 (12). – С. 128-237.

² Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. – З наступними змінами і доповненнями.

сприяючи суспільному і особистому розвитку та підвищуючи якість життя¹.

07.03.2013 р. на офіційному веб-сайті Верховної Ради України розміщено законопроект «Про внесення змін до ЗУ «Про основи національної безпеки України»» щодо кібернетичної безпеки України², ініціатором якого виступило МВС України.

Проектом передбачається внесення змін до ЗУ «Про основи національної безпеки України», а саме доповнення його такими поняттями:

1) «кібернетична безпека (кібербезпека)» – стан захищеності життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави в кіберпросторі;

2) «кібернетичний простір (кіберпростір)» – середовище, яке виникає в результаті функціонування на основі єдиних принципів і за загальними правилами інформаційних, телекомунікаційних та інформаційно-телекомунікаційних систем.

Крім того, рішенням колегії МВС України від 18.01.2013 р. № 1 км/1³ одним із пріоритетних напрямів у роботі ОВС у 2013 році визначено протидію кіберзлочинності.

Наведені положення нормативно-правових актів є загальною правовою основою для розвитку інформаційної сфери України як необхідної умови глобального прогресу людства, оскільки ХХІ століття оголошено ерою інформаційного суспільства.

Вказані твердження підтверджуються і фахівцями у сфері інформаційного права. Так, О.В. Заєць зазначає, що сьогодні знову головний акцент зроблено на захисті державних інтересів, інформаційна ж безпека людини залишається поза увагою, хоча з огляду на прийняття Доктрини інформаційної безпеки України досліджуване питання мало б повернути додаткову увагу⁴.

¹ Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 року № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

² Про внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» щодо кібернетичної безпеки України : Законопроект від 07.03.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45998.

³ Пріоритетні напрями роботи органів внутрішніх справ у 2013 році, визначені рішенням колегії МВС України від 18.01.2013 № 1 км/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/814233>.

⁴ Заєць О. В. Новітні інформаційні технології як загроза інформаційній безпеці особи / О. В. Заєць // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 329–333 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12zovibo.pdf>.

А.В. Туліков взагалі веде мову просто про безособову інформаційну безпеку, хоча зі змісту дослідження на перший план виходить держава із перевагою публічно-правових аспектів забезпечення інформаційної безпеки над приватноправовими¹.

Інформаційна сфера життєдіяльності суспільства повинна бути максимально захищена всіма можливими засобами, у першу чергу правовими. Здійснення різного роду маніпуляцій з інформацією, що можуть призвести до тяжких наслідків, заборонене КК України, проте пошук оптимальної системи забезпечення інформаційної безпеки є незавершеним. Тому слід визначити поняття інформаційної безпеки людини у контексті її кримінально-правового забезпечення та здійснити пошук можливих шляхів мінімізації негативного інформаційного впливу на свідомість споживачів продукції ЗМІ.

Ведучи мову про інформаційну безпеку людини, слід визначитись із її поняттям. Перед цим слід вказати на точку зору В.П. Тихого стосовно того, що небезпека не існує сама по собі. Вона виникає від тих або інших предметів, явищ, процесів, діяльності тощо. Безпека, виступаючи формою прояву своєї протилежності – небезпеки, також окремо від предмета не існує. Безпека – це якість предмета, а не сам предмет, те, чим володіє окремий предмет. Тому є не небезпека, а предмети, які нею володіють. Лише в результаті відхилення, абстрагування цієї якості від самого предмета й утворюється поняття, яке розглядається².

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «безпека» тлумачить як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує³.

Це ж джерело прикметник «інформаційний» ототожнює з терміном «інформація», який у свою чергу тлумачить як:

2) відомості про які-небудь події, чинсь діяльність і т. ін.; повідомлення про щось;

3) коротка стаття, допис у газеті, що містить фактичні дані;

4) відомості в будь-якій формі та вигляді, на будь-яких носіях (у тому числі листування, книги, помітки, ілюстрації (карти, діаграми, малюнки, схеми тощо), фотографії, голограми, кіно-, відеофільми, мікро-

¹ Туликов А. В. Публично-правовые и частноправовые аспекты обеспечения информационной безопасности / А. В. Туликов // Современное право. – № 8. – 2013. – С. 27-31.

² Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами: учеб пособие / В. П. Тихий. – К. : УМКВО, 1989. – С. 6.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 43.

фільми, звукові записи, бази даних комп'ютерних систем або повне чи часткове відтворення їх елементів), пояснення осіб та будь-які інші публічно оголошені чи документовані відомості;

5) відомості, що обробляються в контактi людини з автоматичним пристроєм, автоматичного пристрою з автоматичним пристроєм¹.

ЗУ «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» у ст. 13 інформаційну безпеку визначає як стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; негативний інформаційний вплив; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване розповсюдження, використання і порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації.

А.А. Тер-Акопов інформаційну безпеку *людини* (курсив наш – *В.Ш.*) розуміє як стан захищеності інформації, що забезпечує життєво важливі інтереси людини (вітальні, фізичні, психологічні, генетичні, репродуктивні, інтелектуальні та духовні)².

М.В. Карчевський, дослідивши на монографічному рівні питання кримінально-правової охорони інформаційної безпеки *держави* (курсив наш – *В.Ш.*), наводить одне з найзмістовніших визначень інформаційної безпеки – система суспільних відносин щодо забезпечення реалізації інформаційних потреб громадян, суспільства, держави, яка включає:

1) відносини щодо забезпечення доступу до інформаційних ресурсів; відносини щодо формування інформаційного ресурсу;

2) відносини щодо забезпечення функціонування інформаційних технологій як засобів доступу до інформаційного ресурсу та його формування³.

Про актуальність та важливість дослідження інформаційної безпеки свідчить аналіз законодавчих та доктринальних її понять, проведений М.В. Карчевським⁴.

Також науці кримінального права відомі більш ранні дослідження нових, раніше невідомих суспільно небезпечних діянь¹.

¹ Там само, с. 537.

² Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: теоретические основы социально-правовой концепции / А. А. Тер-Акопов, Междунар. независимый экол.-политолог. ун-т (МНЭПУ). – М. : Изд-во МНЭПУ, 1998. – С. 168.

³ Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М. В. Карчевський ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 27-28.

⁴ Там само, с. 8-28.

Російські фахівці у сфері інформаційної безпеки вказують на те, що у промислово розвинених країнах сьогодні при формуванні національної політики пріоритет отримують розвиток засобів захисту та забезпечення безпеки інформаційної сфери².

Електронна енциклопедія Wikipedia (Україна) поняття «інформаційна безпека» визначає як стан інформації, у якому забезпечується збереження визначених політикою безпеки властивостей інформації³.

Не може не звернути на себе увагу той факт, що фахівці у сфері телекомунікаційних послуг, визначаючи загальне поняття інформаційної безпеки, поділяють її на три загальних види: інформаційна безпека особи, суспільства та держави.

Так, Г.М. Сашук вважає, що інформаційна безпека особистості – стан її захищеності, різноманітних соціальних груп та об'єднань людей від впливів, здатних проти їхньої волі та бажання змінювати психічні стани і психологічні характеристики людини, модифікувати її поведінку та обмежувати свободу вибору⁴.

На думку В.М. Петрика, інформаційна безпека особи – це стан захищеності психіки та здоров'я людини від деструктивного інформаційного впливу, який призводить до неадекватного сприйняття нею дійсності та (або) погіршення її фізичного стану⁵.

Одразу ж виникає питання стосовно виключної залежності інформаційної безпеки та психічного здоров'я людини. Такі визначення не можуть бути визнані оптимальними через неврахування у них інших сторін діяльності людини, без яких як про її інформаційну безпеку, так і про безпеку в цілому людини вести мову не варто.

¹ Музика А. А. Законодавство України про відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення : монографія / А. А. Музика, Д. С. Азаров. – К. : Вид. Паливода А. В., 2005. – 120 с.

² Государственная тайна и её защита в Российской Федерации : учебное пособие / под общ. ред. М. А. Вуса и А. В. Федорова. – 3-е изд., испр. и доп. ; предисловие Р. М. Юсупова ; предисловие ко 2-му изданию Н. М. Кропачёва, Н. А. Сидорой. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2007. – С. 46.

³ Інформаційна безпека [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%B2%ED%F4%EE%F0%EC%E0%F6%B3%E9%ED%E0_%E1%E5%E7%EF%E5%EA%E0#cite_note-.D0.B91-3.

⁴ Сашук Г. М. Безпекові виміри телепростору : монографія / Г. М. Сашук. – К. : Грамота, 2007. – С. 16.

⁵ Петрик В. М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів / В. М. Петрик // *Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13 березня 2008 р.). – К. : Видавець Захаренко В. О., 2008. – С. 163.

Вважаємо, що поняття інформаційної безпеки людини найповніше визначено А.А. Тер-Акоповим, тому його слід взяти за основу. Зауважимо, що М.В. Карчевський у своїй праці зацентрував увагу на інформаційній безпеці держави як передумові безперешкодної реалізації прав і свобод людини і громадянина. Тому висновки вченого слід визнати такими, які можуть якісно вплинути на кримінально-правове забезпечення інформаційної безпеки людини.

Далі пропонуємо зосередити увагу на пошуку можливих шляхів мінімізації негативного інформаційного впливу на свідомість споживачів продукції ЗМІ.

С.Ф. Денисов та О.І. Напиральська слушно вказують на те, що зловживання свободою інформації у сфері масових комунікацій мають високий рівень суспільної небезпеки через їх спроможність проникати у масову свідомість, формувати негативні правові установки індивідів. Засоби масової комунікації створюють характерні для сучасної масової культури особистісні приклади та норми поведінки, які проектуються на молодіжну субкультуру і привласнюються молодими людьми, впливають на їх ціннісні орієнтації й поведінку. Найбільш беззахисними перед таким впливом виявляються неповнолітні та молодь. Недооцінювання ролі інформаційно-телекомунікаційної системи у суспільстві зумовлює її дисфункціональні, криміногенні й навіть кримінальні ефекти¹.

ЗМІ генерують громадську думку, надають чи замовчують інформацію. Інтернет як засіб інформації та комунікації, стаючи доступнішим, все більше впливає на формування точки зору людини з того чи іншого питання. Специфіка Інтернету в тому, що він урівнює шанси багатих і бідних у доступі до інформаційних ресурсів². Про невтішні наслідки таких висновків вчених свідчать далеко непоодинокі приклади.

Так, зокрема, 07 листопада 2012 року в Північному Медведкові, Росія, 29-річний юрист Дмитро Виноградов влаштував бійню на складі аптеки «Рігла». З семи жертв вижили лише дві люди. Перед цим Дмитро Виноградов, якого вже охрестили «російським Брейвіком», розмістив маніфест на своїй сторінці в соцмережі «В контактi», де написав, що вважає людей «макроаналогом ракової пухлини організму», «копією системи функціонування співтовари-

¹ Денисов С. Ф. Формування злочинної поведінки молоді через засоби масової комунікації : монографія / С. Ф. Денисов, О. І. Напиральська. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – С. 5.

² Парфенюк І. Україні потрібна інформаційна зброя / І. Парфенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://narodnapravda.com.ua/politics/4a9eaa62155bf>.

ства ракових клітин». Він також написав про те, що «війна як форма виразу природної конкуренції сил завжди була одним з головних регуляторів чисельності форм життя, основним методом природного відбору». ... Маніфест був розміщений о 4:56 ранку. Через кілька годин він відправився виконувати свою обіцянку¹.

Після цього випадку чи не вперше у країнах пострадянського простору всерйоз заговорили про необхідність моніторингу Інтернет простору відповідними фахівцями правоохоронних органів. Більш того, підґрунтям до активних дій у наведеному прикладі стала залежність від жорстоких комп'ютерних ігор. У зв'язку із цим виявилось, що фактично безконтрольним в Україні є процес розповсюдження та використання комп'ютерних ігор особами у віці до 18-ти років.

Отже, інформаційна безпека людини в Україні напряду залежить від її нормативно-правового забезпечення. Спочатку слід запровадити певні відповідні запобіжні заходи, а потім обов'язково слідкувати за їх належним виконанням. Проте вже сьогодні назріла нагальна потреба в обговоренні питань, пов'язаних із цензурою продукції ЗМІ, з метою мінімізації негативного впливу на споживачів їх продукції².

Здійснюючи таку діяльність, слід завжди пам'ятати вказівку М.І. Панова та В.П. Тихого на те, що з метою збереження безпеки людей держава не має права звертатися до засобів, які загрожують їх свободі. Рівень безпеки людини повинен бути щонайменше таким, щоб у суспільстві була створена атмосфера миру та спокою, щоб кожний був впевнений у тому, що його правам і свободам, життю і здоров'ю, честі і гідності, свободі і власності не загрожує небезпека, що він надійно захищений державою і суспільством³.

Охарактеризувавши основні напрями кримінального-правового забезпечення інформаційної безпеки людини, слід поглянути на доцільність запровадження нового, самостійного правового інституту – кібернетичної безпеки саме людини, а не держави, яка має існувати поряд з її інформаційною безпекою, та реальності їх спільного кримінально-правового забезпечення ОВС як основним суб'єктом правозастосування.

¹ В России 29-летний юрист из ревности расстрелял 7 человек [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thekievtimes.org/incident/9693-v-rossii-29-letniy-yurist-iz-revnosti-rasstrelyal-7-chelovek.html>.

² Шаблистий В. В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2013. – № 1. – С. 184.

³ Тихий В. Право людини на безпеку (конституційно-правовий вимір) / В. Тихий, М. Панов // Вісник Конституційного Суду України. – № 6. – 2000. – С. 61.

Вважаємо, що таку роботу слід почати із визначення поняття кібернетичної безпеки людини, оскільки пропонуване у якості законодавчого побудоване на інформаційній безпеці держави та не враховує родового поняття ні безпеки людини, ні безпеки держави.

Серед проблем, що заважають створенню ефективно діючої системи протидії загрозам у кіберпросторі, слід виділити термінологічну невизначеність. Відмічається, що першочерговим завданням є створення за участю зацікавлених відомств базового документу із визначення основних понять у кібербезпековій сфері – «кіберпростір», «кібербезпека», «кібератака», «кібернапад», «кіберзахист», «кібертероризм», «кіберзлочин». Доцільно закласти ключові терміни кібербезпекової сфери (а разом і сфери інформаційної безпеки в цілому) у нову редакцію ЗУ «Про інформацію»¹.

Погодившись із такою позицією, слід визнати положення Проекту недостатніми для створення ефективної системи забезпечення кібернетичної безпеки людини, оскільки ЗУ «Про основи національної безпеки України» визначає лише загальні засади такої діяльності. З цим погоджуються і автори Проекту, оскільки у пояснювальній записці до нього вказано, що він покликаний лише сформулювати засади державної політики у сфері забезпечення кібернетичної безпеки України, яку буде досягнуто шляхом внесення змін до положень вказаного закону в частині визначення основних реальних і потенційних загроз національній безпеці України кібернетичного характеру, основних напрямів державної політики та основних функцій суб'єктів забезпечення національної безпеки в цій сфері. У такий спосіб закладатиметься необхідна правова основа для подальшої нормотворчої діяльності (як на законодавчому, так і на підзаконному рівні) з питань захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави, реалізація яких залежить від належного функціонування інформаційно-телекомунікаційних систем.

Враховуючи уточнення автора Проекту, можемо припустити, що його буде взято за основу і прийнято у якості закону. Разом з тим у Верховній Раді України ще 31.08.2012 р. зареєстровано законопроект № 11125 «Про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпе-

¹ Шеломенцев В. П. Кримінологічна безпека у кіберпросторі : система понять / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал ; Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2010. – № 23. – С. 343.

чення кібернетичної безпеки України)»¹. Він містить таке визначення кібернетичної безпеки держави. Це стан захищеності об'єктів критичної інформаційної інфраструктури країни (кіберпростір держави), сформований комплексом технологічних, технічних та інформаційних заходів і засобів кіберзахисту від зовнішніх та внутрішніх несанкціонованих посягань, реальних та потенційних кібернетичних загроз. Також ним пропонуються зміни та доповнення до цілої низки законодавчих актів, проте стати законом цей законопроект перспективи не має.

В.М. Бутузов вважає, що з точки зору державної безпеки, кібернетична безпека – це стан захищеності життєво важливих прав та інтересів людини, суспільства держави у кіберпросторі від внутрішніх та зовнішніх протиправних посягань та загроз таких посягань² [9, с. 176].

В.М. Карчевський вважає, що інформаційна безпека як самостійний об'єкт кримінально-правової охорони являє собою систему суспільних відносин щодо забезпечення реалізації інформаційних потреб громадян, суспільства, держави³. На нашу думку, таке визначення зобов'язує вести мову про інформаційну безпеку людини, а не держави в цілому. Більш того, стає очевидним, що кібернетична безпека людини є складовою частиною її інформаційної безпеки.

Виходячи із дефініції та сутності кібернетики як науки про загальні закономірності процесів управління і передачі інформації в живих організаціях, суспільстві та машинах і безпеки як стану захищеності певних об'єктів від загроз, кібернетичну безпеку можна визначити як стан захищеності управління в усіх сферах (соціальній, технічній, соціотехнічній), за якого забезпечується його ефективно здійснення. Об'єктом кібернетичної безпеки є управління. Простір, у якому готуються і відбуваються процеси управління та здійснюються управлінські відносини, визначається як кібернетичний. Для забезпечення кібернетичної безпеки перш за все треба забезпечити протидію деструктивним впливам у цій сфері, а для цього необхідна відповідна інформація що потребує організації потужної кібернетичної розвідки. Ще однією складовою є впливи

¹ Про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення кібернетичної безпеки України) : Законопроект від 31.08.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF8L100A.html.

² Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : [монографія] / В. М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – С. 176.

³ Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Карчевський. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 4.

на джерела загроз. Тому основними складовими кібернетичної безпеки є кібернетична розвідка, кібернетична протидія та кібернетичні впливи¹.

Отже, всі наведені визначення кібернетичної безпеки є державоцентристськими, тоді як безапеляційною є вказівка В.К. Грищука (через важливість якої наводимо її повторно) на те, що у будь-якій площині дослідження центральною фігурою, основним суб'єктом відповідальності є людина. Без неї не може існувати будь-який інший суб'єкт суспільних відносин, котрий являє собою не що інше як прояв самоорганізації людини (людей) в умовах цивілізованого суспільства², тому ми пропонуємо людиноцентристське (гуманне) її визначення.

Кібернетична безпека людини – це складова частина її інформаційної безпеки, яка полягає у такому стані захищеності інформації у сфері забезпечення життєво важливих інтересів людини, якому ніхто і ніщо не загрожує³.

У чинному КК України вперше поставлено під охорону суспільні відносини у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (Розділ XVI Особливої частини), проте лише у шести кримінально-правових нормах.

Конвенція Ради Європи «Про кіберзлочинність»⁴ у Розділі II «Заходи, які мають здійснюватися на національному рівні», у ч. 1 «Матеріальне кримінальне право» до кіберзлочинів відносить такі:

1) заголовок 1 – Правопорушення проти конфіденційності, цілісності та доступності комп'ютерних даних і систем: ст. 2 – незаконний доступ; ст. 3 – нелегальне перехоплення; ст. 4 – втручання у дані; ст. 5 – втручання у систему; ст. 6 – зловживання пристроями;

2) заголовок 2 – Правопорушення, пов'язані з комп'ютерами: ст. 7 – підробка, пов'язана з комп'ютерами; ст. 8 – шахрайство, пов'язане з комп'ютерами;

¹ Даник Ю. Г. Особливості забезпечення національної безпеки у високотехнологічному суспільстві / Ю. Г. Даник, О. О. Труш // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/5/02.pdf.

² Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 7.

³ Шаблистий В. В. Кибербезопасность человека как приоритетное направление государственной политики Украины в информационной сфере и роль уголовного закона в ее обеспечении / В. В. Шаблистий // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 375.

⁴ Про кіберзлочинність : Конвенція Ради Європи // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – С. 107. – Ст. 2535. – Код акта 40846/2007. – 10 вересня.

3) заголовок 3 – правопорушення, пов'язані зі змістом: ст. 9 – правопорушення, пов'язані з дитячою порнографією;

4) заголовок 4 – Правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав: ст. 10 – правопорушення, пов'язані з порушенням авторських та суміжних прав;

5) заголовок 5 – додаткова відповідальність і санкції: ст. 11 – спроба і допомога або співучасть; ст. 12 – корпоративна відповідальність.

Стає очевидним, що кримінально-правове забезпечення кібернетичної безпеки людини не охоплюється статтями Розділу XVI Особливої частини КК України, оскільки сюди слід віднести ст. 176 – порушення авторського і суміжних прав, ч. 3 ст. 190 – шахрайство, вчинене шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки; ст. 301 – ввезення, виготовлення, збут і розповсюдження порнографічних предметів та деякі інші статті КК України.

На думку К.С. Архіпової, засобами й умовами забезпечення інформаційної безпеки є:

- розробка моделей злочинного посягання на інформаційні масиви шляхом пошуку та узагальнення інформації про наміри та можливості зловмисників;

- визначення та систематизація переліку відомостей, які складають об'єкт захисту інтересів держави або організації в окремих галузях їхньої діяльності;

- розробка на основі експертних оцінок систем захисту та побудова комплексів захисту таємної та конфіденційної інформації;

- удосконалення тактики керування та взаємодії між різними організаціями – власниками інформаційних масивів, які підлягають обов'язковому захисту;

- поєднання правових, організаційно-технічних та адміністративних заходів захисту таємної і конфіденційної інформації різних за ступенем важливості;

- удосконалення та підсилення законодавства про авторські права на програмні продукти, пропаганду переваг ліцензійного використання програмних продуктів¹.

Про актуальність наведених положень свідчать численні приклади із слідчої, прокурорської та судової практики, одним із яких є такий.

¹ Архіпова К. С. Основоположні засади запобігання комп'ютерним злочинам / К. С. Архіпова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Випуск 20. – Частина 1. – Том 4. – 2012. – С. 11.

Дунаєвецький райсуд Хмельницької області 06 травня 2011 р. розглянув наступну кримінальну справу. Підсудний А. вчинив шахрайство шляхом незаконних операцій з використанням електронно-обчислювальної техніки. Так, 03 серпня 2009 року А., з метою шахрайського заволодіння чужими коштами використовуючи приватний комп'ютер, зареєструвався в мережі Інтернет на сайті www.aukro.ua. під ніком «Х» та вигаданими реєстраційними даними, у мережі Інтернет на сайті www.aukro.ua. розмістив повідомлення про продаж мобільного телефону «Nokia №91 4Gb» (номер лоту 705094165), не маючи мети його реалізації. 10 серпня 2009 р. торги по вказаному лоту були закінчені і їх переможцем став С. під ніком «Х²» з максимальною ставкою 1010 гривень. Того ж дня А. повідомив його, що кошти за придбаний телефон в сумі 1010 грн. слід перерахувати на його рахунок в системі Webmoney. Щоб ввести в оману покупця та переконати перерахувати гроші, А. скачав з мережі Інтернет фіскальний чек в електронному вигляді, вніс у його зміст неправдиві відомості про відправлення товару покупцеві та надіслав на електронну адресу С., чим ввів його в оману з метою заволодіння коштами. 10 серпня 2009 р. С. перерахував на вказаний електронний рахунок гроші в сумі 1010 гривень. Після отримання грошей А. витратив їх на власні потреби, а телефон С. не надіслав, оскільки і не мав наміру цього робити. Таким чином, А. шляхом обману та незаконних дій з використанням електронно-обчислювальної техніки заволодів коштами потерпілого С. в сумі 1010 гривень¹.

Наведений приклад свідчить про правильність саме людиноцентристської концепції кібернетичної безпеки, адже у більшості випадків потерпілими виступають окремі індивіди, рідше – їх різноманітні об'єднання, а випадків посягань на безпеку держави дуже мало (було до початку інформаційної війни РФ з Україною та практично всім цивілізованим світом).

Так, за даними Національного банку України, тринадцять мільйонів гривень зняли упродовж року шахраї з банківських карток українців. Фахівці стверджують, що насамперед ризикують власники карток «MasterCard» і «Visa». На їхній погляд, наявність магнітної стрічки не є перешкодою для охочих підчистити чужі рахунки. Кожен власник платіжних карток (а таких в Україні десятки мільйонів) ризикує стати жертвою майстрів використання різних методів для зчитування конфіденцій-

¹ Архів Дунаєвецького районного суду Хмельницької області // Кримінальна справа № 1-83/11 за 2011 р.

них даних. За допомогою клавіатурних шпигунів, скімерів чи прихованих відеокамер злочинці можуть спустошити чужі електронні гаманці¹.

За даними МВС України, у структурі кіберзлочинності упродовж 2012 року та I половини 2013 року третину становлять шахрайські прояви. Спостерігається тенденція до збільшення кількості таких злочинів. Водночас урізноманітнюються схеми заволодіння коштами громадян та методи маскування злочинної діяльності в Інтернеті. Упродовж 2012 року зареєстровано понад 2 тис. злочинів, вчинених із використанням високих технологій. У першому півріччі 2013 року до ЄРДР внесено майже 1,9 тис. заяв та повідомлень про такі злочини, а їх розкриття становить 50%. Нині вирізняють кілька способів шахрайства в Інтернеті: під виглядом реалізації неіснуючих товарів або шляхом створення пірамідальних проєктів – від найпростішої матричної структури до так званої соціальної піраміди – у яких обіг коштів здійснюється через рахунки учасників. Одним із найпоширеніших способів вчинення шахрайства є телефонний: коли вночі дзвонять невідомі, відрекомендовуються працівниками міліції та повідомляють, що дитина чи родич того, кому телефонують, потрапили в ДТП або в міліцію. При цьому, щоб «вирішити питання», вимагають певну суму грошей. Зазвичай, перелякані співрозмовники виконують вимоги невідомого².

Про ще один актуальний аспект кібернетичної безпеки кожного із нас веде мову С.В. Бабанін. Вчений зазначає, що в діяльності ГУМВС України в Дніпропетровській області виникли питання щодо кваліфікації діянь осіб, які організували студію з передачі зображень порнографічного характеру в мережі Інтернет у режимі «онлайн»:

1) жінок, які вчиняли дії порнографічного характеру та передавали їх зображення в мережі Інтернет у режимі «онлайн»;

2) осіб, які забезпечували таку передачу за допомогою комп'ютерної техніки;

3) осіб, які підшукували жінок-моделей, навчали їх працювати перед веб-камерою, але безпосередньо не брали участі в онлайн-трансляціях дій порнографічного характеру;

4) осіб, які створили студії з розповсюдження в мережі Інтернет у режимі «онлайн» зображень порнографічного характеру, підшукали по-

¹ Пластикові гроші. Шахрайство з платіжними картками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1986652.html>.

² Тиченко З. Союзник кіберзлочинів – анонімність / З. Тиченко // Іменем Закону. – № 36 (5890). – 5 вересня 2013. – С. 6.

собників, або ж самі здійснювали підбір моделей, їх навчання, забезпечення комп'ютерною технікою.

На його думку, інформацію порнографічного характеру, яку передають у мережі Інтернет у режимі «онлайн», слід визнавати зображенням порнографічного характеру і, відповідно, предметом злочину, передбаченого ст. 301 КК України, оскільки під зображенням у загальному розумінні мається на увазі об'єкт, образ, явище, більш або менш подібне (але не ідентичне) тому, що зображується, або сам процес його створення. Подібність досягається внаслідок фізичних законів одержання зображення (оптичне зображення тощо) або є результатом праці творця зображення (малюнок, живопис, скульптура, сценічний образ тощо)¹.

На нашу думку, кримінально-правова оцінка таких небезпечних діянь є правильною, проте не врегульованою законодавчо. Тому, розробляючи правову основу забезпечення інформаційної та кібернетичної безпеки людини, слід обов'язково враховувати нові способи та методи їх порушення і відповідним чином реагувати на них з тим, щоб правозастосовник зміг сприяти відновленню порушеного права.

Отже, враховуючи викладене, можна з впевненістю стверджувати, що інформаційна кібернетична безпека людини по праву є пріоритетним напрямом державної політики України в інформаційній сфері. Роль кримінального закону в її забезпеченні важко переоцінити, оскільки розвиток нових суспільних відносин вимагає належного їх правового забезпечення як для їх розвитку та існуванню для задоволення інформаційних потреб людини, так і для охорони від протиправних посягань. Саме тут ключову роль повинна відіграти кримінально-правова наука, яка зобов'язана вказувати законодавцю на необхідність саме кримінально-правової охорони певних відносин, обґрунтовуючи їх важливість і наявність причин та умов небезпечності конкретних посягань на інформаційну безпеку людини, які неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності².

¹ Бабанін С. В. Зображення в мережі Інтернет у режимі «онлайн» як предмет злочину, передбаченого ст. 301 КК України / С. В. Бабанін // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 48-49.

² Шаблистий В. В. Кибербезопасность человека как приоритетное направление государственной политики Украины в информационной сфере и роль уголовного закона в ее обеспечении / В. В. Шаблистый // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 379.

Окремого міждисциплінарного дослідження потребує проблема захисту людини від інформаційного зомбування – постійного продукування у ЗМІ неправдивої інформації з метою розпалення ненависті та бажання створити необхідну владі суспільну думку. Таку ситуації можемо спостерігати в РФ, неадекватні новини у ЗМІ якої відрізняються практично від усього цивілізованого світу.

Саме кримінально-правовою наукою доведено, що будь-який законопроект, метою якого є криміналізація нових діянь, розширення обсягу кримінальної відповідальності чи зміна передбачених законом ознак об'єктивної сторони певного злочину, повинен мати серйозне наукове обґрунтування і бути результатом ґрунтовного аналізу практики застосування відповідної статті КК України.

Ось чому до кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини та кібернетичної безпеки як її невід'ємної частини слід відноситися виважено, адже тут мають своє вагоме слово сказати фахівці у сфері ІТ-технологій – будь-які законодавчі пропозиції обов'язково повинні пройти експертну оцінку, у тому числі і серед спеціалістів технічного профілю.

На наше суб'єктивне переконання, людина як найвища соціальна цінність у державі повинна бути відправною точкою будь-якого виду суспільної діяльності – ця діяльність має забезпечувати, сприяти покращенню існування людини в Україні. Саме з цих позицій треба вести мову про інформаційну безпеку людини, а не про інформаційну безпеку держави. У сучасному розвиненому суспільстві зі справжнім громадянським суспільством пріоритетними слід вважати галузі права, що регулюють приватні взаємини між людьми. Публічні відносини також не слід залишати не вдосконаленими чи применшувати їх значення, проте приватність має стояти вище публічності.

3.2.5. Екологічної безпеки людини

Конституція України у ст. 16 проголосила, що забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу є обов'язком держави; у ч. 1 ст. 50 – кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.

У першому абзаці Преамбули ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища»¹ вказано, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України; у п.п. 1 та 2 ч. 1 ст. 3 – основними принципами охорони навколишнього природного середовища є: пріоритетність вимог екологічної безпеки, обов’язковість додержання екологічних стандартів, нормативів та лімітів використання природних ресурсів при здійсненні господарської, управлінської та іншої діяльності; гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров’я людей.

Наведені положення Основного Закону країни та основоположного закону є підґрунтям для реалізації кожним із нас права на безпечне навколишнє середовище, тобто на таке, яке жодним чином не загрожує як нашому життю і здоров’ю, так і нашому природному праву на свідомі батьківство та материнство.

Буквально це означає, що всі інші нормативно-правові акти повинні принаймні не суперечити вказаним. Це стосується також і охоронного законодавства, крайнім та найдієвішим видом якого КК України.

Слід визнати, що Розділ VIII Особливої частини «Злочин проти довкілля» КК України є справжньою новелою, оскільки вперше на законодавчому рівні на забезпечення охорони природного навколишнього середовища спрямовано 22 статті, дві з яких додано в кінці 2009 р.

При цьому детальний аналіз вказаних норм свідчить про те, що лише в одній статті прямо йдеться про заборону порушення екологічної безпеки, тоді як остання є невід’ємною умовою сталого економічного та соціального розвитку України. Мається на увазі ст. 236 КК України «Порушення правил екологічної безпеки».

О.О. Дудоров зазначає, що екологічна безпека – це такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров’я людей. Ст. 236 КК України має загальний характер і підлягає застосуванню у разі, коли вчинене діяння не охоплюється конкретними складами злочинів, що посягають на окремі елементи довкілля².

¹ Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 08.10.1991 року № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України . – 1991 р. – № 41. – Ст. 546. – З наступними змінами і доповненнями.

² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2003. – С. 588.

Проведений аналіз статистичних даних про стан екологічної злочинності в Україні свідчить, що її частка в загальній структурі злочинності є стабільно незначною та становить близько 0,3%¹.

В.В. Локтіонова, дослідивши наслідки злочинів проти довкілля, дійшла до невтішних висновків. Вона вказує, що наявність кримінально-правових заборон не здатна забезпечити безперешкодну реалізацію конституційного права людини і громадянина на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Основними категоріями кримінальних справ, що розглядалися судами України протягом 2006-2010 років залишаються справи про незаконну порубку лісу (57% від усіх злочинів проти довкілля), незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом (28%), порушення правил охорони надр (11,5%), незаконне полювання (2,5%). Всього лише 2% припадає на забруднення навколишнього природного середовища. Більшість статей розглядуваного розділу взагалі не застосовуються².

В.К. Матвійчук справедливо вказує, що сукупність злочинів, які стосуються навколишнього природного середовища, в основному утворена незаконним полюванням, незаконною порубкою дерев та чагарників, незаконним зайняттям рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом, знищенням або пошкодженням лісів³.

Незважаючи на це, кримінально-правове забезпечення екологічної безпеки людини в цілому є достатнім, потребують лише часткового удосконалення питання його ефективності. Саме тому охарактеризуємо ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини та обґрунтування можливих шляхів її підвищення.

Ведучи мову про екологічну безпеку людини та про загрози виникнення небезпеки, слід визначитись із основними поняттями.

Безумовно, найповніше безпековий вимір кримінального закону описаний В.П. Тихим. Вчений зазначає, що безпека розуміється як певний факт, як щось цінне й досяжне, що створюється людьми, як деяка ціннісна характеристика предмета. Інакше кажучи, безпека є визначе-

¹ Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : автореф. дис... канд. юрид. наук спец. 12.00.08 : «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/ Г. С. Поліщук ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – С. 1.

² Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2011. – С. 6. – Бібліографія в підрядкових посиланнях.

³ Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – С. 37.

ною необхідністю і благом. Висновок про те, що безпека є необхідністю та благом, знаходить своє підтвердження і при аналізі різних видів безпеки, які обумовлені певними видами небезпеки та протиставляються їм. «Безпека» і «небезпека» – полярні поняття, які заперечують одне одного, між ними немає нічого проміжного. Тому поняття безпеки можна визначити, з огляду на поняття небезпеки, із яким воно перебуває в опозиції щодо протилежності. «Безпека» і «небезпека» – слова-антоніми¹.

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «безпека» тлумачить як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує².

Це ж джерело прикметник «екологічний» ототожнює з терміном «екологія», який у свою чергу тлумачить як:

- 1) зв'язок між організмом і довкіллям;
- 2) наука, що вивчає закономірності формування і функціонування біологічних систем та їх взаємодію з навколишнім середовищем³.

Екологію людини слід розуміти як розділ екології, що вивчає взаємодію людини з природними та соціальними чинниками довкілля та розробляє заходи, спрямовані на оптимізацію цієї взаємодії⁴.

В.П. Тихий вважає, що поняття «безпека» згідно з етимологією цього слова визначає відсутність небезпеки, тобто відсутність будь-якої загрози особистості, суспільству й державі. Безпека – це стан захищеності життєво важливих інтересів держави від внутрішніх і зовнішніх загроз. Суттєвим в оцінці ступеня безпеки є те, як і ким визначаються зазначені інтереси, наскільки близько вони пов'язані з громадянським суспільством. До того ж необхідно особливо наголосити на прямому зв'язку інтересів держави із задоволенням потреб у забезпеченні існування й можливості прогресивного розвитку особистості й суспільства⁵.

На підставі викладеного екологічну безпеку людини можна визначити як стан взаємозв'язку людини з природними та соціальними чин-

¹ Тихий В. П. Создание опасности как последствие преступлений против общественной безопасности / В. П. Тихий // Проблемы социалистической законности: Республиканский межведомственный научный сборник. – Харьков: Изд-во Основа при Харьк. гос. ун-те, Вып. 26. 1991. – С. 81.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 43.

³ Там само, с. 563.

⁴ Там само, с. 564.

⁵ Тихий В. П. Создание опасности как последствие преступлений против общественной безопасности / В. П. Тихий // Проблемы социалистической законности: Республиканский межведомственный научный сборник. – Х. : Изд-во «Основа» при Харьк. гос. ун-те, Вып. 26. 1991. – С. 82.

никами довкілля (природного навколишнього середовища), якому ніхто і ніщо не загрожує, а вплив існуючих загроз мінімізований¹.

Заборона порушення правил екологічної безпеки, будучи загальною по відношенню до всіх інших кримінально-правових заборон суспільно небезпечних посягань на довкілля, з 2001 р. просто не застосовується. Згідно з даними Державної судової адміністрації України за вчинення злочину, передбаченого ст. 236 КК України, жодної особи не засуджено.

У зв'язку із цим слід погодитися з О.П. Литвином стосовно того, що аналіз злочинів, передбачених у Розділі VIII Особливої частини КК України (статті 236-254), дає змогу виокремити дванадцять складів злочинів із загальної кількості включених до цього розділу, які посягають на екологічну безпеку (це статті 236-244, 251-253 КК України)².

Особливістю всіх цих злочинів є те, що за особливостями законодавчої конструкції їх відносять до матеріальних, а в якості обов'язкових суспільно небезпечних наслідків – створення небезпеки для життя чи здоров'я людей, загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Між тим для нас є незрозумілим той факт, що із виділених злочинів проти екологічної безпеки лише деякі передбачають загрозу виникнення небезпеки (ст.ст. 239, 241, 242, 244, 253 КК України), всі решта – загибель людей або інші тяжкі наслідки.

Враховуючи очевидні для всіх порушення екологічної безпеки людини та фактично нульову статистику щодо її кримінально-правового забезпечення, слід задуматись над удосконаленням її правового регулювання.

Прикладів щодо порушення екологічної безпеки людини та відсутності фактів притягнення винних осіб до відповідальності можемо знайти безліч у ЗМІ та мережі Інтернет, тому наводити їх вважаємо недоцільним.

Підтвердженням актуальності нашого дослідження є Конвенція Ради Європи про захист довкілля засобами кримінального права (прийнята 04 листопада 1998 року у Страсбурзі і підписана Україною 24 січ-

¹ Шаблистий В. В. Поняття екологічної безпеки людини у контексті її кримінально-правового забезпечення / В. В. Шаблистий // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 58.

² Литвин О. П. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки / О. П. Литвин // Юридичний журнал. – № 3/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3442>.

ня 2006 року)¹. О.О. Дудоров стверджує, що серед головних рекомендацій цей документ визначає такі:

- 1) розширення кола кримінально караних діянь;
- 2) більш активне застосування грошових санкцій з одночасним підвищенням їх розміру;
- 3) запровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб за вчинення екологічних злочинів, пов'язаних із підприємницькою, виробничою та іншою діяльністю;
- 4) захист більшого кола об'єктів довкілля та екологічних цінностей;
- 5) більш активне використання конструкції складів поставлення у небезпеку та обґрунтоване поєднання її з матеріальними і формальними складами злочинів з метою підвищення профілактичного потенціалу кримінально-правових заборон².

З цього приводу В.П. Тихий зазначає, що інноваційний і технологічний розвиток веде до виникнення нових джерел енергії, матеріалів, що мають підвищену небезпеку для життя і здоров'я, у тому числі раніше невідомі небезпеки, підвищення їх потужності, збільшення ризику настання тяжких наслідків при порушенні вимог безпеки. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за порушення вимог безпеки у більшості випадків повинна конструюватися таким чином, щоб караним визнавалось не тільки заподіяння тяжкої шкоди, але і створення небезпеки її заподіяння³.

Вважаємо, що якісно вплинути на ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини в Україні може включення до диспозицій ст.ст. 236-244, 251-253 КК України (а не вибірково, як є зараз) поряд із загибеллю людей та іншими тяжкими наслідками, небезпеки їх настання.

Саме ознака небезпеки настання суспільно небезпечних наслідків дасть змогу правозастосовнику не чекати загибелі людини, адже вже її загроза буде підставою для застосування заходів кримінально-правового впливу до осіб, причетних до виникнення небезпеки порушення урівно-

¹ Конвенція про захист довкілля засобами кримінального законодавства (ETS N 172) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_560.

² Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – С. 687.

³ Тихий В. П. Понятие преступлений против общественной безопасности / В. П. Тихий // Актуальні проблеми протидії правопорушенням і злочинам у сфері громадської безпеки : матеріали Мжінар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19 жовтня 2012 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 9.

важеного балансу взаємодії людини й навколишнього природного середовища.

А.М. Шульга визначає, що одним зі способів вирішення проблеми, яка полягає у складності встановлення факту існування небезпеки настання наслідків забруднення, може бути призначення судово-екологічної експертизи, адже слідчий зобов'язаний використовувати всі наявні і дозволені законом прийоми для досягнення процесуальної мети¹.

У зв'язку із цим важко погодитися із О.П. Литвином, який вважає, що концепція безпеки в українській державі є синтезом спеціальної державної й екологічної (загальної) безпеки. Безпека у підсумку стає універсальною системою взаємного захисту прав та інтересів особистості, суспільства й держави. До того ж державна безпека є засобом, а екологічна й громадська безпека – метою визначення й захисту життєво важливих інтересів громадян. Така безпека може бути названа загальною безпекою особистості та суспільства, але їй завжди передують державна або національна безпека (спеціальна безпека держави)².

На нашу думку, людина, її права і свободи, повинні стояти на першому плані будь-якої діяльності. Вся історія розвитку людства свідчить про занепокоєність держави лише власною безпекою в особі представників влади. Для всіх країн пострадянського простору проблема безпеки людини у різних її сферах виникла приблизно двадцять років тому. Такий стан речей чи не найбільше відобразився саме на екологічній безпеці людини. ХХ століття ознаменувалося ерою науково-технічного прогресу, який, безумовно, полегшив наше життя, проте його наслідки призвели до незворотних змін у природі. Тому безпека людини зобов'язана стати ключовою проблемою ХХІ століття, ери інформаційного суспільства³.

Таким чином, на національному та міжнародному рівнях пропонуємо вести мову не про екологічну безпеку взагалі, а про екологічну безпеку людини, оскільки у соціальній правовій державі зі справжнім гро-

¹ Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Михайлович Шульга. – Х. : Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – С. 28.

² Литвин О. П. Кримінально-правова охорона екологічної й громадської безпеки та безпеки здоров'я населення України: монограф. / О. П. Литвин. – К. : МОНУ ; АМУ, 2008. – С. 155.

³ Шаблистий В. В. Ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2013. – № 1. – С. 417.

мадянським суспільством саме людина є ключовим, центральним елементом політичної системи суспільства.

З метою підвищення ефективності кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини слід більш активно використовувати конструкції складів поставлення у небезпеку, оскільки це впливає із чинних зобов'язань України перед європейським співтовариством та стане передумовою застосування слідчим усіх можливих засобів для встановлення істини у справі.

3.2.6. Юридичної безпеки людини

Конституція України у ст. 21 проголосила, що усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах; у ст. 55 – права і свободи людини і громадянина захищаються судом. ... Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Наведені положення Основного Закону однозначно свідчать про правильний напрямок розвитку вітчизняної правової системи – напрямок постійного та поступального руху в бік утвердження людини головною соціальною цінністю, крайнім та найдієвішим засобом забезпечення існування якої є кримінальний закон.

КК України містить лише матеріальні гарантії забезпечення всебічного розвитку особистості, що неможливо реалізувати без інших процесуальних гарантій. Крім вже не нового та далеко не кращого КПК України, існують й інші нормативно-правові акти, спрямовані на реалізацію наведених вище положень Конституції України. Одним з них є ЗУ «Про безоплатну правову допомогу»¹, окремі положення якого змусили всерйоз замислитися над односторонністю, над критичним станом юридичної безпеки людини в Україні.

Так, у наукових джерелах і ЗМІ з тим або іншим ступенем обґрунтованості обговорюються проблеми економічної, військової, фізичної, технічної, інформаційної, екологічної, демографічної, продовольчої та інших видів безпеки. Але всі ці сфери безпеки мають юридичну складову, без урахування якої жодна з них повноцінно функціонувати не може. Вони повинні мати юридичний супровід, забезпечення у вигляді належ-

¹ Про безоплатну правову допомогу : Закон України № 3460-VI від 02 червня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577. – З наступними змінами та доповненнями.

ного правового регулювання, правозастосування та правовиконання, у тому числі законна діяльність органів влади і управління¹.

Наведене твердження А.А. Тер-Акопова якісно доповнюється висловленою ним же разом з А.А. Толкаченком думкою стосовно того, що ключовою ланкою в механізмі забезпечення безпеки є право, правотворчість та правозастосування, які в сукупності повинні бути виділені в самостійну сферу безпеки – безпеку юридичну. Отже, підставою виділення юридичної безпеки в самостійний вид безпеки є передусім втілення юридичної складової в базисні сфери життєдіяльності суспільства. У цьому сенсі юридична безпека – це проблема протидії загрозам безпеки в базисних сферах юридичними засобами².

Враховуючи викладене, дослідження кримінально-правового забезпечення юридичної безпеки людини видається обґрунтованим та необхідним. Знову ж таки, проводити таку роботу слід із визначення ключового поняття.

Нами вже наголошувалося, що Конституція України оперує різними видами безпеки, проте вона як одна з основних соціальних юридичних категорій конституційного статусу поки що не отримала, що, на думку окремих вчених, є недоліком Основного Закону.

Відповідно до ст. 19 Конституції України правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, згідно з якими ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що передбачений Конституцією та законами України.

Єдиним можливим науковим орієнтиром у визначенні поняття юридичної безпеки людини є таке. У законодавчій практиці використовуються два варіанти конструювання приватного виду безпеки. Перший – через характеристику сфери безпеки. Відповідно до нього юридична безпека повинна визначатися як стан юридичної захищеності життєво важливих інтересів людини (суспільства і держави) від зовнішніх і внутрішніх загроз. Другий варіант – через характеристику загроз, юридична безпека при цьому повинна пояснюватися як стан захищеності життєво важливих інтересів людини (суспільства та держави) від зовнішніх і внутрішніх загроз. Таким чином, юридичну безпеку доцільно визначити

¹ Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов. – М. : Норма, 2005. – С. 195.

² Тер-Акопов А. А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации / А. А. Тер-Акопов, А. А. Толкаченко // Право и безопасность. – № 1-2 (18-19). – Июнь. – 2006. – С. 25.

як стан юридичної захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз¹.

Перед формулюванням власного визначення поняття слід розібратися зі змістом тих слів, що входять до його складу.

Так, словник української мови термін «юридичний» тлумачить як:

- 1) пов'язаний із законодавством, правовими нормами і практичним їх застосуванням;
- 2) пов'язаний з вивченням і науковою розробкою правознавства, юриспруденції;
- 3) який має офіційне право на що-небудь².

Це ж джерело поняття «правовий (право)» пропонує розуміти як:

- 1) здійснювана державою форма законодавства, залежна від соціального устрою країни;
- 2) система встановлених або санкціонованих державою загальнообов'язкових правил (норм) поведінки, що виражають волю пануючого класу (в експлуататорському суспільстві) або всього народу (в соціалістичному суспільстві);
- 3) виборювані народом справедливі соціальний лад і законодавство;
- 4) інтереси повної особи, суспільної групи і та ін., які спираються на закон, релігійні забобони, давні звичаї і та ін.;
- 5) обумовлений постановою держави, установи і та ін. захист інтересів і можливостей особи щодо участі в чому-небудь, одержання чогось і та ін.;
- 6) обумовлена певними обставинами підстава, здатність, можливість робити, чинити що-небудь, користуватися чим-небудь;
- 7) перевага, привілей, пільга, надані кому-, чому-небудь³.

Стосовно загального поняття «безпека», то словник української мови 80-х років ХХ століття оперує майже тотожним поняттям великого тлумачного словника сучасної української мови ХХІ століття: стан, коли кому-, чому-небудь ніщо не загрожує⁴.

Слід визнати, що правими є А.А. Тер-Акопов та А.А. Толкаченко, коли вказують, що окремо слід зробити застереження щодо терміну

¹ Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов. – М. : Норма, 2005. – С. 208.

² Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 11. – Х-Я. – К. : Наукова думка, 1980. – С. 615.

³ Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 7 : поїхати-приробляти. – К. : Наукова думка, 1976. – С. 506.

⁴ Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 1 : А-В. – К. : Наукова думка, 1970. – С. 137.

«юридичний». Вони виходять з того, що юридична безпека не адекватна правовій безпеці, ширше останньої і включає поряд з правовим забезпеченням безпеки також належну діяльність правоохоронних, судових і всіх правозастосовних органів у частині, що стосується правозастосування¹.

Про правильність такого твердження свідчить наведений вище зміст понять «юридичний» та «правовий (право)», оскільки виражену волю суспільства у праві можливо реалізувати лише через чітко прописані, із додержанням суворого матеріального змісту та процесуальної форми, юридичні засоби, встановлені державою, які виражають її волю.

На підставі викладеного *юридичну безпеку людини* можна визначити як такий стан юридичної захищеності людини, якому ніхто і ніщо не загрожує, при якому доступними для всіх є засоби захисту².

Остання частина наведеного поняття потребує свого уточнення, оскільки далеко не кожна країна може забезпечити рівний доступ до юридичних засобів вирішення спору або відновлення порушеного права.

Згаданий ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» у ч. 1 ст. 7 визначає поняття безоплатної первинної правової допомоги як вид державної гарантії, що полягає в інформуванні особи про її права і свободи, порядок їх реалізації, відновлення у випадку їх порушення та порядок оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб.

Реальний стан із безоплатною первинною допомогою може стати предметом далеко не одного дослідження, проте з точки зору кримінального закону слід вести мову про безоплатну вторинну правову допомогу – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя (ч. 1 ст. 13 Закону). Безоплатна вторинна правова допомога включає такі види правових послуг:

- 1) захист від обвинувачення;
- 2) здійснення представництва інтересів осіб, які мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами;
- 3) складення документів процесуального характеру (ч. 2 ст. 13 Закону).

¹ Тер-Акопов А. А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации / А. А. Тер-Акопов, А. А. Толкаченко // Право и безопасность. – № 1-2 (18-19). – Июнь. – 2006. – С. 27.

² Шаблистий В. В. Поняття та кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини в Україні / В. В. Шаблистий // Держава і право. Зб. наук. праць. Юрид. та політ. науки. – Спецвипуск. – 2014. – С. 364.

Перше, що насторожило у наведених положеннях та Законі в цілому – постійна вказівка на безоплатність захисту людини, яка вчинила злочин та відсутність навіть самого поняття «потерпілий».

Загалом положення про державні гарантії доступу до правосуддя описані достатньо правильно, якби не прикінцеві та перехідні положення ЗУ «Про безоплатну правову допомогу». Не вдаючись до їх детального аналізу, констатуємо, що з 01 січня 2013 року всім без винятку злочинцям або злісним адміністративним правопорушникам надається безоплатна вторинна правова допомога, тоді як іншим категоріям осіб – поетапно з 01 січня 2015 року до 01 січня 2017 року. При цьому зовсім не зрозуміло, чи буде потерпілий від злочину включений хоч у якийсь етап чи якусь категорію осіб.

Таким чином, ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», покликаний забезпечити рівний доступ всіх осіб до правосуддя, ввів обмеження, внаслідок яких за рахунок платників податків забезпечується право на захист лише людини, яка порушила кримінально-правову заборону, а людина, якій такими діями заподіяно шкоду, повинна за власний рахунок представляти себе у суді.

На нашу думку, така ситуація стала можливою у зв'язку зі вступом у дію КПК України, абсолютна більшість положень якого спрямована виключно на одну сторону правосуддя – на людину, яка вчинила злочин, тоді як потерпілого окремі представники Вищого спеціалізованого суду з розгляду кримінальних і цивільних справ відносять до сторони обвинувачення¹.

У КПК України 2012 року, у порівнянні із КПК України 1960 року, значно розширено сферу приватного обвинувачення, тобто категорію кримінальних проваджень, які розпочинаються тільки при наявності заяви потерпілого, та якому і належить самому доводити свою правоту у суді.

Так, у ч. 1 ст. 477 КПК України, серед всього іншого, передбачено, що кримінальним провадженням у формі приватного обвинувачення є провадження, яке може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого щодо злочинів, передбачених:

1) ч. 1 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження без обтяжуючих обставин), ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження), ч. 1

¹ Шаблистий В. В. Окремі критичні міркування про кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини в Україні / В. В. Шаблистий // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 189.

ст. 126 (умисне завдання удару, побоїв або вчинення інших насильницьких дій, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 129 (погроза вбивством без обтяжуючих обставин), ст. 132 (розголошення відомостей про проведення медичного огляду на виявлення зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби), ч. 1 ст. 133 (зараження венеричною хворобою без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 135 (залишення в небезпеці без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 136 (ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 139 (ненадання допомоги хворому медичним працівником без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 142 (незаконне проведення дослідів над людиною без обтяжуючих обставин), ст. 145 (незаконне розголошення лікарської таємниці), ч. 1 ст. статті 152 (згвалтування без обтяжуючих обставин), ст. 154 (примушування до вступу в статевий зв'язок) КК України;

2) ч. 2 ст. 122 (умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження за обтяжуючих обставин), ч. 2 ст. 126 (побої і мордування за обтяжуючих обставин, крім випадків, якщо такі дії вчинені групою осіб), ст. 128 (необережне тяжке або середньої тяжкості тілесне ушкодження), ч. 1 ст. 130 (свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби, що є небезпечною для життя людини), ч. 1 ст. 146 (незаконне позбавлення волі або викрадення людини без обтяжуючих обставин), ч. 2 ст. 152 (згвалтування, вчинене повторно або особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених статтями 153-155 КК України), ч. 1 ст. 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом), ч. 1 ст. 286 (порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, без обтяжуючих обставин), ч. 1 ст. 296 (хуліганство без обтяжуючих обставин) КК України – *якщо вони вчинені чоловіком (дружиною) потерпілого* (курсив наш – В.Ш.).

Про можливі наслідки цього рішення законодавця свідчать такі відомості. За даними ДСА України, у 2009 році до судів України надійшло 104336 справ про адміністративні правопорушення щодо вчинення насильства в сім'ї (за ст. 173² КУпАП). Правопорушники притягнуті до відповідальності у 93049 справах; у 2010 році кількість справ за ст. 173² КУпАП зросла до 110244, з них 96713 осіб притягнуто до адміністративної відповідальності.

Наведені статистичні дані характеризують непросту ситуацію із насильством у сім'ї в нашій країні. Більш того, суб'єктами цих правопо-

рушень є здебільшого чоловіки, які вчиняють насильство по відношенню до своїх дружин. У зв'язку із цим можна лише собі уявити те, що у випадку заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження жінці, вона буде змушена ще й самотійно подавати заяву про вчинення проти неї злочину та продовжувати спільно проживати з чоловіком. На наше суб'єктивне переконання, наведені положення КПК України свідчать про далеко нерівний доступ до юридичних засобів захисту, адже здебільшого жінка, яка звертається до правоохоронних органів через незмогу терпіти більше знущання від найріднішої людини, стикається із законодавчо встановленим бюрократичним бар'єром, після зустрічі з яким бажання звертатися за допомогою просто зникає. У кінцевому випадку про довіру пересічних громадян до ОВС як основного суб'єкта правозастосування можна лише вести мову як про стан, що потребує однозначного покращення.

Г.О. Христова з цього приводу зазначає, що значним недоліком системи протидії насильству сім'ї в Україні є недостатнє впровадження концепції правового забезпечення протидії насильства в сім'ї в кримінальне право України, одним з наслідків чого виступає відсутність у кримінальному судочинстві офіційної статистики щодо таких злочинів. У цілому існує чимало проблем у зв'язку із притягненням осіб до кримінальної відповідальності за вчинення насильства в сім'ї, що обумовлені як недосконалістю чинного законодавства та складності доведення винуватості осіб, які вчиняють насильство в сім'ї, так і недостатнім рівнем обізнаності самих суддів у причинах і наслідках такого насильства, характер відносин між потерпілими та обвинуваченими, розуміння ними значущості проблеми в цілому та практичних навичок її ідентифікації¹.

О.М. Джужа розглядає цю проблему у контексті запобігання сексуальному насильству². Висновки вченого можуть позитивно вплинути на стан насильства в сім'ї в Україні.

Вважаємо, що значне розширення приватної складової у КПК України є значною перепоною для громадян, які постраждали від вказаних вище злочинів. Проголошена теза ще більше актуалізується висновком С.В. Кудрявцева, до якого вчений дійшов ще 1991 року. Він, дослідивши конфлікт та насильницькі злочини, зазначає, що більшість зло-

¹ Судовий розгляд справ, пов'язаний з насильством в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: науково-практичний посібник / Євсюкова М. В., Христова Г. О., Шаповалова О. А. та ін. / за заг. ред. Шаповалової О. А., Павлиш С. О. – К. : ТОВ «Компанія «Ваіте»», 2011. – С. 5.

² Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія / О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2009. – 240 с.

чинів проти життя та здоров'я особи вчиняються за наявності попередніх зв'язків між винним та потерпілим¹.

Звичайно, така ситуація призведе до скорочення кількості звернень людей до правоохоронних органів, що матиме наслідком і зниження рівня насильницьких злочинів в Україні. Проте реальний стан насильницької злочинності характеризуватиметься достатньо високим рівнем латентності, який можна подолати тільки шляхом внесення змін і доповнень до відповідного законодавства.

Також слід пам'ятати, що не кожний злочин посягає безпосередньо на людину, він може заподіяти йому шкоду опосередковано, шляхом впливу на умови його життя та середовище існування. Вчиняючи злочин, винна особа безпосередньо посягає на охоронювані кримінальним законом конкретні сфери життєдіяльності людей, які й виступають як безпосередні об'єкти злочинів як реальних явищ дійсності².

Далі слід поглянути на реалії вітчизняного кримінально-правового творення, оскільки від цього напряму залежить кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини.

В.О. Навроцький з цього приводу зазначає, що аналіз законотворчої діяльності, вивчення директив керівних правоохоронних та судових інстанцій, ознайомлення з рішеннями в конкретних кримінальних справах дає підставу для невтішного висновку про те що, як законодавці, так і практики здебільшого не дослухаються до думки теоретиків. Причому йдеться не про окремі «екзотичні» наукові позиції, які ще мають визрівати і знаходити своє місце в системі наукових поглядів, а про рішення, які підтримує більшість науковців або які взагалі належать до загально-визнаних³.

Разом з тим не можна не враховувати точку зору О.І. Бойка стосовно того, що зростання обсягів суспільно небезпечної поведінки і незда-тність держави забезпечити ефективний захист своїх громадян від зло-

¹ Кудрявцев С. В. Конфликт и насильственные преступления / С. В. Кудрявцев. – М. : Наука, 1991. – С. 36.

² Емельянов В. П. Понятие объекта преступления в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7-11.; Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений / В. П. Емельянов // Право и политика. – 2003. – № 2. – С. 67-77.; Емельянов В. П. Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці : дискусійні питання / В. П. Емельянов // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 125-135.

³ Навроцький В. О. Чому законодавець та правоохоронна практика байдужі до рекомендацій кримінально-правової науки / В. О. Навроцький // Наука і правоохоронна. – 2008. – № 1. – С. 37-38.

чинів супроводжується цілою низкою негативних обставин: активною і безсистемною правотворчістю або непридатною спробою влади вирішувати всі соціальні проблеми директивним чином замість ставки на саморегуляцію, у результаті чого зростає неузгодженість численних законів¹.

Пропонуємо поглянути на порушену проблему з іншого боку. Спробуємо простежити ті обставини, що змушують вітчизняного законодавця приймати рішення про швидкі зміни та доповнення КК України, оскільки думки теоретиків здебільшого ігноруються.

Так, представники харківської школи кримінального права (Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого») наводять такі дані. За період з 01 вересня 2001 року до 01 вересня 2012 року загальна кількість змін і доповнень до КК України становить 396. З них в Загальну частину внесено 47 змін, в Особливу – 349 змін. Зміни та доповнення вносились: а) двічі у 62 статті КК України; б) тричі – у 26; чотири рази – у 6 статей КК України. КК України доповнено 52 новими статтями, 7 із яких уже виключено, а в 7 нових один раз вносились зміни. Загальна кількість виключених статей – 26, нових – 45. Звідси випливає, що щорічно зміни та доповнення вносяться до 36 статей КК України, при цьому щомісяця оновлюються три його норми. На день вступу в дію (01 вересня 2001 року) КК України містив 447 статей, 209 з яких, тобто 46,8%, на сьогодні вже змінювались чи доповнювались (причому, багато з них – неодноразово).

Вважаємо, що щомісячне оновлення трьох статей КК України наряд чи можна назвати науково обґрунтованим, практично необхідним або достатньо обговореним у відповідних фахових колах. Більш того, останніми роками спостерігається інша невтішна тенденція – однією із підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь стає людська трагедія, яка виступає чи не головним каталізатором прийняття поспішних, а іноді довгоочікуваних рішень.

З цього приводу Н.А. Орловська зазначає, що сьогодні існує підвищена увага до кримінально-правової складової правової сфери. Це знаходить свій прояв у тому, що саме кримінальний закон (незважаючи на те, що в систему правового регулювання запобігання злочинності включено значну кількість нормативних актів) традиційно сприймається як засіб не тільки боротьби з кримінальною активністю, але і рішення

¹ Бойко А. И. Системная среда уголовного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. И. Бойко. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 2008. – С. 1.

самого широкого кола соціальних завдань¹. Злочинність поєднує найнебезпечніші прояви девіантності, що вимагають досить суворої реакції. Це обумовлює необхідність чіткої та недвозначної фіксації заборони конкретних видів і форм поведінки, а також установа меж інтенсивності та суворості впливу. Тому кримінологічна система оформлюється позитивно-правовими засобами².

Після горезвісних трагічних подій 2009 року в одному із ігрових закладів м. Дніпропетровськ, коли внаслідок пожежі постраждало багато людей, у тому числі із летальними наслідками, керівництво країни одразу приймає рішення про спочатку тимчасову, а потім безповоротну заборону грального бізнесу. Це рішення виразилося у ЗУ «Про заборону грального бізнесу»³ та введенні нової статті до Розділу VII Особливої частини КК України 203-2 «Зайняття гральним бізнесом», до якої вже внесено певні зміни.

Ні для кого не є секретом, що з часів незалежності в Україні кількість приватних охоронних структур тільки збільшується, тоді як їх діяльність весь цей час залишалася за межами правового поля. Так було до того, як невставлена особа (згодом стало відомо про можливого підозрюваного) в м. Київ у торгово-розважальному центрі «Караван» холоднокрівно вбила трьох охоронців із вогнепальної зброї. Як виявилось, ця подія стала остаточним поштовхом до прийняття ЗУ «Про охоронну діяльність», у преамбулі якого зазначено: «Цей закон визначає організаційно-правові принципи здійснення господарської діяльності у сфері надання послуг з охорони власності та громадян»⁴. У світлі цих подій одразу ухвалено в першому читанні законопроект щодо обігу зброї – пропонується озброїти всіх охочих віком від 21 року. Стає очевидним, що «збройні» зміни до КК України можуть стати неминучими.

Декілька років тому в невеличкому селі на Хмельниччині згоріло заживо двоє дітей – хлопчик трьох і дівчинка п'яти років. Пожежники приїхали через 40 хвилин після виклику, проте рятувати вже було ніко-

¹ Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа: монография / Н. А. Орловская. – О. : Юрид. л-ра, 2010. – С. 231-235.

² Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : монография / Н. А. Орловская. – О. : Юрид. літ-ра, 2011. – С. 261-262.

³ Про заборону грального бізнесу : Закон України від 15.05.2009 року № 1334-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 536. – З наступними змінами і доповненнями.

⁴ Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI // Відомості Верховної Ради України від 11.01.2013 — 2013 р. – № 2. – С. 40. – Ст. 8. – З наступними змінами і доповненнями.

го. Як виявилось, місцева громада вже тривалий час протестувала проти закриття через фінансову недоцільність місцевої пожежної бригади, оскільки найближча знаходилась аж за 30 км від села. Одразу ж після трагедії знайшлися кошти, місцева пожежна бригада функціонує і донині, а загибель дітей вважають нещасним випадком, але аж ніяк не наслідком економії засобів місцевого бюджету.

Ми навели два загальновідомих та один фактично невідомий випадки, наслідки яких є незворотними та не відновлюваними. Можемо лише з певним ступенем ймовірності припустити, скільки таких стається щодня у нашій країні.

На нашу думку, наведені факти змушують замислитись над таким.

Невже ігрова залежність до 2009 року не розбивала сім'ї, долі, забирала людські життя? Невже до випадку із «караванським стрільцем» приватна охорона власності і людей здійснювала свою діяльність незаконно, фактично беззахисно? Невже у ХХІ столітті для вітчизняного законодавця лише людська трагедія, яка завдяки ЗМІ стає відомою та викликає небачений суспільний резонанс, є найдієвішою підставою для вирішення проблем, що накопичувалися роками?

Поставлені риторичні питання свідчать лише про те, що у наш час людське горе стає повноправною підставою криміналізації суспільно небезпечних діянь, яка може поставити під загрозу юридичну безпеку людини, адже кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини поставлене у пряму залежність від її порушення¹.

Більше того, на думку В.Я. Тація, В.І. Борисова та В.І. Тютюгіна, поява цілої низки законопроектів диктується не стільки нагальною потребою приведення законодавства про кримінальну відповідальність у відповідність із вимогами швидко змінюваних умов життєдіяльності сучасного суспільства та держави, скільки бажанням відгукнутися, відреагувати на кожну більш-менш «голосну» подію чи справу шляхом створення нової норми КК України. Складається враження, що переважну більшість тих складних життєвих ситуацій, що виникають у зв'язку із нестабільною соціально-економічною обстановкою в країні, законодавець намагається вирішити найпростішим і водночас навряд чи найефективнішим шляхом – за допомогою заходів кримінально-правової реп-

¹ Шаблистий В. В. Людська трагедія як підстава криміналізації суспільно небезпечних діянь / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 02 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 198.

ресії. Однак зовсім нещодавно суспільство вже проходило цим шляхом, який, як відомо, довів повну свою неспроможність¹.

Між тим є вчені, які до цих пір продовжують відстоювати точку зору щодо виняткової ролі кримінального закону у запобіганні злочинам. Так, П.А. Воробей пропонує поряд із повним (а не обмеженим, як це маємо у ст. 36 КК України) правом на необхідну оборону встановити норму, згідно з якою злочинець визнавався б поза законом. Ця норма може мати таку редакцію: «Життя і здоров'я особи, яка вчинила особливо тяжкий злочин, передбачений статтями цього Кодексу, від початку вчинення злочину до його закінчення законом про кримінальну відповідальність не охороняється». До таких злочинів слід було б віднести умисне вбивство, розбій, бандитизм, захоплення заручників, викрадення людини та малолітньої дитини, згвалтування малолітньої чи малолітнього, диверсія. Це може стати початком дійсної боротьби зі злочинністю². Мабуть, коментарі тут зайві.

У зв'язку із наведеним вище слід повністю погодитися із О.О. Пащенко стосовно того, що складність розробки законодавства про кримінальну відповідальність полягає у тому, щоб знайти правильний, науковий перехід від загальних соціальних процесів до формування конкретних норм закону про кримінальну відповідальність та його інститутів³.

Враховуючи той факт, що безпека людини – передумова всіх прав і свобод людини і громадянина та гарантія виконання обов'язків, слід активізувати діяльність органів державної влади й органів місцевого самоврядування щодо забезпечення такого її виду як юридична, оскільки повноцінний розвиток людини можливий тільки у правовій державі, законодавча влада якої виконує свої функції із врахуванням системного підходу та своєчасності реагування на швидкоплинний розвиток сучасного суспільства.

Думається, що дуже часто можновладці намагаються створити ілюзію безпечного суспільства у безпечній державі. За слушним заува-

¹ Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // *Право України*. – 2010. – № 9. – С. 7-8.

² Воробей П. А. Дія закону про кримінальну відповідальність і караність злочину / П. А. Воробей // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ* : зб. наук. праць. – 2011. – № 2 (54). – С. 178.

³ Пащенко О. О. Вирішення проблем соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність у радянській науці другої половини 80-х рр. XX ст. / О. О. Пащенко // *Питання боротьби зі злочинністю* : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2011. – Вип. 23. – С. 55.

женням В.О. Навроцького, перед кожними виборами влада декларує бажання змінити життя прийняттям нових нормативно-правових актів різного рівня, тоді як про дотримання чинних навіть не згадують. Реальний захист прав громадян від суспільно небезпечних посягань треба шукати не стільки у сфері поліпшення якості законів, а тим більше у нарощуванні їх кількості, скільки у сфері правозастосування¹.

Слід визнати, що це є загальноєвропейською тенденцією. Підтвердженням цьому є праця німецького вченого П.-А. Альбрехта, присвячена нерозривному зв'язку безпеки людини із принципами кримінального права. Вчений зазначає, що задля повернення виборця слід зіграти роль безпечної держави... З проголошенням свободи вибори більше не виграються. На шляху до перемоги на виборах допомагають тільки обіцянки створити безпечну державу. Безпека – це модне словечко для його використання у політичній дискусії².

З цього приводу М.І. Панов та В.П. Тихий зазначають, що з метою збереження безпеки людей держава не має права звертатися до засобів, які загрожують їх свободі. Рівень безпеки людини повинен бути щонайменше таким, щоб у суспільстві була створена атмосфера миру та спокою, щоб кожний був впевнений у тому, що його правам і свободам, життю та здоров'ю, честі і гідності, свободі та власності не загрожує небезпека, що він надійно захищений державою і суспільством³.

Не можна не погодитися із Ю.В. Бауліним стосовно того, що формулювання ознак нового складу злочину, так само як і виключення певного діяння з числа злочинних, повинно бути співвідносним з дотриманням вимог ст. 24 Конституції України. Це забезпечується, зокрема, такою вимогою рівності перед законом, як стандарти «якості закону», а також наслідків його застосування. На практиці це означає, що ознаки складу злочину, встановлювані в законі законодавцем, повинні бути ясними, точними та несуперечливими, а повноваження правозастосувача,

¹ Навроцький В. О. Про гасло невідворотності кримінальної відповідальності та його реалізацію в сучасній Україні / В. О. Навроцький // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 229.

² Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Х. : Право, 2012. – С. 15, 30.

³ Тихий В. Право людини на безпеку (конституційно-правовий вимір) / В. Тихий, М. Панов // Вісник Конституційного Суду України. – № 6. – 2000. – С. 61.

у тому числі суду, – розумними та достатніми (не надмірними) для реалізації своїх повноважень¹.

Отже, підстави та принципи криміналізації суспільно небезпечних діянь є вічними та непорушними. Вони можуть лише частко змінюватись, враховуючи соціально-історичний мінливий характер визначення поняття злочину.

Більш того, В.Я. Тацій зазначає, що не треба безоглядно поспішати із внесенням тих чи інших змін та доповнень до кримінального законодавства, адже це нерідко негативно відбивається на якості останнього, породжує труднощі в опануванні його приписів і практичному їх застосуванні. Тільки виважене та розумне, засноване на аналізі реальних потреб суспільства сполучення стабільності і динамічності норм закону про кримінальну відповідальність здатне забезпечити високу якість та ефективність його приписів². Тільки тоді кримінальний закон може відповідати законності, коли він достатньо обговорювався і приймався парламентом³.

Сучасні реалії прийняття нових нормативно-правових актів при відсутності бажання дотримуватися та виконувати положення чинних свідчать про достатність підстави стверджувати про кризу юридичної безпеки людини. Як наслідок, над найвищими соціальними цінностями в Україні – над життям людини, здоров'ям, честю, гідністю, недоторканістю, свободою – може нависнути небезпека через неналежний стан її безпеки⁴.

При цьому одне з основних завдань державно-правового забезпечення безпеки громадян полягає в тому, щоб визначити та юридично закріпити систему і пріоритети життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, а також джерела їх загроз, розподілити сфери від-

¹ Баулін Ю. В. Вимоги принципу верховенства права при криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь / Ю. В. Баулін // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозиуму, 21-22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 16-17.

² Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства як запорука його якості та ефективності / В. Я. Тацій // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 13.

³ Альбрехт Петер-Алексис. Вказана праця. – С. 50.

⁴ Шаблистий В. В. Реалії українського кримінально-правового творення / В. В. Шаблистий // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1029-1033 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svvkpt.pdf>.

повідальності державних органів з протидії різним видам загроз, встановити механізм контролю за їх діяльністю, проаналізувати стан та напрями вдосконалення правової захищеності життєво важливих інтересів. Ці питання повинні вирішуватися комплексно на основі єдиного нормативно-правового акта, яким міг би стати новий спеціально розроблений закон «Про безпеку громадян та інших осіб, які перебувають на території держави». Цей закон міг би стати розвитком загального принципу безпеки, який необхідно сформулювати і закріпити в Конституції.

Впровадження в соціальний, правовий і науковий обіг категорії юридичної безпеки людини дозволить вирішити завдання, актуальні для стабілізації сучасного суспільства. Серед основних з них виділяють такі:

1) організація і правове регулювання соціальної профілактики загроз загальної та юридичної безпеки людини;

2) перегляд кримінального законодавства в плані декриміналізації діянь, що не представляють загрози для життєво важливих інтересів людини, суспільства та держави, що дозволить зосередити зусилля суспільства на протидії найбільш небезпечним загрозам;

3) забезпечення надійного захисту осіб, які беруть участь у юридичній діяльності, та осіб, які звертаються за юридичним захистом¹.

Наведені наукові погляди А.А. Тер-Акопова та А.А. Толкаченка свідчать про комплексний характер забезпечення юридичної безпеки людини, у процесі якого особливу роль повинен відігравати кримінальний закон.

Саме кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини в Україні в цілому є задовільним, проте процесуальні засоби її реалізації потребують однозначних змін.

Наступний розгляд питань кримінально-правового забезпечення безпеки людини має продемонструвати дійсні пріоритети життєво важливих інтересів людини та відповідні їм напрями удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність.

3.2.7. Історичної безпеки людини

Конституція України у ст. 11 проголосила, що держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин

¹ Тер-Акопов А. А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации / А. А. Тер-Акопов, А. А. Толкаченко // Право и безопасность. – № 1-2 (18-19). – Июнь 2006. – С. 29.

України; у ст. 132 – територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості і соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій.

Наведені положення Основного Закону свідчать про те, що історична свідомість українців та історичні особливості нашої великої країни посідають чільне місце у системі правового регулювання різних сфер суспільної діяльності. Історія свідчить про багатовікову територіальну розрізненість України, що не могло відобразитися на різних підходах (іноді діаметрально протилежних, аж до антагоністичних) до її розуміння та сприйняття кожним із нас. Враховуючи аполітичність справжніх наукових досліджень, ми умисно не будемо більше акцентувати увагу саме на цій складовій історії України. Пропонуємо подивитися на ці речі дещо з незвичних позицій.

В.О. Навроцький вказує на те, що переважна більшість опублікованих робіт з кримінального права написано з позитивістських позицій, вони полягають, в основному, в коментуванні чинного законодавства і безмежних пропозиціях відносно змін, доповнень, уточнень тих чи інших статей КК України. Одночасно майже не аналізуються концептуальні кримінально-правові положення, продовжуються схоластичні спори. При вирішенні окремих аспектів, що стосуються злочинності і караності, дослідники постійно наштовхуються на невирішені загальні питання¹.

Вважаємо, що одним з них є питання кримінально-правового забезпечення історичної безпеки людини, визначення поняття якої та дослідження генези недовіри людей до всієї системи кримінальної юстиції є досить непростим завданням.

Не применшуючи ролі будь-яких галузей права для нормального функціонування всіх суспільних утворень, слід зазначити, що головною метою їх існування та застосування є вирішення спорів. Якісно іншим є головне завдання наук кримінально-правової спеціалізації – встановлення істини.

У контексті історичної безпеки людини встановлення істини у кримінальній справі буквально означає повне, об'єктивне та всебічне встановлення всіх обставин, які мали місце у минулому. Більш того, по-

¹ Навроцький В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцький // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 21.

дібне дослідження не передбачає будь-яких пропозицій щодо змін чи доповнень як до чинного КК України, так і до інших нормативно-правових актів.

Як слушно зазначає А.А. Тер-Акопов, будь-яка наука може успішно розвиватися за умови глибокого засвоєння нею своєї теоретичної спадщини, критичного осмислення і творчого застосування накопиченого досвіду, у нашому випадку – протидії злочинності. При цьому історична безпека – явище таке ж важливе, як і інші види безпеки людини¹.

Враховуючи важливість порушеної проблеми, пропонуємо визначити поняття історичної безпеки людини.

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «безпека» тлумачить як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує². Це ж джерело прикметник «історичний» пропонує розуміти у кількох значеннях:

1) який існував у дійсності, відповідає реальній дійсності; невигаданий;

2) важливий для історії, який увійшов в історію; знаменний;

3) який висвітлює, відображає події з історії; в основу змісту якого покладено факти, події з історії;

4) який підходить до явищ із погляду їх виникнення та розвитку; який розглядає явища у зв'язку з конкретними умовами їх існування на різних етапах розвитку; який відображає, вивчає що-небудь у його послідовному розвитку³.

На підставі викладеного історичну безпеку людини можна визначити як стан пізнання явищ із погляду їх виникнення та розвитку, що існували в дійсності, якому ніхто і ніщо не загрожує.

Отже, слідчий, прокурор чи суддя в межах одного чи декількох кримінальних проваджень на різних його стадіях вносять свій вклад у забезпечення історичної безпеки людини – встановлюють ту подію, яка мала місце у минулому. У випадку підтвердження факту вчинення злочину винувату особу притягують до кримінальної відповідальності, яку В.К. Гришук пропонує більш точно називати кримінально-правовою та розуміє її як вид юридичної відповідальності, що становить собою реалізовану необхідність свідомого і добровільного використання людиною свого права, виконання обов'язку, дотримання заборони, що міс-

¹ Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов – М. : Норма, 2005. – С. 231-233.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 43.

³ Там само, с. 547.

тяться у кримінально-правових нормах, а у випадку їх порушення – необхідність перетерпіння порушником цих норм примусових заходів правового впливу, передбачених ними і застосовуваних компетентними органами держави у встановлених процесуальним і виконавчим законодавством формах¹.

Що стосується впевненості уповноваженої посадової особи державного органу у точності події, що мала місце у минулому, слід пам'ятати про презумпцію невинуватості, яка включає серед інших і правило про тлумачення сумнівів щодо доведеності вини особи у вчиненні злочину. Дане правило є невід'ємною його частиною, воно полягає у тому, що такі сумніви тлумачаться на користь обвинуваченої особи. Категорії «сумнів» і «впевненість» характеризують відношення людини до наявності чи відсутності певної обставини².

В.Т. Нор вважає, що, сумнів у наявності чи відсутності певної обставини, що підлягає встановленню (доказуванню), стимулює не пасивність перелічених органів, а радше їх активність у його нейтралізації за допомогою процесуальних дій. При цьому, звичайно ж, йдеться про сумнів обґрунтований, «розумний», а не надуманий, чи нав'язаний якимись фантазіями³.

Незворотні процеси реформування всієї системи кримінальної юстиції України насамперед пов'язані зі вступом у силу 19 листопада 2012 року нового КПК України, вимагають від всіх судових, правоохоронних та правозахисних органів якісного переосмислення своєї діяльності. Особливо це стосується слідчих, які для провадження розслідування повинні будуть прикладати максимум зусиль (нейтралізація сумнівів у наявності події злочину та винуватості конкретної людини у його вчиненні). По суті, слідча діяльність повинна стати однією з основних гарантій забезпечення безпеки всіх осіб, втягнутих в орбіту кримінального процесу. Але чи може слідчий, який буде постійно знаходитися у стані страху, у стані небезпеки, на належному рівні виконувати свої професійні обов'язки?

¹ Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – С. 652.

² Нор В. Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини / В. Т. Нор // Часопис національного університету «Острозька академія». – Серія «Право». – 2011. – № 1 (3) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/Choasp/2011_1/11nvtzpl.pdf.

³ Там само, с. 24.

Причини постановки цього питання можемо знайти у ст. 381-1 КК України, у якій встановлено відповідальність слідчого за систематичне невиконання письмових вказівок прокурора по розслідуванню кримінальної справи. На ще «невисохлі чорнила» нової статті посипалася критика від вчених та практиків щодо необхідності її негайної декриміналізації.

Так, О.І. Зінченко вважає, що на прикладі цієї законодавчої новели знову наочно видно, як некоректне, непродумане, дилетантське втручання у матерію кримінального права має своїм наслідком прийняття норми, яка у кращому випадку залишиться «мертвою», а в гіршому – викличе істотні проблеми в її застосуванні¹.

М.І. Колос займає з цього питання ще більш категоричнішу позицію та зазначає, що:

– криміналізація бездіяльності слідчого, пов'язаної із систематичним умисним невиконанням письмових вказівок прокурора, є необґрунтованою і такою, що буде негативно впливати не лише на процесуальну діяльність слідчих у конкретних кримінальних провадженнях, а й на можливість формування якісного корпусу слідчих ОВС і служби безпеки органами, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, і державного бюро розслідувань;

– стаття 381-1 КК України, у редакції ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям КПК України» від 13 квітня 2012 року № 4652-VI підлягає декриміналізації².

У контексті розглядуваного питання є доцільним наведення точки зору В.І. Осадчого. Вчений, навпаки, вважає, що потреба в існуванні кримінально-правового захисту працівників правоохоронних органів об'єктивно впливає із суті правоохоронної діяльності, що повною мірою відповідає міжнародним стандартам та зумовлюється низкою чинників. Правоохоронна діяльність становить самостійний об'єкт кримінально-правового захисту, що характеризується суттєвими недоліками³.

¹ Зінченко І. О. До питання щодо співвідношення понять «систематичність» і «повторність» злочинів / О. І. Зінченко // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 133.

² Колос М. І. Бездіяльність слідчого: підстави і проблеми сучасної криміналізації / М. І. Колос // Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтєвського (м. Одеса, 02 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 111.

³ Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – С. 288-289.

Маючи недосконалу правову основу захисту судової та правоохоронної діяльності, навряд чи можна визнати соціально обумовленим чи навіть просто доцільним встановлювати непотрібні важелі кримінально-правового впливу на слідчого.

Наведене відображає лише один бік кримінально-правового забезпечення історичної безпеки людини – діяльність уповноважених суб'єктів на пізнання явищ із погляду їх виникнення та розвитку, що існували в дійсності, та яким ніхто і ніщо не загрожує.

Що стосується пізнання взаємодії з суб'єктом злочину – потерпілим (у випадку його наявності), то тут потрібно звернути увагу на те, що навіть найрозвиненіші та перевірені часом системи правосуддя іноді дають збій.

Так, влітку 2012 р. світовій громадськості став відомий такий випадок. Американець Андре Девіс відсидів у в'язниці 32 роки, будучи визнаний винним у зґвалтуванні і вбивстві трирічної дівчинки. Всі ці роки він знав, що невинен, але довести цього не міг. У 1980 році, коли його засудив суд присяжних, зробити аналіз ДНК було неможливо. І лише у 2004 році Девіс подав прохання про перевірку виявленої на місці злочину сперми. Два поспіль негативних результати аналізів переконали суд у невинуватості Девіса. Його тут же звільнили з місця позбавлення волі. На момент арешту Девісу було 19 років. У в'язниці суворого режиму в штаті Іллінойс він провів більшу частину життя. Відзначимо, що американця визнали винним на підставі непрямих доказів і показань приятеля¹.

Ще більш шокуючим є наступне.

Безпрецедентний крок федеральної влади щодо перегляду старих кримінальних справ виявив не менше 27 смертних вироків, заснованих на помилкових рішеннях судових експертів ФБР. Зокрема, деякі з них пов'язані з неточними лабораторними даними. Поки точно не відомо, чи всі випадки дійсно були помилковими, перегляд цих справ продовжиться. Влада запросила результати лабораторних досліджень та інші докази, на яких ґрунтувалися судові рішення. Настільки серйозна перевірка може стати черговим аргументом у дебатах про смертну кару. Багато супро-

¹ Американець ошибочно отсидел в тюрьме 32 года [Електронний ресурс] // Режим доступу : http://tengrinews.kz/strange_news/amerikanets-oshibochno-otsidel-v-tyurme-32-goda-217141/.

тивників вищої міри покарання давно пророкують, що вбивство невинного поставить питання про мораторій ребром. Однак якщо ДНК-тести все ж доведуть, що всі 27 вироків були винесені справедливо, це зіграє на руку прихильникам вищої міри покарання, оскільки доведе, що система працює. Проте представники ФБР заявили, що мають намір виявити проблеми навіть у тих випадках, коли підсудний вже був страчений. Лабораторія ФБР досліджувала понад 21 тис. випадків, з них в цілому 120 визнані потенційно проблемними. Перевірки проводяться спільно з департаментом юстиції разом з консультантами Innocence Project та Національної асоціації кримінальних адвокатів. Торік американське видання повідомляло про подібний випадок. З'ясувалося, що погано налагоджена система дослідження волосся могла «вказувати» на людей, які не здійснювали злочинів, причому у владі роками знали про цю проблему, але не вживали жодних заходів і не попереджали адвокатів. Ще з 1970-х років лабораторія ФБР у своїх звітах підкреслювала, що збіг не може бути використано як доказ, проте декілька агентів використовували результати експертиз у якості безперечних підтверджень причетності підсудних до злочинів. Це стосувалося не тільки зіставлення волосся, але і відбитків пальців та інших аналогічних експертиз¹.

Встановлюючи всі обставини, що входять у предмет доказування по конкретному кримінальному провадженню, слід з ювелірною точністю відноситися до їх процесуального закріплення.

Враховуючи той факт, що основним суб'єктом правозастосування в Україні є ОВС, то саме від рівня правосвідомості та правової культури кожного працівника міліції залежить впевненість пересічного громадянина у власній безпеці, у тому числі й в історичній (у контексті адміністративного чи кримінального провадження).

Саме на цих аспектах неодноразово наголошує керівництво нашої держави: «... правоохоронці забезпечують захист громадян від злочинців, охорону прав і свобод людей, їх безпеку та власність. І чим краще це робить міліція, тим вищим є її авторитет. Чим ефективніше працюють органи внутрішніх справ, тим більше довіри громадян до держави ...»².

¹ Власти США усомнились в законності 27 смертних казаней [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://telegrafist.org/2013/08/14/78676>.

² Одним із визначальних критеріїв у діяльності міліції повинна стати оцінка її роботи громадськістю [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/>.

Отже, історична безпека людини є не менш важливою, ніж інші її види. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення історичної безпеки людини в цілому є достатнім, проте його оцінка з боку громадськості потребує покращення, що нерозривно пов'язано із необхідністю підвищення іміджу міліцейської професії¹.

Впевненість людини у точному встановленні події, яка мала місце у минулому, напряду залежить від кожного із нас – всі ми хочемо знати правду, а тому будь-які реформи треба починати із себе. Доброчесність та здатність поступитися невеличкою частинкою власного егоїзму є першим кроком до розбудови правової держави зі справжнім громадянським суспільством.

3.2.8. Безпеки військової служби та воєнної безпеки людини

Вивчення історії свідчить про те, що протягом багатьох століть українці хотіли мирно і безпечно жити у власній державі, чому фактично завжди заважали іноземні збройні формування. Можливо тому воєнна безпека нашого народу є не менш важливою, ніж інші її види. Забезпечення воєнної безпеки просто немислиме без створення одного з основних атрибутів держави – власної армії.

Так, наприкінці 1991 року прийнято ЗУ «Про Збройні сили України», у Преамбулі якого зазначено, що Україна, враховуючи необхідність забезпечення власної воєнної безпеки та оборони, усвідомлюючи свою відповідальність у справі підтримання міжнародної стабільності, як суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава має Збройні сили України із необхідним рівнем їх бойової готовності та боєздатності².

Конституція України 1996 року у ст. 17 проголосила, що оборона України, захист її суверенітету, територіальної цілісності і недоторканості покладаються на Збройні сили України. Забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом. Збройні сили України та інші військові формування ніким не можуть бути використані для обмеження прав і свобод громадян або з метою повалення конституційного

¹ Шаблистий В. В. Історична безпека людини : вчора, сьогодні, завтра / В. В. Шаблистий // Право і суспільство : науковий журнал. – 2012. – № 6. – С. 148.

² Про Збройні сили України : Закон України від 06.12.1991 року № 1934-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108. – З наступними змінами і доповненнями.

ладу, усунення органів влади чи перешкоджання їх діяльності; У ст. 65 – захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є обов'язком громадян України.

Наведені положення свідчать про комплексний характер розглядуваних питань, оскільки забезпечення безпеки людини в тому числі залежить від протидії небезпечним злочинним проявам та удосконалення механізму реалізації та захисту прав і свобод людини і громадянина. Ось чому слід розглянути окремі питання правового забезпечення воєнної безпеки людини та кримінально-правового забезпечення безпеки військової служби.

У вказаних нормативно-правових актах ведеться мова про воєнну безпеку держави, що на перших роках незалежності можна вважати виправданим. Разом з тим невід'ємною ознакою будь-якої держави є народ, який складається із людей як біосоціальних істот. Вважаємо, що у ХХІ столітті необхідно всерйоз задуматися над безпекою саме людини, особливо зосередившись на такому її виді, як воєнна. Особливо це стосується крайніх та найдієвіших засобів її забезпечення, якими є норми КК України (на що нами вже неодноразово наголошувалося).

З 01 січня 2013 року Україна вперше головує в ОБСЄ. Головування в ОБСЄ триває один рік, а головою є міністр закордонних справ головує країни. Серед ключових пріоритетів головування України в ОБСЄ у 2013 році було врегулювання тривалих конфліктів, зміцнення заходів довіри і безпеки на просторі ОБСЄ, використання потенціалу Організації в забезпеченні енергетичної безпеки, сприяння економічному розвитку, у тому числі розбудові нових торговельних і транспортних коридорів. Україна здійснювала такі заходи:

- ініціювала діалог у рамках ОБСЄ щодо нових засад майбутнього режиму контролю над звичайними збройними силами в Європі;
- приділяла увагу консолідації зусиль ОБСЄ у протидії тероризму, торгівлі людьми і наркотичними засобами, кіберзлочинності, організованих транснаціональних злочинності;
- приділяла увагу питанням захисту фундаментальних прав і свобод людини на просторі ОБСЄ;
- приділяла увагу залученню громадянського суспільства для досягнення цілей Організації¹.

Головування в ОБСЄ – нагода для України зробити свій, багато в чому унікальний внесок у зміцнення безпеки. Головування в ОБСЄ є

¹ Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :http://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_з_безпеки_і_співробітництва_в_Європі.

одним із найбільш відповідальних і почесних завдань України в новітній історії її дипломатії. Слід розглядати ОБСЄ як оптимальний інструмент для розв'язання заморожених конфліктів та зміцнення взаємної довіри¹. На цьому наголошено під час традиційної зустрічі з керівниками дипломатичних представництв іноземних держав і міжнародних організацій, акредитованих в Україні.

Між тим анексія АР Крим та її тимчасова окупація, розв'язання та відкрита підтримка страшного кровопролиття на Сході України з боку нашого колишнього дружнього сусіда засвідчили про недосконалість діяльності ОБСЄ, про фактичну її неспроможність серйозно впливати на мирне врегулювання військового конфлікту. Ось чому проблема забезпечення безпеки військової служби та воєнної безпеки людини є сьогодні надактуальним завданням для представників науки.

Ведучи мову про воєнну безпеку людини, слід визначитися із її поняттям. При цьому слід звернути увагу на різний зміст понять «безпека військової служби» – стан військової служби, який забезпечує захищеність військовослужбовців, місцевого населення і навколишнього середовища від загроз, що виникають при здійсненні діяльності збройними силами, та «воєнна безпека» – захищеність національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності і недоторканності держави від посягань із застосуванням воєнної сили².

Безпека військової служби тепер напряму залежить від ходу реформування системи кримінальної юстиції України, адже ст. 216 КПК України 2012 року однозначно свідчить про те, що всі військові злочини розслідують слідчі ОВС, чим раніше займались слідчі військової прокуратури. На нашу думку, лише час покаже, наскільки несення строкової та за контрактом військової служби стане безпечнішим у зв'язку із такими нововведеннями.

Життя вносить свої корективи навіть у науку – враховуючи до цих пір продовжувану АТО, безпека військової служби залежить тепер від усього українського народу, його об'єктивного та природного прагнення жити у процвітаючій країні з армією, яка реально в змозі його захистити.

¹ Головування України в ОБСЄ – нагода зробити внесок у зміцнення безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/prezident_golovuvannya_ukraiini_v_obse___nagoda_zrobit_i_vnesok_u_zmitsnennya_bezpeki_1779247.

² Безпека військової служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпека_військової_служби.

Враховуючи взаємообумовленість безпеки військової служби та воєнної безпеки, їх слід розглядати у комплексі. Це пояснюється тим, що кримінально-правове забезпечення безпеки військової служби у своїй більшості закріплене у Розділі XIX Особливої частини КК України «Злочини проти вставленого порядку несення військової служби (військові злочини)», тоді як кримінально-правове забезпечення воєнної безпеки людини не настільки залежне від кримінального закону.

Певним підтвердженням цьому є твердження В.О. Бодаєського та С.Ф. Денисова про те, що починаючи з видання у 1529 році Литовських статутів, правові норми, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів проти військової служби, існували у кримінальному законодавстві України всіх історичних періодів. Їх розвиток тісно пов'язаний із побудовою збройних сил, становленням кримінального законодавства та соціально-політичною ситуацією в країні. Отже, поява в КК України 2001 року розглядуваних норм є не випадковим, а історично зумовленим підсумком їх генези¹.

Спільним знаменником для обох розглядуваних понять є стан захищеності національних інтересів, тобто інтересів українського народу. У ст. 1 ЗУ «Про основи національної безпеки» під національними інтересами розуміються «життєво важливі матеріальні, інтелектуальні й духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела державної влади в Україні ...»².

А.А. Тер-Акопов більш точно характеризує життєво важливі інтереси людини та відносить до них вітальні, фізичні, психологічні, генетичні, репродуктивні, інтелектуальні та духовні, які у своїй сукупності є складовими її повноцінної життєдіяльності³. Вказані сім елементів вчений відносить до складових повноцінної життєдіяльності людини: вітальний представляє фізіологічну сторону життя людини; фізичний вказує на систематичне здоров'я і свободу фізичного пересування; психічний – відповідає за нормальне психічне здоров'я; інтелектуальний дозволяє здійснювати пізнавальну діяльність; генетичний передає здорову спад-

¹ Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2012. – С. 594.

² Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 року № 964-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. – З наступними змінами і доповненнями.

³ Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: теоретические основы социально-правовой концепции / А. А. Тер-Акопов, Междунар. независимый экол.-политолог. ун-т (МНЭПУ). – М. : Изд-во МНЭПУ, 1998. – С. 168.

ковість; репродуктивний – здатність до відтворення потомства; духовний – сукупність властивостей і якостей людини, що визначають стратегію його існування як соціального організму¹.

Великий тлумачний словник сучасної української мови термін «безпека» тлумачить як стан, коли кому-, чому-небудь ніхто, ніщо не загрожує².

Враховуємо та повністю підтримуємо позицію В.К. Грищука стосовно того, що у будь-якій площині дослідження центральною фігурою, основним суб'єктом відповідальності є людина, оскільки без неї не може існувати жоден інший суб'єкт суспільних відносин, котрий являє собою не що інше як прояв самоорганізації людини (людей) в умовах цивілізованого суспільства³, пропонуємо таке визначення поняття воєнної безпеки людини. Це стан захищеності її життєво важливих інтересів від посягань із застосуванням різних форм та методів ведення війни⁴.

Що стосується безпеки військової служби, то ми підтримуємо визначення А.А. Тер-Акопова – це такий стан і організація повсякденної життєдіяльності з'єднань та військових частин, службової діяльності військовослужбовців, при якому забезпечується надійна захищеність життя і здоров'я військовослужбовців, осіб цивільного персоналу і місцевого населення від впливу небезпечних факторів військової служби та військової діяльності⁵.

Стає очевидним, що воєнна безпека людини є загальним поняттям по відношенню до безпеки військової служби, а тому є її частиною. При цьому безпека людини є всеохоплюючою категорією, яку слід досліджувати у різних сферах. Однією з них є воєнна безпека, кримінально-правове забезпечення якої останнім часом зазнало суттєвих змін, які, у свою чергу, є поступальним рухом на шляху реформування системи кримінальної юстиції України.

¹ Нравственность и право : сборник избранных научных статей профессора А. А. Тер-Акопова (1940-2003) // Российский военно-правовой сборник. – 2005. – № 6. – С. 10.

² Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – С. 43.

³ Гришук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Гришук. – Хмельницький : Хмельн. ун.т упр-я та права, 2012. – С. 11.

⁴ Шаблистий В. В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2013. – № 2 (66). – С. 403.

⁵ Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов. – М. : Норма, 2005. – С. 236.

Головним здобутком всього українського народу була відсутність військових конфліктів всередині нашої країни, що свідчило про достатній рівень воєнної безпеки людини.

Кримінально-правове забезпечення безпеки військової служби потребує удосконалення, тому що військові злочини характеризуються значним ступенем латентності (приховування командуванням). Також погіршилася криміногенна обстановка у Збройних силах України¹. Це вимагає активізації наукових досліджень проблеми, оскільки звичайне введення словосполучення «злочини військовослужбовців» в одну із пошукових Інтернет систем одразу видало невтішні результати: «На Миколаївщині повісився військовослужбовець», «на Львівщині загинув солдат», «на Закарпатті застрелився військовослужбовець», «на Дніпропетровщині під час навчальних стрільб загинув лейтенант», «на Буковині на полігоні знайшли убитого солдата», «на Закарпатті застрелився 19-річний солдат», «командира столичного батальйону засудили до 3 років за побої», «у прокуратурі вважають самогубство найвірогіднішою версією загибелі солдата в Києві...»².

О.М. Сарнавський з цього приводу зазначає, що військові формування України, завдяки своєму функціонуванню, певною мірою вже встигли проявити себе як джерела підвищеної небезпеки. Зазвичай військові чиновники небагатослівні у коментуванні ситуацій, які вийшли у них з-під контролю. Втім низка фактів, пов'язаних зі спричиненням численних людських жертв та іншої значної шкоди, в силу їх масштабності та високого ступеня суспільної небезпечності, набули в українському суспільстві досить широкого розголосу. Деякі приклади з цього приводу: 1) 20 квітня 2000 р. ракета, випущена під час військових навчань, влучила в житловий будинок міста Бровари Київської області. Загинуло 3 особи, 5 осіб отримали тяжкі поранення; 2) 04 жовтня 2001 р. при здійсненні запусків ракет над Чорним морем одна із них влучила у пасажирський літак Ту-154, на борту якого перебували іноземні громадяни. Загинуло 66 пасажирів та 12 членів екіпажу; 3) 27 липня 2002 р. у місті Скнилів Львівської області під час показового польоту на землю впав літак-винищувач. Загинуло 77 осіб; 4) 06 травня 2004 р. поблизу села Новобогданівка Мелітопольського району від вибухів на артилерійських складах військової частини загинуло 5 осіб. У зону ураження

¹ Кримінальне право України (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 2. – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – С. 594.

² Злочини військовослужбовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tyzhden.ua/News/69021>.

потрапило 12 населених пунктів, з яких було евакуйовано близько 7 тисяч осіб; 5) 27 серпня 2008 р. сталися вибухи на військовому арсеналі поблизу міста Лозова Харківської області. 48 житлових будинків, 14 будівель соціальної сфери в населених пунктах району отримали різні пошкодження. Евакуйовано із міста 4 тис. 500 осіб, із сіл району та військового містечка – 2 тис. осіб. Звичайно, що за цими вражаючими фактами криються причини, які пов'язані не лише з непрофесіоналізмом керівників оборонного відомства, недисциплінованістю і халатністю військових чиновників та інших військовослужбовців. Глибинні корені слід шукати і в економічній, соціальній, оборонній та інших сферах діяльності держави. Лише за умови комплексного усунення детермінантів можна буде розраховувати на безпечне для людини у певній мірі (однак не абсолютно безпечне) функціонування військових формувань та ефективно при цьому виконання ними оборонних функцій¹.

Подібна ситуація із кримінально-правовим забезпеченням безпеки військової служби та воєнної безпеки людини була характерна фактично до кінця 2013 року. Кожен свідомий громадянин чітко усвідомлював, що політика останніх декількох років (2010-2013) була спрямована на фактичне унеможливлення захисту України її армією. Певним віддзеркаленням таких подій у державі є і практика застосування статей з Розділу XIX Особливої частини КК України «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини)», до кінця 2013 року здебільшого представлена кримінальними провадженнями (справами) про «звичні» для мирного часу небезпечні злочинні прояви – нестатутні відносини з тяжкими наслідками, зловживання службовим становищем, різні форми розкрадання військового майна та ін. Станом на грудень 2014 року нами опрацьовано 962 копії обвинувальних вироків з ЄДРСР (усі наявні на вказаний час). Результати такі.

Близько 700 з них датуються 2003 – кінцем 2013 року та стосуються в основному вказаних фактів.

Так, Гайсинський районний суд Вінницької області у 2011 році розглянув кримінальну справу про те, що К., у період з 20 лютого 2003 р. по 31 серпня 2005 р. та з 31 серпня 2006 р. по листопад 2010 р., з корисливих мотивів та з метою особистого збагачення, умисно шляхом шахрайства та введення в оману керівного складу військових частин А3769, А0705, А0707, з використанням

¹ Сарнавський О. М. Безпека людини як додатковий безпосередній об'єкт військових злочинів / О. М. Сарнавський // Вісник академії адвокатури України. – Число 2 (27). – № 2013. – С. 79.

військового квитка, обліково-послужної картки до військового квитка та послужного списку особової справи, у яких містилися завідомо неправдиві відомості про нібито присвоєння йому військового звання «сержант», яке насправді йому відповідно до встановленого законом порядку присвоєно не було, заволодів грошовими коштами військових частин А3769, А0705, А0707 загалом на суму 1095 грн. 06 коп., які впродовж досудового слідства повністю їм відшкодував¹.

Подібні судові рішення були характерними для «мирної країни». З січня 2014 року більше 250 обвинувальних вироків, винесених судами України, стосуються актуальних питань про збереження територіальної цілісності та суверенітету держави. Так, усіх видів ухилення від військової служби (у тому числі дезертирство) виявлено 154, майже по ста з них винесено рішення до кінця 2013 року, тоді як за неповний 2014 рік судами вже винесено більше п'ятдесяти обвинувальних вироків, що вступили в дію. По кожному із наведеної кількості кримінальних проваджень суди затверджували угоду про визнання винуватості та застосовували ст. 75 КК України, тобто жодного реального позбавлення волі не має. Можливо, це є правильним кроком, оскільки тут більшу роль відіграє попереджувальна та виховна функція кримінального закону, а не захисна чи інші.

Так, у червні 2014 року Бердичівський міськрайонний суд Житомирської області затвердив угоду про визнання винуватості С. у тому, що він, будучи військовослужбовцем за призовом під час мобілізації на особливий період військової частини – польова пошта В3231, яка дислокується у м. Бердичеві Житомирської області, в порушення ст.ст.17, 65 Конституції України, ст.ст.1, 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», положень Військової присяги, ст.ст.11, 16, 127, 128 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України та ст.ст.1, 4 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України, 29 березня 2014 року, близько 16 год. 00 хв., діючи з прямим умислом та з метою ухилитися від військової служби, знаючи про те, що він повинен проходити військову службу за призовом під час мобілізації на особливий період, незаконно припинив виконувати свій конституційний обов'язок по захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, – самовільно без поважних причин залишив військову

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13984138>.

частину – польова пошта В3231 та в подальшому проводив час на власний розсуд, не маючи наміру повернутись до військової частини¹.

Станом на грудень 2014 року є 364 кримінальні провадження, по яким військова прокуратура здійснює розслідування щодо військових, які вчинили правопорушення у зоні АТО. 62 з них вже направлені до суду, серед них наявні 9 кримінальних проваджень, де є заарештовані військові. Є випадки застосування зброї, випадки необережного поводження з нею, які призводили до смерті. Генеральну прокуратуру України також дуже сильно турбує питання дезертирства².

Між тим за «найболючішими статтями» КК України для сучасного стану воєнної безпеки людини – ст.ст. 430 «Добровільна здача в полон» та 432 «Мародерство» у ЄДРСР нами не виявлено жодної електронної копії будь-якого рішення суду, що свідчить про високу моральність та справжній бойовий дух українських воїнів, які мужньо захищають нашу країну від зовнішньої російської агресії в Донецькій та Луганській областях.

Нові реалії існування Української держави і зумовлюють розробку нових підходів до протидії терористичній загрозі, що останнім часом сколихнула окремі наші міста. Вони ґрунтовно описані визнаними вченими у цій галузі³.

Уповаючи на необхідність забезпечення державою всебічного розвитку кожної людини, слід пам'ятати про обов'язок нести відповідальність за свої вчинки. У нашому випадку слід вести мову про обов'язок кожного громадянина України захищати свою Вітчизну. Державі, зі свого боку, слід приділяти значну увагу безпеці військової служби та воєнній безпеці людини – ніколи держава не повинна ставити себе вище своїх громадян, відправляючи їх беззахисними боронити свою землю.

Захищеність кожного із нас від посягань із застосуванням воєнної сили напряду залежить від безпеки військової служби, яку повинен проходити кожен повнолітній громадянин України чоловічої статі. Можливо, у недалекому майбутньому воєнна безпека людини буде за-

¹ Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39468845>.

² В отношении военных возбуждено 364 уголовных производства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ultramir.net/politics/ukraine/1894-vozbuzhdeno-364-ugolovnyh-dela-v-otnoshenii-voennyh.html>.

³ Емельянов В. П. Уголовно-правовое противодействие терроризму: монография / В. П. Емельянов, М. Н. Иманлы, И. Н. Рыжов. – Х. : «Право», 2014. – 87 с.

лежати від безпеки військової служби за контрактом, проте вже зараз назріла необхідність залучення всіх можливостей громадянського суспільства для поліпшення стану захищеності людей в Україні від посягань із застосуванням всіх форм та методів ведення війни.

У свою чергу від представників науки кримінального права це вимагає обґрунтованих пропозицій по оновленню кримінального закону у частині криміналізації або декриміналізації відповідних діянь та розробки дієвих механізмів безпеки людини у всіх сферах.

Так, В.А. Мисливий слушно пропонує доповнити розглядуваний розділ статтею, якою передбачити відповідальність «за порушення правил пуску ракет, проведення всіх видів стрільби, вибухових робіт або вчинення інших дій зі зброєю, якщо вони спричинили потерпілому середньої тяжкості чи тяжкі тілесні ушкодження або інші тяжкі наслідки»¹.

В.П. Бодаєвський вважає за необхідне доповнити ст. 402 КК України приміткою, у якій пропонує визначити термін «бойова обстановка» для всіх статей розділу XIX КК України, котрі на нього посилаються, та передбачити критерії визначення початку та закінчення умов бойової обстановки; «бойова обстановка» – стан військових частин, підрозділів (кораблів, літаків) під час здійснення ними тактичних дій по виконанню бойових завдань в обмеженому районі протягом короткого часу².

Наведене однозначно свідчить про назрілу необхідність далеко не одного комплексного монографічного дослідження проблеми забезпечення військової служби та воєнної безпеки людини.

Сподіваємося, що порушена проблема з приводу відкритої військової агресії перестане існувати до виходу нашої праці друком, а, можливо, і ще раніше.

¹ Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона безпеки руху та експлуатації повітряного транспорту / В. А. Мисливий // Транспортне право в ХХІ столітті : [Матеріали ІІІ Міжнародної наукової конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 21 лютого 2013 р.] – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – С. 289-291.

² Бодаєвський В. П. «Воєнний стан», «бойова обстановка» та «час перебування на службі», як особливі обставини чинності кримінального закону щодо військових злочинів у часі / В. П. Бодаєвський // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 25 (64). – 2012. – № 2. – С. 185.

3.3. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини в міжнародному кримінальному праві та зарубіжному кримінальному законодавстві

50-та ювілейна Міжнародна конференція з питань політики безпеки, у ході якої також обговорено і ситуацію в Україні кінця 2013 – початку 2014 року, проходила в Мюнхені з 31 січня до 02 лютого 2014 року. Близько 400 високопосадовців та експертів, у тому числі 20 глав держав та урядів і 50 міністрів закордонних справ та оборони, обговорювали у Мюнхені актуальні проблеми світової політики. Головні теми конференції – близькосхідне врегулювання, конфлікт в Сирії, Іран, безпека в кіберпросторі, питання енергетичної політики та проблеми клімату. У дискусіях брали участь, зокрема, держсекретар США Джон Керрі, генеральний секретар НАТО Андерс Фог Расмуссен, президент Європейської ради Герман Ван Ромпей, глави МЗС ФРН та РФ Франк-Вальтер Штайнмайер, Сергій Лавров та інші. Відкривалася конференція промовою президента ФРН Йоахіма Гаука. За останні роки Мюнхенська конференція, заснована ще в 1962 році, вийшла на рівень одного з найбільш представницьких дискусійних «майданчиків» з обговорення актуальних безпекових проблем¹.

Особливістю цього міжнародного форуму та йому подібних полягає в тому, що безпекові проблеми обговорюються за схемою «безпека людини – безпека держави», або «безпека держави виключно заради безпеки людини». Тобто наведені аргументи в підрозділі 1.3 нашого дослідження знаходять своє підтвердження в діяльності сучасних міжнародних інституцій.

Саме тому слід охарактеризувати міжнародне кримінальне право та зарубіжне кримінальне законодавство в частині їх направленості на забезпечення безпеки людини. Особливої уваги тут заслуговуватимуть рішення ЄСПЛ як у справах проти України, так і інших держав, зважаючи на їх вплив на національне законодавство кожної країни.

Проводячи таку роботу, слід повністю погодися із С.Я. Лиховою стосовно того, що враховуючи інтеграційні процеси, які сьогодні надзвичайно активно протікають у Європі, процеси гармонізації правових систем європейських держав, що стосуються не лише тих держав, які вступили до ЄС, а і тих держав, що лише прагнуть цього, процес євро-

¹ В Мюнхене открывается международная конференция по безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/us/news/v_myunhene_otkryvaetsya_megdunarodnaya_konferentsiya_po_bezopasnosti_1599351.

пейської глобалізації, ми не можемо не звертатися до європейських норм і стандартів у галузі гарантій безпеки людини. Права та свободи людини мають реальну цінність лише тоді, коли існують реальні гарантії їх захисту і реалізації. Щоб права та свободи особи були реальними і дотримувалися в житті, необхідно не лише проголосити їх, але і забезпечити дійсними і дієвими гарантіями, тобто засобами захисту права від порушень, або, якщо право вже порушене, встановити засоби його відновлення і відшкодування заподіяної шкоди. У ЄС, як і в окремих державах, система гарантій прав і свобод людини, її безпечного існування включає в себе три основні складові:

- по-перше, інституційні гарантії, пов'язані із функціонуванням органів, діяльність яких спрямована на охорону і захист порушених прав;

- по-друге, процесуальні гарантії, які реалізуються при здійсненні правосуддя, передусім це стосується кримінального процесу;

- по-третє, матеріальні гарантії у вигляді норм матеріального права, які спрямовані на компенсацію збитків і іншої шкоди, яка спричинена порушенням права. Як відомо, найбільш суспільно небезпечні прояви посягання на безпеку людини шляхом порушення її прав і свобод, заподіяння суспільно небезпечних наслідків – матеріальної і моральної шкоди передбачені в кримінальному законодавстві. Саме кримінальне законодавство створене для того, щоб охороняти безпеку людини від найбільш суспільно небезпечних посягань. Вказані гарантії є загальними, тобто розповсюджуються, як правило, на всі права та свободи, у тому числі і на ті, які в міжнародних нормативних актах не набули статусу «основних» чи «основоположних». Поряд із загальними в юридичних нормах закріплені і спеціальні гарантії, які стосуються окремих прав і можуть носити найрізноманітніший характер (наприклад, заборона смертної кари як гарантія права на життя, заборона клонування людей як гарантія права на цілісність особи тощо)¹.

Досліджувати кримінально-правове забезпечення безпеки людини почнемо із зарубіжного кримінального законодавства. Одразу слід зазначити, що критеріями такої роботи стануть гарантії у вигляді норм матеріального права, які спрямовані на компенсацію збитків і іншої шкоди, яка спричинена порушенням права. Тобто будуть простежені

¹ Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав – учасниць Європейського Союзу : монографія / С. Я. Лихова. – К. : ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – С. 6-7. – (Наук. зб. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 18).

кримінальні закони на предмет здатності забезпечення такого стану захищеності найважливіших сфер існування людини, якому ніхто і ніщо не загрожує. Іншим не менш важливим критерієм стане кримінально-правове забезпечення тих найпоширеніших загроз безпеці людини, що розглядалися на початку дослідження.

Стосовно самих зарубіжних КК, то, безумовно, вивченню підлягатимуть закони пострадянського простору та європейських країн, США, а також всіх інших, виключно тих, позитивний досвід яких можна спробувати впровадити в Україні (всього близько 40 КК, які вдалося знайти в адекватному перекладі).

Разом з тим наведені раніше прорахунки вітчизняного законодавця стосовно повного копіювання міжнародного досвіду протидії корупції свідчать про актуальність вказівки М.І. Хавронюка на те, що перш як сліпо запозичувати ті чи інші положення кримінальних законів інших держав, необхідно добре подумати, стануть вони корисною частиною кримінально-правового механізму чи ціпком у його колесі¹.

Згодом М.І. Хавронюк висловлює ще більш категоричні твердження, які, безумовно, слід пам'ятати, досліджуючи зарубіжний та міжнародний досвід кримінально-правового забезпечення безпеки людини. Так, кримінальне право України з метою досягнення найвищої ефективності його норм повинно враховувати всі найкращі досягнення європейської і світової кримінально-правової думки та зарубіжного кримінального законодавства. Для цього важливо здійснювати компаративістські (порівняльні) дослідження і вміло розпоряджатися їх результатами в законотворчій діяльності, а також під час інтерпретації і застосування положень кримінального законодавства. ...Порівняльно-правові дослідження не повинні обмежуватися лише доктриною, судовою практикою і кримінальним законодавством зарубіжних держав. Необхідно комплексно досліджувати їх кримінально-правову політику в усій її багатоманітності².

Також погоджуємося повністю із В.О. Навроцьким стосовно того, що питання міжнародного кримінального права можуть і повинні аналізуватися українською наукою кримінального права лише в тій частині,

¹ Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 5 (161). – С. 113.

² Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

що стосується стану виконання Україною своїх зобов'язань за міжнародними договорами кримінально-правового характеру та можливостей безпосереднього застосування їх положень у судовій практиці України. Слід констатувати істотне зростання кількості публікацій, які стосуються кримінально-правового значення рішень Європейського суду з прав людини, – лише з 2006 р. їх винесено понад сто. Це є підтвердженням того, що відповідні питання привертають увагу українських криміналістів і визнаються ними такими, що належать до предмета української кримінально-правової науки. Що ж до кримінального права закордонних держав, то воно, по-перше, досліджується кримінально-правовою наукою «своїх» держав, по-друге, надто об'ємне, щоб українська кримінально-правова наука могла претендувати на те, щоб включати його до свого предмета. Напевно, мова може йти лише про те, що предметом української науки кримінального права виступають лише закономірності, які стосуються зарубіжного досвіду законотворення та правозастосування у сфері протидії злочинам, які можуть бути запозичені Україною. Мається на увазі як так званий позитивний досвід, який варто сприйняти, так і досвід негативний, який має застерігати українських юристів від рішень, що себе скомпрометували за кордоном¹.

У КК РФ², на відміну від КК України, перший розділ Особливої частини (Розділ VII «Злочини проти особи») починається главою 16 «Злочини проти життя та здоров'я», чим формально, не за змістом, відрізняється від Особливої частини КК України.

Формальний, а не реальний захист життя та здоров'я громадян РФ підтверджується безпрецедентною позицією російського законодавця – позбавлення волі призначається на строк *від двох місяців* (курсив наш – В.Ш.) до двадцяти років.

В.С. Комісаров з цього приводу зазначає, що справжнім ударом по КК РФ є прийняття Федерального Закону «Про внесення змін та доповнень до КК РФ» від 07 березня 2011 року № 26-ФЗ. Цей закон зачепив майже 200 статей КК, у тому числі принциповим є виключення з 68 статей Особливої частини нижніх меж санкцій у вигляді позбавлення волі. Тепер суди керуються положеннями Загальної частини, відповідно

¹ Навроцький В. О. Предмет, завдання та функції науки кримінального права / В. О. Навроцький // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 5-6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/1.pdf.

² Уголовный кодекс Российской Федерации : Закон № 63-ФЗ от 13.06.1996 // Собрание законодательства РФ. – 17.06.1996. – № 25. – Ст. 2954. – С последующими изменениями и дополнениями.

до яких мінімальний строк позбавлення волі складає 2 місяці. Для більшості статей така депеналізація (зниження рівня караності), очевидно, необхідна, проте вона зачепила 15 тяжких злочинів, які раніше каралися від 5 до 10 років, а тепер від 2 місяців до 10 років. Корупційна складова тут очевидна, як і те, що ні соціально, ні кримінологічно така пеналізація не виправдана¹.

Враховуючи викладене, дозволимо собі висловитися про недоцільність подальшого аналізу КК РФ, оскільки розбалансованість його Загальної та Особливої частин не дає змогу вести мову про надійні матеріальні гарантії кримінально-правового забезпечення безпеки людини, позитивність яких тим більше можна спробувати впровадити в КК України.

У КК Республіки Білорусь² безпека людини та людства офіційно проголошена пріоритетом кримінально-правової охорони, оскільки у ст. 2 зазначено, що КК Республіки Білорусь має завданням охорону миру і безпеки людства, людини, її прав і свобод, власності, прав юридичних осіб, природного середовища, суспільних і державних інтересів, конституційного ладу Республіки Білорусь, а також встановленого правопорядку від злочинних посягань. КК Республіки Білорусь сприяє попередженню злочинних посягань, вихованню громадян у дусі дотримання законодавства Республіки Білорусь.

Поряд із визнанням забезпечення безпеки людини головним завданням кримінального закону, привертає до себе увагу вказівка на завдання по виханню законослухняних громадян, яке було, є і буде актуальним для будь-якого суспільства. У свою чергу кримінально-правове забезпечення духовної безпеки громадян Республіки Білорусь законодавцем також віднесено до завдань кримінального закону, що заслуговує виключно позитивної оцінки. Більш того, принцип гуманізму кримінального закону та кримінальної відповідальності КК Республіки Білорусь полягає в тому, що він служить забезпеченню фізичної, психічної, матеріальної, екологічної та іншої безпеки людини (ч. 7 ст. 3).

Якщо вести мову про Особливу частину розглядуваного закону, то

¹ Комиссаров В. С. Тенденции развития российского уголовного законодательства: попытка системного анализа / В. С. Комиссаров // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 21.

² Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / Предисловие проф. Б. В. Волженкина, обзорная статья А. В. Баркова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.

одразу привертає увагу назва Розділу VII Особливої частини «Злочини проти людини» (курсив наш – *В.Ш.*). У главі 19 цього розділу «Злочини проти життя та здоров'я» передбачені достатні матеріальні гарантії для забезпечення життя та здоров'я людини, проте якісно виділяється ч. 2 ст. 147 «Заподіяння тяжкого тілесного ушкодження» по відношенню до ч. 2 ст. 121 КК України, оскільки білоруський законодавець ч. 2 ст. 147 свій КК сконструював відповідно до ч. 2 ст. 139 – кваліфіковані види вбивства, тоді як вітчизняний законодавець цю важливу обставину проігнорував – просто через кому в одному абзаці ч. 2 ст. 121 КК України перерахував кваліфіковані види тяжкого тілесного ушкодження. На нашу думку, ч. 2 ст. 121 КК України слід побудувати відповідно до ч. 2 ст. 115 КК України, враховуючи позитивний білоруський досвід та власні слідчу, прокурорську та судову практики.

Державна політика щодо забезпечення безпеки підростаючого покоління також заслуговує уваги. Так, навіть назва ст. 165 КК Республіки Білорусь «Неналежне виконання обов'язків щодо забезпечення безпеки життя і здоров'я дітей» свідчить про те, що безпека життя та здоров'я дітей надійно захищені від недбалості тих, хто зобов'язаний про них піклуватися.

Більш того, Глава 21 Особливої частини КК Республіки Білорусь «Злочини проти устрою сімейних відносин та інтересів неповнолітніх» налічує 10 складів злочинів, більшість з яких є також в КК України, проте вони є частиною інших об'єктів кримінально-правової охорони – волі, честі гідності особи, моральності тощо. Це призводить до того, що слідчому необхідно приділяти додаткові зусилля для того, щоби довести факт вчинення злочину саме проти інтересів дитини.

У ст. 317¹ КК Республіки Білорусь встановлено кримінальну відповідальність за керування транспортним засобом особою, яка перебуває в стані сп'яніння, передачу керування транспортним засобом такій особі або відмову від проходження перевірки (огляду), максимальне покарання за яке встановлено у виді арешту строком до шести місяців. Над запозиченням такого досвіду однозначно слід задуматися.

У КК Азербайджанської Республіки¹ безпека людини знаходить своє відображення у змісті принципу гуманізму (ст. 9.1). Особлива частина цього КК представлена в основному загальними положеннями країн пострадянського простору щодо забезпечення колективної та індивідуальної безпеки, проте знову якісно виділяється, по відношенню

¹ Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Под ред. И. М. Рагимова. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.

до ч. 2 ст. 121 КК України, ст. 126.2 – умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю, оскільки в ній відображені кваліфіковані види цього злочину по відношенню до кваліфікованих видів умисних вбивств.

Знову ж таки Глава 22 Особливої частини КК Азербайджанської Республіки «Злочини проти неповнолітніх та сімейних відносин» налічує 6 складів злочинів, що спеціально об'єднані спільним та безспірним родовим об'єктом.

КК Республіки Вірменія¹ багато в чому схожий на вже розглянуті кримінальні закони. Знову слід вказати на дзеркальне відображення ч. 2 ст. 104 КК Республіки Вірменія «Вбивство» та ч. 2 ст. 112 «Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю», у яких містяться кваліфіковані види цих злочинів. Також привертає увагу наявність окремої Глави 20 «Злочини проти сім'ї та інтересів дитини» із десятьма складами злочинів, серед яких якісно виділяється ст. 168, яку слід навести повністю: торгівля дітьми – карається позбавленням волі на строк від трьох до семи років.

Як би це не звучало, проте у цьому плані ст. 149 КК України «Торгівля людьми або інша незаконна угода щодо передачі людини» виглядає не зовсім правильно, оскільки вірменський законодавець у 2003 році дуже лаконічно та безумовно правильно сформулював свою позицію: дитина потребує посиленої кримінально-правової охорони, а тому будь-які дії, що охоплюються поняттям торгівлі, є тяжким злочином. Саме спеціальна, а не загальна норма про торгівлю людьми (ч. 2 ст. 149 КК України – ті самі дії, вчиненні щодо неповнолітнього), має стримувати недоброчесних людей від будь-яких посягань на інтереси дитини.

У КК Грузії² в основному передбачено відповідальність за порушення різних правил безпеки життя та здоров'я та безпеки людства. Стосовно безпеки життя та здоров'я, то знову доводиться констатувати практично факт наявності ідентичних кваліфікованих складів ст. 109 «Умисне вбивство при обтяжуючих обставинах» та ч. 2 ст. 117 «Умисне заподіяння умисної шкоди здоров'ю».

Глава XXIV Особливої частини КК Грузії «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» налічує п'ять складів злочинів, серед яких знову слід виділити ст. 172 «Торгівля неповнолітніми» – стаття складається з чотирьох частин, а межа санкцій коливається від злочину невеликої тяжкості (до двох років обмеження волі) до особливо тяжкого злочину (до

¹ Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>.

² Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Бигвава, вступ статья В. И. Михайлова, обзор. статья О. Гамкрелидзе. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.

п'ятнадцяти років позбавлення волі). Така диференціація покарання за торгівлю дітьми свідчить про реальну захищеність підростаючого покоління навіть від найменших зазіхань на їхнє право бути людиною, оскільки в цивілізованому ХХІ столітті, ері інформаційного суспільства, людина просто немислима в якості об'єкта правовідносин, вона може бути тільки їх суб'єктом.

КК Республіки Казахстан¹ характеризується здебільшого виділенням окремих кримінально-правових засобів по забезпеченню державної та громадської безпеки. Стосовно безпеки життя та здоров'я окремої людини, то слід вказати на десять складів злочину щодо злочинів проти сім'ї та неповнолітніх (Глава 2 Особливої частини), серед яких слід виділити ст. 133 «Торгівля неповнолітніми» та ст. 139 «Неналежне виконання обов'язків по забезпеченню безпеки життя та здоров'я дітей».

Також ч. 2 ст. 96 «Вбивство» та ч. 2 ст. 103 «Умисне заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю» КК Республіки Казахстан є майже тотожними з одночасним виділенням кваліфікованих видів цих злочинів.

КК Киргизької Республіки² в цілому схожий на розглянуті вище кваліфіковані види умисних вбивств (ч. 3 ст. 97), які майже повністю кореспондуються із кваліфікованими та особливо кваліфікованими видами умисного заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ч.ч. 2, 3, 4 ст. 104); Глава 20 Особливої частини «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» нараховує 11 складів злочинів, серед яких є також і ст. 159 «Торгівля дітьми».

При цьому розглядуваний кримінальний закон містить також достатньо нетипову норму, яка одночасно охороняє і безпеку життя, і психічне здоров'я людини. Мова йде про ст. 103 «Схиляння до самогубства», яка передбачає відповідальність за збудження у іншої особи рішучості вчинити самогубство шляхом домовленості, обману чи іншим шляхом, якщо особа покінчила життя самогубством або спробувала його вчинити. Ст. 102 КК Киргизької Республіки «Доведення до самогубства» є аналогом ст. 120 КК України, проте у них обох відсутня диференціація кримінальної відповідальності в залежності від того, чи покінчила людини життя самогубством, чи ні. У зв'язку із наведеними невтішними даними по самогубствам в Україні (у підрозділі про кримінально-правове забезпечення психологічної безпеки людини) доводиться

¹ Уголовный кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 1 января 2000 г.). Алматы : Юрист, 2000. – 141 с.

² Уголовный кодекс Кыргызской Республики. – Бишкек : Раритет Инфо, 1998. – 184 с.

констатувати той факт, що спроба запровадження подібного досвіду киргизького законодавця в КК України можливо позитивно вплине на стан захищеності тих людей, які є емоційно нестійкими та найчастіше піддаються негативному впливові з боку оточуючих. На нашу думку, у ст. 120 КК України слід передбачити таку особливо кваліфікуючу ознаку в новій ч. 4, як ті самі діяння, що спричинили смерть потерпілого або інші тяжкі наслідки.

КК Республіки Молдова¹ в певному сенсі якісно вирізняється серед кримінальних законів країн пострадянського простору, оскільки його головними цілями є захист людини, її прав, свобод і власності від злочинів (ч. ст. 2). Головний зміст принципу гуманізму (як принципу застосування КК Республіки Молдова) полягає в тому, що метою загального правового регулювання є передусім захист людини як найвищої цінності суспільства, її прав і свобод.

Такі імперативні формулювання загальних засад КК Республіки Молдова однозначно настановлюють на категоричний висновок про те, що й Особлива частина має відповідати проголошеним постулатам. Підтвердженням цьому є таке.

Враховуючи численні ДТП в Україні із летальними наслідками (статистичні дані наведено у підрозділі 1.3), ст. 286 КК України «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту» по відношенню до ст. 264 КК Республіки Молдова «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особою, яка керує транспортним засобом» виглядає такою, що потребує удосконалення. Це пояснюється віднесенням особливо кваліфікованого виду цього злочину до особливо тяжких злочинів та встановленням кримінальної відповідальності за заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або смерті у стані сп'яніння знову ж таки як особливо кваліфікованого виду цього злочину (ч. 3 і ч. 4 ст. 264).

Вважаємо за доцільне нагадати, що ст. 130 КУпАП передбачає тільки адміністративну відповідальність за керування транспортним засобом у нетверезому стані та лише з грудня 2013 року. За такі поширені та небезпечні діяння накладають стягнення у вигляді штрафу від 3400 грн. до 5950 грн. або адміністративний арешт на строк від семи до десяти днів із позбавленням права керування транспортним засобом чи без такого.

¹ Уголовный кодекс Республики Молдова : Мониторул Официал ал Р. Молдова № 72-74/195 от 14.04.2009, Мониторул Официал ал Р. Молдова ; 128-129/1012 от 13.09.2002 : К. : «Lavilat-Info» SRL, 2009. – 144 с.

На нашу думку, подібні дії мають бути навіть не кримінальним проступком, а злочином. Це пояснюється позитивним зарубіжним досвідом та тим, що для недобросовісного водія вартісного транспортного засобу зовсім не є проблемою сплатити мізерний для нього штраф. Що ж стосується свободи, якої можуть позбавити на значний строк – це благо важко виміряти в грошовому еквіваленті. Принаймні штраф як вид адміністративного стягнення, покарання за вчинений злочин та застава як захід забезпечення кримінального провадження повинні бути співвідносними з матеріальним становищем правопорушника.

Прикладом такої кратності може бути застава у 125 млн. євро для одного з колишніх українських високопосадовців, призначений судом м. Відень у рамках розслідування цілої низки його економічних злочинів за відповідним поданням ФБР США¹.

Повертаючись до КК Республіки Молдова, слід вказати на повну співвідносність кваліфікованих (ч. 2 ст. 146) та особливо кваліфікованих видів умисних вбивств із кваліфікованими (ч. 2 ст. 151) та особливо кваліфікованими (ч. 3 ст. 151) видами умисного заподіяння тяжкого тілесного ушкодження або іншої тяжкої шкоди здоров'ю.

Наведені положення свідчать про вирішення молдавським законодавцем дискусії серед вчених країн пострадянського простору щодо використання в КК словосполучень «тілесне ушкодження» чи «шкода здоров'ю» на користь захисту здоров'я людини, оскільки в першу чергу вказано на тілесне ушкодження, але з обов'язковим врахуванням іншої тяжкої шкоди здоров'ю. Тобто дискусія вирішена шляхом поєднання самих її складових у єдине ціле.

У підручнику з російського кримінального права з цього приводу зазначено, що у спеціальній літературі давно дискутувалося питання про поняття «тілесні ушкодження» і «шкода здоров'ю». Одні вчені включали з поняття існуючого тоді в законі терміну «тілесні ушкодження» нанесення ударів, побої, мордування; інші вважали, що до тілесних ушкоджень не можна відносити не тільки удари, побої й інші насильницькі дії, а й дії, що порушують цілісність тканин, пов'язані з крововиливом (наприклад, подряпини, прокуси), якщо вони не викликають загального розладу здоров'я людини; треті визнавали нанесення ударів, побоїв та інших насильницьких дій такими, що спричиняють шкоду здоров'ю, проте не відносили ці дії до тілесних ушкоджень, оскільки

¹ Фірташ не зміг назбирати 125 мільйонів застави. Він проситься назад до України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/18/7019431/>.

заподіяну ними шкоду не може бути визначено судовим експертом. Зміна термінології з «тілесних ушкоджень» за КК 1960 на «шкоду здоров'ю» в КК РФ 1996 року не поставила крапку в суперечці про поняття та зміст поняття «шкода здоров'ю»¹.

Вважаємо такою «крапкою» рішення молдавського законодавця, який врахував практично всі прогресивні надбання кримінально-правової доктрини у власному КК – від законодавчого закріплення понять складу злочину та кримінальної відповідальності до понять кваліфікації злочинів та її видів з невеличким розділом щодо роз'яснення окремих наскрізних понять.

Не може не привернути на себе увагу нетипова ст. 160 КК Республіки Молдова «Незаконне здійснення хірургічної стерилізації» (для жінок – повне або часткове позбавлення репродуктивної функції при збереженні сексуальної активності; для чоловіків – повне та не відновлюване позбавлення репродуктивної функції при збереженні сексуальної активності).

Таке кримінально-правове забезпечення репродуктивної безпеки людини при бажанні пацієнтів здійснити достатньо радикальну, проте поширену в ЄС контрацепцію, можна тільки схвально підтримати. Звідси виходить, що в Республіці Молдова подібні діяння мають відносну поширеність, а тому незаконне їх вчинення може суттєво вплинути на демографічну ситуацію в країні.

Враховуючи викладене, наша пропозиція по встановленню кримінальної відповідальності медичного персоналу працівників пологових будинків виглядає ще більш переконливою.

Глава VII Особливої частини КК Республіки Молдова «Злочини проти сім'ї та неповнолітніх» нараховує десять складів злочинів, серед яких є і ст. 206 «Торгівля дітьми», санкції якої відносять цей злочин до тяжких та особливо тяжких.

КК Таджикистану² одразу ж спрямовує наші твердження про недостатність кримінально-правового забезпечення безпеки людини через законодавче розуміння принципу гуманізму кримінального права виключно як покращення становища особи, яка вчинила злочин або суспільно небезпечне діяння (ч. 1 та ч. 2 ст. 9).

Також викликає здивування та повністю підтверджується те, що

¹ Курс уголовного права. Том 3. Особенная часть / Под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – С. 131.

² Уголовный кодекс Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/tad/2.rtf>.

сучасна наука лише засуджує об'єктивне ставлення у вину, розуміючи його виключно як відповідальність за відсутності вини. Так, у ч. 3 ст. 7 «Принцип особистої відповідальності та винуватості» КК Таджикистану зазначено, що об'єктивне ставлення у вину, тобто кримінальна відповідальність за невинне заподіяння шкоди, не допускається. Аргументи про помилковість такого рішення законодавця нами вже наведено раніше. Більш того, недостатньо обґрунтованим необхідно визнавати законодавче закріплення суперечливих розробок будь-якої науки.

Проте КК Таджикистану не є винятком із загальної позитивної тенденції країн пострадянського простору щодо фактичного дублювання кваліфікованих та особливо кваліфікованих видів умисних вбивств (ч. 2 ст. 104 та ч.ч. 2, 3 ст. 110). Сюди ж слід віднести і Главу 20 Особливої частини «Злочини проти неповнолітніх» із відповідними 14-ма складами злочинів, серед яких також є ст. 167 «Торгівля неповнолітніми», що складається із трьох частин, навіть перша з яких є тяжким злочином (максимальне покарання до восьми років позбавлення волі).

КК Республіки Туркменістан¹ також характеризується спотвореним та однобоким розумінням принципу гуманізму виключно відносно чись до особи, яка вчинила злочин або суспільно небезпечне діяння, що містить ознаки злочину (ч. 7 ст. 3).

Не є винятком КК Республіки Туркменістан із вже досліджених кримінальних законів щодо співрозмірного закріплення кваліфікованих видів умисних вбивств (ч. 2 ст. 101) та умисного заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ч.ч. 2, 3 ст. 107).

Певним переважанням Глави 20 Особливої частини КК Республіки Туркменістан є поєднання в ньому злочинів проти неповнолітніх, сім'ї та моральності.

Також у контексті кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини привертає увагу ст. 106 «Схиляння або доведення до самогубства», яка в ч. 1 передбачає відповідальність за схиляння до самогубства, а в ч. 2 – за доведення. КК Киргизької Республіки у цьому плані є діаметрально протилежним, адже самостійна стаття про схиляння передбачає смерть потерпілого, а доведення до самогубства – ні. У зв'язку з цим потребує свого вирішення питання про те, чи охоплюється загальним складом доведення до самогубства (ст. 120 КК України) смерть потерпілого.

¹ Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/turk/2.rtf>.

Ю.В. Баулін вважає, що з об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 120 КК України, характеризується:

1) діянням у формі: а) жорстокого поводження з особою; б) шантажу; в) примусу до протиправних дій; г) систематичного приниження людської гідності потерпілого;

2) наслідками у вигляді доведення особи до:

а) самогубства; б) замаху на самогубство;

3) причинним зв'язком між вказаними діянням і наслідками¹.

Звідси виходить, законодавець у поняття «самогубство» включає або смерть потерпілого, або спробу позбавити себе життя. Якщо ж, наприклад, внаслідок систематичного приниження людської гідності потерпілого останній позбавлений можливості вести звичний спосіб життя, тобто фактично відчувати себе в безпеці і, як наслідок, не може користуватися своїми правами, то такі дії не є навіть правопорушенням, оскільки, за слушним твердженням Ю.В. Бауліна, ст. 120 КК України може бути застосована лише за умови, що жорстоке поводження з особою, шантаж, примус до протиправних дій, систематичне приниження людської гідності мало наслідком самогубство (позбавлення себе життя або замах на самогубство, тобто спроба позбавити себе життя)².

Отже, ст. 120 КК України, потребує свого перегляду з метою встановлення кримінальної відповідальності за схилення до самогубства, яке порушило особисту безпеку потерпілого, проте не призвело до реального самогубства чи замаху на нього³.

Про правильність та необхідність подібної пропозиції свідчить той факт, що у результаті зовнішнього вираження інформації залякувального характеру в її адресата виникають негативні емоції у вигляді страху – зароджується невпевненість у завтрашньому дні, тобто порушується особиста безпека людини. Сама ж особиста безпека є психіч-

¹ Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – С. 53.

² Там само.

³ Шаблистий В. В. Стаття 120 Кримінального кодексу України потребує удосконалення / В. В. Шаблистий // Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Том І. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 179.

ним станом особи, за якого їй ніхто не загрожує¹.

Більш того, С.В. Бородин ще у 2003 році запропонував включити в КК РФ нову норму такого змісту: «Схиляння до самогубства шляхом умовлянь, погроз, обману, наданням засобів чи іншим шляхом, якщо особа покінчила життя самогубством чи вчинила замах на нього, – карається позбавленням волі до трьох років». При цьому, самостійний склад доведення до самогубства, на його думку, не повинен передбачати смерті потерпілого².

КК Республіки Узбекистан³ характеризується позитивним для кримінальних законів розглядуваної групи встановленням кримінальної відповідальності за кваліфіковані та особливо кваліфіковані види умисних вбивств (ч. 2 ст. 97) та умисних заподіянь тяжкого тілесного ушкодження (ч.ч. 2, 3 ст. 104).

Що стосується Глави 5 Особливої частини КК Республіки Узбекистан «Злочини проти сім'ї, молоді та моральності», то позитивним є лише виділення злочинів проти дітей в одному розділі, проте у ньому також є і злочини проти статевої недоторканості неповнолітніх та деякі інші, що не дає можливості вести про досвід узбецького законодавця щодо кримінально-правового забезпечення прав і свобод підростаючого покоління як такий, що потребує вивчення та можливого запозичення.

КК Латвійської Республіки⁴ у Розділі XIX Особливої частини «Злочинні діяння у народному господарстві» містить дуже актуальну ст. 203 «Недотримання вимог безпеки товарів і послуг», оскільки у диспозиції цієї статті йдеться про недотримання вимог безпеки товарів або платних послуг, встановлених нормативними актами, нормативно-технічними документами, договорами або нормативами, затвердженими уповноваженими державними установами, що заподіяло істотну шкоду здоров'ю споживача, його майну або природному середовищу.

Мабуть, не знайдеться жодної людини, яка б заявила, що її не хвилює безпека передусім продуктів харчування чи побутових приладів, які щоденно використовуються. Небезпека порушення встановле-

¹ Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Шаблистий ; Дніпропетроп. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2010. – С. 11.

² Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – С. 306-307.

³ Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001 г.). – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 338 с.

⁴ Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.

них стандартів при їх виготовленні чи виробництві очевидна та є такою, що не потребує свого обґрунтування. Також, на жаль, їх поширеність постійно тиражується у ЗМІ, а тому слід всерйоз задуматися над переглядом Розділу VII Особливої частини КК України «Злочини у сфері господарської діяльності», у якому на сьогоднішній день не передбачено небезпечного діяння, яке в цілому відповідає основним підставам та принципам криміналізації суспільно небезпечних діянь.

Знову ж таки ст. 117 «Умисне вбивство з обтяжуючими обставинами» та ст. 118 КК Латвійської Республіки «Умисне вбивство з особливо обтяжуючими обставинами» повністю співвідносяться із ч. 2 та ч. 3 ст. 125 КК Латвійської Республіки «Умисне тяжке тілесне ушкодження» та ч. 2 ст. 126 «Умисне тілесне ушкодження середньої тяжкості».

Також слід вказати на наявність Глави XVII «Злочинні діяння проти сім'ї та неповнолітніх» із відповідними сімома складами злочинів.

Глава XXXIX КК Литовської Республіки¹ «Злочини та кримінальні проступки проти безпеки транспортного руху», серед всього іншого, містить ст. 281 «Порушення правил дорожнього руху чи експлуатації транспортних засобів», яка складається із дев'яти частин (шість статей та три примітки). Керування транспортним засобом у стані сп'яніння без наслідків віднесено до кримінального проступку, з відповідними наслідками – до тяжких та особливо тяжких злочинів.

Вбивство з обтяжуючими обставинами (ч. 2 ст. 129 КК Литовської Республіки) повністю співвідноситься із заподіянням тяжкої шкоди здоров'ю з обтяжуючими обставинами (ч. 2 ст. 135 КК Литовської Республіки).

На особливу уваги заслуговує ст. 133 КК Литовської Республіки «Схиляння чи доведення до самогубства», оскільки литовський законодавець чітко розмежував поняття «схиляння» та «доведення» і тим самим законодавчо встановив заборону на посягання на особисту безпеку людей – схиляння є фактично підготовкою до доведення до самогубства.

Також слід вказати на наявність окремої Глави XXIII Особливої частини КК Литовської Республіки «Злочини та кримінальні проступки проти дитини та сім'ї» із відповідними сімома складами злочинів, серед яких виділяється ст. 157 «Купівля чи продаж дитини».

Отже, порівняння положень КК України із відповідними положеннями КК країн пострадянського простору щодо наявності матеріальних гарантій забезпечення безпеки людини свідчить про їх значну

¹ Уголовный кодекс Литовской Республики / Под ред. В. Павилониса. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 304 с.

схожість. При цьому знайдено той позитивний досвід кримінально-правового забезпечення безпеки людини, який можна і треба спробувати запровадити в Україні. В першу чергу це стосується життя та здоров'я людини, а також однієї з найпоширеніших загроз безпеці людини – ДТП із тяжкими наслідками.

Наступною групою досліджуваних кримінальних законів стануть країни-члени ЄС та інші країни материкової Європи, що не входять до його складу. Проводити таку роботу будемо з оглядкою на аксіоматичне твердження С.Я. Лихової стосовно того, що законодавство європейських країн важко порівнювати із законодавством вітчизняним і законодавством інших постсоціалістичних країн хоча б тому, що більшості з них діють ще й інші нормативні кодифіковані і не кодифіковані акти, у яких встановлена кримінальна відповідальність за злочини, проступки та правопорушення¹.

КК Республіки Австрія² містить значну кількість статей, що направлені насамперед на забезпечення колективної безпеки. Безпека життя та здоров'я людини знаходяться на достатньо високому рівні забезпечення. Про це свідчить той факт, що Розділ I Особливої частини КК Республіки Австрія «Злочинні діяння проти життя та здоров'я» містить статтю 78, у якій встановлено відповідальність саме за схилення до самогубства. У цьому ж розділі нетипово для КК України диференційовано відповідальність за різні види посягання на життя та здоров'я людини.

Привертає увагу наявність Розділу II Особливої частини КК Республіки Австрія «Переривання вагітності», у якому лише три склади злочинів, проте з їх змісту випливає, що за переривання вагітності відповідає не тільки той, хто здійснив відповідну операцію, а й вагітна жінка, яка погодилася на це.

У ч. 1 статті 97 КК Республіки Австрія «Некараність переривання вагітності» вказано, що якщо переривання вагітності проводиться протягом перших трьох місяців лікарем після проведення відповідної лікарської консультації, то таке діяння не підлягає покаранню. В інших чотирьох частинах цієї статті вказані й інші випадки некараного переривання вагітності.

Фактично відповідальність за проведення абортів наступає тільки

¹ Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав – учасниць Європейського Союзу : монографія / С. Я. Лихова. – К. : ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – С. 90. – (Наук. зб. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 18).

² Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. и предисл. к.ю.н. А. В. Серебренниковой. – М. : Зерцало. – 2001. – 144 с.

тоді, коли його проводять не лікарі, або лікарі просто за бажанням вагітної жінки без відповідних консультацій. Безумовно, такий досвід є позитивним, оскільки заборона абортів під загрозою покарання змушує зайвий раз задуматися і лікарям, і майбутнім батькам про відповідальність насамперед перед своєю совістю.

Також слід вказати на наявність у якості самостійного об'єкта кримінально-правової охорони шлюбу та сім'ї Розділу IX Особливої частини КК Республіки Австрія із відповідними дев'ятьма складами злочинів, серед яких на увагу заслуговує стаття 194, виключена 1 березня 1997 року, – порушення подружньої вірності. Можливо, викликає лише подив та усмішку наявність такої кримінально-правової заборони в Австрії до 1997 року, проте саме це свідчить про бажання держави підкреслити важливість сім'ї у формуванні первинних осередків австрійського суспільства.

Справжня турбота про всіх без винятку громадян проявляється в Розділі 4 Особливої частини КК Республіки Австрія «Злочинні діяння проти честі», у якому крім образи та клевети як пересічного громадянина, так і представника влади якісно виділяється стаття 113 «Докір у вчиненні злочинного діяння, за яке винуватий вже був засуджений». Диспозиція цієї статті така: хто докоряє іншій людині так, що це сприймається третьою особою, у вчиненні злочинного діяння, за яке особа вже відбула покарання, чи була умовно звільнена від покарання, чи умовно-достроково звільнена від відбування покарання, чи виконання покарання поки відстрочено, повинен понести за це відповідальність. Саме в цьому проявляється людяність розглядуваного кримінального закону: людина, яка порушила кримінально-правову заборону, після відбуття покарання має реальну можливість стати повноправним членом суспільства.

КК Королівства Бельгії¹, враховуючи його прийняття у 1867 році, у першу чергу містить достатню кількість складів злочинів проти внутрішньої та зовнішньої безпеки держави.

Розділ VIII КК Королівства Бельгії «Про злочини і проступки проти людини» передбачає відповідальність за різні види вбивства та посягання на здоров'я, що є свідченням достатності матеріальних гарантій права на життя. Глава III цього розділу «Посягання на неповнолітніх, недієздатних та на сім'ю» містить декілька складів злочинів, які в КК України містяться практично у всіх розділах Особливої частини.

¹ Уголовный кодекс Бельгии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/belg/2.doc>.

КК Республіки Болгарія¹ передбачає достатню велику кількість злочинів проти колективної безпеки людини – це передусім злочини проти державної та громадської безпеки, необережного порушення різних правил безпеки.

Безпека життя та здоров'я людини знаходиться на достатньо високому рівні кримінально-правового забезпечення, що є трохи схожим на кримінальні закони країн пострадянського простору. Так, кваліфіковані та особливо кваліфіковані види умисних вбивств (ст. 116 КК Республіки Болгарія) співвідносяться із такими ж видами умисного тяжкого тілесного ушкодження.

У ст. 127 у чотирьох частинах КК Республіки Болгарія встановлено диференційовану в основному в залежності від вини підозрюваного кримінальну відповідальність за сприяння будь-яким способом, схиляння або доведення до самогубства. Також слід вказати на наявність окремого розділу злочинів проти шлюбу, сім'ї та молоді, що нараховує близько двадцяти складів злочинів, та достатньо суворої кримінальної відповідальності за порушення безпеки руху будь-якого транспорту у стані сп'яніння (ст. 343 КК Республіки Болгарія).

КК ФРН² у якості заходів кримінально-правового впливу на осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів чи проступків, передбачає в тому числі заходи виправлення та заходи безпеки, пов'язані з ізоляцією та без такої, серед яких слід вказати на поміщення в заклад ізоляції для алкоголіків чи наркоманів та позбавлення дозволу керувати автотранспортним засобом (§ 61).

На жаль, для України є особливо актуальною саме ізоляція людей, які є залежними від вживання алкоголю, наркотичних засобів та інших одурманюючих речовин, оскільки вже досить давно ліквідований останній в країні ЛТП під тиском європейського співтовариства щодо порушення в таких закладах прав і свобод людини і громадянина. На нашу думку, подібні заклади слід відновити з врахуванням досвіду їх функціонування у ФРН. Очевидно, що ця тема потребує свого окремого комплексного кримінологічного дослідження.

У § 211-213, 216 КК ФРН встановлено кримінальну відповідальність за різні види умисних вбивств.

¹ Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. к.ю.н., проф. А. И. Лукашова. Пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. стат. Й. И. Айдарова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.

² Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [науч. ред. и вступ. статья д.ю.н., проф. Д. А. Шестакова ; предисл. доктора права Г.-Г. Йешека ; пер. с нем. Н. С. Рачковой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.

Привертає увагу сім складів злочинів про переривання вагітності – § 218 та § 219 КК ФРН із відповідним поділом на нові статті. Крім схожих норм, передбачених КК Республіки Австрія, тут присутні певні особливості, як приклад можна навести § 219^a «Агітація за переривання вагітності» та § 219^b «Збут засобів для переривання вагітності».

Випадки виключення злочинності діяння як лікаря, так і майбутньої матері такі ж, як і в КК Республіки Австрія: загроза життю або здоров'ю матері чи її майбутній дитині, консультації з лікарем, переривання до дванадцятого тижня вагітності та інші.

Свого роду унікальним та одночасно актуальним для будь-якого суспільства є § 218^c «Порушення лікарського обов'язку при перериванні вагітності», оскільки в ньому встановлено відповідальність за «мовчазний аборт» – без пояснення можливих наслідків такої операції, без вияснення причин, без встановлення строку вагітності та ін. Тобто лікарі в ФРН зобов'язані відмовляти всіма доступними медичними засобами вагітну жінку від переривання вагітності, оскільки відсутність таких «вмовлянь» є злочином. Як би це не боляче звучало, в Україні у лікарів таких обов'язків просто немає, не кажучи вже навіть про відповідальність за їх невиконання. Можливо, саме відповідальність жінок дітородного віку за позбавлення ще не розпочатого життя змусить задуматись майбутніх батьків про безвідповідальні статеві відносини. Більш того, треба не забувати про ті медико-фармацевтичні заклади, в яких фактично вільно та безконтрольно розповсюджуються засоби для переривання вагітності.

Звичайне введення частини словосполучення «засоби для пере...» в одній із пошукових систем мережі Інтернет одразу на першому місці видало «засоби для переривання вагітності» з трохи більше 9 тис. відповідних посилань із описом засобу, інструкції по його використанню, вказівкою на ціни та місця придбання.

У § 223-229 КК ФРН передбачено відповідальність за різні види тілесних ушкоджень, проте уваги потребує саме § 226 «Тяжке тілесне ушкодження», оскільки однією з ознак подібного ушкодження є душевна хвороба або які-небудь розумові відхилення. Саме вказівка німецького законодавця на які-небудь розумові відхилення як ознаки тяжкого тілесного ушкодження свідчить про те, що, відповідно до ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження» та інших статей про відповідальність за злочини проти здоров'я, в нашій країні кримінально

караним є лише спричинення психічної хвороби потерпілому¹.

У зв'язку із цим слід погодитися із пропозицією В.В. Лень стосовно того, що на сьогодні існує нагальна потреба поділу на ступені тяжкості спричиненої психічної (наприклад, психічне тяжке, невиліковне (хронічне) захворювання або психічне відхилення, яке є нетривалим і повністю виліковним, або покращення стану до втрати суспільної небезпеки для себе і оточуючих) шкоди під час вчинення злочину². Має бути як мінімум двоступеневий поділ на легкий та тяжкий або, наприклад, за аналогією до тілесних ушкоджень розподіл на легкі, середнього ступеня та тяжкі, але в цьому питанні (стосовно поділу на види взагалі) останнє слово, безумовно, за фахівцями з психіатрії, як і в питанні стосовно того, чи можливий та доцільний поділ саме на три ступеня³.

У Розділі 18 «Карані діяння проти свободи» КК ФРН є спеціальний § 236, у якому встановлено відповідальність за торгівлю дітьми. Така норма є типовою практично для всіх країн пострадянського простору, за винятком України.

Також слід виділити § 316 КК ФРН «Керування транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння», дія якого поширюється на всі випадки порушення правил дорожнього руху або експлуатації транспорту та яке карається позбавленням полі на один рік або значним штрафом.

Достатньо нетиповими є § 323^a «Повне сп'яніння» та § 323^b «Створення загрози лікування алкоголіків» КК ФРН, оскільки у першому випадку йдеться про відповідальність за умисне чи необережне доведення себе до стану сп'яніння, якщо при цьому були вчиненні діяння, за які через такий стан відповідати не може; у другому – за передачу в заклад ізоляції для лікування наркоманів та алкоголіків алкогольних напоїв чи одурманюючих засобів або схиляння до їх вживання.

Звідси виходить, що заходи безпеки самі додатково забезпечені окремими кримінально-правовими нормами, що свідчить про їх важливість для держави.

¹ Шаблистий В. В. Психічна травма як обставина, що свідчить про реальність погрози вбивством / В. В. Шаблистий, В. В. Лень // Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – Кіровоград : КірюОІ ХНУВС, 2011. – № 1. – С. 134.

² Лень В. В. Психічна хвороба: дискусійні питання щодо диференціації тяжкості ушкодження / В. В. Лень // Вісник прокуратури. – 2010. – № 8. – С. 104-105.

³ Лень В. В. Примусові заходи медичного характеру: цілі і підстави застосування : монографія / В. В. Лень, М. М. Книга. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – С. 23.

КК Королівства Нідерландів¹ передбачає достатньо велику кількість заходів кримінально-правового впливу з метою забезпечення безпеки людей, загальної безпеки та власності як основних об'єктів кримінально-правової охорони.

У ст.ст. 287-295 КК Королівства Нідерландів передбачено відповідальність за різні види умисних вбивств, за винятком ст. 294, оскільки вона передбачає заборону умисного підбурювання іншої особи вчинити самогубство, допомоги самогубству іншої особи або забезпечення іншої особи коштами, щоб вчинити самогубство.

У ч. 3 ст. 300 КК Королівства Нідерландів передбачений один з варіантів вирішення дискусії стосовно використання понять «тілесне ушкодження» і «шкода здоров'ю», оскільки їх об'єднано у фізичній образі – умисне заподіяння шкоди здоров'ю людини прирівнюється до фізичної образи. Можливо, це дещо несподівано для вітчизняної кримінально-правової доктрини, проте над запровадженням такого об'єднуючого поняття в КК України слід всерйоз задуматися в межах окремого дослідження відповідальності за заподіяння тілесних ушкоджень.

У ч. 1 ст. 426 КК Королівства Нідерландів об'єднано цілу групу злочинів та адміністративних правопорушень, що є поширеними в Україні, зокрема такі: людина, яка знаходиться у стані алкогольного сп'яніння та публічно перешкоджає руху транспорту, порушує громадський порядок, піддає ризику безпеку іншої людини, вчиняє будь-яку дію, що вимагає застосування особливих заходів обережності або передбачливості з тим, щоб запобігти небезпеці для життя і здоров'я третіх осіб.

КК Королівства Данія² саму безпеку передбачає або як державну, або як частину запобіжного заходу у вигляді арешту, який забезпечує ізоляцію та безпеку як засудженого, так і оточуючих.

У Главі 25 КК Королівства Данія «Насильницькі злочини проти людини» передбачені в цілому загальні та спеціальні склади вбивств та тілесних ушкоджень. Увагу привертає унікальний склад злочину, що направлений на забезпечення репродуктивної безпеки людини. Мова йде про § 251: «Будь-яка жінка, яка під час пологів піддавала свою дитину серйозній небезпеці непростимим чином, підлягає простому за-

¹ Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. Б. В. Волженкин. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 253 с.

² Уголовный кодекс Королевства Дания / Науч. ред. и предисл. С. С. Беляева, к.ю.н. (МГУ им. М. В. Ломоносова). Пер. с датского и английского к.ю.н. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.

триманню під варту на термін не менше 60 днів або ув'язненню на будь-який термін, що не перевищує одного року. Покарання може бути знижено або скасовано, якщо дитина залишилася живою без заподіяння будь-яких ушкоджень.

Подібний склад злочину є фактично унікальним, проте вкрай необхідним. Як би це не прикро звучало, проте фактично кожен із нас не раз ставав очевидцем того, як жінка на останніх тижнях вагітності без будь-яких докорів сумління спокійно палить та вживає алкогольні напої. Жодного засобу впливу на таку майбутню матір в Україні просто не існує, оскільки навіть елементарне зауваження стає причиною словесної агресії у відповідь, іноді навіть від майбутнього батька. Проте запровадження такого досвіду данського законодавця, як і інших країн щодо законодавчого забезпечення репродуктивної безпеки людини, потребує потужної просвітницької діяльності із залученням ЗМІ. Мабуть, правильним буде вказати на молодь як основну аудиторію такої роботи.

У доповнення до вже наведених положень слід також навести § 255 КК Королівства Данія, оскільки в ч. 1 говориться: «Будь-який чоловік, який не надає допомогу вагітній від нього поза шлюбом жінці, якої вона потребує для пологів, якщо вона таким чином знаходиться у тяжкому стані, підлягає штрафу чи простому взяттю під варту або тюремному ув'язненню на будь-який строк, що не перевищує одного року».

У ч. 2 цієї норми встановлено кримінальну відповідальність чоловіку, який не допомагає вагітній жінці у шлюбі.

КК Ізраїлю¹ здебільшого направлений на забезпечення безпеки держави та інших важливих суспільних інтересів, тобто однозначне переважання колективної безпеки над індивідуальною. Враховуючи реалії існування держави Ізраїль, таке співвідношення видається правильним.

Привертає увагу визначення поняття «терористична організація» (ст. 91), оскільки в ньому ведеться мова як про безпеку громадян Ізраїлю, так і євреїв, що проживають в інших країнах.

У ст.ст. 298-311 КК Ізраїлю передбачено відповідальність за різні способи посягання на життя людини, проте окремо слід зупинитися на двох з них. Перша – ст. 302 КК Ізраїлю «Підбурювання чи пособництво, допомога вчиненню самогубства». За такі діяння передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк до 20-ти років. Тобто мова не йде про сам факт самогубства чи замаху на нього, а лише сприяння у його підготовці.

¹ Уголовный кодекс Израиля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/izr/2.pdf>.

Друга – ст. 308 КК Ізраїль «Момент умовного початку життя людини». У цій главі вказується, що з того моменту, коли живий новонароджений повністю відокремився від утроби матері, він розглядається як людина незалежно від того, дихала дитина чи ні, є у неї кровообіг чи ні, відокремлена у неї пуповина чи ні.

Така законодавча ініціатива єврейського законодавця практично ставить «жирну крапку» у дискусії вітчизняних вчених щодо початку життя людини у кримінально-правовому розумінні, оскільки у кримінальному праві України існує аксіома, відповідно до якої посягання на життя є можливим з моменту початку пологів у фізіологічному сенсі¹.

На думку Н.О. Антонюк, моментом початку життя (тобто моментом, з якого можна позбавити життя) слід розуміти появу будь-якої частини тіла людини з утроби матері².

Наведене вимагає закріплення на рівні закону (вважаючи життя людини найвищою соціальною цінністю в державі) початку життя людини з того моменту, коли новонароджений є живим та повністю відокремився від утроби матері, оскільки момент початку фізіологічних пологів навіть з медичної точки зору є дуже неконкретизованим, а поява будь-якої частини тіла новонародженого є некоректним по відношенню до самого протікання фізіологічних пологів – людина з'являється на світ з голови (принаймні, в абсолютній більшості випадків).

КК Королівства Іспанія³ в основному оперує достатньо значною кількістю заходів безпеки, що застосовуються як додатково до призначеного покарання, так і у вигляді самостійних заходів кримінально-правового впливу. Більш того, вони або передбачають, або не передбачають позбавлення волі. До таких, що передбачають позбавлення волі, у ч. 2 ст. 96 КК Королівства Іспанія, належать такі:

- 1) поміщення в психіатричний центр;
- 2) поміщення в відновлювальний центр;
- 3) поміщення в спеціальний виховний центр.

У ч. 3 ст. 96 КК Королівства Іспанія передбачено такі заходи безпеки, що не передбачають позбавлення волі:

- 1) заборона проживати і знаходитися в певних місцевостях;

¹ Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. – Т. 1. – Луганськ : видавництво «Елтон – 2», 2012. – С. 64.

² Антонюк Н. О. Вдосконалення законодавчої конструкції складу «Умисного вбивства матер'ю своєї новонародженої дитини» (ст. 117 КК України) / Н. О. Антонюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – № 49. – С. 198-206.

³ Уголовный кодекс Испании / [пер. с исп. В. П. Зыряновой и Л. Г. Шнайдер ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова]. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.

- 2) позбавлення права на керування транспортними засобами;
- 3) позбавлення ліцензії на зброю;
- 4) професійна дискваліфікація;
- 5) виселення з національної території іноземців, які перебувають в Іспанії незаконним чином;
- б) інші заходи, передбачені ст. 105 цього Кодексу (на строк до п'яти років):
 - а) лікування в медичних центрах або соціально-медичних установах;
 - б) обов'язок перебувати в певній місцевості;
 - в) заборона перебувати в певній місцевості (у цьому випадку засуджений зобов'язаний повідомити про обране ним місце перебування і пов'язані з цим зміни).

Наведений перелік заходів безпеки в цілому є характерним для більшості європейських країн, проте має свої особливості, що пов'язані із практичною неможливістю засудженим продовжувати свою злочинну діяльність. Також заслуговує уваги обов'язок засудженого на строк до п'яти років пройти лікування у спеціальних установах, що на фоні ліквідації в Україні на вимогу європейського співтовариства ЛТП виглядає не зовсім виправданою. На наше суб'єктивне переконання, функціонування ЛТП слід привести у відповідність із європейською практикою їх існування. Разом з тим, як зазначалося раніше, ця проблема є предметом окремого дослідження.

У ст.ст. 138-143 КК Королівства Іспанія встановлено відповідальність за різні види вбивств та доведення до самогубства, проте уваги заслуговує ст. 140 «Вбивство, вчинене при двох або більше обтяжуючих обставинах, карається позбавленням волі на строк від двадцяти до двадцяти п'яти років». Це, по суті, є безапеляційною імперативною вказівкою для суду, що не знайшла свого відображення в КК України. В Україні сьогодні відсутні чіткі правила по призначенню покарання при наявності як обтяжуючих, так і пом'якшуючих обставин. Це є завданням далеко не одного самостійного дослідження, проте саме для Розділу II Особливої частини КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи», на нашу думку, слід передбачити спеціальні правила призначення покарання при наявності декількох обтяжуючих обставин.

У ст.ст. 147-156 КК Королівства Іспанія передбачено відповідальність за різні види тілесних ушкоджень. У контексті кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини або безпеки здоров'я в цілому привертає до себе увагу той факт, що кримінально караним є будь-яке заподіяння шкоди фізичному чи психічному здоров'ю.

Причому відповідальність диференціюється в залежності від ступеня нанесеної шкоди: від незначного заподіяння шкоди психічному здоров'ю (ч. 1 ст. 147) до психічного захворювання (ст. 149), чого наразі в КК України не спостерігається.

Також у контексті кримінально-правового забезпечення репродуктивної безпеки людини не можна не звернути увагу на ст. 157 КК Королівства Іспанія: «Той, хто яким-небудь способом заподіює плоду пошкодження або травму, що завдало серйозної шкоди нормальному розвитку плоду або призвело до виникнення у нього серйозної фізичної або психічної вади, карається позбавленням волі на термін від року до чотирьох років з позбавленням права на заняття лікувальною практикою або надання послуг будь-якого роду в приватних і державних клініках та гінекологічних консультаціях на строк від двох до восьми років».

Безумовно, подібна норма свідчить як про підвищену кримінально-правову охорону плода – організму, з якого формується жива людина, так і про турботу держави про належне медичне забезпечення вагітної жінки. Подібна норма в КК України повинна знайти своє місце, оскільки такі випадки кваліфікуються у кращому випадку як неналежне виконання лікарем своїх професійних обов'язків, що не задовольняє потреб майбутніх батьків та їх близьких осіб.

Також слід вказати на ст. 381 КК Королівства Іспанія, тому що вона є свого роду запобіжником до постійно стабільно великої кількості ДТП, у тому числі з летальними наслідками: «Той, хто буде вести автомобіль або мотоцикл з явним безглуздям і поставить в конкретну небезпеку життя або здоров'я людей, карається тюремним ув'язненням на термін від шести місяців до двох років і позбавленням права водити автомобіль і мотоцикл на строк від одного року до шести років».

Фактично у цій статті сформульовано склад поставлення в небезпеку, який ефективно на законодавчому рівні запобігає більш небезпечним злочинам із реальними наслідками для життя або здоров'я. В Україні щось подібне міститься у ч. 3 ст. 122 КУпАП, де йде мова про створення аварійної обстановки – порушення, передбачені частинами першою, другою або третьою цієї статті (здебільшого перевищення швидкості або не реагування на дорожню обстановку), що спричинили створення аварійної обстановки, а саме: примусили інших учасників дорожнього руху різко змінити швидкість, напрямок руху або вжити інших заходів щодо забезпечення особистої безпеки або безпеки інших громадян, що підтверджені фактичними даними, а саме: поясненнями особи, яка притягається до адміністративної відповідальності, потерпілого,

свідків, показань технічних приладів і засобів фото- і відеоспостереження та іншими документами, – тягнуть за собою накладення штрафу від сорока до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавлення права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року.

На нашу думку, слід всерйоз задуматись над спробою запозичення такого безумовного позитивного досвіду іспанського законодавця, оскільки дисбаланс між наведеними санкціями норм просто вражає. Саме тому склади злочинів створення небезпеки слід починати впроваджувати і у Розділ XI Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки руху та експлуатації транспорту».

КК КНР¹ у своїй абсолютній більшості оперує виключно або безпекою держави, або громадською безпекою, проте і в такому безпековому вимірі знайшла своє місце ст. 146, що передбачає достатньо жорсткі санкції за випуск побутових приладів та продуктів харчування, що не відповідають держстандартам та порушили безпеку життя чи здоров'я людей.

У ст.ст. 232-235 КК КНР передбачено відповідальність за різні види вбивств та тілесних ушкоджень. Весь наступний аналіз китайського кримінального закону свідчить про його певну схожість із вітчизняним, а тому у контексті нашого дослідження вказівка на окремі статті буде лише непотрібним цитуванням.

КК Республіки Корея (Південна Корея)² не містить жодної прямої вказівки на першочергову кримінально-правову охорону колективної безпеки, проте якісно вирізняється достатньо нетиповою нормою, направленою на охорону безпеки життя та здоров'я людини. Так, у ч. 1 ст. 258 КК Республіки Корея «Обставини, які обтяжують заподіяння фізичної шкоди іншій особі або родичу по прямій лінії» говорить, що людина, яка заподіює фізичну шкоду іншій людині, створюючи тим самим загрозу безпеці її життя, підлягає покаранню у вигляді каторжних робіт на термін від одного року до десяти років.

Можна лише з певним ступенем ймовірності стверджувати, що подібне формулювання складу заподіяння тілесного ушкодження у поєднанні зі складом створення небезпеки для життя поєднує у собі знач-

¹ Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / [науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.

² Уголовный кодекс Республики Корея / Под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2004. – 219 с.

ну частину ознак тяжкого тілесного ушкодження, передбачених ст. 121 КК України.

Більш того, небезпека для життя в момент заподіяння є лише однією з ознак тяжкого тілесного ушкодження, тоді як порушення безпеки життя є обов'язковою ознакою тілесного ушкодження за КК Республіки Корея. На наше суб'єктивне переконання, інкримінування додатково до кожного випадку заподіяння тяжкого тілесного ушкодження порушення безпеки або створення небезпеки для життя лише сприятиме посиленій кримінально-правовій охороні здоров'я людини, оскільки загроза для життя при вчиненні розглядуваного злочину просто очевидна. Будь-яка людина, яка умисно хоче заподіяти серйозну шкоду здоров'ю людини, однозначно порушує і безпеку життя, адже у більшості випадків умисел на конкретні наслідки є неконкретизованим.

КК Республіки Корея містить також достатньо велику кількість норм, направлених на охорону життя людини, проте таких, що потребують уваги з подальшим можливим вивченням та спробою запровадження в Україні, не виявлено.

КК Королівства Норвегія¹ значною кількістю своїх статей передбачає кримінально-правову охорону безпеки самого королівства та громадської безпеки. Особливо виділяється на фоні постійних пострадянських та й не тільки дискусій про смертну кару і довічне позбавлення волі відсутність взагалі цих двох видів покарань. Максимально суворе покарання за умисні вбивства з обтяжуючими обставинами встановлено у виді позбавлення волі на строк до 21 року (§ 233 КК Королівства Норвегія).

Разом з тим потребує лише позитивного схвалення наявність Глави 35 «Незначні злочини проти громадського порядку та спокою» КК Королівства Норвегія, оскільки у § 351 встановлено кримінальну відповідальність з покаранням у вигляді штрафу або позбавлення волі на строк до трьох місяців за:

- 1) необережну їзду, пересування на санях або морем;
- 2) необережне розміщення предметів;
- 3) кидання каміння, встановлення перешкод або пасток;
- 4) відмову від огороження або прикривання безпечним чином колодязя, котловану або ями;
- 5) відмову від утримання у справному стані будівель, доріг, мостів або перил;

¹ Уголовный кодекс Королевства Норвегия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/norway/2.doc>.

б) недотримання приписаних заходів безпеки;

7) не здійснення ремонту або не повідомлення про пошкодження, які були викликані ним самим, або іншою аналогічною поведінкою та створюють небезпеку пересуванню в громадському місці.

Наведена стаття має багато спільного із окремими статтями КУпАП, проте в частині покарання суттєво відрізняється. По-перше, розміром штрафу, по-друге, адміністративний арешт максимально можливий до 15-ти діб, тоді як три місяці позбавлення волі за незначний злочин (проступок) є реальним стримуючим чинником, що, безумовно, має профілактичний вплив по відношенню до вчинення більш тяжких злочинів. Більш того, суди дуже рідко призначають стягнення у вигляді адміністративного арешту понад п'ять діб (найчастіше дві-три доби) через те, що навіть харчування затриманого в ІТТ є здебільшого проблемою працівників ОВС, які оформили відповідні матеріали та доставили правопорушника до суду для вирішення справи по суті.

У контексті кримінально-правового забезпечення репродуктивної безпеки людини важливе значення мають положення § 240-241 КК Королівства Норвегія, оскільки в них передбачено відповідальність чоловіка за відмову від утримання своєї вагітної дружини та за невжиття заходів по відверненню злих намірів вагітної по відношенню до ненародженої дитини відповідно. Це ще раз додатково свідчить про справжню турботу держави про своє майбутнє – кримінально караними є посягання навіть на ненароджену дитину.

КК Республіки Польща¹ однозначно дає відповідь на питання про виключну спрямованість захисної функції кримінального закону на людину незалежно від її статусу під час здійснення кримінального судочинства. Так, у Главі I Загальної частини «Принципи кримінальної відповідальності» у ст. 3 вказано, що покарання та інші заходи, передбачені чинним кодексом, застосовуються із врахуванням принципу гуманізму, особливо – поваги до гідності людини.

У той же час вбивства з обтяжуючими обставинами (ст. 148) та подібні заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю (ст. 156), як і в КК України, майже не кореспондуються між собою. Більш того, кримінально караним є лише заподіяння хронічного психічного захворювання, тоді як всі

¹ Уголовный кодекс Республики Польша. С изменениями и дополнениями на 1 августа 2001 г. ; пер. с польск. / науч. ред. : Кузнецова Н. Ф., Лукашов А. И. (вступ. ст.) ; пер. : Барилевич Д. А. ; вступ. ст. : Саркисова Э. А. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.

інші види посягань на психологічну безпеку людини є фактично дозволеними.

Виключно пізнавальною як для вітчизняної кримінально-правової науки в цілому, так і для громадськості зокрема є така форма вчинення згвалтування як обман (§ 1 ст. 197), оскільки подібні дії в Україні цілком слушно не визнаються злочином.

Також привертає увагу наявність окремого розділу XXVI «Злочини проти сім'ї та опіки» КК Республіки Польща, що є характерним для всіх країн на пострадянському просторі, крім України. У цьому розділі знаходиться ст. 207, дуже схожа на ст. 173² КУпАП, проте різниця у підходах до вирішення проблеми насильства в сім'ї очевидна. Так, у § 1 ст. 207 КК Республіки Польща за знуцання над найближчою людиною або іншими залежними від винуватого особами шляхом фізичного або психічного впливу передбачено покарання у вигляді позбавлення волі на строк від 3-х місяців до п'яти років. В залежності від способу вчинення та наслідків покарання диференціюється від одного року позбавлення волі до дванадцяти (у випадку спроби потерпілого вчинити самогубство).

На нашу думку, в Україні за насильство в сім'ї слід встановити кримінальну відповідальність із превалюванням покарань, не пов'язаних із позбавленням волі, зокрема громадських робіт.

КК Республіки Сан-Марино¹ в цілому схожий на кримінальні закони вже розглянутих європейських країн, проте має певні особливості. Так, в абзаці третьому ст. 151 «Підбурювання чи надання допомоги у вчиненні самогубства» передбачено, що якщо людина, яку підбурювали до самогубства, молодшого віку чи не могла усвідомлювати діяння та волевиявлення, то застосовуються положення про відповідальність за вбивство.

У ст. 153 КК Республіки Сан-Марино під загрозою покарання як для вагітної жінки, так і інших осіб заборонено проводити аборт, що є досить дискусійним, адже бувають випадки обов'язкового переривання вагітності (загроза для життя матері, наприклад).

Ст. 155 КК Республіки Сан-Марино «Тілесне ушкодження» є загальною нормою по відношенню до всіх інших видів тілесних ушкоджень, адже нею передбачено відповідальність за заподіяння хвороби тіла чи розумового захворювання. Тут слід звернути особливу увагу саме на розумове захворювання без поділу на види, на підставі чого можна зроби-

¹ Уголовный кодекс Республики Сан-Марино ; пер. с итал. ; науч. ред. и вступ. ст.: Максимов С.В. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 253 с.

ти висновок про те, що кримінально караним є заподіяння психічної травми будь-якого виду.

Ст. 1 КК Таїланду¹ одразу ж привертає увагу невеликим за обсягом та змістом переліком основних термінів, який в КК України розміщений в основному у примітках до статей. Сам кримінальний закон в основному направлений на забезпечення правлячої верхівки та колективної безпеки, чому, безумовно, сприяє застосування смертної кари. Навіть індивідуальна безпека життя спрямована в першу чергу на забезпечення безпеки тих осіб, які виконують функції держави або сприяють у цьому (ст.ст. 288 і 289).

При цьому кримінально караним є будь-яке заподіяння шкоди тілу чи розсудку людини (ст. 295). Тілесні ушкодження з обтяжуючими обставинами (ст. 296) повністю кореспондуються із такими ж видами умисних вбивств – зроблено це через відсильну норму – тілесні ушкодження, заподіяні при обставинах, вказаних у ст. 289 КК Таїланду.

Враховуючи всю особливість правової системи Таїланду, така синхронна побудова норм про охорону життя та здоров'я людини заслуговує тільки позитивної оцінки.

Розділ VI «Злочини, що відносяться до громадської безпеки» КК Таїланду містить три статті (229-231), які є складами створення небезпеки для руху усіх видів транспорту. Така обставина лише додатково свідчить про потребу удосконалення кримінально-правової охорони безпеки руху та експлуатації транспорту в Україні, оскільки без настання певних наслідків, наприклад, середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 286 КК України), не може бути й мови про застосування кримінального закону. У такому випадку, на нашу думку, не повною мірою реалізується запобіжна функція кримінального права – завжди легше попередити, ніж усувати наслідки.

КК Турецької Республіки² в основному оперує колективними видами безпеки: в першу чергу безпека держави, потім – громадська безпека.

У ст.ст. 445-448 КК Турецької Республіки передбачено відповідальність за різні види вбивств, які в цілому схожі із відповідними статтями вже розглянутих кримінальних законів. Проте охорона здоров'я людини якісно відрізняється від тієї, що передбачена в КК України. Мова

¹ Уголовный кодекс Таиланда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/thai/2.doc>.

² Уголовный кодекс Турции / Предисловие к.ю.н, доц. Н. Сафарова и д.п. Х. Аджара ; науч. ред. и пер. с турец. Н. Сафарова и Х. Бабаева. – СПб. : Изд-во „Юридический центр Пресс”, 2003. – 374 с.

йде про поділ в ст. 456 КК Турецької Республіки шкоди психічному здоров'ю на розумовий розлад, тривалу розумову хворобу та невилікову розумову хворобу із відповідною диференціацією покарань. Такий поділ можна лише позитивно оцінити, оскільки психічне здоров'я охороняється на рівні із фізичним.

Також такими, що потребують свого можливого запозичення, є ст.ст. 478-479 КК Турецької Республіки, оскільки у першій під загрозою позбавлення волі на строк до 30-ти місяців заборонено *погано поводитися* (курсив наш – *В.Ш.*) із дитиною до 12-ти років або членом сім'ї, а в іншій встановлено кримінальну відповідальність за дії, які в Україні є звичайним насильством в сім'ї (ст. 173² КУпАП).

Про насильство в сім'ї як реальну загрозу безпеці людини не тільки в Україні, а й Туреччині, для якої воно тривалий час було звичайним проявом чоловічої волі, свідчать такі дані.

За результатами дослідження ситуації щодо рівня насильства у 2012 році кількість туркеней, побитих чоловіками збільшилася на 35%. Згідно зі звітом, опублікованим Міністерством сім'ї та соціальної політики Турецької Республіки, кількість жінок, постраждалих від насильства в сім'ї, у 2012 році збільшилося на 3 тис. порівняно з 2011 роком. Всього за допомогою до поліції в минулому році звернулися 11 тис. 478 чоловік. Для порівняння, у 2010 р. цей показник становив 7 тис. 467 осіб, у 2009 р. – 2 тис. 145, у 2008 р. – 1 тис. 202 чол. Головні мегаполіси країни, такі як Стамбул і Анкара, виявилися найбезпечнішими місцями для проживання представниць слабкої статі. Згідно з даними звіту у 2012 році винесено 80 тис. 370 судових заборон для чоловіків стосовно наближення до їхніх дружин більш ніж на 100 м. Це на 5 тис. 457 більше, ніж у минулому. У березні 2013 року з 64 тис. 136 постраждалих від насильства жінок 8 тис. 908 осіб звернулися за повторною допомогою в соціальні органи за місцем проживання¹.

Такі дані свідчать про правильність існування кримінальної відповідальності за насильство в сім'ї в Туреччині, тоді як в Україні новий КПК 2012 року передбачає, що навіть заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження одним із подружжя іншому є справою приватного обвинувачення – кримінальне провадження відкривається тільки при наявності скарги потерпілої особи. Це є однозначно невиправданим

¹ Уровень насилия над женщинами В Турции увеличился на 35% [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://umma.ua/ru/woman_page/family/Uroven_nasiliya_nad_zhenshchinami_V_Turtsii_uv_lichilsya_na_35/19658.

превалюванням приватноправових відносин у публічному кримінальному праві.

КК Французької Республіки¹ якісно відрізняється від більшості вже розглянутих кримінальних законів, адже більшість його приписів стосуються забезпечення індивідуальної безпеки. Це насамперед стосується необережного заподіяння смерті іншій людині або певного виду тілесного ушкодження. Тут присутнє (зустрічається досить часто) словосполучення «обов'язок по безпеці», невиконання якого призводить до кримінально караних наслідків. Абсолютна більшість таких обов'язків по безпеці стосуються життя та здоров'я людини, що однозначно та безапеляційно свідчить про виключну спрямованість французького кримінального закону на охорону людини, а вже потім суспільства та держави.

У цьому аспекті привертає увагу достатньо широке трактування поняття «зброя», застосування якого завжди є обставиною, що обтяжує покарання. У ст. 132-75 КК Французької Республіки визначається, що зброєю є будь-який предмет, спеціально створений для вбивства чи заподіяння поранень.

Будь-який інший предмет, здатний представляти небезпеку для людей, прирівнюється до зброї тоді, коли він використовується для вбивства, заподіяння поранень або загрози, або тоді, коли володіння цими предметами передбачає використання їх для вчинення вбивства, заподіяння поранень або погроз.

Прирівнюється до зброї будь-який предмет, який представляє схожість зі зброєю, визначеною у першому абзаці, здатний привести до омани, якщо цей предмет був використаний для погрози вбивством чи заподіянням поранень, або якщо володіння цим предметом припускало використання його для погрози вбивством чи заподіянням поранень. Використання якої-небудь тварини для вбивства, заподіяння поранень або погрози прирівнюється до використання зброї.

Подібне трактування поняття «зброя» однозначно направлене на посилену кримінально-правову охорону потерпілого, але аж ніяк не людини, яка вчиняє посягання з предметами, які можуть бути використані для заподіяння тілесних ушкоджень.

У цьому відношенні діаметрально протилежним є КК України, оскільки у ньому зброя для всіх без винятку злочинів поділяється на вогнепальну та холодну, а ключовою ознакою останньої є призначення –

¹ Уголовный кодекс Франции / Науч. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крыловой. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

ураження живої цілі¹. У зв'язку з цим будь-який застосований предмет, навіть яким заподіяно смерть, в Україні не може бути визнано зброєю та, відповідно, обставиною, що обтяжує покарання, оскільки у ч. 1 ст. 67 КК України зазначено вичерпний перелік таких обставин.

Ще більш незрозумілою є ситуація з ч. 4 ст. 296 КК України. Вказаною нормою встановлено відповідальність за хуліганство, вчинене з використанням вогнепальної або холодної зброї чи іншого предмета, *спеціально пристосованого або заздалегідь заготовленого для нанесення тілесних ушкоджень* (курсив наш – В.Ш.). Виходячи з буквального тлумачення, така конструкція передусім направлена на захист людини, яка вчиняє подібні діяння, оскільки для потерпілого немає жодної різниці, яким предметом йому заподіяно, наприклад, відкриту черепно-мозкову травму – заточеним металевим прутом, принесеним із собою, чи каменем, піднятим біля дороги.

Саме тому, враховуючи ст. 3 Конституції України, потрібно однозначно перейняти досвід французького законодавця в частині розуміння поняття «зброя» як такого, що матиме реальний запобіжний вплив на осіб, які схильні до вчинення насильницьких дій.

Також слід вказати на достатню співвідносність кваліфікуючих ознак ст. 221⁴ «Умисне вбивство» та ст. 222³ «Мордування або жорстокість» КК Французької Республіки. Про переваги саме такої конструкції норм, що захищають життя та здоров'я людини, нами вже неодноразово наголошувалося.

Особиста безпека додатково забезпечується ст.ст. 222¹⁷ та 222¹⁸ КК Французької Республіки, адже кримінально караними є навіть погрози вчинити будь-які протиправні діяння з максимальними п'ятьма роками позбавлення волі, якщо має місце погроза вбивством.

КК Швейцарської Конфедерації², враховуючи 1937 рік його прийняття, в суто безпековому плані, оперує здебільшого колективними видами безпеки – воєнною, громадською і т.д. Присутні тут також і заходи безпеки, проте саме один з них дуже нагадує вже неодноразово згадані нами ЛТП, що присутні практично у багатьох європейських країнах. Мова йде про ст. 42 – «Інтернування «звичних» злочинців». У ч. 1 говориться, що якщо людина вже умисно чинила численні злочини або

¹ Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 3 // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 2-9 (вкладка).

² Уголовный кодекс Швейцарии. Перевод с немецкого / Науч. ред. : Серебрянникова А.В. (Пер., предисл.). – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

проступки і позбавлялася свободи в цілому щонайменше на два роки у зв'язку із застосуванням до неї покарань у вигляді каторжної в'язниці, тюремного ув'язнення чи виховно-трудових заходів, або вона інтернована як «звичний» злочинець органом, що виконує покарання у вигляді позбавлення волі, і здійснює протягом п'яти років після остаточного звільнення новий умисний злочин або проступок, що свідчить про схильність до вчинення злочинів або проступків, то суддя в якості органу, який виконує покарання у вигляді каторжних робіт або тюремного ув'язнення, може призначити інтернування¹. У ч. 3 цієї статті передбачено обов'язок такого засудженого виконувати поручену йому роботу.

Сам термін «інтернування» тут означає поміщення засудженого до спеціального закладу з обов'язковою примусовою працею. Можна лише знову вказати на той факт, що подібні заклади в Україні обов'язково мають бути.

Статті КК Швейцарської Конфедерації про відповідальність за злочини проти життя та здоров'я людини в цілому схожі із вже розглянутими вище, за винятком того законодавчого переліку ознак, що становлять тяжке тілесне ушкодження.

Так, у ст. 122 «Тяжке тілесне ушкодження» КК Швейцарської Конфедерації, серед всього іншого, до тяжкого тілесного ушкодження віднесено заподіяння довготривалої душевної хвороби, іншої тяжкої шкоди фізичному чи психічному здоров'ю.

На нашу думку, це є додатковим аргументом на користь встановлення кримінальної відповідальності в Україні за заподіяння шкоди психічному здоров'ю, не пов'язаному із психічною хворобою.

Також підлягає окремому осмисленню той факт, що в КК Швейцарської Конфедерації у відношенні як потерпілих від злочинів, так і злочинців передбачено обов'язок відповідних державних інстанцій встановлювати фізичний і духовний розвиток з метою максимального задоволення їх потреб. Саме духовний розвиток людини, а не звичний для нас всіх психічний, розумовий чи інтелектуальний знайшов своє відображення у швейцарському кримінальному законі.

Вивчення КК Королівства Швеція² показало, що в ньому досить збалансовано кримінально-правове забезпечення колективних та індиві-

¹ Інтернувати – затримувати до закінчення війни громадян, війська, судна й т. ін. держави, що перебуває в стані війни, поселивши їх у певному місці в умовах обмеженої свободи. – Словник української мови: в 11 томах. — Том 4. – К. : Наукова думка, 1973. – С. 39.

² Уголовный кодекс Швеции / пер. с англ. С. С. Беляева и А. С. Михлина. – М., 2000. – 167 с.

дуальних видів безпеки. Підтвердженням цьому є в тому числі глава 19 – «Злочини проти безпеки Королівства». Також ст. 5 Глави 5 «Про злочини проти свободи і громадського спокою» прямо передбачає відповідальність за посягання на безпеку людини чи її близьких шляхом погрози вчинити протиправне діяння зброєю чи будь-яким іншим чином. Злочини проти життя та здоров'я людини є достатньо типовими для країн континентальної Європи.

КК Японської Держави¹ відрізняється від розглянутих вище самою структурою, яка складається із окремих законів. Одним з таких є Закон «Про припинення злочинних діянь членів бандитських угруповань», метою якого є забезпечення спокою та безпеки життя громадян, захист свобод і прав народу за допомогою здійснення необхідних заходів регулювання відносно вчинених бандами діянь, що мають характер насильницьких вимог, і заходів щодо запобігання тій небезпеці для життя громадян, яку представляють собою збройні сутички бандитських угруповань, а також шляхом стимулювання діяльності громадських організацій, спрямованої на запобігання шкоди, що завдається діями бандитів.

Статті 199-210 КК Японської Держави про відповідальність за злочини проти життя та здоров'я людей не передбачають таких особливостей, які заслуговують додаткової уваги.

Статті 124-129 Глави 11 «Злочини, що полягають у порушення правил руху» КК Японської Держави передбачають достатньо правильні та необхідні склади створення небезпеки заподіяння шкоди життю чи здоров'ю учасникам руху, що безумовно має бути апробованим в Україні, оскільки такі діяння у нас є лише адміністративними правопорушеннями.

Отже, вивчення зарубіжного досвіду кримінально-правового забезпечення безпеки людини дозволило системно поглянути на шляхи удосконалення КК України, оскільки навіть окремі небезпечні посягання на здоров'я людей не є кримінально караними. Разом з тим критичний погляд лише на КК інших країн не дає повного уявлення про масштаби проблеми. На нашу думку, обов'язковому, проте обмеженому предметом дослідження аналізу допоможе оцінка ролі міжнародного кримінального права у забезпеченні безпеки людини.

У зв'язку із цим актуальним є твердження про те, що не всі норми матеріального кримінального права України, що стосуються міжнародно-правових відносин або містять «міжнародно-правовий компонент»,

¹ Уголовный кодекс Японии / [науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с япон. В. Н. Еремина]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 225 с.

мають внутрішні чи зовнішні зв'язки з міжнародним правом чи іншим чином реалізуються в контексті міжнародних відносин (а таких норм значна кількість – про видачу та передачу злочинців, універсальну юрисдикцію закону про кримінальну відповідальність, дипломатичний та інші види імунітету від кримінального переслідування, про кримінальну відповідальність за посягання на представників іноземних держав, конвенційні та конвенціональні злочини)¹.

Міжнародне кримінальне право – це галузь міжнародного публічного права, принципи і норми якого регулюють співробітництво держав і міжнародних організацій в боротьбі зі злочинністю².

Міжнародне кримінальне право, на відміну від інших галузей сучасного міжнародного права, некодифіковане. Джерелами цієї галузі є численні багатосторонні договори з питань міждержавного співробітництва в боротьбі з транснаціональною злочинністю в цілях запобігання злочинів, переслідування і покарання винних осіб³.

Вивчення різних наукових праць, присвячених міжнародному кримінальному праву показало, що спочатку воно розвивалось виключно через діяльність різних разових судів та трибуналів. Потім були створені постійні міжнародні кримінальні суди.

Особливе значення в становленні й подальшому розвитку міжнародного кримінального права належить численним конвенціям з питань боротьби зі злочинами міжнародного характеру (транснаціональними злочинами) та угодам про співробітництво держав з питань надання правової допомоги.

Видається вдалим і зручним з точки зору розуміння та сприйняття короткий перелік окремих міжнародних договорів, розташованих у хронологічній послідовності, запропонований вченими-міжнародниками:

1) Міжнародна конвенція про припинення обігу порнографічних видань та торгівлі ними, укладена в Женеві 12 вересня 1923 року;

2) Конвенція щодо рабства, укладена в Женеві 25 вересня 1926 року, зі змінами, внесеними Протоколом від 07 грудня 1953 року;

¹ Житний О. О. Кримінальне право України та міжнародне кримінальне право: співвідношення, взаємодія, розмежування / О. О. Житний // Наше право. – 2012. – № 3 (45). – С. 20.

² Лукашук И. И. Международное уголовное право : учебник / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М. : Спарк, 1999. – С. 9.

³ Степенко В. Е. Источники международного уголовного права / В. Е. Степенко, О. А. Чернова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/legal-and-political-science-411/constitutional-and-international-law-411/11840-2011-12-21-13-35-51>.

3) Міжнародна конвенція по боротьбі з підробкою грошових знаків, укладена в Женеві 20 квітня 1929 року;

4) Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами, затверджена Резолюцією 317 (IV) Генеральної Асамблеї ООН від 21 березня 1950 року;

5) Додаткова конвенція про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних з рабством, укладена в Женеві 07 вересня 1956 року;

6) Єдина конвенція про наркотичні засоби разом з Переліком наркотичних засобів, занесених до Списків I, II, III, IV, укладена в Нью-Йорку 30 березня 1961 року. У Конвенцію внесені поправки відповідно до Протоколу 1972 року;

7) Конвенція про злочини та деякі інші акти, що здійснюються на борту повітряних суден, укладена в Токіо 14 вересня 1963 року;

8) Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден, укладена в Гаазі 16 грудня 1970 року;

9) Конвенція про психотропні речовини разом з Переліками речовин, включених до Списків I, II, III, IV, прийнята у Відні 21 лютого 1971, діє станом на 01 липня 1993 року;

10) Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладена в Монреалі 23 вересня 1971 року;

11) Міжнародна конвенція про припинення злочину апартеїду і покарання за нього, прийнята Резолюцією 3068 / XXVIII Генеральної Асамблеї ООН 30 листопада 1973 року;

12) Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, що користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийнята Резолюцією 3166 (XXVIII) Генеральної Асамблеї ООН 14 грудня 1973 року;

13) Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, укладена в Нью-Йорку 17 грудня 1979 року;

14) Конвенція проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або принижуючих гідність видів поведінки і покарання, укладена 10 грудня 1984 року;

15) Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладена в Римі 10 березня 1988 року;

16) Конвенція ООН про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин, прийнята у Відні 20 грудня 1988 року;

17) Міжнародна конвенція про боротьбу з вербуванням, використанням, фінансуванням і навчанням найманців, укладена в Нью-Йорку 04 грудня 1989 року;

18) Конвенція по боротьбі з підкупом посадових осіб іноземних держав при проведенні міжнародних ділових операцій, прийнята Конференцією повноважних представників країн-членів ОЕСР в Стамбулі 21 листопада 1997

19) Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, укладена в Нью-Йорку 15 грудня 1997 року;

20) Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята резолюцією 54/109 Генеральної Асамблеї ООН 09 грудня 1999 року;

21) Конвенція проти транснаціональної організованої злочинності, прийнята Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН 15 листопада 2000 року;

22) Конвенція ООН проти корупції, прийнята Резолюцією 58/4 Генеральної Асамблеї ООН 31 жовтня 2003 року;

23) Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму, прийнята 13 квітня 2005 року та ін.

Перераховані міжнародні конвенції з питань боротьби з транснаціональною злочинністю є універсальними за сферою дії і мають важливе юридичне значення, оскільки:

1) містять визначення і закріплюють кваліфікацію злочинів міжнародного характеру;

2) забезпечують невідворотність покарання злочинців, оскільки закріплюють зобов'язання тих держав, які беруть у них участь, по-перше, передбачити у своєму внутрішньодержавному праві норми про відповідальність за подібні злочини, по-друге, співпрацювати з питань попередження й припинення таких протиправних діянь;

3) встановлюють правила визначення юрисдикції держав щодо злочинів і передбачуваних злочинців;

4) містять норми про взаємодію держав у процесі здійснення кримінального переслідування винних осіб, включаючи надання правової допомоги¹.

¹ Там само.

Між тим початок XXI століття ознаменувався справжньою кризою міжнародного публічного права, у тому числі і міжнародного кримінального права. Події 2013-2014 років яскраво продемонстрували неспроможність ООН впливати на держави, які є постійними членами РБ ООН, з тим, щоби припинити очевидне для всього світу, проте заперечуване самим агресором, порушення воєнної безпеки України.

Більш того, Президент України П.О. Порошенко слушно вказує на те, що назріла необхідність побудови нової глобальної системи безпеки і Україна готова брати у ній участь. Світ потребує побудови нової системи безпеки, оскільки післявоєнні структури, як європейські, так і світові, більше не ефективні та не здатні захистити жодну країну. Нова система безпеки буде спрямована не проти когось, у тому числі й Росії, але функціонуватиме для того, щоби захистити свою територію, зробити абсолютно неприпустимими порушення кордонів та агресію, мати ефективні механізми для збереження миру¹.

Таке твердження, на жаль, має місце та стосується державної безпеки, від непохитності якої напряду залежить безпека людини. Головне тут – щоби держава ніколи не ставила свою безпеку вище людської, адже істинна держава існує для задоволення потреб своїх громадян, а не навпаки.

Найтрагічнішим з точки зору формування особистості майбутніх поколінь є те, що цю кризу окремі визнані світом вчені намагаються використати для продукування різних «навчальних продуктів» для студентів ВНЗ, тобто таких, що будуть використовуватися в навчально-виховному процесі вищої школи.

Яскравим прикладом цього є курс лекцій з актуальних проблем розвитку сучасного міжнародного кримінального права, підготовлений А.А. Арямовим². У загальному методологічному обґрунтуванні змісту принципів міжнародного кримінального права (вступі до курсу лекцій) він загальноновизнані людські цінності піддав сумніву, оскільки основою їх існування є ЄС, який разом з його інституціями на кшталт ЄСПЛ просто не в змозі та не має права бути арбітром у міждержавних, локальних конфліктах та інших порушеннях міжнародного права. Навіть міжнародне співтовариство вживається в переносному значенні, у лапках.

¹ Порошенко: наявні структури глобальної безпеки вичерпали себе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/124761>.

² Арямов А. А. Актуальные направления развития современного международного уголовного права : курс лекций / А. А. Арямов. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 208 с.

Чого тільки варті наступні безпідставні твердження, походження яких всім відоме. «Правовим парадоксом» названо визнання «світовим співтовариством» референдуму про відділення України від СРСР у 1991 році та невизнання референдуму про відділення АР Крим від України у 2014 році, і це при тому, що тоді не зафіксовано жодного військового конфлікту. Далі людина, яка іменується «вченим», веде мову про жахіття громадянської війни в Україні аж до застосування заборонених видів зброї... Повного цитування явно хворобливі вислови точно не заслуговують.

Що тут скажеш... мабуть аксіомою має стати те, що тільки «істинно великі» (а про істинно великих арійців світ пам'ятатиме вічно) росіяни можуть у ХХІ столітті щиро радіти анексії частини іншої суверенної держави, незалежність та безпеку якої письмово зобов'язались поважати та захищати. Про дієвість міжнародних кримінальних трибуналів за розв'язання та підтримання війни в Донецькій та Луганській областях, сподіваємось, скоро стане відомо. Причому на лаві підсудних мають бути ті високопосадові особи, які заперечують участь своїх регулярних військ на Сході України та всіляко підтримують кровопролиття, яке там відбувається.

Між тим є в РФ і справжні вчені, які розгляд актуальних проблем розвитку міжнародного кримінального права жодним чином не політизують. Так, Б.Д. Накашидзе розглянув актуальні питання класифікації злочинів у міжнародному кримінальному праві, виділив групи міжнародних злочинів і злочинів міжнародного характеру, показав взаємодію норм міжнародного кримінального права та національного законодавства для цілей Міжнародного кримінального суду¹.

Вітчизняний вчений С.М. Мохончук вперше в Україні комплексно дослідив генезу, еволюцію, сучасну регламентацію міжнародних злочинів. Установив особливості кваліфікації злочинів проти миру та безпеки людства у міжнародному і вітчизняному кримінальному праві. Визначив стан імплементації норм міжнародного права у кримінальне законодавство України². Безумовно, сформульовані ним висновки заслуговують схвалення та однозначно потребують впровадження передовсім у законотворчий процес.

¹ Накашидзе Б. Д. Классификация преступлений в международном уголовном праве / Б. Д. Накашидзе // Библиотека криминалиста : научный журнал. – 2014. – № 6 (17). – С. 304-312.

² Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – 528 с.

Отже, роль міжнародного кримінального права у забезпеченні безпеки людини має транскордонний характер, оскільки виходить за юрисдикцію національного законодавства та здебільшого стосується колективних видів безпеки – держави, окремої нації, народу чи етнічної групи. Проте саме зараз воно переживає кризу через кричущі його порушення, а тому найдієвішими є саме міжнародні інституції, покликані забезпечувати індивідуальні види безпеки людини.

У той же час В.О. Навроцький цілком слушно зауважує, що суспільна небезпека міжнародних злочинів виходить за межі однієї держави чи суспільства, що такі діяння посягають на цінності, які захищаються всіма представниками світової спільноти (мир та мирне співіснування народів, права людини, закони і звичаї війни, расова, релігійна, національна толерантність, антитерористична безпека тощо). Заподіяння шкоди об'єктам, які традиційно захищаються кримінальним законом держави (життю чи здоров'ю людини, власності, громадській безпеці тощо), може виступати однією з ознак міжнародного злочину¹.

Для забезпечення індивідуальної безпеки у міжнародно-правовому вимірі ключову роль відіграє ЄСПЛ, рішення якого змушують керівництво держави подивитися на проблему окремо взятої людини з іншої точки зору (раніше воно навіть не звертало увагу) та задовольнити її позовні вимоги. Звичайно, бюрократична багаторічна тяганина дещо нівелює бажання скривдженого та зневіреного у вітчизняних судових інстанціях отримати компенсацію за порушене право, проте саме такі рішення стають справжнім каталізатором внесення змін та доповнень до законодавства, у тому числі кримінального.

Ратифікація Україною 17 липня 1997 року Конвенції та протоколів до неї (№ 1, 2, 4, 7, 11)² започаткувала новий етап розвитку нашої держави на шляху до зміцнення законності та дотримання прав і свобод людини³.

Слід погодитися із вченими, які зазначають, що значення для кримінального права правових позицій, висловлених у рішеннях ЄСПЛ, полягає в тому, що вони:

¹ Навроцький В. Поняття та ознаки міжнародних злочинів / В. Навроцький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 38. – 2003. – С. 439.

² Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // Офіційний вісник України . – № 13 від 16.04.1998 / № 32 від 23.08.2006. – С. 270. (З наступними змінами та доповненнями).

³ Сорока О. Значення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини для кримінального права України / О. Сорока // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 2. – С. 22.

1) мають враховуватися у доктрині кримінального права, оскільки є принциповими ідеями, до яких слід звертатися для вироблення концепцій подальшого вдосконалення кримінального законодавства відповідно до європейських стандартів;

2) впливають на правозастосовчу практику в Україні. Правові позиції ЄСПЛ можуть використовуватися для вирішення ситуацій, що не знайшли прямого врегулювання на нормативному рівні, у випадках відсутності єдиного підходу до розв'язання певної правової ситуації тощо;

3) впливають на розробку змін до кримінального законодавства у зв'язку із прийнятими на себе Україною міжнародними зобов'язаннями¹.

Вивчення практики ЄСПЛ щодо України показало відсутність рішень по порушенню ст. 13 Конвенції у контексті дії вже загаданого ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», у якому відсутня норма про таку допомогу потерпілому від злочину, тоді як людині, яка вчинила злочин, безоплатна правова допомога надається, проте обмежена судовим розглядом кримінального провадження. Випадки можливого застосування амністії, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання, захисту прав засудженого на стадії виконання вироку з незрозумілих нам підстав вважається нецільовим використанням бюджетних коштів.

Ст. 13 Конвенції «Право на ефективний засіб юридичного захисту» гласить, що кожен, чий права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

У пункті с. ч. 3 ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції вказано, що кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше право захищати себе особисто чи використовувати юридичну допомогу захисника, вибраного на власний розсуд, або – за браком достатніх коштів для оплати юридичної допомоги захисника – одержувати таку допомогу безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя.

Стає очевидним, що чинна редакція ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» та його виконання однозначно є порушенням згаданих ст.ст. 6, 13 Конвенції. Крізь призму об'єктивних прагнень українського народу стати повноправними членами європейського співтовариства видаються зовсім незначними можливі витрати з державного бюджету для забезпечення реальної безоплатної вторинної правової допомоги

¹ Там само. – С. 25.

тим громадянам, які цього потребують. Відповідні законодавчі зміни та їх втілення однозначно будуть «дешевшими», ніж виконання рішень ЄСПЛ щодо очевидного порушення ст.ст. 6, 13 Конвенції та можливої вказівки на необхідність зміни національного законодавства.

Про правильність нашого твердження свідчить рішення ЄСПЛ у справі «Василь Іващенко проти України» від 26 липня 2012 року¹. Тут вказано, крім основного, другорядне рішення, що стало наслідком всіх інших – необхідність забезпечення особам, позбавленим свободи, доступу до документів, необхідних для звернення до суду, оскільки заявнику було відмовлено навіть у звичайних ксерокопіях матеріалів справи за рахунок держави. Аргументи представників Уряду щодо не передбачення такого права в національному законодавстві навіть не взялися до уваги.

Враховуючи положення ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»², рішення є обов'язковими для виконання Україною відповідно до статті 46 Конвенції. Тому тут краще запрацювати на випередження – усунути причину з тим, щоб потім не боротися із наслідками.

Стосовно ст. 17 вказаного закону «Застосування судами Конвенції та практики ЄСПЛ» – суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та практику ЄСПЛ як *джерело права* (курсив наш – *В.Ш.*) – слід зазначити, що це питання потребує далеко не одного монографічного дослідження як на рівні теорії права, так і на рівні кримінального права.

Враховуючи викладене, слід зазначити, що міжнародне кримінальне право в основному забезпечує колективні види безпеки, тоді як ЄСПЛ – виключно індивідуальні. Більш того, рішення ЄСПЛ є базовими взірцями для всіх інших громадян, чії права були порушені схожим чином.

На сьогодні остаточних рішень ЄСПЛ щодо України є близько однієї тисячі. Така кількість джерел права однозначно свідчить про провідну роль ЄСПЛ у забезпеченні безпеки людини, оскільки говорячи про її права, слід не забувати, що безпека є передумовою їх існування та можливої реалізації.

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Василь Іващенко проти України» від 26 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2..>

² Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 03 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України від 28.07.2006 — 2006 р., № 30. – С. 1114. – Ст. 260. – З наступними змінами та доповненнями.

Також слід погодитися із твердженням, що за своїм змістом КК України повною мірою відповідає міжнародним вимогам демократичної, соціальної, правової держави, визнання людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, керуючись принципами верховенства права, утвердження і всебічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, законності, рівності перед кримінальним законом, гуманності кримінального закону та покарання, індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання¹.

Кримінальне право України як соціально-політичний інститут, система юридичних норм та форма втілення правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю нерозривно пов'язане із міжнародним правом, міжнародними відносинами та має міжнародно-правові основи. Тому однією з постійних вимог до сучасного законодавства України про кримінальну відповідальність стає його міжнародно-правова відповідність².

Отже, зарубіжне кримінальне законодавство та міжнародне кримінальне право відіграють значну роль у забезпеченні всіх видів безпеки людини. Їх вивчення дало змогу обґрунтувати зміни та доповнення до чинного законодавства України та практики його застосування.

¹Тихий В. П. Кримінальне право України і міжнародне право / В. П. Тихий // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 61.

²Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х. : Одісей, 2013. – С. 309.

Розділ 4

ЗАВДАННЯ І ФУНКЦІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЇХ РЕАЛІЗАЦІЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

4.1. Поняття, види та зміст завдань і функцій кримінального права та їх відображення у кримінальному законодавстві

Не дивлячись на достатню визначеність багатьох ключових положень в кримінальному праві, спеціалісти знову і знову повертаються до їх обговорення. Це пов'язано з тими суттєвими змінами, які проходять в навколишній соціальній дійсності. Багато проблем, що обговорюються, не тільки взаємопов'язані, але дуже часто обумовлюють одна одну¹.

Слід також погодитися з думкою знаного у світі педагога Адольфа Дістервега про те, що більше користі приносить огляд одного предмета з десяти різних боків, аніж вивчення десяти предметів з одного боку².

На нашу думку, віддзеркаленням наведених слів може бути місце та роль завдань і функцій кримінального права України у сфері забезпечення безпеки людини на сучасному етапі розвитку суспільства та їх реалізація в кримінальному законодавстві України. Це пояснюється віднесенням Конституцією України безпеки людини до однієї з найвищих соціальних цінностей у державі (ст. 3), вказівками В.О. Навроцького на те, що право – це інструмент суспільства, а закон – держави; кримінальне право виражає уявлення суспільства про злочинність, караність і суміжні поняття, а закон – вимоги держави у цій сфері³; А.В. Наумова – існуючі помилки у застосуванні кримінально-правових норм, наслідком чого є необґрунтоване притягнення людини до кримінальної відповідальності, свідчить про те, що кримінальний закон ще не завжди достат-

¹ Стрельцов Е. Проблемы установления социально-правового вреда преступления / Е. Стрельцов // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 86.

² Виклад. за: Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації : монографія / О. О. Дудоров, М. І. Омеляненко, В. П. Сабадаш. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – С. 10.

³ Навроцкий В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцкий // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 23.

ньо ефективно охороняє права й інтереси громадян у сфері реалізації кримінального права та кримінальної відповідальності¹.

Взагалі функції права привертають певну увагу, але на загально-теоретичному рівні вони не стали об'єктом дисертаційних монографічних досліджень. У літературних джерелах досить часто розглядають лише окремі питання визначення функцій права, їх систематизації, класифікації тощо. Охоронна функція права як фундаментальна функція взагалі не була піддана теоретичному аналізу, хоча соціальна потреба в обґрунтуванні охорони громадянського миру є нагальною потребою сучасності. Досліджень проблем охоронної функції права бракує не тільки в теорії права – мало узагальнюючих матеріалів і досліджень практики реалізації цієї функції як в Україні, так і в інших країнах СНД. У системі правової політики пріоритетним є розвиток регулятивної функції права, а щодо охоронної функції переважають квазіполітичні підходи, непослідовність державного менеджменту, недотримання конституційних засад реалізації охоронної функції права тощо².

Що стосується функцій кримінального права, то у кримінально-правовій науці й досі ведуться дискусії щодо визначення їх кількості, змісту і навіть щодо їх назви³.

Слід пам'ятати, що система функцій кримінального права як галузі права будується на загальній системі функцій права, що є базовою для всіх галузей права⁴. Систему функцій права доцільно розглядати як похідну від системи права. І на цій підставі можна виокремити чотири види функцій права, що утворюють систему:

- 1) загальноправові функції (властиві всім галузям права);
- 2) міжгалузеві функції (властиві двом чи більше, але не всім галузям права);

¹ Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А. В. Наумов. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – С. 109.

² Ковальський В. С. Охоронна функція права як соціальний правовий феномен : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. С. Ковальський. – К. ; Ін-т зава Верховної Ради України, 2011. – С. 2.

³ Павленко Т. А. Щодо функцій кримінального права / Т. А. Павленко // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 122.

⁴ Фріс П. Л. До питання про функції кримінально-правової політики / П. Л. Фріс // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 76.

- 3) галузеві функції (властиві одній галузі права);
- 4) функції правових інститутів і норм права (властиві конкретному інституту або нормам (групам норм) права)¹.

Практичне вирішення питання про функції кримінального права пов'язано з:

- 1) нормотворчою діяльністю, криміналізацією та декриміналізацією правопорушень;
- 2) побудовою системи кримінального законодавства;
- 3) практичним застосуванням кримінального закону в галузі суворості впливу на осіб, які скоїли злочин;
- 4) організацією попередження злочинів;
- 5) організацією правового виховання громадян. Практичне призначення функцій кримінального права дозволяє зробити висновок про обґрунтованість їх багатofункціональності².

Отже, постає необхідність простеження направленості КК України на забезпечення безпеки людини, яка, у свою чергу, є передумовою всіх її прав і свобод, а також гарантією виконання обов'язків.

Очевидно, що починати таку діяльність слід із з'ясування змісту, а можливо і авторського визначення понять «завдання» та «функція» кримінального права України та, відповідно, кримінального законодавства, оскільки у КК України вони відсутні та лише впливають із їх змісту.

Є.Л. Стрельцов з цього приводу зазначає, що у теорії кримінального права склалися принаймні дві основні позиції щодо розуміння завдань кримінального права та його функцій. Перша з них, традиційна, полягає у тому, що охороняти існуючий стан речей, забезпечувати стабільність суспільних відносин – це завдання, функція ж кримінального права визначається як охоронна. Прихильники іншої позиції, не заперечуючи зазначених охоронних завдань і функцій кримінального права, вказують, що воно не лише відіграє активну роль у зміні, позитивному розвитку і вдосконаленні суспільних відносин, але виконує ще й регулятивну функцію та має відповідні завдання³.

Відсутність у КК України визначення наведених нами понять є підставою для звернення до різних офіційних нормативно-правових актів та наукових джерел з метою заповнення цієї прогалини та можливості

¹ Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. К. : Юрінком Інтер, 2010. – С. 29. 338 с.

² Бондаренко Н. О. Функції кримінального права / Н. О. Бондаренко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 25. – С. 453.

³ Стрельцов Е. Л. Задачи, функции и механизм уголовного права / Е. Л. Стрельцов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 54. – С. 40.

використання отриманих результатів у процесі створення концепції кримінально-правового забезпечення безпеки людини в Україні та світі, під час удосконалення існуючих та розробки нових у її межах норм КК України, що передбачають відповідальність за різні злочини проти безпеки людини, а також при розробці науково обґрунтованих рекомендацій щодо покращення стану захищеності життєво важливих інтересів людини.

Так, філософський енциклопедичний словник визначає функцію (від лат. *functio* – вчинення, виконання) як відношення двох (групи) об'єктів, у якому зміна одного з них супроводжується змінами іншого. У найбільш розгорнутій формі функціональний підхід до теорії пізнання реалізований Кассирером, який вважав, що рух пізнання направлений не на вивчення субстанції ізольованих об'єктів, а на вивчення взаємовідносин між об'єктами, точніше на встановлення залежностей (функцій), що дозволяють здійснювати закономірний перехід в ряді об'єктів від одного до іншого. При такому підході досліджуються проблеми обґрунтованості, допустимості і доказовості функціональних висловів і пояснень¹.

Українська юридична енциклопедія функції права визначає як напрями або види впливу на суспільні відносини. У них виражається роль і призначення права в суспільстві та державі, його соціальна цінність і найважливіші риси. Їх поділяють на дві основні групи: загальносоціальні й спеціальні. До спеціальних функцій, тобто власне правових (юридичних), належать насамперед регулятивна та охоронна функції, установча та інформаційна².

Великий тлумачний словник сучасної української мови функцію тлумачить як явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; роботу кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чого-небудь³, а завдання як наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справу і т. ін.; настанову, розпорядження виконати певне доручення; мету, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити⁴.

Словник української мови завдання тлумачить як наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа і т. ін.; мета,

¹ Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – С. 751.

² Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6 : Т-Я. – 2004. – С. 313.

³ Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – С. 1335.

⁴ Там само, с. 284.

до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити; настанову, розпорядження виконати певне доручення¹, а функцію як явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; роботу кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; призначення, роль чого-небудь².

Слід погодитися з В.О. Навроцьким стовно того, що з'ясування поняття кримінального права у різноманітних значеннях буде неповним, якщо не розкрити його призначення та роль у суспільстві (тобто функції), а також мету, задля якої воно існує, якої необхідно досягти (тобто завдання)³. Наведені авторські визначення завдань та функцій кримінального права потребують свого доповнення у зв'язку із викладеним вище, оскільки у них враховано лише одне етимологічне забарвлення.

М.І. Панов розглядає проблеми складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права у єдності із функціями кримінального права. Вчений цілком слушно зазначає, що поняття «функції кримінального права» і «функції складу злочину», співвідносяться між собою як загальне та окреме, і тому останні мають всі основні і суттєві ознаки функцій кримінального права. З іншого боку, функції складу забезпечують реальний прояв функцій кримінального права, конкретизують і уточнюють їх. Сутність і зміст функцій кримінального права визначаються тим, що вони співвідносні з його завданнями і в кінцевому рахунку визначаються ними. Як відомо, завданнями кримінального права (і відповідно кримінального законодавства) згідно зі ст. 1 КК України є: правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також попередження злочинів. З урахуванням зазначених завдань функції кримінального права можна визначити як систему кримінально-правових засобів (визнання певних суспільно небезпечних діянь як злочинів і встановлення за них покарання (ч. 1 ст. 1 КК України), а також інших кримінально-правових наслідків (ч. 3 ст. 4 КК України)) і напрямів правової діяльності держави із досягнення завдань, що стоять перед даною галуззю права. Виходячи з цього, у науці виділяють відповідні види функцій кримінального права, до яких відносять охоронну, регулятивну, превентивну, а також виховну, які отрима-

¹ Словник української мови: в 11 томах. – Т. 3: – К. : Наукова думка, 1969. – С. 40

² Словник української мови: в 11 томах. – Том 10: Т-Ф. – К. : Наукова думка, 1979. – С. 653.

³ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 26.

ли в літературі найменування генеральних. Саме в них проявляється перш за все сутність усіх функцій інститутів кримінального права, у тому числі й складу злочину¹.

Дещо розмитим та не зовсім точним видається визначення поняття «функції кримінального права» як об'єктивно існуючого явища, яке являє собою основні напрямки кримінально-правового впливу на суспільні відносини, за допомогою яких можливе досягнення цілей і вирішення задач кримінально-правового регулювання на даному етапі розвитку суспільства², оскільки у ньому виділено регулювання як основу.

Отже, проміжним висновком може бути таке визначення поняття³.

Функція кримінального права – це форма його виявлення та зміни призначення і ролі у суспільстві, що знаходить своє вираження у формулюванні вимог щодо небезпечності певних діянь, визнання їх злочинними та заходів реагування на них, яка залежить від суспільного й наукового розвитку, адекватного відображення у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Функція КК України – це відображені у законодавстві про кримінальну відповідальність вимоги держави щодо визнання злочинними чи виключення з їх кола небезпечних діянь та заходів, що мають застосовуватися до осіб, які їх вчинили.

Завдання кримінального права – це наперед визначені, заплановані напрямки діяльності, задля втілення яких воно існує, що залежать від змін, які постійно відбуваються в політичній, економічній і соціальній сферах життя суспільства і держави.

КК України 2001 року у ч. 1 ст. 1 проголосив, що він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

¹ Панов М. І. Проблема складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права / М. І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 118-119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/7.pdf.

² Оцяця А. С. Дефініція функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 60. – С. 63.

³ Шаблистий В. В. Понятие, виды и содержание задач и функций уголовного права и их отражение в уголовном законодательстве Украины / В. В. Шаблистий // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : межгос. сб. науч. ст. / редкол. : А. Е. Письменский (отв. ред.) [и др.] ; МВД Украины, ЛГУВД им. Э. А. Дидоренка, Волгогр. гос. ун-т. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренка, 2013. – С. 480.

Визначення понять функцій і завдань кримінального права та кримінального законодавства дає підстави вести мову про їх види і змістовне наповнення.

Між тим існують і інші, діаметрально протилежні, точки зору – задачі кримінального права відповідають на питання, навіщо необхідна дана галузь права в правовій системі, а функції покликані відповістити на запитання, яким чином право вирішує постановку задач. Звідси слідує, що право, у тому числі і кримінальне, вирішує свої задачі в процесі постійного функціонування в суспільстві. Функція кримінального права – це засоби, способи вирішення кримінально-правових задач, причому задачі і функції кримінального права можуть співпадати по назві, але це лише термінологічна подібність¹. Тобто в такому випадку функції покликані виконувати завдання, що є суперечливим саме по собі. На нашу думку, має місце явно надумане розширення змісту та видів функцій кримінального права, що має своїм наслідком їх надмірну теоретизацію та неможливістю практичної реалізації хоча б на рівні подальших наукових досліджень у цій сфері.

Про швидкоплинність завдань кримінального права достатньо влучно говорить Н.Ф. Кузнецова. Вона зазначає, що КК РФ ставить перед собою два завдання: охоронне та попереджувальне. У порівнянні з КК РРФСР 1960 року їх кількість подвоєно: замість однієї охоронної (захисної) названі дві. Основи кримінального законодавства Союзу РСР і республік 1991 року називали три завдання: охоронне, попереджувальне і виховне². Проте слід вказати на поєднання функцій та завдань, що є не зовсім виправданим з гносеологічної точки зору.

Таке ж поєднання є характерним для багатьох вчених-криміналістів, відображене у підручниках та посібниках з кримінального права. Зокрема, М.Д. Шаргородський вживає їх почергово, як синоніми³; Г.Ю. Лесніков, здійснивши одне з найповніших досліджень завдань і функцій кримінального права, вважає їх тотожними завданням і функціям кримінального законодавства⁴; Б.Г. Розовський також їх не

¹ Оцяця А. С. Сутність та зміст охоронної функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 59. – С. 108.

² Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – С. 16.

³ Курс советского уголовного права. Часть Общая : в 2 т. / ЛГУ им. А. А. Жданова / Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – Т. 1. – С. 16-18.

⁴ Энциклопедия уголовного права. Т. 1. Понятие уголовного права. – СПб. : Издание проф. Малинина, 2005. – С. 204-235.

розділяє, проте достатньо аргументовано охарактеризував кримінальне право як повноцінний регулятор суспільних відносин¹, проти чого виступає В.О. Навроцький².

О.О. Дудоров також вважає завдання та функції кримінального права тотожними поняттями, про що свідчить назва відповідного підрозділу навчального посібника: «Завдання (функції) кримінального права». Разом з тим вчений аргументовано розкрив зміст трьох основних функцій (завдань) кримінального права – охоронну, регулятивну та попереджувальну³. П.В. Хряпінський дотримується приблизно такої ж позиції⁴.

Достатньо несподіване описання завдань кримінального права здійснив М.І. Ковальов. Вчений вважає, що якщо уявити собі сукупність соціально-політичних і соціально-економічних цінностей, то кримінальне право можна уявити собі у вигляді сторожа такого сховища. Цей сторож не має відношення до внутрішньої діяльності такого сховища, до організації використання накопичених цінностей тощо. Його завдання полягає лише в тому, щоб на них не було посягання, щоб вони залишалися в цілості⁵.

М.І. Бажанов цілком обґрунтовано вважає, що охоронна функція є основною функцією кримінального права⁶.

Є.Л. Стрельцов вважає, що основною соціальною функцією кримінального права є кримінально-правове регулювання. До спеціальних функцій кримінального права він відносить охорону суспільних відносин від злочинних посягань. У надані в одних випадках громадянам права на здійснення суспільно корисних діянь та утриманні громадян від вчинення суспільно небезпечних діянь в інших простежується виховна функція кримінального права. Із ч. 2 ст. 2 КК України випливає, що не тільки регулювання і охорона суспільних відносин є завданням кри-

¹ Кримінальне право. Загальна частина : підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 10-18.

² Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 26-28.

³ Кримінальне право : навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – С. 27.

⁴ Хряпінський П. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. В. Хряпінський – Суми : Університетська книга, 2009. – С. 31.

⁵ Ковалёв М. И. Советское уголовное право : курс лекций / М. И. Ковалёв – Свердловск : Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1971. – С. 22.

⁶ Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – С. 6.

мінального права. Сюди відноситься і попередження злочинів (загальна та спеціальна превенція)¹.

В.Я. Тацій із законодавчо визначених завдань кримінального права виділяє охоронну функцію як основну та другорядну – регулятивну, яка проявляється у трьох її складових:

- 1) норми кримінального права, забороняючи вчиняти суспільно небезпечні діяння, у той же час вимагають певної правомірної поведінки;
- 2) виконуючи функцію охорони встановлених у державі суспільних відносин, норми кримінального права одночасно регулюють їх;
- 3) деякі норми кримінального права належать до регулятивних (необхідна оборона тощо)².

В.І. Антипов вважає, що законодавче закріплення завдань кримінального права зумовило вироблення теорією таких його функцій: а) регулятивна; б) охоронна; в) виховна; г) попереджувальна (превентивна)³. При цьому на перше місце вченим поставлено саме регулятивну функцію.

Таким чином, у науці кримінального права найпоширенішою позицією є та, яка оперує лише двома функціями: основною – охоронною та другорядною – регулятивною.

Б.Г. Розовський з цього приводу зазначає, що багато авторів виділяють ще ряд функцій, нібито властивих кримінальному праву. У їх числі: запобіжна (соціально-превентивна), виховна, правовідтворююча, цінносно-орієнтаційна, соціально-інтегративна, системно-правова та функція забезпечення легітимності державної влади. Вчений вважає їх всіх складовими охоронної та регулятивної функцій кримінального права⁴.

Враховуючи законодавче визначення завдань у ч. 1 ст. КК України не як охорони вказаних цінностей (головними з яких є права і свободи людини і громадянина), а як правового забезпечення їх охорони, слід зазначити таке.

Саме поняття кримінально-правове забезпечення, будучи похідним від правового, пропонуємо розуміти як сукупність норм криміналь-

¹ Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Відп. ред. засл. діяч науки і техніки України, д.ю.н., проф. Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одіссей, 2009. – С. 5-7.

² Кримінальне право України: Загальна частина: підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 14-15.

³ Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – С. 4-5.

⁴ Кримінальне право. Загальна частина : підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – С. 23-24.

ного закону, які регламентують правові взаємини та юридичний статус учасників кримінально-правових відносин, що виражається у створенні надійних умов для вільної реалізації ними своїх прав і свобод, а також у гарантуванні виконання обов'язків¹.

Дещо вузько та одночасно широко сформулював визначення поняття «кримінально-правове забезпечення охорони» А.М. Орлеан, визначивши його як сукупність призначених для здійснення охорони людини кримінально-правових норм, які встановлюють злочинність і караність діяння². Заслугує особливої уваги той факт, що вчений людину зробив основою свого дослідження. Більш того, він навіть з погляду на людину як найвищу соціальну цінність, зі зверненням до її філософсько-правового осмислення акцентує увагу на тому, що людину доцільно розглядати як живу природну біологічну істоту, котра є духовною та соціальною, має мислення та мову, здатна активно діяти, пристосовуватись до обставин або змінювати їх відповідно до власних потреб; створювати предмети, відсутні в природі. При цьому для прикладного юридичного використання поняття «людина» у контексті забезпечення охорони останньої на перший план виступатимуть насамперед біологічні її властивості. Духовність та соціальність, мислення та мова, здатність активно діяти, тощо є людськими властивостями, потенційна наявність яких завжди презумується³.

На наше суб'єктивне переконання, навряд чи якусь із вказаних властивостей людини можна ставити вище чи нижче. У контексті дослідження впливу функцій кримінального права на забезпечення безпеки людини на перше місце стають духовні та соціальні її властивості (виховна функція). Саме тому функції та завдання кримінального права України є своєрідними індикаторами, що визначають направленість правового забезпечення охорони або на людину, або на державу, або на суспільство. Саме їх співвідношення має тяжіти до переважання людини з її властивостями, а не суспільства чи держави.

¹ Шаблистий В. В. До питання про кримінально-правове забезпечення безпеки людини / В. В. Шаблистий // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 16 листопада 2011 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 112.

² Орлеан А. М. Кримінально-правове забезпечення охорони людини від експлуатації : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Орлеан. – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 23.

³ Там само. – С. 23.

Такий підхід до розуміння змісту завдань кримінального права дозволяє виділити головним із них правове забезпечення охорони найвищих соціальних цінностей в державі, а другорядним – правове забезпечення запобігання злочинам. Правове забезпечення регуляції кримінально-правових відносин є достатньо дискусійним з точки зору його багатовекторності та другорядності у порівнянні з іншими завданнями, проте реально існуючим одночасно із правовим забезпеченням охорони.

До функцій кримінального права однозначно відносяться охоронна, запобіжна (загальна та спеціальна превенція), виховна. Знову ж таки регулятивна функція потребує особливої уваги щодо можливого обґрунтування чи навпаки спростування її дещо перебільшеного значення в українському кримінальному праві та відображення в кримінальному законодавстві, оскільки, за твердженням В.Ф. Щепелькова, норми, які не відповідають досягненню завдань кримінального права, а тим більше перешкоджають їх досягненню, не можуть бути включені у текст кримінального закону, а включені не можуть бути застосовані, оскільки суперечать законопокладанню, що знаходиться в ієрархії правових установок вище¹.

У літературі зустрічаються й погляди (на рівні докторської дисертації), відповідно до яких основною функцією і, відповідно, завданням є регуляція кримінально-правових відносин, а охоронна функція визначається як похідна, другорядна.

Так, О.В. Наден вважає, що розуміння кримінального права як специфічної галузі національного публічного права, яка має своїм призначенням визначення діянь, що є злочинами, та кримінальної відповідальності за них, приводить до висновку, що воно тим самим регулює суспільні відносини, які складаються між державою та особами, що вчиняють кримінальні правопорушення, з приводу покладення на останніх кримінальної відповідальності або звільнення від такої. Такі суспільні відносини іменуються «кримінально-правовими суспільними відносинами». Мета кримінально-правового регулювання багатоступінчаста. Очевидно, найближчою метою є визначення кримінально-правового статусу особи, яка вчинила злочин. Найбільш віддаленою – підтримання правопорядку в суспільстві².

¹ Щепельков В. Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты / В. Ф. Щепельков. – М. : ТК Велби, 2003. – С. 90.

² Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Наден. – Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 10, 28.

Така позиція вченого одразу привертає увагу, оскільки можна довго дискутувати про види та кількість функцій і завдань кримінального права та їх відображення в кримінальному законодавстві, проте такий абсолют як охорона просто не може піддаватися сумніву. Можливо, як утопічна мета розвитку людства, колись настане час, коли потреба в охороні найважливіших цінностей відпаде, а буде лише регуляція чи щось інше. Більш детально про це мова піде далі.

М.І. Панов, визначивши поняття кримінальної відповідальності як юридичного обов'язку особи, яка вчинила злочин, підлягати дії кримінального закону, тобто зазнати з боку держави негативної оцінки в обвинувальному вирокі суду за вчинене суспільно небезпечне діяння, а також заходів державно-правового примусу у вигляді обмежень прав і свобод особистого, майнового чи іншого характеру, вважає, що воно надає можливість обґрунтувати функції кримінального права, зокрема, крім охоронної і регулятивної, також виховну і превентивну (у тому числі функцію генеральної превенції), притаманні кримінальному праву¹.

Н.О. Гуторова слушно вказує на те, що дуалізм функцій кримінального права як галузі права в цілому, так і кримінально-правових норм зокрема, породжує особливості системно-структурних зв'язків, з одного боку, в межах системи норм кримінального права, з другого – між нормами кримінального права та нормами інших галузей права. Мова йде про одночасну охорону та регуляцію найважливіших суспільних відносин².

Ось чому дослідження завдань та функцій кримінального права просто зобов'язане здійснюватися з урахуванням його міждисциплінарних зв'язків. Особливо така необхідність простежується достатньо різними поглядами вчених на функції кримінального права та їх види. У свою чергу дослідження функцій та завдань кримінального права нами буде здійснюватись по основним (генеральним) їх видам, існування яких підтримується або не заперечується більшістю вчених-криміналістів. Більш того, якщо питання про види та кількість функцій кримінального права, є предметом наукових дискусій, то питання про завдання майже не піднімається та є практично недослідженим. Наявність завдань кримінального права чомусь просто презумується з урахуванням ч. 1 ст. 1 КК України, яка постійно критикується.

¹ Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава / М. Панов // Вісник Національної академії прокуратури України. – № 4. – 2010. – С. 47.

² Гуторова Н. О. Охоронна функція кримінального права / Н. О. Гуторова // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 32-33.

Так, В.О. Навроцький вважає, що до ч. 1 ст. 1 КК України слід включити і охорону прав як потерпілого від злочину, так і особи, яка його вчинила, виключення кримінальної відповідальності осіб, які вчинили діяння, що лише за окремими ознаками нагадують злочин. Відсутність такого декларування тягне певні перекоси у правозастосовній практиці¹.

В.В. Кузнецов пропонує доповнити ч. 1 ст. 1 КК України таким об'єктом кримінально-правової охорони, як моральнісні засади суспільства (з узгодженням назви розділу XII Особливої частини КК України)².

У КК України потрібно ввести норму, у якій закріплювалися б цілі кримінального законодавства. Дану норму необхідно помістити в ст. 1 КК України, перейменувавши останню й назвавши її таким чином: «Цілі та завдання Кримінального кодексу України», де в ч.1 КК помістити норму про цілі Кримінального законодавства: «Цілями Кримінального кодексу України є: встановлення задач і принципів кримінального законодавства України, забезпечення їх прямої дії, закріплення вичерпного переліку злочинів, видів, розміру покарання, інших засобів кримінально-правового впливу, які застосовуються до осіб, які їх скоїли, заохочень; виховання громадян, іноземців, осіб без громадянства шляхом дотримання законодавства України, виправлення і перевиховання осіб, які вчинили злочин, виявлення і нейтралізація причин і умов злочинності, ресоціалізація осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності і які вже відбули покарання». Норму про завдання, яка на сьогоднішній день закріплена в ч. 1 і 2 КК, помістити в ч. 2 і 3 КК України, а в ч. 4 КК вказати засоби забезпечення цілей і задач (криміналізація діянь – фіксація даного діяння як злочинного; пеналізація діянь – встановлення санкцій за той чи інший злочин; встановлення засобів кримінально-правового характеру за вчинений злочин). Такий підхід є виправданим, оскільки будь-який нормативно-правовий акт повинен відповідати критерію доцільності. Натомість відсутність визначення функції криміна-

¹ Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 28-29.

² Кузнецов В. В. Моральнісні засади суспільства к новий об'єкт кримінально-правової охорони / В. В. Кузнецов // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 301.

льного права дає підставу запропонувати своє власне бачення даної проблеми¹.

У теорії міжнародного кримінального права є думка про те, що мета кримінального законодавства буде мати чітко виражену сутність у контексті безпеки. Можливо, першою приклад продемонструє Україна. Скажімо, у майбутньому ст. 1 КК України буде мати таке формулювання: «Кримінальний кодекс має за мету створення правових умов охорони та захисту національної безпеки: безпеки людини, суспільства (громадського порядку), держави (конституційного устрою). Виходячи з міжнародних зобов'язань України, цей Кодекс має також за мету охорону та захист міжнародної безпеки (безпеки людства, міжнародного миру та порядку)»².

Перелік відповідних пропозицій по зміні та доповненню ч. 1 ст. 1 КК України можна було б продовжити, проте саме вказані відображують суть проблеми на методологічному рівні – з погляду проголошеної мети (завдань) чи об'єктів кримінально-правової охорони. Мабуть, більш правильним є перший, оскільки тоді положення Загальної частини кримінального закону чітко кореспондуються із положеннями Особливої його частини.

Разом з тим включення до КК України положення про його цілі є недоцільним, оскільки вони цілком і повністю відображені у його функціях та завданнях. Також просто незрозумілим є повернення до утопічної мети перевиховання злочинців; яким чином кримінальне законодавство має чи зобов'язане виявляти і нейтралізовувати причини й умови злочинності, ресоціалізовувати осіб, які притягнуті до кримінальної відповідальності і які вже відбули покарання. Завдання науки кримінології відображені у різних нормативно-правових актах, у тому числі КПК України, тому вести мову про злочинність у кримінальному законі є самим по собі суперечливим; завдання кримінально-виконавчого права втілює в життя КВК України.

На нашу думку, саме відсутність єдиних підходів до розуміння суті та змісту завдань і функцій кримінального права призводить до таких законодавчих пропозицій, врахування яких може докорінно змінити призначення кримінального закону.

¹ Оцяця А. С. Дефініція функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 60. – С. 63.

² Основи інформаційного права України : навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін. ; за ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. – К. : Знання, 2004. – С. 235.

Отже, визначення понять, видів та окреслення можливого змісту завдань і функцій кримінального права виглядає далеко не безспірним та відображає виключно суб'єктивну точку зору автора на цю проблему. Безумовно, надалі слід продовжити почату роботу у напрямку дослідження змісту кожного завдання та функції, оскільки головною метою їх закріплення у КК України має стати забезпечення такого стану життєво важливих сфер існування людини, за якого ніщо і ніхто не загрожує.

4.2. Охоронні, попереджувальні та інші завдання і функції кримінального права та їх реалізація у кримінальному законодавстві України

Кримінальне право України має своїм завданням охорону основних найбільш важливих для людини, суспільства і держави суспільних відносин від злочинних посягань. Це є невід'ємною функцією кримінального права, яка закріплена в ч. 1 ст. 1 КК України. Правова охорона суспільних відносин здійснюється кримінальним правом шляхом встановлення кола суспільно небезпечних діянь, які визнаються злочинами, а також покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, що застосовуються до осіб, які їх вчинили. Здійснюючи в такий спосіб охорону суспільних відносин, кримінальне право в подальшому регулює інші суспільні відносини – ті, що виникають між державою і особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, з приводу притягнення останньої до кримінальної відповідальності¹.

Наведене твердження О.Н. Гуторової відображає фактичну і юридичну направленість заходів кримінально-правового впливу на суспільні відносини – забезпечення їх охорони при регуляції нормами права інших галузей права. Натомість представники теорії права дещо по-іншому вбачають його функціональне призначення взагалі. У зв'язку із цим потребує уточнення загальна характеристика завдань, функцій кримінального права та їх видів.

Так, право впливає на багато сфер людської діяльності, тож можна також говорити про наявність економічної, політичної, ідеологічної фу-

¹ Гуторова Н. О. Охоронна функція кримінального права / Н. О. Гуторова // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовтня 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 32.

нкцій права. Але для юриста принципове значення мають власне юридичні функції права: *регулятивна та охоронна* (курсив наш – *В.Ш.*). Регулятивна функція права виявляється в тому, що приписи правових норм вносять упорядкованість у суспільні відносини. Виконуючи функцію регулятора суспільних відносин, правова норма указує індивіду на лінію його поведінки в тому або іншому випадку. Дія цієї функції виявляється у дозволах, рекомендаціях, пільгах і заохоченнях. Регулятивна функція права має первинне значення. Вона найбільшою мірою відображає природу права: суб'єктам права надається правомочність, у межах якої вони діють вільно, на свій розсуд. Охоронна функція полягає в тому, що право захищає соціальні цінності, блага, суспільні відносини шляхом встановлення заборон, обмежень і покарань за порушення заборон. Основне призначення охоронної функції права полягає в запобіганні порушенням норм права. Ефективність охоронної функції є тим вищою, чим більше суб'єктів права підкоряються її розпорядженням. *Охоронна функція носить похідний від регулятивної функції характер* (курсив наш – *В.Ш.*). Вона покликана забезпечити нормальну дію регулятивної функції права¹.

Враховуючи той факт, що кримінальне право є крайнім та найдієвішим засобом забезпечення дотримання членами суспільства встановлених правил, така позиція має право на існування – лише для кримінального права основною є охоронна функція. Застосування кримінального закону є останнім аргументом на користь впорядкування суспільних відносин.

Н.А. Лопашенко вважає, що охоронної функції як такої немає. На думку вченої, вона передбачає захист правоохоронюваних інтересів шляхом встановлення кримінально-правової заборони. Вона виділяє попереджувально-охоронну функцію кримінального права, що пов'язана з наявністю кримінально-правової заборони, оскільки сам факт існування кола злочинних і караних діянь позитивно впливає на нестійких громадян, на утримання їх від вчинення злочину»².

На нашу думку, тут має місце нетипове поєднання охоронної та запобіжної функції кримінального права, оскільки остання здебільшого законодавчо пов'язана із метою покарання, проте і завдання КК України щодо правового забезпечення запобігання злочинам ніхто не відміняв.

¹ Теорія держави і права : елементарний курс / Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. – Видання друге. — Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – С. 236.

² Лопашенко Н. А. Функции уголовного права / Н. А. Лопашенко // Вестник Центра судебных студий. – 2006. – № 9. – С. 4-10.

Саме тому охоронні та запобіжні функції і завдання кримінального права є юридично закріпленими у кримінальному законі, тож дискусії щодо їх наявності чи відсутності без конкретних законодавчих ініціатив не мають під собою об'єктивного підґрунтя.

Так, В.Д. Філімонов розділяє охоронну функцію на: функцію запобігання злочинам і їх суспільно небезпечним наслідкам (запобіжна функція) зі сторони нестійких у соціальному розумінні осіб та осіб, які ще не скоїли злочинних діянь, і спеціальне попередження для осіб, які раніше скоювали суспільно небезпечні діяння; та функцію відновлення порядку суспільних відносин, порушеного вчиненням злочину (відновлювальна функція, або функція відновлення соціальної справедливості)¹.

Окремі вчені навіть розглядають динаміку охоронної функції кримінального права, яку характеризують і кримінально-правові заборони. Встановлені кримінально-правові заборони накладають на громадян обов'язок стримуватися від вчинення злочину і потім призвані регулювати поведінку людей у суспільстві. Але кримінальна заборона сьогодення спочатку знаходиться в сталому розвитку. Потім вона, як і будь-яка норма кримінального права, потребує постійної корекції, залежно від того, які саме ставляться завдання, які охороняються суспільні відносини, блага, цінності у даному періоді розвитку нашої держави².

В цілому погоджуючись із таким твердженням, слід вказати на те, що далеко не кожна норма кримінального права потребує постійної корекції. Мають бути недоторканими якщо не окремі норми, то хоч би їх інститути. Це яскраво простежується на Розділі II Особливої частини КК України «Злочини проти життя та здоров'я особи», який «пережив» вже далеко не одну спробу або виключення з нього окремих статей, або їх віднесення до кримінальних проступків. Враховуючи ст. 3 Конституції України та керуючись здоровим глуздом, цей розділ можна лише розширювати та вдосконалювати існуючі в ньому статті, але аж ніяк не виключати їх.

Занадто деталізованим видається структурний поділ охоронної функції кримінального права, яка ділиться на: статичну і динамічну; охоронну запобіжну, охоронну відновлюючу, охоронну виховну; охоронну компенсаційну і охоронну обмежувальну функції. Запропонована структура охоронної функції кримінального права дозволяє в подаль-

¹ Філімонов В. Д. Охоронная функция уголовного права / В. Д. Філімонов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – С. 48.

² Оцяця А. С. Динаміка охоронної функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 47. – С. 57.

шому надати перевагу в можливій корекції кримінально-правових відносин. Отже, можна зробити висновок, що охоронна функція – це функція кримінального права, яка призвана охороняти суспільні відносини, що складаються в різних сферах життєдіяльності особи, її інтереси, права і свободи, соціальні блага, матеріальні цінності, власність, громадський порядок та громадську безпеку, довкілля, конституційний устрій України. Охорона менш важливих суспільних відносин і соціальних благ здійснюється за допомогою правових норм, інших галузей права (зокрема, адміністративного, цивільного, трудового права) і т. ін.¹.

Віддаючи належне визначенню поняття та суті охоронної функції кримінального права, з поглинанням нею всіх інших функцій важко погодитися.

В.Я. Тацій, вважаючи основною функцією кримінального права саме охоронну (охорона властивими заходами тих суспільних відносин, що регулюються іншими галузями права), зазначає, що регулятивна функція кримінального права виявляється у трьох її складових:

1) норми кримінального права, забороняючи вчиняти суспільно небезпечні дії (бездіяльність), у той же час вимагають певної правомірної поведінки. Кримінальний закон, який набрав чинності, вже самим фактом свого існування впливає на поведінку людей. Для більшості громадян вимоги кримінального закону цілком відповідають їх уявленням про належну, правомірну поведінку. Частина громадян виконує заборони кримінального закону, боячись відповідальності і покарання. Тим самим здійснюється регулятивна функція кримінально-правових норм, запобігання злочинам;

2) виконуючи функцію охорони встановлених у державі суспільних відносин, норми кримінального права водночас регулюють їх. Наприклад, захищаючи відносини власності нормами, поміщеними в Розділі VI Особливої частини КК України, кримінальне право сприяє їх правомірному існуванню і розвитку;

3) деякі норми кримінального права прямо належать до регулятивних (норми про необхідну оборону, про звільнення від кримінальної відповідальності, про погашення і зняття судимості)².

Діаметрально протилежною є точка зору В.О. Навроцького, а тому

¹ Оцяця А. С. Охоронна функція кримінального права: дефініційні питання / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 44. – С. 341.

² Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – С. 14-15.

вона також підлягає повному цитуванню. Так, незважаючи на те, що визнання регулятивних завдань і функцій кримінального права вважається прогресивним і його підтримують авторитетні вітчизняні автори, все ж така позиція видається сумнівною, оскільки:

1) за допомогою кримінально-правових засобів фіксується існуючий стан речей. Водночас регулювання передбачає зміни та розвиток відповідної системи, що перебуває поза межами кримінального права;

2) регулювання передбачає постійні зміни напряму та інтенсивності впливу на об'єкт регулювання. Однак кримінально-правові засоби є незмінними та жорстко фіксованими протягом усього періоду їх дії. Виходячи з цього вони не можуть здійснювати регулювання. Про кримінально-правове регулювання може йтися лише в аспекті врахування змін і доповнень у змісті відповідних норм, що відбувається при поточному вдосконаленні кримінального закону або черговій кодифікації;

3) регулювання передбачає впорядкування об'єкта, на який спрямований регулюючий вплив, підкорення його відповідним правилам. Однак самі правила, відповідно до яких здійснюється регулювання, перебувають поза межами кримінального права. Кримінально-правовими засобами хіба що підсилюється авторитет і забезпечується дієвість таких правил, а не саме регулювання в позитивному сенсі;

4) норми, які регламентують обставини, що виключають злочинність діяння, звільнення від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання тощо, забезпечують охорону відповідних відносин, а не їх регулювання;

5) таким чином, можна констатувати, що виокремлення регулюючої функції та завдань кримінального права є доволі умовним. Про регулювання в цьому сенсі може йтися лише в аспекті реалізації розсуду правозастосовувача, тлумачення оціночних понять, змін змісту кримінально-правових норм тощо. Загалом же кримінальне право покликане не щось змінювати і вдосконалювати, забезпечувати позитивний розвиток (на що, врешті-решт, і спрямовано регулювання), а гарантувати незмінність, стабільність існуючих суспільних відносин. Усе це найповніше охоплюється поняттям охорони. Тому наведені в літературі приклади регулюючого впливу кримінально-правових норм не видаються достатньо переконливими¹.

Думається, що певною «золотою серединою» дискусії щодо наявності чи відсутності регулювання суспільних відносин засобами кримі-

¹ Українське кримінальне право. Загальна частина : підруч. / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 27-28.

нального права може бути таке. Реалізація кримінально-правових завдань багатопланово впливає на суспільство. Це у відомому значенні парадоксальна ситуація. Охоронювана людина відчуває себе безпечніше, проте менш затишно, ніж не охоронювана. Кримінальне право охороняє свободу договору, прикладом може бути ст. 335 КК України «Примушування до виконання чи невиконання цивільно-правових зобов'язань». Проте ця ж стаття дозволяє контролювати хід правочину чи відмови від його виконання. Із цього випливає положення, що потребує багаторазового повторення: правова охорона – регулює, а правове регулювання – охороняє¹.

Отже, охороняючи суспільні відносини, кримінальне право їх регулює. І навпаки, фактично неможливо уявити собі охорону найважливіших суспільних відносин без їх регулювання, оскільки одне обумовлює інше.

Далеко не безспірною є точка зору, згідно з якою кримінальне право характеризується багатфункціональним характером. Визначаючи основною функцією охоронювальну, необхідно відмітити регулятивну функцію. До складу регулятивної функції входять: організаційний, попереджальний, виховний, заохочувальний напрями. Такі функції можуть мати опосередкований характер, тобто здійснюватися через охоронювальну функцію, яка виступає нібито первісним ланцюгом впливу на суспільні відносини, інші функції реалізуються через охоронювальну й таким чином здійснюють вторинний ефект впливу. Функції кримінального права можуть мати самостійний по відношенню до охоронювального впливу характер, тобто безпосередньо виконувати попереджувальну, заохочувальну, виховну роль².

Знову має місце невинуватене поєднання функцій та завдань кримінального права – виділяються основні, що поглинають решту. Звичайно, всі вони діють одночасно та є єдиною системою, оскільки охоронювальний, запобіжний та регулюючий вплив є взаємообумовленим. Охороняючи суспільні відносини, запобігаючи їх порушенню і тим самим регулюючи, кримінальне право реалізується у ще одному надважливому напрямку – у вихованні.

Під вихованням, здійснюваним кримінальним правом, пропонуємо розуміти цілеспрямований вплив на духовну сферу людини з метою невинного розвитку у ній почуття відповідальності, почуття жалю (співчут-

¹ Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ : монография / А. Э. Жалинский. – 2-е изд., переаб. и доп. – М. : Проспект, 2015. – С. 210.

² Бондаренко Н. О. Функції кримінального права / Н. О. Бондаренко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 25. – С. 456.

тя) та здатності поважати (шанувати) (Л.Є. Владіміров). Більш того, тут слід вести мову про виключно моральне виховання, яке через сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників стримує або, навпаки, штовхає на вчинення злочину.

Виховна функція права спрямована на розвиток і зміцнення правосвідомості, правової культури і правового виховання у всіх членів суспільства, формування навичок правомірної поведінки. Тільки об'єднаними зусиллями державних органів, громадських організацій, використанням комплексу різноманітних, взаємозалежних засобів, всемірним розширенням правового виховання громадян, підвищенням ролі суспільної думки в боротьбі зі злочинністю можливо досягти успіху у забезпеченні ефективності виховної функції права¹.

Розглядаючи захисну та виховну функцію покарання, Т.А. Денисова зазначає таке. За своєю характеристикою захисна функція, окрім державного примусу у вигляді кари, повинна виконувати загальну та спеціальну превенцію. Ця функція кримінального покарання виникла із появою кримінально-правових заборон, оскільки поряд із застосуванням кари до винного, законодавець створював низку запобіжних заходів, метою яких стала загальна та індивідуальна превенція, що повинна коригувати поведінку особи, відвернути її від негативної спрямованості та не допустити вчинення злочину. Суспільство з метою охорони себе застосовує низку охоронювальних норм, які, на відміну від роз'яснювальних та регулятивних, направлені на регламентацію заходів відповідальності за протиправну поведінку. Виховна функція має педагогічний та соціальний зміст. Вона одночасно направлена і на засудженого, і на його оточення, і на суспільство. виправлення особи – це виховання у неї поваги до людини, суспільства, держави, праці, власності, норм моралі та стимулювання правослухняної поведінки, завдяки якій та після відбування покарання вона відмовиться від вчинення нових злочинів².

Наведення такого твердження про функції покарання виглядає доцільним через законодавче закріплення мети покарання у ч.ч. 2, 3 ст. 50 КК України. Покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення за-

¹ Слюсаренко О. Л. Проблеми виховної функції права та правового виховання в сучасних умовах / О. Л. Слюсаренко, Т. В. Кунгурцева // Юридична наука. – № 2/12. – С. 7-11.

² Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. – С. 121; Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності / Т. А. Денисова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 410 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/pdf.

суджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. Покарання не має на меті завдати фізичних страждань або принизити людську гідність. Вказані цілі покарання реалізуються в межах завдань кримінального права, а тому вони співвідносяться як ціле та частина. Можна припустити, що мета покарання входить до змісту функцій та завдань кримінального права, які аналізуються з врахуванням мети покарання та інших заходів кримінально-правового характеру.

Однозначним є те, що всі завдання і функції кримінального права реалізуються на підставі ч. 1 ст. 1 КК України, тоді як ч. 2 ст. 2 КК виглядає неповною та делегітимізує застосування до людини (а тепер ще й юридичної особи), яка порушила кримінально-правову заборону, інших заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаного із покаранням.

Так, Розділ XIV Загальної частини КК України «Інші заходи кримінально-правового характеру» передбачає такі їх види:

- 1) примусові заходи медичного характеру;
- 2) примусове лікування;
- 3) спеціальна конфіскація (застосовується і до осіб, які визнані судом неосудними або не досягли віку кримінальної відповідальності);

Унікальними з точки зору створення та зайвості у КК України є заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб (штраф, конфіскація майна, ліквідація).

Буремні події в Україні у 2013-2014 роках потягли за собою такі зміни в кримінальному законодавстві, які певною мірою відобразилися навіть на предметі кримінально-правового регулювання. Причому в одних випадках (стосовно формування квазікримінально-правових відносин, розширення об'єкта традиційних кримінально-правових відносин) такий вплив є дійсним; в інших (стосовно розширення суб'єктного складу цих відносин чи визнання окупації правопріпиняючим юридичним фактом) – гаданим¹.

Ю.А. Пономаренко тут має на увазі безглузде розширення суб'єктного складу кримінально-правових відносин за рахунок держави, суб'єктів державної власності або державного управління (ч. 2 ст. 96⁴ КК України – якщо держава або суб'єкт державної власності володіє часткою більше 25 відсотків в юридичній особі, або юридична особа зна-

¹ Пономаренко Ю. А. Про вплив подій 2013-2014 років на предмет кримінального права / Ю. А. Пономаренко // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – С. 145.

ходиться під ефективним контролем держави чи суб'єкта державної власності, то дана юридична особа несе цивільну відповідальність у повному обсязі за неправомірно отриману вигоду та шкоду, заподіяну злочинном, *що вчинений державою, суб'єктами державної власності або державного управління* (курсив наш – В.Ш.).

У даному випадку ні про яке функціональне призначення кримінального права не може бути й мови, оскільки не встигла навіть наукова громадськість (про правозастосовників краще промовчати) призвичаїтися до юридичної особи як суб'єкта злочину, птеродактилі правоохоронних норм¹ 14 травня 2014 року в Загальній частині КК України закріплюють положення про вчинення злочину державою. З впевненістю можемо констатувати, що подібні законодавчі дурощі жодним чином не відповідають функціям та завданням кримінального права, а тому підлягають однозначному виключенню.

Незважаючи на всю неоднозначність інших заходів кримінально-правового характеру як в науці, так і практиці їх застосування, слід вести мову про відсутність у них легітимної основи. Тут йдеться про таке.

У ч. 1 ст. 1 КК України міститься законодавче визначення його завдань. Ч. 2 ст. 1 КК України проголосила, що для здійснення цього завдання КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили. Жодної вказівки на інші кримінально-правові наслідки вчинення злочину, не пов'язаного із покаранням, немає. Сюди ж слід віднести відсутність вказівки на встановлення принципів кримінального права, і багатьох інших основоположних, визначальних основ органічної єдності загальної та особливої частин кримінального права. Найпростішим засобом вирішення цієї проблеми є доповнення ч. 2 ст. 1 КК України «встановленням інших заходів кримінально-правового характеру».

На нашу думку, неврахування функціонального призначення кримінального права призвело до багатьох існуючих сьогодні проблем, що безпосередньо впливають на неможливість досягнення проголошених в КК України завдань, у тому числі мети покарання.

Так, у частині 3 ст. 3 КК України наголошується, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом. Однак законодавцем не розкривається поняття «інші кримінально-правові наслідки», як і не надається в законі перелік цих наслідків.

¹ Вислів належить російському вченому О.І. Бойку.

Єдине, що чітко можна зрозуміти із законодавчого вислову «караність та інші кримінально-правові наслідки» – це характер їх співвідношення, а саме: покарання виступає одним із кримінально-правових наслідків. Проте якщо стосовно покарання у вітчизняному кримінальному законодавстві склалася певна «традиція» – акумулювати положення про цей кримінально-правовий наслідок, особливим чином наголошуючи про це в окремих розділах КК України, у яких наводяться, зокрема, поняття покарання, його мета та види, норми щодо призначення та ін., то відносно інших кримінально-правових наслідків шляхом системного тлумачення нормативного матеріалу вдається зробити лише певне припущення про види таких наслідків. У зв'язку з цим не можна погодитися, що відсутність необхідної чіткості у вживанні того чи іншого поняття в якійсь мірі може бути виправданою для теоретичних вишукувань, однак навряд чи є припустимою для застосування законодавчих формулювань, до того ж покликаних позначити явище, що стоїть в одному ряду з кримінальним покаранням¹.

Отже, В.С. Батиргареева та В.І. Борисов фактично вперше у кримінально-правовій науці підняли питання про зміст інших кримінально-правових наслідків вчинення злочину. При цьому ч. 3 ст. 3 та ч. 2 ст. 1 КК України є суперечливими самі по собі. Фактично має місце ситуація, коли закон про кримінальну відповідальність (Розділ II Загальної частини) для здійснення завдань КК України передбачає більшу кількість засобів, ніж ті, які безпосередньо спрямовані на це (ч. 2 ст. 1). У зв'язку із цим слід констатувати, що інші заходи кримінально-правового характеру та будь-які інші кримінально-правові наслідки виходять за межі нормативного визначеного функціонального призначення кримінального закону.

М.І. Хавронюк під заходами кримінально-правового впливу пропонує розуміти судимість, примусові заходи виховного характеру, крім випадків застосування їх до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність; примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; конфіскацію (вилучення) та знищення певних предметів, знарядь, сировини і матеріалів для їх виробництва².

¹ Батиргареева В. С. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння / В. С. Батиргареева, В. І. Борисов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 228-229 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/14.pdf.

² Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2013. – 25–31 травня. – № 21 (934). – С. 6.

Така точка зору однозначно має право на існування при умові внесення змін до доповнень до ч. 2 ст. 1 та ч. 3 ст. 3 КК України, оскільки буквальне їх тлумачення однозначно свідчить про те, що будь-які заходи впливу на особу, яка вчинила злочин, не пов'язані зі злочином та покаранням, позбавлені легальної складової.

Функції та завдання кримінального права є такою юридичною конструкцією, що визначає зміст правозастосовної та правотворчої діяльності, а тому безпосередньо впливає на формування кримінально-правової політики. Це, у свою чергу, вимагає їх постійної корекції з врахуванням вимог суспільства та прийняття їх державою у вигляді кримінального закону.

Саме тому надмірна теоретизація порушених проблем призводить до їх нівелювання при застосуванні кримінально-правових норм та неможливості або небажання законодавця своєчасно реагувати на них.

Конкретизація завдань кримінального права необхідна при прийнятті кримінально-правових рішень різного рівня, але вона визначає їх у поєднанні з іншими кримінально-правовими інститутами (принципи кримінального закону, поняття злочину та ін.), що вимагає їх постійної, глибокої розробки. Коло завдань кримінального права, їх зміст та механізм реалізації потребують подальшого обговорення. Проте механізм їх перетворення в стабільну, раціональну та таку, що сприйме суспільство, кримінально-правову політику, зобов'язаний розглядатися у першу чергу¹.

Отже, функції та завдання кримінального права України в цілому достатньо розроблені вченими-криміналістами, проте здебільшого на рівні підручників та навчальних посібників, що в основному відображають суб'єктивну точку зору автора відповідного розділу. Функціональне призначення кримінального права зазвичай презумується вказівкою на ч. 1 ст. 1 КК України без прив'язки до його реалізації в правотворчій та правозастосовній діяльності.

Певним винятком з цього є охоронна функція кримінального права, проте її зміст дуже часто ускладнюють включенням у неї інших функцій. З впевненістю можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку суспільства охоронна функція кримінального права є основою.

Еволюційний процес стирання меж між публічними та приватними початками кримінального права призвів до того, що охорона суспільних відносин неможлива без їх регуляції, і навпаки. Тому регулююча

¹ Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ : монография / А. Э. Жалинский. – 2-е изд., переаб. и доп. – М. : Проспект, 2015. – С. 215-216.

функція кримінального права цілком заслужено відіграє значну роль у кримінально-правовому регулюванні відносин між відповідними представниками органів державної влади та людиною, яка порушила кримінально-правову заборону (правова охорона – регулює, правове регулювання – охороняє).

Функція запобігання злочинам прямо передбачена законодавцем, проте без розкриття її змісту. Це призводить до дещо різних підходів у її розумінні, дуже часто поєднуваного із метою загальної та спеціальної превенції покарання. Між тим остання є лише частиною запобіжної функції кримінального права, яка реалізується у значно ширшому спектрі впливу на моральний розвиток людини. Так, вже сам факт наявності кримінально-правових заборон стримує значну частину суспільства від їх порушення під страхом бути покараним за це. Проте фактично не дослідженими залишаються питання детермінації правослужняної поведінки: не чому люди вчиняють злочини, а чому не вчиняють. Адже у кожній країні є певна частина населення, яка просто не вчиняє злочини. І тут вже постає питання про виховну функцію кримінального права, яка покликана стимулювати приховані внутрішні резерви кожної людини з метою невинного розвитку у ній почуття відповідальності, почуття жалю (співчуття) та здатності поважати (шанувати).

Кожна людина з моменту народження наділена невід'ємними правами, розвиток усвідомлення яких повинен відбуватися одночасно із відповідними кожному праву обов'язками та відповідальністю як гарантією їх виконання. Актуальним буде повторення аксіоматичного твердження про те, що у ХХІ столітті на зміну «людині розумній» нарешті має прийти «людина відповідальна».

Ж.-Ж. Руссо свого часу дуже влучно висловився про жаль (співчуття) як основу моралі. Так, людині властиво ставити себе в положення не тих, хто щасливий, а тих, які нещасніші за неї. Ми тільки тоді жаліємо людей у випадку їх горя, коли вважаємо і себе постраждалими від нещастя, що трапилося у них. Ступінь жалості визначається не якістю біди, що трапилася в інших, а тими стражданнями, які вони, на нашу думку, переносять.

Кримінально-правове значення почуття жалю (співчуття) як складової частини виховної функції кримінального права полягає в тому, щоби ті люди, які відповідають за створення та застосування кримінального закону, змогли себе поставити на місце того, до кого будуть застосовані заходи кримінально-правового впливу. Звичайно, тут мова йде про вперше вчинені злочини невеликої та середньої тяжкості та за-

стосування покарань, не пов'язаних із позбавленням волі. На нашу думку, відміну смертної кари також можна цим пояснити.

Існує три форми прояву здатності поважати, в основі якої лежить страх:

- 1) повага до того, хто вище нас;
- 2) повага до того, хто нижче нас;
- 3) повага до оточуючих (рівних собі)¹.

Саме позитивний вплив страху на моральне виховання людини формує, по-першу, самоповагу, а вже потім повагу до всіх інших. Нормативне визначення поняття злочину тривалий час характеризувалося вказівкою на заборону вчинення певного діяння саме під страхом покарання. Можливо, самоповага та повага до оточуючих і є однією з причин не вчинення злочинів. Отже, страх не тільки здійснює руйнівний впливу на психіку людини, але у розумних межах є системоутворюючим чинником морального виховання людини.

Значну роль у вихованні людини відіграє законодавець. Дуже важливо, щоби його приписів дотримувалася якомога більша кількість людей, щоби за постійним швидкоплинним суспільним розвитком встигало його законодавче забезпечення. Така ситуація є бажаною, проте не завжди реалізованою, оскільки намагання наздогнати та втілити сучасні уявлення суспільства про злочинність і караність діяння призвели до неврахування функціонального призначення кримінального закону.

Отже, функції та завдання кримінального права значною мірою впливають на формування та оновлення кримінально-правової політики держави. До них належать охоронні, регулюючі, запобіжні та виховні. Реалізація останніх у КК України потребує як термінової, так і постійної корекції. Дискусія про їх видове та змістовне наповнення, практичне значення зобов'язана бути продовжена, оскільки українське суспільство, можливо, стане частиною такого світового співтовариства, у якому на перший план вийде регулювання кримінально-правових відносин.

¹ Владиміровъ Л. Е. Уголовный законодатель, какъ воспитатель народа / Л. Е. Владиміровъ. – М., 1903. – С. 24-25.

ВИСНОВКИ

Проведення безпекового виміру кримінального права України з позиції людини дозволило сформулювати висновки, в яких здійснено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що полягає в розробленні таких положень.

Розгляд методологічних основ проблеми забезпечення безпеки людини шляхом критичної оцінки філософсько-правових аспектів концепції безпеки та місця людини в ній показав, що на сучасному етапі розробки проблеми безпеки людини її зміст розширився внаслідок того, що людство усвідомило необхідність забезпечення колективної безпеки крізь призму окремо взятого індивіда в планетарному масштабі. Це стало реальним лише в результаті появи загроз насамперед економічного, соціального та екологічного характеру, нейтралізація яких стає важким завданням для існуючих національних і регіональних систем безпеки.

Сьогодні перед людством стоїть низка глобальних проблем, які багато в чому визначають загрози та ризики на тривалу перспективу, коли економічні, інформаційні та інші кордони стають все більш прозорими. Процес глобалізації міжнародних відносин має як позитивні, так і негативні наслідки, до яких у першу чергу відносяться нові загрози та виклики.

Проблема філософських основ безпеки людства та людини набагато ширша, оскільки вона має як аксіологічні аспекти, так і онтологічні – фундаментальні питання виживання людства і самої природи нашої планети. Нові виклики зумовили появу і нового наукового напрямку – філософії безпеки, актуальність якої для нашої країни важко применшувати.

На всіх етапах розвитку людської цивілізації були і залишаються актуальними різні аспекти проблеми безпеки. Вони стосуються визначення сутності безпеки, розробки та реалізації політики стратегії забезпечення безпеки. Численні підходи до безпеки показують її складний багаторівневий характер. При цьому необхідно відзначити неоднозначність філософських позицій у підході до проблеми. Пояснення цього насамперед у тому, що безпека, її розуміння пов'язані і детерміновані світоглядними установками в поясненні світу, його походженням і розвитком.

Сучасна кримінально-правова наука об'єднала значний досвід досліджень у розробці проблеми безпеки, досягнувши певних успіхів в осмисленні приватних, включаючи прикладні, аспектів у розробці фун-

даментальних питань безпеки. Але, незважаючи на велику кількість подібних досліджень, проблема безпеки людини має також і цілий ряд невирішених завдань і прогалин законодавчого регулювання, виникнення яких є закономірним етапом розвитку будь-яких теорій, до числа яких з повною підставою можна віднести і теорію безпеки.

Доведено, що безпека належить до основних потреб людини – реалізація цієї потреби визначається рівнем розвитку держави, її економічними та культурними складовими, рівнем і якістю життя людини, яка живе в цій країні. На сторожі даної цінності обов'язково має стояти кримінальний закон.

Сучасний стан дослідження проблеми забезпечення людини та його відображення в національному законодавстві ґрунтується на вивченні наукових підходів шляхів мінімізації найпоширеніших загроз безпеці людини:

- 1) загальний стан злочинності в країні;
- 2) всі види вбивств, самогубств та безвісного зникнення людей;
- 3) аварії з транспортом усіх видів;
- 4) пожежі, у тому числі з летальними наслідками;
- 5) виробничий травматизм;
- 6) медичне забезпечення;
- 7) окремо виділено сучасні актуальні проблеми боротьби з тероризмом та корупцією.

Обґрунтовано, що кожна із наведених загроз безпеці людини є самостійним актуальним напрямком наукового пошуку, а тому нами лише закумуляовано вихідні ідеї для подальших наукових досліджень. Разом з тим сучасний стан дослідження безпеки людини показав явне превалювання публічного інтересу над державним, що не може негативно не відобразитися в національному законодавстві. Ця тенденція знаходить свій вияв у багатовіковому векторі суспільного розвитку, основою якого була держава та її правителі. Країна, яка на найвищому рівні проголосила людину найвищою соціальною цінністю, повинна сприяти постійному поступальному прогресивному розвитку науки з тим, щоби згодом впровадити її результати у законодавство, у практику його застосування та у подальшу науково-дослідну розробку, не забуваючи при цьому навчання та виховання молодого покоління.

Загальний стан злочинності в Україні характеризується тим, що чисельність населення України невпинно зменшується, а кількість злочинів та засуджених за їх вчинення осіб в цілому збільшується. Така ситуація свідчить про злочинність як одну з основних загроз як для безпе-

ки людини, так і для безпеки держави.

Всі види вбивств, самогубств та безвісне зникнення людей однозначно є найнебезпечнішими загрозами безпеці людини. Враховуючи активну фазу АТО, їх показники однозначно будуть неточними. Статистичні дані до кінця 2012 року свідчать, що кількість умисних вбивств в Україні знаходиться в межах загальносвітових тенденцій (приблизний коефіцієнт 6,5). Показовими тут є арабські країни, ЄС та Японія, коефіцієнт умисних вбивств у яких є найнижчим.

Враховуючи той факт, що приблизно кожні дві години внаслідок ДТП в Україні гине одна людина, травмується близько десяти, пропонується запровадити курси долікарської допомоги як обов'язкову навчальну дисципліну в навчальних закладах всіх рівнів освіти – від старших класів середньої школи до вищої школи. Для цього потрібні відповідні зміни до законодавства, що регулює освітянську сферу. Передусім це ЗУ «Про освіту» та «Про вищу освіту».

Виробничий травматизм дуже часто призводить до тілесних ушкоджень або смерті людей працездатного віку, а тому слід задуматися над розширенням об'єктивної сторони більшості складів злочинів у Розділі X Особливої частини КК України «Злочини проти безпеки виробництва» ознакою можливості настання небезпечних наслідків з метою правового запобігання відповідним злочинам.

Установлено, що стан боротьби із пожежами в Україні характеризується недостатнім науковим і, як наслідок, правовим забезпеченням, у тому числі й кримінально-правовим забезпеченням пожежної безпеки людини, суспільства та держави. Однієї кандидатської дисертації (за спеціальністю 12.00.08) за новітню історію України явно недостатньо для того, щоби змусити законодавця якісно переглянути законодавство.

Доведено, що стан охорони здоров'я людини в Україні більше соціально-економічна, ніж правова проблема, проте її наслідки дуже часто «переступають» кримінально-правову заборону. Встановлення причинного зв'язку між тяжкими наслідками або смертю пацієнта та діями лікаря в Україні є практично неможливим, оскільки відповідний висновок робить консилиум лікарів із того ж самого медичного закладу. Причину смерті також встановлює судово-медичний експерт при повній підпорядкованості всіх бюро судово-медичних експертиз МОЗ України. Якісне оновлення правового забезпечення охорони здоров'я людини є просто неминучим. Також нагальною проблемою є необхідність підвищення рівня правової культури лікарів. Це завдання можна вирішити шляхом не факультативних, а обов'язкових занять із медичного права на

молодших курсах усіх видів медичних освітніх навчальних закладів, а на випускних курсах трансформувати його в статус державного іспиту.

Сучасна антикорупційна політика характеризується копіюванням світового досвіду без врахування власне українських особливостей менталітету, законодавства, способу мислення тощо. Як наслідок, найпоширеніший злочин, який пересічні громадяни ототожнюють з корупцією (отримання неправомірної вигоди), на законодавчому рівні виключений з числа корупційних правопорушень.

Бездумне слідування міжнародному досвідові протидії корупції призводить до безпосередніх проблем їх практичної реалізації, адже криміналізація так званого «голого умислу» (відповідальність за думки, погляди) на прикладі пропозиції неправомірної вигоди призвела до його ототожнення із замахом на отримання або надання неправомірної вигоди, що взагалі не піддається якомусь логічному обґрунтуванню. Особливо це простежується на прикладі того, що навіть не всі законодавчі новели відповідають тим рекомендаціям міжнародних інституцій, на виконання яких вони приймалися. Спрямування вектора боротьби з корупцією виключно на засоби кримінальної репресії без реформування системи управління приречене стати лише декларацією намірів, а не дієвих кроків.

Термін «безпека людини» на міжнародному рівні почали використовувати після публікації Програмою розвитку ООН (UNDP) у 1993 році «Доповіді про розвиток людства» (Human Development Report), у якій поняття безпеки людини віднесено до людей, а не до держав і націй, при цьому обмежене поняття національної безпеки розширюється більш загальним – безпеки людини чи людства. На першому місці повинна стояти безпека всіх людей, а не тільки держави або нації, вона повинна забезпечуватися не силовими структурами, а через людський розвиток. Після цього кожна держава-учасниця ООН щороку окремою графою доповідає про безпеку її людей за чітко визначеними параметрами.

Наведено додаткові аргументи стосовно отого, що всі люди мають право бути позбавлені від страху та нужди, маючи рівні можливості користуватися усіма своїми правами і повною мірою розкривати свій людський потенціал.

Не всі навіть найрозвиненіші країни світу та країни, які мають реальні важелі впливу на геополітичні процеси у світі готові визнати безпеку людини головним пріоритетом як своєї зовнішньої, так і внутрішньої політики. Проте навіть ці країни не в змозі самостійно забезпечити безпеку своїх громадян від загроз, що не знають кордонів.

Ідеологічні основи дослідження проблеми забезпечення безпеки людини ґрунтуються в першу чергу на вивченні прав та свобод людини і громадянина. Аналіз Розділу II Основного Закону показав, що у ньому передбачено більш як тридцять п'ять прав і свобод людини і громадянина, тоді як обов'язків трохи більше чотирьох. Така диспропорція між правами та обов'язками людини і громадянина жодним чином не сприяє захисту її безпеки, оскільки абсолютна більшість пересічних громадян України знає чи не всі свої права, а обов'язки ними або ігноруються, або люди дійсно їх не знають. Конституція України у цій частині підлягає перегляду в бік пропорційної кореляції прав людини з її обов'язками.

Події в Україні протягом 2013-2014 років спричинили небувалий за всю історію незалежності сплеск національної свідомості та патріотизму. Представники громадянського суспільства отримали реальні важелі впливу на державу, повністю та іноді надмірно реалізуючи принцип верховенства права. Іноді навіть доводиться вести мову про відхід держави із законами на другий план. Окремі представники суспільства почали використовувати надане їм право як інструмент демонстрації сили та свавілля свободи, повністю при цьому ігноруючи і закони, і норми моралі та звичаї, що легітимізовані самим суспільством. Уявлення суспільства про злочинність і караність небезпечних діянь просто катастрофічно перестали співпадати із вимогами держави у цій сфері. Право стало мірилом свободи як вседозволеності, що не відповідає ідеям правової держави.

Першочерговим завданням по мінімізації негативних соціальних та кримінально-правових наслідків надмірної реалізації громадянами України конституційного принципу верховенства права є його безпеліційна заміна у Конституції України (ст. 8) на принцип верховенства закону, на чому акцентують увагу вітчизняні вчені.

Доведено, що на сьогодні науки кримінально-правової спеціалізації мають у своєму розпорядженні певні напрацювання у сфері безпеки як пересічних громадян, так і всіх осіб, втягнутих в орбіту кримінального процесу (з безумовним превалюванням прав обвинуваченого і нівелюванням прав потерпілого). Неприємним винятком є безпека близьких родичів злочинців та осіб, підозрюваних у вчиненні злочину. Головна проблема тут полягає в тому, що в жодному нормативно-правовому акті (принаймні в Україні) не закріплені заходи забезпечення безпеки або хоча б правила поведінки представників влади з цією категорією громадян.

Окремого дослідження потребує можлива пропозиція криміналізації переслідування близьких родичів осіб, які вчинили тяжкі та особливо

тяжкі злочини (а можливо і будь-який інший злочин), оскільки такі небезпечні діяння відповідають більшості принципів та підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь. Поведінка представників влади з такою категорією людей також має бути чітко регламентованою та виступати частиною освітніх програм підготовки працівників міліції (поліції) нової генерації.

Обґрунтовано, що реформування кримінальної юстиції України перебуває у тісному взаємозв'язку із безпекою людини. Так, на підставі дослідження проблеми впровадження кримінального проступку у національне законодавство, пропонуємо кримінальні проступки вважати такими, що спричиняють істотну шкоду людині, суспільству, державі або людству; злочини – такими, що посягають на їх безпеку; адміністративні правопорушення – такими, що спричиняють їм шкоду. При цьому дуже важливо спочатку розробити відповідну концепцію з її широким обговоренням, а вже потім перейти до її практичної реалізації. Весь процес реформування системи кримінальної юстиції України має бути максимально висвітлений у ЗМІ. Результати фахового обговорення, зокрема щодо кримінальних проступків, має бути доведений до відома громадськості у зрозумілій для людей формі: що буде позитивного, що негативного, як зміниться наше життя після цього. Між тим КПК України 2012 року є головною перешкодою до реформування кримінальної юстиції, а тому і забезпечення безпеки людини.

Дослідження генези законодавчого закріплення поняття злочину та його відповідності Конституції України дозволило встановити, що суспільна небезпека як ключова його матеріальна ознака є штучно створеним рудиментом радянської правової системи. КК УРСР 1922 року, головним завданням якого було проголошено правовий захист держави трудящих від злочинів і від суспільно небезпечних елементів (ст. 5), у ст. 6 поняття злочину визначено як будь-яку *суспільно небезпечну* дію чи бездіяльність, що загрожує основам радянського ладу і правопорядку, встановленому робітничо-селянською владою на перехідний до комуністичного ладу період часу. Вперше до поняття злочину додано ознаку суспільної небезпеки, яка на той час була синонімом злочину. Надалі ця категорія трансформувалася у самостійну матеріальну ознаку злочину та знайшла своє вираження у наступних КК України. У той же час на перших роках побудови радянської держави будь-яке діяння, що загрозувало не людині, а радянському ладові, тобто державі, вважалося суспільно небезпечним та злочинним. Про безпеку для окремо взятої людини мови і бути не могло, на відміну від кримінальних законів

XIX ст. Саме тому ознака суспільної небезпеки злочину не може мати місце в державі, у якій людину проголошено найвищою соціальною цінністю.

Аргументована доцільність повернення до прогресивних ідей кримінально-правової науки та кримінального законодавства дореволюційних часів, оскільки вони злочином вважали діяння, яке посягає на безпеку чи права людини. Суспільна небезпека злочину була актуальною для держави, головною цінністю у якій майже століття була вона сама. Україна за часи незалежності лише на найвищому рівні проголосила цією цінністю людину, натомість у кримінальному законі на прикладі поняття злочину (яке є центральним у будь-якій правовій системі) цього наразі не спостерігається.

Підтримано тих вчених, які вважають, що кримінальна відповідальність юридичних осіб в Україні є зайвим іншим кримінально-правовим заходом кримінально-правового характеру, оскільки чинне законодавство містить вже чимало приписів, за допомогою яких можна успішно впливати на протиправну поведінку юридичних осіб, а тому відповідні статті із Загальної частини КК України підлягають виключенню.

Дослідження проблеми забезпечення безпеки людини з позицій принципів кримінального права дозволило сформулювати таке. Принципи кримінального права – це система керівних ідей, провідних начал створення та застосування кримінально-правових норм, що обумовлені потребами суспільного розвитку в частині охорони, регуляції та виховання членів соціуму з метою їх самозбереження. Принципи кримінального законодавства – це законодавчо закріплені вимоги морального, ідеологічного та політичного характеру, що забезпечують досягнення проголошених завдань кримінального закону та які обов'язкові як для законодавця, так і для правозастосовників.

Підтримувані більшістю вчених-криміналістів види принципів кримінального права можуть бути законодавчо закріплені лише в новій редакції кримінального закону. Змістовне їх наповнення є проблемним лише для двох – принципу гуманізму та винної відповідальності. Аналіз законодавчих та інших нормативно-правових актів показав, що в Україні відсутнє нормативне визначення поняття «гуманізм», що і є одним з головних джерел усіх існуючих сьогодні проблем. Винна відповідальність характеризується дещо викривленим розумінням об'єктивного ставлення у вину, а тому його запереченням.

Принцип гуманізму кримінального права законодавцем та більшістю вчених ототожнюється виключно із безпекою реального або потен-

ційного суб'єкта злочину. Така ситуація породжує не тільки страх та невпевненість людей у завтрашньому дні, а й рівень довіри до ОВС як основного суб'єкта правозастосування.

Запропоновано законодавчо закріпити визначення поняття «принцип гуманізму» – вихідне положення правової системи України, спрямоване на утвердження прав і свобод людини і громадянина, на забезпечення виконання обов'язків, яке полягає в забезпеченні безпеки людини і неприпустимості приниження її честі та гідності (у законах України «Про міліцію», «Про адвокатуру», «Про прокуратуру» та ін.). Принцип гуманізму кримінального права в оновленому КК України слід закріпити як забезпечення кримінально-правовими засобами безпеки людини без прив'язки до її процесуального статусу. Недопущення нелюдського поводження із правопорушником має бути другорядним його значенням.

Враховуючи той факт, що притягнення до кримінальної відповідальності за «незначні» посягання на здоров'я людини є одним із найдієвіших засобів запобігання більш тяжким злочинам, запропоновано Розділ II Особливої частини КК України залишити в «недоторканному» стані в частині виключення будь-яких статей та вважати цей перелік злочинами до тих пір, доки суспільство досягне такого розвитку, коли злочини ніхто не буде вчиняти.

Доведено, що вітчизняний законодавець вже понад півстоліття у зміст вини вкладає усвідомлення діяння як єдиної обов'язкової ознаки об'єктивної сторони будь-якого складу злочину, яка найчастіше описується у диспозиціях статей Особливої частини КК України. Суспільно небезпечні наслідки вчинення злочину є другою ключовою ознакою, без можливості передбачення якої ми ведемо мову про казус (випадок), який є безвинним заподіянням шкоди. Безпека людини напряму залежить від готовності кожного із нас нести відповідальність за прийняті рішення, у тому числі й порушення певних правил. Усвідомлення людиною своїх вчинків та передбачення їх наслідків із загальносоціальної точки зору важко назвати виключно суб'єктивним ставленням у вини, а тому у кримінальному праві фактично існує суб'єктивно-об'єктивне ставлення у вини.

Суб'єктивна сторона злочину правозастосовниками у більшості випадків не встановлюється, а констатується просто наявністю навіть не виду, а форми вини. Це є прямим порушенням принципу законності, а тому є актуальною розробка та впровадження у діяльність слідчих та

судових органів нормативно-правового акта щодо обов'язкового процесуального закріплення виду вини з розкриттям її змісту.

Встановлено, що поняття «кримінально-правове забезпечення» та «кримінально-правова охорона» співвідносяться як ціле та частина відповідно, оскільки під кримінально-правовим забезпеченням слід розуміти сукупність норм кримінального закону, які регламентують правові взаємини та юридичний статус учасників кримінально-правових відносин, що виражається у створенні надійних умов для вільної реалізації ними своїх прав і свобод, а також у гарантуванні виконання обов'язків.

Доведено, що безпека людини є станом захищеності її життєво важливих інтересів (вітальних, фізичних, психологічних, генетичних, репродуктивних, інтелектуальних та духовних) від будь-яких загроз. Вказані елементи належать до складових повноцінної життєдіяльності людини: вітальний представляє фізіологічну сторону життя людини; фізичний вказує на систематичне здоров'я і свободу фізичного пересування; психічний – відповідає за нормальне психічне здоров'я; інтелектуальний дозволяє здійснювати пізнавальну діяльність; генетичний передає здорову спадковість; репродуктивний – здатність до відтворення потомства; духовний – сукупність властивостей і якостей людини, що визначають стратегію його існування як соціального організму. До основних видів безпеки людини належать:

- 1) репродуктивна безпека;
- 2) духовна безпека;
- 3) психологічна безпека;
- 4) інформаційна та кібернетична безпека;
- 5) екологічна безпека;
- 6) юридична безпека;
- 7) історична безпека;
- 8) безпека військової служби та воєнна безпека.

Встановлено, що кожен із наведених видів безпеки є перспективним та актуальним напрямком наукових пошуків як науки кримінального права, так і інших споріднених наук.

Під репродуктивною безпекою людини пропонується розуміти такий стан відтворення людиною собі подібних, якому ніхто і ніщо не загрожує.

Для її належного кримінально-правового забезпечення пропонується в КК України передбачити статтю, у частині першій якої визначити відповідальність медичного персоналу пологових будинків за нена-

лежне виконання своїх професійних обов'язків, а у частині другій – за умисність таких небезпечних діянь.

При цьому слід пам'ятати та використовувати міжгалузеві зв'язки кримінального права з іншими галузями права та сферами існування суспільства. Свідченням цьому може бути нагальна потреба у запровадженні в Україні інституту уповноваженого із захисту прав людей з особливими потребами, яка частково вже реалізована уповноваженими з прав дитини та інвалідів.

У медичних навчальних закладах всіх рівнів слід запровадити обов'язковий спецкурс щодо відповідальності лікарів за свої дії. Особливу увагу слід приділяти тим майбутнім фахівцям, які будуть щодня сприяти появі на світ нової людини. Окремого дослідження потребує питання доцільності проведення психологічної перевірки (не рідше одного разу на рік) професійної придатності серед фахівців пологових будинків, адже їх діяльність не може і не повинна бути щоденною рутинною працею.

Духовну безпеку людини визначено як такий психічний стан, який пов'язаний спільністю ідей, поглядів, прагнень, вірою у найвищі людські цінності (істину останньої інстанції) та якому ніхто і ніщо не загрожує.

Для її належного кримінально-правового забезпечення пропонується в КК України передбачити статтю про публічну образу релігійних почуттів громадян. Очевидною є необхідність подальшої розробки можливого впровадження у кримінальне законодавства України хоча б на рівні кримінального проступку норми, яка б передбачала відповідальність за публічну образу релігійних, атеїстичних або інших вірувань людини. Можливо, у частині другій такої статті слід передбачити кваліфікований вид такого злочину у вигляді примусового сповідання чи, навпаки, відречення від певної релігії, або ж вчинене відносно малолітньої особи.

Психологічна безпека людини – стан захищеності її свідомості від будь-яких розладів або факторів, що можуть їх спричинити.

Кримінально-правове, як і правове в цілому, забезпечення психологічної безпеки людини потребує міждисциплінарних досліджень, адже Україна входить до десяти країн з найвищим рівнем самогубств (приблизно 20 на 100 тис. населення). Особливу негативну роль у цьому відіграють ЗМІ, адже бажання отримати високі рейтинги подекуди призводить до постійного тиражування відео, що негативно впливає на свідомість дорослих людей, не кажучи вже про дітей (наприклад, демонстрація фото- та відеоматеріалів зі слідчих експериментів щодо фактів

умисних вбивств з розчленуванням або особливою жорстокістю у ранковий та вечірній час).

Доведено, що особливим компонентом психологічної безпеки людини є її щастя як стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь. Людина відчуває себе у безпеці лише тоді, коли має чітке уявлення про завтрашній день, про свої місце і роль у ньому. Відчуття безпеки і щастя є взаємно обумовлюючими емоціями, що впливають на стан свідомості. Основним суб'єктом їх постійного формування є ОВС, рівень довіри до яких прямо пропорційний відчуттю захищеності від будь-яких загроз.

Інформаційна безпека людини є станом захищеності інформації, що забезпечує життєво важливі інтереси людини. Розвиток ери інформаційного суспільства зумовив появу та розвиток кібернетичної безпеки людини як складової частини її інформаційної безпеки, що полягає у такому стані захищеності інформації у сфері забезпечення життєво важливих інтересів людини, якому ніхто і ніщо не загрожує.

До кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини та кібернетичної безпеки як її невід'ємної частини слід відноситися виважено, адже тут мають своє вагоме слово сказати фахівці у сфері ІТ-технологій – будь-які законодавчі пропозиції обов'язково мають пройти експертну оцінку, у тому числі і серед спеціалістів технічного профілю.

Екологічна безпека людини – стан взаємозв'язку людини з природними та соціальними чинниками довкілля (природного навколишнього середовища), якому ніхто і ніщо не загрожує, а вплив існуючих загроз мінімізований. Якісно вплинути на ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини в Україні може включення до диспозицій ст.ст. 236-244, 251-253 КК України (а не вибірково, як є зараз) поряд із загибеллю людей та іншими тяжкими наслідками, небезпеки їх настання.

Юридична безпека людини є таким станом юридичної захищеності людини, якому ніхто і ніщо не загрожує та при якому доступними для всіх є засоби захисту.

Чинним законодавством введено обмеження, внаслідок яких за рахунок платників податків забезпечується право на захист лише людини, яка порушила кримінально-правову заборону, а людина, якій такими діями заподіяно шкоду, повинна за власний рахунок представляти себе у суді. Така ситуація стала можливою у зв'язку зі вступом у дію КПК України, абсолютна більшість положень якого спрямована виключно на

одну сторону правосуддя – на людину, яка вчинила злочин. Особливо яскраво це простежується на небаченому за всю історію країни розширенні категорії справ приватного обвинувачення.

Встановлено, що в наш час людське горе стає фактичною підставою криміналізації суспільно небезпечних діянь, яка може поставити під загрозу юридичну безпеку людини, адже кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини поставлене у пряму залежність від її порушення. Така ситуація вимагає якісної ревізії системи нормативно-правових актів щодо забезпечення рівного доступу громадян до засобів захисту своїх прав, намагаючись тим самим згладити майнову нерівність.

Історичну безпеку людини пропонується розуміти як стан пізнання явищ із погляду їх виникнення та розвитку, що існували в дійсності, якому ніхто і ніщо не загрожує. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення історичної безпеки людини в цілому є достатнім, проте його оцінка з боку громадськості потребує покращення, що нерозривно пов'язано із необхідністю підвищення іміджу міліцейської професії (маються на увазі досудове розслідування кримінальних проваджень та їх судовий розгляд). Людський фактор тут стає ключовим, а тому помилкове застосування заходів кримінальної репресії завжди буде мати місце.

Воєнна безпека людини – стан захищеності її життєво важливих інтересів від посягань із застосуванням різних форм та методів ведення війни. Безпека військової служби – це такий стан і організація повсякденної життєдіяльності з'єднань та військових частин, службової діяльності військовослужбовців, при якому забезпечується надійна захищеність життя і здоров'я військовослужбовців, осіб цивільного персоналу і місцевого населення від впливу небезпечних факторів військової служби та військової діяльності.

Аргументовано, що кримінально-правове забезпечення безпеки військової служби потребує удосконалення, оскільки військові злочини характеризуються значним ступенем латентності (приховування командуванням), а активна фаза АТО засвідчила про необхідність оновлення існуючих та запровадження нових кримінально-правових норм, які є характерними для країни, що захищається від відкритої військової агресії.

Доведено, що завжди слід пам'ятати про обов'язок нести відповідальність за свої вчинки. У нашому випадку слід вести мову про обов'язок кожного громадянина України захищати свою Вітчизну. Державі, зі свого боку, слід приділяти значну увагу безпеці військової служби та воєнній безпеці людини – ніколи держава не повинна ставити

себе вище своїх громадян, відправляючи їх беззахисними боронити свою землю.

Критеріями дослідження досвіду зарубіжних країн щодо кримінально-правового забезпечення безпеки людини стали гарантії у вигляді норм матеріального права, які спрямовані на компенсацію збитків і іншої шкоди, яка спричинена порушенням права. Простежені кримінальні закони на предмет здатності забезпечення такого стану захищеності найважливіших сфер існування людини, якому ніхто і ніщо не загрожує. Іншим не менш важливим критерієм стало кримінально-правове забезпечення найпоширеніших загроз безпеці людини. Було вивчено закони пострадянського простору та європейських країн, США, а також всіх інших, виключно позитивний досвід яких можна спробувати впровадити в Україні (всього близько 40 КК). Пропозиції по гармонізації полягають у такому.

Підтримано позицію вчених щодо однозначної необхідності у назвах розділів Особливої частини КК України заміни поняття «особа» на «людина».

Доведено, що заподіяння кваліфікованих видів умисного тяжкого тілесного ушкодження повинно співвідноситися із кваліфікованими видами умисних вбивств. Сам ключовий термін «тілесне ушкодження» слід замінити на «шкода здоров'ю», оскільки наявність небезпечної або шкідливої шкоди для здоров'я не завжди є тілесним ушкодженням.

Відповідно до ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження» та інших статей про відповідальність за злочини проти здоров'я в нашій країні кримінально караним є лише спричинення психічної хвороби потерпілому. У зв'язку із цим шкоду психічному здоров'ю людини слід диференціювати за певними критеріями, кожному з яких відповідатиме певний вид тілесного ушкодження, за який встановлено кримінальну відповідальність.

Реальна захищеність підростаючого покоління навіть від найменших зазіхань на їхнє право бути людиною має бути реалізована в окремому розділі злочинів проти сім'ї та дітей. У такому розділі однозначно має бути передбачено норму про заборону вчинення насильства в сім'ї.

Аргументовано, що на рівні окремого нормативно-правового акта виключно для цілей застосування кримінального закону слід визначити поняття зброї як будь-якого предмета, яким заподіяна чи може бути заподіяна смерть або шкода здоров'ю людини, одночасно із віднесенням таким злочинів до кваліфікованих або особливо кваліфікованих. Використання якої-небудь тварини для вбивства, заподіяння поранень або

погрози має прирівнюватися до використання зброї.

Доведено, що кримінально-правове забезпечення психологічної безпеки людини можна якісно покращити шляхом диференціації кримінальної відповідальності в залежності від того, чи покінчила людина життя самогубством, чи ні. Запровадження такого зарубіжного досвіду в КК України можливо позитивно вплинути на стан захищеності тих людей, які є емоційно нестійкими та найчастіше піддаються негативному впливові з боку оточуючих. Так, ст. 120 КК України потребує свого перегляду з метою встановлення кримінальної відповідальності за схилення до самогубства, яке порушило особисту безпеку потерпілого, проте не призвело до реального самогубства чи замаху на нього.

Під кримінально-правовою охороною КК більшості європейських країн перебуває ще не народжена дитина, проте такий досвід потребує свого окремого міждисциплінарного дослідження. Між тим цілком можливим вже зараз є встановлення в Україні кримінальної відповідальності за збут засобів для переривання вагітності та, можливо, на рівні кримінального проступку, за умисні дії вагітної жінки, що поставили в небезпеку її новонароджену дитину.

Встановлено, що безпеку дорожнього руху та експлуатації транспорту слід забезпечувати штрафом як видом адміністративного стягнення, покаранням за вчинений злочин та заставою як заходом забезпечення кримінального провадження – він має бути співвідносним із матеріальним становищем правопорушника. Слід всерйоз задуматися над криміналізацією керування транспортним засобом у стані сп'яніння з певними наслідками для інших учасників дорожнього руху або без таких за створення небезпеки заподіяння шкоди здоров'ю особою, яка керує транспортним засобом.

До інших заходів кримінально-правового характеру слід віднести примусове лікування від алкогольної, наркотичної чи іншої залежності у спеціально створених для цього закладах. Причому відповідний курс реабілітації мають бути зобов'язані проходити всі водії, які керували транспортним засобом у стані сп'яніння.

Роль міжнародного кримінального права у забезпеченні безпеки людини має транскордонний характер, оскільки виходить за юрисдикцію національного законодавства та здебільшого стосується колективних видів безпеки – держави, окремої нації, народу чи етнічної групи. Проте саме зараз воно переживає кризу через кричущі його порушення з боку керівництва РФ, а тому найдієвішими є саме міжнародні інституції, покликані забезпечувати індивідуальні види безпеки людини.

Доведено, що для забезпечення індивідуальної безпеки у міжнародно-правовому вимірі ключову роль відіграє ЄСПЛ, рішення якого змушують керівництво держави подивитися на проблему окремо взятої людини з іншої точки зору (або розглянути, за умови, що раніше навіть не звертало увагу) та задовольнити її позовні вимоги. Звичайно, бюрократична багаторічна тяганина дещо нівелює бажання скривдженого та зневіреного у вітчизняних судових інстанціях отримати компенсацію за порушене право, проте саме такі рішення стають справжнім каталізатором внесення змін та доповнень до законодавства, у тому числі кримінального. Так, чинна редакція ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» та його виконання однозначно є порушенням згаданих ст.ст. 6, 13 Конвенції.

Дослідження функціонального призначення кримінального права дозволило сформулювати такі авторські визначення понять.

Функція кримінального права – це форма його виявлення та зміни призначення і ролі у суспільстві, що знаходить своє вираження у формулюванні вимог щодо небезпечності певних діянь, визнання їх злочинними та заходів реагування на них, яка залежить від суспільного й наукового розвитку, адекватного відображення у законодавстві про кримінальну відповідальність.

Функція КК України – це відображені у законодавстві про кримінальну відповідальність вимоги держави щодо визнання злочинними чи виключення з їх кола небезпечних діянь та заходів, що мають застосовуватися до осіб, які їх вчинили.

Завдання кримінального права – це наперед визначені, заплановані напрямки діяльності, задля втілення яких воно існує, що залежать від змін, які постійно відбуваються в політичній, економічній і соціальній сферах життя суспільства і держави.

КК України 2001 року у ч. 1 ст. 1 проголосив, що він має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам.

Функції та завдання кримінального права значною мірою впливають на формування та оновлення кримінально-правової політики держави. До них належать охоронні, регулюючі, запобіжні та виховні.

Встановлено, що еволюційний процес стирання меж між публічними та приватними початками кримінального права призвів до того, що охорона суспільних відносин не можлива без їх регуляції, і навпаки.

Тому регулююча функція кримінального права цілком заслужено відіграє значну роль у кримінально-правовому регулюванні відносин між відповідними представниками органів державної влади та людиною, яка порушила кримінально-правову заборону (правова охорона – регулює, правове регулювання – охороняє).

Доведено, що всі завдання і функції кримінального права реалізуються на підставі ч. 1 ст. 1 КК України, тоді як ч. 2 ст. 1 КК виглядає неповною та делегітимізує застосування до людини, яка порушила кримінально-правову заборону, інших заходів кримінально-правового характеру, не пов'язаного із покаранням. Наявність у частині 3 ст. 3 КК України вказівки на те, що злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом лише підтверджує цей висновок, адже функціональне призначення кримінального права неповною мірою реалізоване у ст. 1 КК України.

З врахуванням викладеного, пропонується внести такі зміни та доповнення до:

КК України:

1) ч. 2 ст. 1 – доповнити словами «інші заходи кримінально-правового характеру»;

2) ч. 1 ст. 11 – злочином є передбачене цим Кодексом винне, каране діяння (дія або бездіяльність), що посягає на безпеку людини, суспільства, держави або людства, вчинене суб'єктом злочину;

3) Розділ XIV¹ «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» – виключити;

4) у назвах всіх розділів II, III, IV Особливої частини поняття «особа» замінити на «людина»;

5) зі ст. 98 виключити п. 5 ч. 1 (позбавлення волі на певний строк для неповнолітніх) та повністю виключити ст. 102 КК України;

6) ст. 120 викласти у такій редакції:

Стаття 120. Доведення або схиляння до самогубства

1. Схиляння особи до самогубства шляхом жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, -

карається громадськими роботами на строк до 240 годин, обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Доведення особи до самогубства або до замаху на самогубство, що є наслідком жорстокого з нею поводження, шантажу, примусу до протиправних дій або систематичного приниження її людської гідності, -

карається обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

3. Те саме діяння, вчинене щодо особи, яка перебувала в матеріальній або іншій залежності від винуватого, або щодо двох чи більше осіб, -

карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк.

4. Діяння, передбачене частинами другою або третьою цієї статті, якщо воно було вчинене щодо неповнолітнього, -

карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

7) ст. 121 викласти у такій редакції:

Стаття 121. Умисне тяжке тілесне ушкодження

1. Умисне тяжке тілесне ушкодження, тобто умисне тілесне ушкодження, небезпечне для життя в момент заподіяння, чи таке, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи непоправне знівечення обличчя, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до восьми років.

2. Умисне тяжке тілесне ушкодження, що:

- 1) заподіє двом або більше особам;
 - 2) заподіє малолітній дитині або жінці, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності;
 - 3) заподіє заручнику або викраденій людині;
 - 4) вчинене з особливою жорстокістю;
 - 5) вчинене з корисливих мотивів;
 - 6) вчинене з хуліганських мотивів;
 - 7) заподіє особі чи її близькому родичу у зв'язку з виконанням цією особою службового або громадського обов'язку;
 - 8) вчинене на замовлення;
 - 9) вчинене групою осіб;
 - 10) вчинене з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості;
 - 11) вчинене з метою залякування потерпілого або інших осіб;
 - 12) спричинило смерть потерпілого, -
- карається позбавленням волі на строк від семи до десяти років.

8) ч. 1 ст. 122 – умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, тобто умисне ушкодження, яке не є небезпечним для життя і не потягло за собою наслідків, передбачених у статті 121 цього Кодексу, але таке,

що спричинило тривалий розлад здоров'я, **психічні розлади** або значну стійку втрату працездатності менш як на одну третину;

9) ввести **ст. 140¹** «Неналежне виконання своїх професійних обов'язків працівником пологового будинку»

1. Неналежне виконання або відмова від виконання своїх професійних обов'язків працівником пологового будинку, якщо це створило загрозу для породіллі або її ненародженої дитини, -

карається обмеженням волі на строк до чотирьох років.

2. Умисне створення будь-яких перешкод для нормального перебігу пологів, якщо це спричинило реанімацію новонародженого або загибель його чи породіллі, -

карається позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років.

10) ввести **ст. 180¹** «Образа релігійних почуттів»¹

Публічна образа релігійних почуттів інших осіб шляхом непристойних дій відносно предмета релігійного вшанування або місця, призначеного для виконання релігійних обрядів, -

карається штрафом від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, обмеженням волі на строк до двох років або позбавленням волі на той самий строк.

ЗУ «Про безоплатну правову допомогу»:

Статтю 14. «Суб'єкти права на безоплатну вторинну правову допомогу» викласти у такій редакції:

Право на безоплатну вторинну правову допомогу згідно з цим Законом та іншими законами України мають всі без винятку громадяни України незалежно від їх майнового стану чи статусу у кримінальному судочинстві.

¹ Пропонована норма за своєю суттю є кримінальним проступком.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аванесов Г. А. Криминология / Аванесов Г. А. – М. : Академия МВД СССР, 1984. – 500 с.
2. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/dukhovnyj>.
3. Алфьоров С. М. Адміністративно-правова діяльність щодо протидії корупції в органах внутрішніх справ : монографія / С. М. Алфьоров. – Харків : Золота миля, 2011. – 372 с.
4. Алфьоров С. М. Кримінальна відповідальність за погрози застосуванням фізичного насильства / С. М. Алфьоров, В. В. Шаблистий : монографія. – Запоріжжя : ФОП Зеленкевич Л. П., 2011. – 212 с.
5. Алфьоров С. М. Принцип гуманізму кримінального права та його значення для діяльності органів внутрішніх справ / С. М. Алфьоров // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – Запоріжжя, 2011. – Вип. № 4. – С. 3-8.
6. Альбрехт Петер-Алексис. Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Харьков : Право, 2012. – 184 с.
7. Американец ошибочно отсидел в тюрьме 32 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://tengrinews.kz/strange_news/amerikanets-oshibochno-otsidel-v-tyurme-32-goda-217141/.
8. Андрусенко Н. Лише кожна друга смерть на виробництві завершується «криміналом», при цьому за ґрати ніхто не сідає – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/lishe_kogna_druga_smert_na_virobnitstvi_zavershue_tsya_kriminalom_pri_tsomu_za_grati_nihto_ne_sidae_doslidgennya_1830621.
9. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу : основний зміст понять та їх співвідношення / П. П. Андрушко // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 55-62.
10. Андрушко П. П. Реформування антикорупційного законодавства України: процес продовжується / П. П. Андрушко // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 481-485.
11. Андрушко П. П. Щодо конституційності окремих норм Кримінального кодексу України, якими передбачена відповідальність за посягання на

виборчі права громадян та їх право брати участь у референдумі / П. П. Андрушко // Адвокат. – 2011. – № 2 (125). – С. 8-17.

12. Антонюк Н. О. Вдосконалення законодавчої конструкції складу «Умисного вбивства матір'ю своєї новонародженої дитини» (ст. 117 КК України) / Н. О. Антонюк // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – № 49. – С. 198-206.

13. Аристотель. Сочинения в 4 т. / пер. с древнегреч.; под ред. А. И. Доватура. – Т. 4 – М. : Мысль, 1983. – 845 с.

14. Аристотель. Політика. Перевод с древнегреческого : Александр Кислюк. – К. : Видавництво Соломії Павличко «ОСНОВИ», 2005. – 531 с.

15. Архів Дунаєвецького районного суду Хмельницької області // Кримінальна справа. – № 1-83/11. – 2011 р.

16. Архіпова К. С. Основоположні засади запобігання комп'ютерним злочинам / К. С. Архіпова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – Випуск 20. – Частина 1. – Том 4. – 2012. – С. 9-11.

17. Арямов А. А. Актуальные направления развития современного международного уголовного права : курс лекций / А. А. Арямов. – М. : Юрлитинформ, 2015. – 208 с.

18. Атлас безпеки людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lapas.lv/ru/безопасность-человека/>.

19. Бабаев М. М. О криминологической составляющей уголовной политики / М. М. Бабаев // Криминологический журнал. – 2008. – № 2 (14). – С. 5-10.

20. Бабанін С. В. Зображення в мережі Інтернет у режимі «онлайн» як предмет злочину, передбаченого ст. 301 КК України / С. В. Бабанін // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ : проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 48-49.

21. Батиргарєєва В. С. Жертви стокерства: до постановки проблеми / В. С. Батиргарєєва // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 57-59.

22. Батиргарєєва В. С. Інші кримінально-правові наслідки вчинення суспільно небезпечного діяння / В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 228-251 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/14.pdf.

23. Батиргареева В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми : монографія / В. С. Батиргареева. – Х. : Право, 2009. – 576 с.

24. Баулін Ю. В. Верховенство права як об'єднуючий принцип предмета дослідження науки кримінального права / Ю. В. Баулін // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9-10 жовтня 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 13-18.

25. Баулін Ю. В. Вимоги принципу верховенства права при криміналізації та декриміналізації суспільно небезпечних діянь / Ю. В. Баулін // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозиуму, 21-22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 13-17.

26. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності / Ю. В. Баулін // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 185-207 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/12.pdf.

27. Баулін Ю. В. Передмова до книги: Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми Загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 4-6.

28. Баулін Ю. В. Сучасне кримінальне право України: м підсумки, тенденції, перспективи розвитку / Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. / редкол. : В. І. Борисов та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 23. – С. 29-42.

29. Бахуринська О. О. Особливості змісту вини у злочинах проти безпеки виробництва / О. О. Бахуринська // Вісник Вищої ради юстиції. – № 2 (10). – 2012. – С. 87-98.

30. Беззубов Д. О. Дефініція безпеки у Конституції України / Д. О. Беззубов // Дежава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. – Випуск 54. – 2011. – С. 190-195.

31. Безопасность человека. Что положено в основу концепции «безопасности человека»? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/humanitarian/assistance/humansecurity.shtml>.

32. Безпека військової служби [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://uk.wikipedia.org/wiki/Безпека_військової_служби.

33. Беккариа Чезаре. О преступлениях и наказаних / Сост. и предисл. В. С. Овчинского. – М. : ИНФРА-М, 2008. – VI, 184 с. – (Библиотека криминолога).

34. Березовський А. А. Кримінально-правовий вплив: проблеми визначення / А. А. Березовський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – № 4. – С. 143-147.

35. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення: монографія / П. С. Берзін. – К. : Дакор, 2009. – 736 с.

36. Беліков О. Нещасні випадки на виробництві. аспекти відшкодування моральної шкоди / О. Беліков // Юридична канцелярія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2562>.

37. Бибик О. Н. Введение в культурологию уголовного права : монография / О. Н. Бибик. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 352 с.

38. Бибик О. Н. Культурная обусловленность уголовного наказания: монография / О. Н. Бибик. – М. : Юрлитинформ, 2013. – 224 с.

39. Бибик О. Н. Преступления, обусловленные особенностями культуры, в российском и зарубежном уголовном праве : монография / О. Н. Бибик. – М. : Юрлитинформ, 2014. – 296 с.

40. Богатирьев І. Г. Теорія і практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних з позбавленням волі : монографія / Богатирьев І. Г. – К. : Атіка, 2005. – 312 с.

41. Богатирьев І. Г. Українська пенітенціарна наука : монографія / Богатирьев І. Г. – Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2008. – 318 с.

42. Биктимирова З. З. Безопасность в концепции развития человека / З. З. Биктимирова // Общественные науки и современность. – 2002. – № 6. – С. 135-142.

43. Богатирьова О. І. Пробація в Україні: гуманізація державної політики у сфері виконання кримінальних покарань : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О. І. Богатирьова. – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – 36 с.

44. Бодаєвський В. П. «Воєнний стан», «бойова обстановка» та «час перебування на службі», як особливі обставини чинності кримінального закону щодо військових злочинів у часі / В. П. Бодаєвський // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – Том 25 (64). – 2012. – № 2. – С. 180-186.

45. Боднар О. Б. Поняття особистої безпеки людини і її структура / О. Б. Боднар // Наукові записки інституту законодавства Верховної Ради України. – Випуск 2 (5). – 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nzizvru/2011_2/p5_30.html.

46. Боднар О. Б. Поняття та зміст права на людини на безпеку та його співвідношення з суміжними правами / О. Б. Боднар // Форум права. – 2011. –

№ 1. – С. 89, 92. 88-93 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11bobzep.pdf>.

47. Бойко А. М. Детермінація економічної злочинності в Україні в умовах переходу до ринкової економіки (теоретико-кримінологічне дослідження) / А. М. Бойко. – Львів : Видав. центр Львів. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2008. – 380 с.

48. Бойко А. И. Нравственно-религиозные основы уголовного права : монография / А. И. Бойко. – 2-е изд. – М. : Юрлитинформ, 2010. – 248 с.

49. Бойко А. И. Преступное бездействие / А. И. Бойко. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 320 с.

50. Бойко А. И. Птеродактили правоохранительных норм. О языке законодательных прописей, где «слова воют от совокупления» / А. И. Бойко // Независимая газета. – 05.02.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ng.ru/ng_politics/2013-02-05/14_pterodactyls.html.

51. Бойко А. И. Системная среда уголовного права : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / А. И. Бойко. – М. : МГУ им. М.В. Ломоносова, 2008. – 59 с.

52. Бойко А. И. Уголовное право в новой социальной среде: увлечения и отрезвление / А. И. Бойко // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 року / Упорядники: Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 67-72.

53. Болдарь Г. Є. До питання про завдання науки кримінального права на сучасному етапі розвитку українського суспільства / Г. Є. Болдарь // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1. – С. 144-151.

54. Бондаренко Н. О. Функції кримінального права / Н. О. Бондаренко // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2005. – Вип. 25. – С. 453-456.

55. Борисов В. И. Основные проблемы охраны безопасности производства в уголовном законодательстве Украины : дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.08 / Борисов Вячеслав Иванович. – Х., 1992. – 399 с.

56. Борисов В. І. Державна політика у сфері боротьби зі злочинністю та її напрямки / В. І. Борисов // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 305-312.

57. Борисов В. І. До питання запровадження у законодавство України відповідальності за кримінальні проступки / В. І. Борисов // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнато-

дного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 73-78.

58. Борисов В. І. Основні проблеми охорони безпеки виробництва в кримінальному законодавстві України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. І. Борисов. – Харків, 1993. – 35 с.

59. Борисов В. І. Питання систематизації Особливої частини кримінального права / В. І. Борисов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 258-271 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/16.pdf.

60. Борисов В. І. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального поступку / В. І. Борисов // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 9. – С. 104-107.

61. Борисов В. І. Склад злочину як правова модель / В. І. Борисов // Вісник Академії адвокатури України. – Число 1 (14) 2009. – С. 254-256.

62. Бородин С. В. Преступления против жизни / С. В. Бородин. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 467 с.

63. Бородин С. В. Уголовно-правовые и иные проблемы обеспечения безопасности личности в России / С. В. Бородин // Криминологические и уголовно-правовые идеи борьбы с преступностью. – М. : Институт государства и права РАН, 1996. – С. 14-35.

64. Бурдін В. М. Осудність та неосудність (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. – 780 с.

65. Бурдін В. М. Призначення покарання за сукупністю вироків (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. М. Бурдін, Г. Р. Мартинишин. – Львів : Ліга-Прес, 2014. – 216 с.

66. Бутузов В. М. Протидія комп'ютерній злочинності в Україні (системно-структурний аналіз) : монографія / В. М. Бутузов. – К. : КИТ, 2010. – 408 с.

67. Бэкон Ф. Опыт для наставления нравственные и политические // Соч. в 2-х т. – 2-е испр. и доп. изд. – М. : Мысль, 1977. – т. 1. – 461 с.

68. В отношении военных возбуждено 364 уголовных производства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ultramir.net/politics/ukraine/1894-vozbuzhdeno-364-ugolovnyh-dela-v-otnoshenii-voennyh.html>.

69. В Киеве спилили Поклонный крест : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15337310><http://telegraf.com.ua/ukraina/mestnyiy/vmesto-spilennogo-femen-kresta-v-kieve-ustanovili-vremennyiy-krest.html>.

70. В Мюнхене открывається міжнародна конференція по безпеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/rus/news/v_myunhene_otkrivaetsya_megdunarodnaya_konferentsiya_po_bezopasnosti_1599351.

71. В Росії 29-літній юрист із ревності расстреляв 7 чоловік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://thekievtimes.org/incident/9693-v-rossii-29-letniy-yurist-iz-revnosti-rasstrelyal-7-chelovek.html>.

72. Васянович Г. П. Педагогічна етика : навч. посіб. / Г. П. Васянович. – К. : Академвидав, 2011. – 256 с. – (Серія «Альма-матер»).

73. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і доповн.) / Голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

74. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [В. Т. Бусел та ін.]. – К. : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1440 с.

75. Виступ Президента на Всеукраїнській нараді працівників прокуратури щодо стану впровадження вимог нового Кримінального процесуального кодексу України у практичну діяльність правоохоронних органів та першочергові заходи щодо їх подальшого реформування [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/27486.html?PrintVersion>.

76. Владиміровъ Л. Е. Уголовный законодатель, какъ воспитатель народа / Л. Е. Владиміровъ. – М., 1903. – 244 с.

77. Власті США усомнились в законности 27 смертных казаней [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://telegrafist.org/2013/08/14/78676>.

78. Вопленко Н. Н. Причины ошибок в правоприменении (опыт конкретно-социологического изучения) Н. Н. Вопленко // Советское государство и право. – 1982. – № 4. – С. 104.

79. Воробей П. А. Дія закону про кримінальну відповідальність і караність злочину / П. А. Воробей // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2011. – № 2 (54). – С. 172-178.

80. Воробей П. А. Кримінально-правове ставлення в вину : монографія / П. А. Воробей. – К. : Атіка, 2009. – 176 с.

81. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину: монографія / П. А. Воробей. – К. : Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 1997. – 184 с.

82. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / П. А. Воробей. – К. : Вид-во Національної академії внутрішніх справ України, 1999. – 32 с.

83. Воротнюк М. О. Концепція людської безпеки: теоретичні аспекти / М. О. Воротнюк // Вісник Одеського національного університету. Том 14. – Випуск 13. Соціологія і політичні науки. – 2009. – С. 725-730.

84. Воротнюк М. О. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину / М. О. Воротнюк, С. О. Сушко. – Одеса : Фонд ім. Фрідріха Еберта : представництво в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>.
85. Всіх українців хочуть відправити на обов'язкові курси першої допомоги [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/zdorovya/ukrayinciv-hochut-vidpraviti-na-obov-yazkovi-kursi-pershoyi-dopomogi-311210.html>.
86. Галабала М. В. Кримінально-правова наука незалежної України. Проблеми Загальної частини : монографія / М. В. Галабала. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 240 с.
87. Гацелюк В. О. Реалізація принципу законності кримінального права України (загальні засади концепції) : монографія / В. О. Гацелюк. – Луганськ : РВВ ЛДУВС, 2006. – 280 с.
88. Гацелюк В. О. Реализация принципов уголовного права Украины: проблемы и перспективы: Препринт / МВД Украины, Луган. акад. внутр. дел им. 10-летия независимости Украины; [Научн. ред. канд. юрид. наук, доц. Ю. А. Кучер]. – Луганск : РИО ЛАВД, 2003. – 152 с.
89. Гегель Г.В.Ф. Философия права / Г.В.Ф. Гегель. – М. : Мысль, 1990. – 432 с.
90. Генеральная Ассамблея ООН приняла резолюцию, определяющую понятие «безопасность человека» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.g20civil.com/ru/news/1055/>.
91. Гернет М. Н. Избранные произведения : [науч. изд.] / М. Н. Гернет. – М. : Юрид. лит., 1974. – 645 с.
92. Гишинский Я. И. Исполнение наказания в системе социального контроля над преступностью / Я. И. Гишинский // Закон. – № 9. – Сентябрь 2012. – С. 117-128.
93. Гишинский Я. И. Социальное насилие : монография / Я. И. Гишинский. – СПб. : ООО Издательский Дом «Альфа Пресс», 2013. – 185 с.
94. Гишинский Я. Девиантология: социология преступности, наркотизма, проституции, самоубийств и других «отклонений» / Я. Гишинский. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 520 с.
95. Главред : В Украине травят семьи людей подозреваемых в преступлениях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://glavred.info/archive/2012/10/15/082538-17.html>.
96. Глобализация и девиантность / Науч. ред. Я. Гишинский. – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 393 с.
97. Глушков В. О. Відповідальність за передбачені Розділом II Особливої частини Кримінального кодексу України злочини у сфері професійної діяльності медичних працівників та спеціальні види тілесних ушкоджень :

монографія / О. Ф. Бантишев, В. О. Глушков, О. В. Копан, С. А. Кузьмін, О. В. Шамара ; [за заг. ред. В. О. Глушкова]. – К. : МНДЦ при РНБО України, 2011. – 137 с.

98. Гнатів І. М. Положення «non bis in dem» як принцип кримінального права / І. М. Гнатів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 284-291.

99. Гоббс Т. Избранные произведения : в 2 т. / Т. Гоббс. – М. : Изд-во Мир, 1964. – Т. 2. – 263 с.

100. Голик Ю. В. Открою Кодекс на любой странице – и не могу, читаю до конца / Ю. В. Голик // Независимая газета. – 05.02.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.ng.ru/ng_politics/2013-02-05/9_code.html.

101. Голіна В. В. Конгреси ООН: перспективи використання їх рекомендацій у плануванні та здійсненні заходів запобігання злочинності в Україні / В. В. Голіна, М. Г. Колодяжний // Проблеми законності : зб. наук. пр. / Відп. ред. В. Я. Тацій. – Х. : Нац. юрид. акад. України, 2010. – Вип. 108. – С. 169-177.

102. Голіна В. В. Судимість у змісті кримінальної відповідальності / В. В. Голіна // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 252-257 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/15.pdf.

103. Головкін Б. М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія / Б. М. Головкін. – Х. : ППВ «Нове-слово», 2004. – 252 с. – Бібліогр. : с. 220-250.

104. Головкін Б. М. Корислива насильницька злочинність в Україні: феномен, детермінація, запобігання : монографія / Б. М. Головкін ; Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2011. – 431 с. : табл. – Бібліогр. : с. 389-431.

105. Гольбах П. А. Естественная политика или беседы об истинных принципах управления / П. А. Гольбах. Избранные произведения в 2 т. – Т. 2. – М. : Изд-во Мысль, 1963. – 563 с.

106. Госдума одобрила введение уголовной ответственности за оскорбление чувств верующих : новости 11.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.gazeta.ru/politics/news/2013/06/11/n_2967345.shtml.

107. Государства – члены ООН обсудили концепцию безопасности человека [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/russian/news/story.asp?NewsID=15396#.UjIYs-UI_sw.

108. Государственная тайна и её защита в Российской Федерации : учебное пособие / под общ. ред. М. А. Вуса и А. В. Федорова. – 3-е изд., испр. и доп. ; предисловие Р. М. Юсупова ; предисловие ко 2-му изданию

Н. М. Кропачёва, Н. А. Сидорой. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2007. – 752 с.

109. Градации богохульства: стаття в Ведомостях – коментарий В. А. Фавенена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/blog/news/2289.html>.

110. Грищук В. К. Доктринальне розуміння форм реалізації кримінальної відповідальності людини / В. К. Грищук // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 93-98.

111. Грищук В. К. Поняття, форми, види і підстави реалізації кримінальної відповідальності / В. К. Грищук // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 50-65 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/4.pdf.

112. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2012. – 736 с.

113. Грищук В. К. Філософсько-правове розуміння відповідальності людини : монографія / В. К. Грищук. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Хмельницький : Хмельницький університет управління і права, 2013. – 768 с.

114. Грищук В. К. Нормативні позиції судової практики у кримінально-правовому регулюванні / В. К. Грищук // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 45-49.

115. Гуляев А. П. Дифференциация уголовных деяний и уголовно-процессуальное право / А. П. Гуляев // Советское государство и право. – 1986. – № 7. – С. 90.

116. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка особи: теоретико-прикладні аспекти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Крим. право та кр.-ія; крим.-вик. право» / О. М. Гумін. – Львів, 2011. – 39 с.

117. Гуторова Н. О. Охоронна функція кримінального права / Н. О. Гуторова // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовтня 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 31-35.

118. Гуторова Н. О. Пеналізація злочинів як напрямок кримінально-правової політики / Н. О. Гуторова, Ю. А. Пономаренко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 32-49 [Електронний ре-

сурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/3.pdf.

119. Даник Ю. Г. Особливості забезпечення національної безпеки у високотехнологічному суспільстві / Ю. Г. Даник, О. О. Труш [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2010-1/doc/5/02.pdf.

120. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія / Л. М. Демидова. – Х. : Право, 2013. – 752 с.

121. Денисов С. Ф. Захист моральних цінностей нормами кримінального права в умовах глобалізації / С. Ф. Денисов // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозиуму, 21-22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 296-300.

122. Денисов С. Ф. Формування злочинної поведінки молоді через засоби масово комунікації : монографія / С. Ф. Денисов, О. І. Напиральська. – Запоріжжя : Просвіта, 2012. – 232 с.

123. Денисова Т. А. Покарання: кримінально-правовий, кримінологічний та кримінально-виконавчий аналіз : монографія / Т. А. Денисова. – Запоріжжя : Вид-во КПУ, 2007. – 340 с.

124. Денисова Т. А. Покарання в системі протидії злочинності / Т. А. Денисова // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 409-423 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/pdf.

125. Дзьобань О. П. Проблема індивідуальної та колективної безпеки у творчості Томаса Гоббса та Іммануїла Канта (філософсько-правовий аспект) / О. П. Дзьобань, Ю. С. Разметаєва // Проблеми філософії права. – Т. III. – № 1-2. – Київ-Чернівці : Рута, 2005. – С. 373-380.

126. Дзьобань О. П. Проблеми безпеки у договірній концепції Томаса Гоббса : аксіологічний аспект / О. П. Дзьобань // Стратегічні пріоритети. – 2008. – № 1 (6). – С. 161-167.

127. Джужа О. М. Запобігання злочинам, пов'язаним із сексуальним насильством : монографія / О. М. Джужа. – К. : Атіка, 2009. – 240 с.

128. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Д. Лаэртский : общ. ред. А. Ф. Лосева. – М. : Мысль, 1979. – С. 411; Рассел Б. История западной философии / Б. Рассел. – В 3-х кн. – 5-е изд. – Новосибирск : Сиб. унив. издат., 2007. – 362 с.

129. Долгополов К. А. Соотношение принципов уголовного права, уголовной ответственности и общих начал назначения наказания /

К. А. Долгополов // Вестник Северо-Кавказского гуманитарного института. – 2012. – № 3. – С. 115-118.

130. Доповідь ООН «Про розвиток людства» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2011_RU_Complete.pdf.

131. Дорош Л. В. Теоретико-прикладні проблеми якості кримінального законодавства України / Л. В. Дорош // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – 2009. – Вип. 18. – С. 15-44.

132. Дудоров О. О. Вибрані праці з кримінального права / Переднє слово д-ра юрид. наук, проф. В. О. Навроцького / МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка, 2010. – 952 с.

133. Дудоров О. Про конституційність інституту звільнення від кримінальної відповідальності / О. Дудоров // Вісник Національної академії прокуратури України. – № 1. – 2009. – С. 40-47.

134. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації : монографія / О. О. Дудоров, М. І. Омеляненко, В. П. Сабадаш. – Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2014. – 360 с.

135. Духовна безпека України : доповідь Архієпископа Львівського і Галицького Августина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://orthodox.lviv.ua/news/conferenc/duhbezu.htm>.

136. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение / Э. Дюркгейм / пер. с фр. – М. : Изд-во Канон, 1995. – 121 с.

137. Европейская декларация по охране психического здоровья – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psychiatry.ua/psyther/eurdecl.htm>.

138. Европейский план действий по охране психического здоровья – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psychiatry.ua/psyther/eurplan.htm>.

139. Евтихевич Н. С. Концепция «безопасности личности и общества»: канадский подход / Н. С. Евтихевич, Е. В. Израелян // Пути к миру и безопасности. – № 1 (44). – 2013 апрель. – С. 38-51.

140. Емельянов В. П. Уголовно-правовое противодействие терроризму: монография / В. П. Емельянов, М. Н. Иманлы, И. Н. Рыжов. – Харьков : «Право», 2014. – 87 с.

141. Емельянов В. П. Понятие объекта преступления в уголовно-правовой науке / В. П. Емельянов // Право і безпека. – 2002. – № 4. – С. 7-11.

142. Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений / В. П. Емельянов // Право и политика. – 2003. – №2. – С. 67-77.

143. Емельянов В. П. Визначення об'єкта злочину у кримінально-правовій науці : дискусійні питання / В. П. Емельянов // Вісник Запорізького

юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 2. – С. 125-135.

144. Епифанова Е. В. Общественная опасность как научная категория, законодательная дефиниция: история и современность : монография / Е. В. Епифанова. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 152 с.

145. Жалинский А. Э. Уголовное право в ожидании перемен: теоретико-инструментальный анализ : монография / А. Э. Жалинский. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Проспект, 2015. – 400 с.

146. Жена насильника Краснощeka: «Оксана Макар не вовремя умерла» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://job-sbu.org/zhena-nasilnika-krasnoshheka-oksana-makar-ne-vovremya-umerla.html>.

147. Жижиленко А. А. Наказание. Его понятие и отличие от других правоохранительных средств / А. А. Жижиленко. – Петроградъ : Типографія «Правда» (Разъезжая, 16-18), 1914. – 676 с.

148. Жирар Рене. Насилие и священное [пер. с франц. Г. Дашевського] / Рене Жирар . – М. : Новое литературное обозрение, 2000. – 377 с.

149. Житний О. О. Принципи кримінального права України у міжнародно-правовому вимірі (загальнотеоретичні аспекти) / О. О. Житний // Держава та регіони: наук.-вироб. журнал. Серія: Право, 2012. – № 3 (37). – С. 110-115.

150. Житний О.О. Кримінальне право України в міжнародному вимірі (порівняльно-правовий аналіз) : монографія / О. О. Житний ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Х. : Одиссей, 2013. – 376 с.

151. Житний О. О. Кримінальне право України та міжнародне кримінальне право: співвідношення, взаємодія, розмежування / О. О. Житний // Наше право. – 2012. – № 3 (45). – С. 17-21.

152. За ініціативи Всесвітньої організації охорони здоров'я 10 вересня проводиться Всесвітній день запобігання самогубствам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tsn.ua/svit/sogodni-vsesvitniy-den-zapobigannya-samogubstvam.html>.

153. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MU48001D.html.

154. Заєць О. В. Новітні інформаційні технології як загроза інформаційній безпеці особи / О. В. Заєць // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 329-333 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12zovibo.pdf>.

155. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. – К. : Видавничий Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2 : Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. – 712 с.

156. Застело А. О. До проблеми психологічної безпеки особистості / А. О. Застело // Збірник наукових праць. Психологічні науки. – Том 2, випуск 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvmdu/psykh/2012.../22.pdf.

157. Затяжна економічна криза в Європі погіршила шанси українців знайти добре оплачувану роботу за кордоном [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/news/573743-kilkist-ukrajintsiv-yaki-vijijdjayut-za-kordon-na-zarobitki-skorochuetsya-zmi.html>.

158. Зінченко І. О. До питання щодо співвідношення понять «систематичність» і «повторність» злочинів / І. О. Зінченко // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 129-133.

159. Злочини військовослужбовців [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://tyzhden.ua/News/69021>.

160. Иванов Ю. Исследование проблемы неотвратимости наказания / Ю. Иванов // Социалистическая законность. – 1976. – № 1. – С. 59.

161. Исследование индекса счастья городов России [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newseffector.com/news/78876-issledovanie-indeks-schastya-gorodov-rossii.html>.

162. Ігнатів О. М. Протидія кримінальному насильству потребує вдосконалення кримінального законодавства / О. М. Ігнатів // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології, кримінально-виконавчого права : матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики», присвяченої 10-річчю міжнародного гуманітарного університету (м. Одеса, 28 жовтня 2011 року). – Одеса : Фенікс, 2011. – С. 339-342.

163. Інформаційна безпека [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/%B2%ED%E4%EE%F0%EC%E0%F6%B3%E9%ED%E0_%E1%E5%E7%EF%E5%EA%E0#cite_note-.D0.B91-3.

164. Історія держави і права України: Академічний курс : У 2 т. : Підручн. для студ. юридичн. спец. вузів / Ред. В. Я. Тацій, А. Й. Рогожин; Академія правових наук України, Нац. юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – К. : Ін Юре. – 2000 – Т. 2. – 2000. – 577 с.

165. Казакова О. Правове регулювання діяльності органів внутрішніх справ щодо первинного реагування на заяви та повідомлення про безвісно зниклих осіб / О. Казакова, М. Корчовий // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 2. – С. 123-133.

166. Кант И. Антропология с прагматической точки зрения / И. Кант. – М. : Изд-во Наука, 2002. – 471 с.

167. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : монографія / М. В. Карчевський ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – 528 с.

168. Карчевський М. В. Кримінально-правова охорона інформаційної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / М. В. Карчевський. – Київ ; Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 36 с.

169. Кашкаров О. О. Передумови реформування Кримінального кодексу України та створення законодавства про кримінальні проступки / О. О. Кашкаров // Форум права. – 2009. – № 1. – С. 236-241 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2009-1/09koopkr.pdf>.

170. Келина С. Г. Принципы советского уголовного права / С. Г. Келина, В. Н. Кудрявцев. – М., 1985. – АН СССР. – М. : Наука, 1988. – 175 с.

171. Кистяковский А. Ф. Исследование о смертной казни / А. Ф. Кистяковский. – 2-е изд., под ред. Т.С. – СПб. : Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1896. – 302 с.

172. Кленова Т. В. Общественная опасность – истинное свойство преступления / Т. В. Кленова // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 2 (7). – С. 136-144.

173. Клоченко Л. Н. Шантаж как вид психического насилия по уголовному законодательству России и Украины / Л. Н. Клоченко // Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтєвського (м. Одеса, 02 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 106-107.

174. Книженко О. О. Санкції у кримінальному праві : монографія / О. О. Книженко. – Харків : НикаНова, 2011. – 336 с.

175. Ковалёв М. И. Советское уголовное право : курс лекций / М. И. Ковалёв. – Свердловск : Изд-во Сверд. юрид. ин-та, 1971. – 148 с.

176. Ковалев С. И. Марк Туллий Цицерон // Письма Марка Туллия Цицерона. – М.-Л. : Издательство академии наук СССР, 1949. – Т. 1. – С. 387-402. – (Литературные памятники).

177. Коваленко В. П. Релігійні витоки кримінального права / В. П. Коваленко // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовт. 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 188. 187-190.

178. Коваленко В. П. Християнські засади примирення у кримінальному провадженні / В. П. Коваленко // Кримінальний процесуальний кодекс

України 2012 р. : кримінально-правові та процесуальні аспекти : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 вересня 2013 р.). – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 459-461.

179. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. К. : Юрінком Інтер, 2010. – 338 с.

180. Ковальський В. С. Охоронна функція права як соціальний правовий феномен : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / В. С. Ковальський. – К. : Ін-т зак-ва Верховної Ради України, 2011. – 40 с.

181. Коженефски Л. Ф. Безпека як основне право людини / Л. Ф. Коженефски // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»: збірник наукових праць. – Переяслав-Хмельницький, 2011. – Вип. 23. – С. 363-370.

182. Козаченко О. В. Кримінально-правові заходи: культуро-антропологічний вимір : монографія / О. В. Козаченко. – Миколаїв : Іліон, 2011. – 504 с.

183. Козлюк Л. Г. Кримінологічна характеристика особистості злочинця, який вчинив статевий злочин щодо неповнолітнього : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / Л. Г. Козлюк. – Київ, 2009. – 16 с.

184. Колос М. І. Бездіяльність слідчого: підстави і проблеми сучасної криміналізації / М. І. Колос // Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 95-річчю з дня народження професора М. В. Салтєвського (м. Одеса, 02 листопада 2012 року). – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 108-111.

185. Комиссаров В. С. Криминологическая реальность в статистику не укладывается или как современное государство должно защищать жизнь человека / В. С. Комиссаров // Независимая газета. – 05.02.2013 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ng.ru/ng_politics/2013-02-05/11_crim.html.

186. Комиссаров В. С. Тенденции развития российского уголовного законодательства: попытка системного анализа / В. С. Комиссаров // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 17-23.

187. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції (підписана від імені України 11.12.2003 р., ратифікована 18.10.2006 р., набрала чин-

ності для України 01.01.2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 10. – Ст. 506.

188. Конвенція про захист довкілля засобами кримінального законодавства (ETS N 172) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_560.

189. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : ратифіковано Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 р. // Офіційний вісник України від 16.04.1998 — 1998 р., № 13, / № 32 від 23.08.2006. – Ст. 270 (з наступними змінами та доповненнями).

190. Конгрессы ООН по предупреждению преступности и уголовному правосудию : [сб. материалов] : в 3 кн. / Нац. акад. правовых наук Украины ; НИИ изуч. проблем преступности им. акад. В. В. Сташиса ; кол. сост. : В. В. Голина, М. Г. Колодяжный ; под общ. ред. В. В. Голины. – К. : Ред. журн. «Право Украины» ; Х. : Право, 2013. – (Науч. сб. «Академічні правові дослідження» : прил. к юрид. журн. «Право Украины»; вып. 22, 23, 24). – Кн. 1. – 2013. – 188 с. ; Кн. 2. – 2013. – 184 с. ; Кн. 3. – 2013. – 168 с.

191. Кондорез Ж. А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума / Ж. А. Кондорез. – М. : Гос. соц.-экон. изд-во, 1936. – 266 с.

192. Конопельський В. Я. Диференціація та індивідуалізація виконання покарання у виді позбавлення волі: поняття, зміст, реалізація у кримінально-виконавчій діяльності України : монографія / В. Я. Конопельський. – Одеса : ОДУВС, 2014. – 474 с.

193. Конституція України // Вісник Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Із наступними змінами та доповненнями.

194. Конт О. Антология мировой философии / О. Конт. – Соч. в 3 т. – М. : Изд-во РНИСиНП, 1971. – Т. 3. – 760 с.

195. Концепція реформування кримінальної юстиції України, затверджена Указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>.

196. Коржанский Н. И. Очерки теории уголовного права / Н. И. Коржанский. – Волгоград, 1992. – 92 с.

197. Коржанський М. Визначення окремих понять у Кримінальному кодексі / М. Коржанський // Право України. – 2002. – № 10. – С. 83-88.

198. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів проти особи та власності / М. Й. Коржанський. – К., 1996. – 144 с.

199. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини : монографія / М. Й. Коржанський. – К. : Атіка, 2004. – 216 с.

200. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу : монографія / О. М. Костенко. – К. : Атіка, 2008. – 352 с.

201. Костенко О. М. Культура і закон / О. М. Костенко // Правова держава. – Вип. 9. – 1998. – С. 130-136.

202. Костенко О. М. Правова культура і економічна безпека / О. М. Костенко // Право України. – 1999. – № 3. – С. 85-87.

203. Крайник Г. С. Питання кваліфікації порушень правил безпеки під час виконання робіт з підвищеною небезпекою при настанні наслідків, передбачених ч. 1 ст. 272 КК України / Г. С. Крайник // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 216–221 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10kgcrku.pdf>.

204. Крайник Г. С. Щодо доцільності заміни терміна «хабар» на «неправомірна вигода» у КК України / Г. С. Крайник // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 527-530.

205. Красиков А. Н. Преступления против личности : учебное пособие для студентов учебных заведений юридического профиля / А. Н. Красиков. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1999. – 232 с.

206. Кривицький Ю. В. Гуманізм як принцип діяльності міліції України : сучасний стан і перспективи реалізації / Ю. В. Кривицький // Держава та регіони : наук.-вироб. журнал. – Серія: право, 2012. – № 2 (36). – С. 22-27.

207. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією (підписана від імені України 27.01.1999 р., ратифікована 18.10.2006 р., набрала чинності для України 01.03.2010 р.) // Офіційний вісник України. – 2010. – № 15. – Ст. 717.

208. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. Т. 1. – Луганськ : видавництво «Елтон-2», 2012. – 780 с.

209. Кримінальне право : навчальний посібник / О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк ; за заг. ред. М. І. Хавронюка. – К. : Ваіте, 2014. – 944 с.

210. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник / Відп. ред. заслуж. діяч науки і техн. Укр., д.ю.н., проф. Є. Л. Стрельцов. – Х. : Одиссей, 2009. – 328 с.

211. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / Ю. В. Александров, В. І. Антипов, М. В. Володько, О. О. Дудоров та ін.; За ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – 5-те вид., переробл. та допов. – К. : Атіка, 2009. – 408 с.

212. Кримінальне право України. Особлива частина / [Ю. В. Александров, О. О. Дудоров, В. А. Клименко та ін.]; за ред. М. І. Мельника, В. А. Клименка. – К. : Юридична думка, 2004. – 656 с.

213. Кримінальне право України : Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін.; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – 4-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2010. – 456 с.

214. Кримінальне право України: Особлива частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. освіти / М. І. Бажанов, В. Я. Тацій, В. В. Сташис, І. О. Зінченко та ін. ; За заг. ред. професорів М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К. : Юрінком Інтер ; Х. : Право, 2001. – 608 с.

215. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / За ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. – К. : Істина, 2011. – 1112 с.

216. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 1 : Загальна частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 376 с.

217. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. – 5-те вид., допов. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – 2013. – 1040 с.

218. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року № 2341-IV // Вісник Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – З наступними змінами і доповненнями.

219. Кримінальний кодекс УРСР : затверджений Законом від 28.12.1960 року // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1960 р. – 1961 р. – № 2. – Ст. 14.

220. Кримінальний кодекс Франції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://crimpravo.ru/codecs/france/2.doc>.

221. Кримінальний кодекс України. В редакції 08 червня 1927 р. – Юридичне Видавництво Наркомюсту У.Р.С.Р. – Харків, 1927. – 149 с.

222. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10. – Ст. 88. – З наступними змінами і доповненнями.

223. Кудрявцев С. В. Конфликт и насильственные преступления / С. В. Кудрявцев. – М. : Наука, 1991. – 174 с.

224. Кузнецов А. М. Безопасность человека / А. М. Кузнецов // Ойкумена. – 2011. – № 2. – С. 52-62.

225. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Кузнецов. – Київ; Нац. акад. внутр. справ, 2013. – 40 с.

226. Кузнецов В. В. Моральнісні засади суспільства к новий об'єкт кримінально-правової охорони / В. В. Кузнецов // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12

жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 298-301.

227. Кулик О. Г. Злочинність в Україні на початку ХХІ століття: монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 272 с.

228. Кулик О. Г. Злочинність в Україні: тенденції, закономірності, методи пізнання : монографія / О. Г. Кулик. – К. : Юрінком Інтер, 2011. – 304 с.

229. Курінний Л. Кримінальний проступок – нова правова реалія. Частина III / Л. Курінний // Юридичний вісник України. – 2012. – 7–13 липня (№ 27). – С. 5.

230. Курляндский В. И. Неотвратимость наказания и борьба с преступностью / В. И. Курляндский // Советское государство и право. – 1972. – № 9. – С. 85.

231. Курс советского уголовного права. Часть Общая : в 2 т. / ЛГУ им. А. А. Жданова / Н. А. Беляев, М. Д. Шаргородский. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1970. – Т. 1. – 646 с.

232. Курс уголовного права. Том 1. Общая часть. Учение о преступлении / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 624 с.

233. Курс уголовного права. Том 2. Общая часть. Учение о наказании / Под ред. Н. Ф. Кузнецовой, И. М. Тяжковой. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 464 с.

234. Курс уголовного права. Том 3. Особенная часть / Под ред. Г. Н. Борзенкова, В. С. Комиссарова. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – 470 с.

235. Куц В. М. Впровадження кримінального проступку та кримінальної відповідальності юридичних осіб – важливі напрями розвитку кримінального права України / В. М. Куц // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 192-195.

236. Куц І. Г. Боротьба із пожежами у житловому секторі (кримінально-правовий та кримінологічний аспекти) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / І. Г. Куц. – К., 2003. – 20 с.

237. Кучанська Л. С. Поняття та система злочинів проти моральності у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Л. С. Кучанська. – К. : Академія адвокатури України, 2007. – 20 с.

238. Лень В. В. Примусові заходи медичного характеру: цілі і підстави застосування : монографія / В. В. Лень, М. М. Книга. – Запоріжжя : Дніпровський металург, 2011. – 92 с.

239. Лень В. В. Психічна хвороба: дискусійні питання щодо диференціації тяжкості ушкодження / В. В. Лень // Вісник прокуратури. – 2010. – № 8. – С. 102-105.

240. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження / О. М. Литвак. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.

241. Литвак О. М. Запобігання наркозлочинності неповнолітніх в Україні кримінально-правовими засобами : монографія / О. М. Литвак, І. В. Однолько. – Дніпропетровськ, 2013. – 268 с.

242. Литвин О. П. Кримінально-правова охорона екологічної безпеки / О. П. Литвин // Юридичний журнал. – № 3/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3442>.

243. Литвин О. П. Кримінально-правова охорона екологічної й громадської безпеки та безпеки здоров'я населення України / О. П. Литвин : монографія – К. : МОНУ ; АМУ, 2008. – 457 с.

244. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні : монографія / О. М. Литвинов. – Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2008. – 446 с.

245. Лихова С. Я. Кримінальна відповідальність за порушення безпеки людини за законодавством держав – учасниць Європейського Союзу : монографія / С. Я. Лихова. – К. : ред. журн. «Право України» ; Х. : Право, 2013. – 96 с. – (Наук. зб. «Академічні правові дослідження». Дод. до юрид. журн. «Право України» ; вип. 18).

246. Локк Дж. Сочинения / Дж. Локк. – М. : Изд-во Мысль, 1985. – В 3 т. – Т. 1. – 622 с.

247. Локтіонова В. В. Наслідки вчинення злочинів проти довілля (кримінально-правове дослідження) : монографія / В. В. Локтіонова. – Кременчук : Видавець «ПП Щербатих О. В.», 2011. – 256 с. – Бібліографія в підрядкових посиланнях.

248. Лопашенко Н. А. Принципы кодификации уголовно-правовых норм / Н. А. Лопашенко [под ред. Я. С. Шостака]. – Саратов, 1989. – 97 с.

249. Лопашенко Н. А. Функции уголовного права / Н. А. Лопашенко // Вестник Центра судейских студий. – 2006. – № 9. – С. 4-10.

250. Лоцихін О. М. Медичний кодекс України: найперспективніший напрямок розвитку законодавства у сфері охорони здоров'я / О. М. Лоцихін, О. В. Клименко // Наше право. – 2012. – № 1, ч. 2. – С. 5-9.

251. Лукашевич В. Г. Вихідні соціально-правові засади формування вітчизняної правової системи / В. Г. Лукашевич // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 26 жовт. 2012 р.). – У 3 ч. – Ч. 1 «Загальнотеоретичні, філософські, конституційно-правові та адміністративно-правові

проблеми формування правової держави». – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 3-7.

252. Лукашук И. И. Международное уголовное право : учебник / И. И. Лукашук, А. В. Наумов. – М. : Спарк, 1999. – 287 с.

253. Лукьянов В. С. Эмоции и здоровье / В. С. Лукьянов. – М., 1966. – 45 с.

254. Лунеев В. В. Pussy Riot в храмах России / В. В. Лунеев // Криминология: вчера, сегодня, завтра. Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 1 (28). – С. 14-25.

255. Лунеев В. В. Свобода лучше, чем несвобода? / В. В. Лунеев // Криминология: вчера, сегодня, завтра. Журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2012. – № 4 (27). – С. 3-17.

256. Макаренко О. В. Поняття та склад злочину за джерелами права Гетьманщини / О. В. Макаренко // Право і суспільство : наук. журнал. – 2011. – № 3. – С. 43-46.

257. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли : Пер. с итал. Д. Г. Муравьевой. – М. : Изд-во НПО «Модуль», 2005. – 512 с.

258. Маркс К. Немецкая идеология // К. Маркс, Ф. Энгельс / Сочинения. 2-е изд. – М. : Мысль, 1975. – Т. 3. – С. 348-361.

259. Мартиненко О. В. Аналіз наукових підходів щодо визначення поняття «духовна культура» / О. В. Мартиненко // Український соціум. – 2006. – № 1. – С. 73-78.

260. Матвійчук В. К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та криминологічне дослідження) : монографія / В. К. Матвійчук. – К. : «Азимут-Україна», 2005. – 464 с.

261. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16734096>.

262. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19830389>.

263. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/29126936>.

264. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/33033759>.

265. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/15337310>.

266. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/16782272>.

267. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/13984138>.

268. Матеріали Єдиного державного реєстру судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/39468845>.

269. Матузов Н. И. Личность. Права. Демократия. Теоретические проблемы субъективного права / Н. И. Матузов. – Саратов : Изд-во Саратов. ун-та, 1972. – 292 с.

270. Медведєв В. С. Юридично-психологічна характеристика сучасних проблем української молоді : проблема суїциду / В. С. Медведєв, О. М. Шевченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/Jurtp/2011_2/medvedev.htm.

271. Медицина в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ru.wikipedia.org/wiki/Медицина_на_Украине#cite_note-emergency-3.

272. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальна сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія / М. І. Мельник. – К. : Юридична думка, 2004. – 400 с.

273. Меркулова В. О. Відповідність законодавчої та правозастосовчої діяльності в Україні принципу гуманізму кримінальної політики, права відносно жінок, які вчинили злочин / В. О. Меркулова // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2000. – № 3. – С. 52-56.

274. Меркулова В. О. Жінка як суб'єкт кримінальної відповідальності : монографія / В. О. Меркулова. – Одеса : Одеський юридичний інститут Національного університету внутрішніх справ, 2003. – 280 с.

275. Микитчик О. В. Злочин як соціальне явище: філософсько-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 «Філософія права» / О. В. Микитчик. – Київ ; Нац. акад. внутр. справ, 2002. – 20 с.

276. Милль Дж. Основы политической экономии / Дж. Милль. – В 3-х т. – М. : Изд-во Прогресс, 1980. – 866 с.

277. Минин Р. В. Институт уголовной ответственности юридических лиц в России : проблемы обусловленности и регламентации : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / Р. В. Минин ; Тюменский государственный университет. – Тюмень, 2007. – 20 с.

278. Мисливий В. А. Відповідальність за здійснення професійної діяльності членом екіпажу або обслуговування повітряного руху диспетчером управління повітряним рухом у стані сп'яніння : аналіз складу злочину / В. А. Мисливий // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 15-19.

279. Мисливий В. А. Кримінально-правова охорона безпеки руху та експлуатації повітряного транспорту / В. А. Мисливий // Транспортне право в

XXI столітті [Матеріали III Міжнародної наукової конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 21 лютого 2013 р.]. – К. : Комп'ютерпрес, 2013. – С. 289-291.

280. Мисливий В. А. Пропозиція як кримінально-правова категорія у злочинах з ознаками корупції / В. А. Мисливий // Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – 122-125.

281. Мисливий В. А. Злочини проти безпеки дорожнього руху та експлуатації транспорту : монографія / В. А. Мисливий. – Дніпропетровськ : Юрид. акад. МВС, 2004. – 380 с.

282. Михайленко П. П. Уголовное право Украины. Общая часть / П. П. Михайленко. – К., 1995. – С. 247 с.

283. Мірошниченко С. С. Рішення Європейського Суду з Прав Людини і національне законодавство: вплив, взаємозв'язок, наслідки / С. С. Мірошниченко // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 3. – С. 50-55.

284. Мохончук С. М. Злочини проти миру та безпеки людства: генезис, еволюція, сучасна регламентація у кримінальному праві та законі : монографія / С. М. Мохончук. – Х. : Право, 2013. – 528 с.

285. Музика А. А. Законодавство України про відповідальність за «комп'ютерні» злочини: науково-практичний коментар і шляхи вдосконалення : монографія / А. А. Музика, Д. С. Азаров. – К. : Вид. Паливода А. В., 2005. – 120 с.

286. Музика А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія / А. А. Музика, Є. В. Лащук. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 192 с.

287. Навроцький В. Уголовное право и уголовное законодательство: соотношение понятий / В. Навроцький // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 21-25.

288. Музика А. А. Псевдоамністії: без елементарної системності законодавства неможлива єдність судової практики / А. А. Музика // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозиуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 118-123.

289. Навроцький В. О. Захист прав потерпілого – турбота самого потерпілого / В. О. Навроцький // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 31-33.

290. Навроцький В. О. Предмет, завдання та функції науки кримінального права / В. О. Навроцький // Вісник Асоціації кримінального права Укра-

їни. – 2013. – № 1 (1). – С. 1-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/1.pdf.

291. Навроцький В. О. Про гасло невідворотності кримінальної відповідальності та його реалізацію в сучасній Україні / В. О. Навроцький // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 225-229.

292. Навроцький В. О. Чому законодавець та правоохоронна практика байдужі до рекомендацій кримінально-правової науки / В. О. Навроцький // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 37-44.

293. Навроцький В. Поняття та ознаки міжнародних злочинів / В. Навроцький // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Вип. 38. – 2003. – С. 437-444.

294. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / О. В. Наден. – Х. : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2013. – 36 с.

295. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання в Україні : монографія / О. В. Наден. – Х. : Право, 2012. – 272 с.

296. Назимко Є. С. Місце кримінального права в системі права України: аксіологічний аспект / Є. С. Назимко. – Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – № 3 (46). – 2011. – С. 191-200.

297. Накашидзе Б. Д. Классификация преступлений в международном уголовном праве / Б. Д. Накашидзе // Библиотека криминалиста : научный журнал. – 2014. – № 6 (17). – С. 304-312.

298. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. і допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1316 с.

299. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К. : Атіка, 2003. – 1056 с.

300. Негодченко О. В. Забезпечення прав і свобод людини органами внутрішніх справ України : монографія. – Дніпропетровськ, Юридична академія МВС України, 2002. – 416 с.

301. Ницше Ф. По ту сторону добра и зла / Ф. Ницше. – М. : Изд-во Академический проект, 2001. – 408 с.

302. Новицький Г. В. Теоретико-правові основи забезпечення національної безпеки України : монографія / Г. В. Новицький. – К. : Інтертехнологія, 2008. – 496 с.

303. Нор В. Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини / В. Т. Нор // Часопис національного університету «Острозька академія». – Серія «Право». – 2011. – № 1 (3) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/Choasp/2011_1/11nvtzpl.pdf.

304. Нравственность и право : сборник избранных научных статей профессора А. А. Тер-Акопова (1940-2003) // Российский военно-правовой сборник. – 2005. – № 6. – 60 с.

305. Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации : Федеральный закон от 21 ноября 2011 г. № 323-ФЗ // Российская газета. – 2011. – 23 ноября.

306. Общественное мнение об уровне безопасности личности и деятельности органов внутренних дел РФ в 2012 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://crimpravo.ru/blog/reforma_mvд/2193.html#cut.

307. Овчинский В. С. Ледокол гуманизации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ng.ru/ng_politics/2011-04-05/12_humanisation.html.

308. Одним із визначальних критеріїв у діяльності міліції повинна стати оцінка її роботи громадськістю [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/>.

309. Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Організація_з_безпеки_і_співробітництва_в_Європі.

310. Орлеан А. М. Кримінально-правове забезпечення охорони людини від експлуатації : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / А. М. Орлеан. – К. : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – 40 с.

311. Орловская Н. А. Уголовно-правовые санкции: проблемы определения, классификации и функционального анализа : монография / Н. А. Орловская. – О. : Юрид. л-ра, 2010. – 296 с.

312. Орловская Н. А. Основания и принципы построения уголовно-правовых санкций : монография / Н. А. Орловская. – О. : Юрид. літ-ра, 2011. – 624 с.

313. Осадчий В. І. Кримінально-правовий захист правоохоронної діяльності : монографія / В. І. Осадчий. – К. : Атіка, 2004. – 336 с.

314. Основания уголовно-правового запрета. Криминализация и декриминализация / под ред. В. Н. Кудрявцева, А. М. Яковлева. – М. : Наука, 1982. – 304 с.

315. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Затверджено законом України від 19 листопада 1992 року № 2801-ХІІ // Відомості Верховної Ради України від 26.01.1993 – 1993 р. – № 4. – Ст. 19.

316. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / В. С. Цимбалюк, В. Д. Гавловський, В. В. Гриценко та ін.; За ред. М. Я. Швеця, Р. А. Калюжного та П. В. Мельника. – К. : Знання, 2004. – 274 с.

317. Основные вехи развития понятия «безопасность человека» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lapas.lv/ru/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B5>.

318. Островський О. С. Правовідносини як об'єкт злочинів проти свободи віросповідання / О. С. Островський // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 357-359.

319. Оцяця А. С. Дефініція функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 60. – С. 57-64.

320. Оцяця А. С. Динаміка охоронної функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 47. – С. 55-58.

321. Оцяця А. С. Охоронна функція кримінального права: дефініційні питання / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – 2008. – Вип. 44. – С. 337-341.

322. Оцяця А. С. Сутність та зміст охоронної функції кримінального права / А. С. Оцяця // Актуальні проблеми держави і права : збірник наукових праць. – 2011. – Вип. 59. – С. 106-112.

323. Павленко А. А. Значение Федерального закона «Об основах охраны здоровья граждан в Российской Федерации» для пенитенциарной медицины / А. А. Павленко // Правовые проблемы укрепления российской государственности : сб. статей. – Ч. 54 / Под ред. С. А. Елисеєва, Л. М. Прокументова, В. А. Уткина, О. И. Андреевой, М. К. Свиридова, Н. С. Дергача. – Томск : Изд-во Томск. ун-та, 2012. – С. 105-106.

324. Павленко Т. А. Щодо функцій кримінального права / Т. А. Павленко // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 122-126.

325. Павлова Н. С. Философско-социологические и исторические основания постановки проблемы безопасности в истории науки / Н. С. Павлова // Вестник Оренбургского государственного университета. – 2007. – № 7. – С. 88-93.

326. Панов М. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми) / М. Панов, В. Тихий // Вісник Академії правових наук. – 2000. – № 3 (22). – С. 11-13.

327. Панов М. І. Вибрані наукові праці з проблем правознавства / М. І. Панов ; передм. В. П. Тихого. – К. : Ін Юре, 2010. – 812 с.

328. Панов М. І. Захист прав та інтересів потерпілого – конститутивна функція кримінального права та процесу / М. І. Панов // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 5-8.

329. Панов М. І. Методологічні засади дослідження проблем Особливої частини кримінального права / М. І. Панов, Н. О. Гуторова // Проблеми боротьби зі злочинністю. – 2009/100. – С. 291-304.

330. Панов М. І. Проблема складу злочину та його функцій у доктрині кримінального права / М. І. Панов // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 103-125 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/7.pdf.

331. Панов М. І. Системність кримінального права і проблеми удосконалення кримінального законодавства / М. І. Панов // Кримінальний кодекс України: 10 років очікувань: тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 311-317.

332. Панов М. Кримінальна відповідальність та її підстава / М. Панов // Вісник Національної академії прокуратури України. – № 4. – 2010. – С. 45-52.

333. Панов М. Поняття злочину (коментар до Кримінального кодексу України) / М. Панов, В. Тихий // Вісник Конституційного Суду України. – 2004. – № 1. – С. 88-95.

334. Панов Н. И. Введение в книгу // Забытая свобода. Принципы уголовного права в европейской дискуссии о безопасности / Петер-Алексис Альбрехт ; [пер. с нем. Г. Г. Мошака]. – Харьков : Право, 2012. – С. 5-10.

335. Панчак О. Г. Врахування системних зв'язків між Загальною та Особливою частинами закону про кримінальну відповідальність у доктринальному його тлумаченні / О. Г. Панчак // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2010. – № 3. – С. 302-311.

336. Парфенюк І. Україні потрібна інформаційна зброя / І. Парфенюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://narodnapravda.com.ua/politics/4a9eaa62155bf>.

337. Пасічник В. Філософська категорія безпеки як основа нової парадигми державного управління національною безпекою / В. Пасічник // Демократичне врядування : електрон. наук. фах. вид. – 2011. – Вип. 7. – С. 25-35.

338. Пащенко О. О. Вирішення проблем соціальної обумовленості законодавства про кримінальну відповідальність у радянській науці другої половини 80-х рр. XX ст. / О. О. Пащенко // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. пр. – 2011. – Вип. 23. – С. 54-66.

339. Петрик В. М. Щодо визначення інформаційної безпеки та її різновидів / В. М. Петрик // Форми та методи забезпечення інформаційної безпеки держави : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 13 березня 2008 р.). – К. : Видавець Захаренко В. О., 2008. – С. 160-164.

340. Петков В. П. Адміністративно-правовий механізм забезпечення безпеки особи : навч. посіб / В. П. Петков, О. І. Дубенко. – К. : КНТ, 2011. – 152 с.

341. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право» / Є. О. Письменський. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2014. – 39 с.

342. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монографія / Є. О. Письменський ; наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2014. – 728 с. – Бібліогр. : С. 621-701.

343. Письменський Є. О. Звільнення від покарання та його відбування: проблеми кримінального законодавства та практики його застосування : монографія : передм. д-р юрид. наук, доц. М. І. Хавронюка ; [наук. ред. д-р юрид. наук, проф. О. О. Дудоров]. – Луганськ : ТОВ «Віртуальна реальність», 2011. – 388 с.

344. Пластикові гроші. Шахрайство з платіжними картками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1986652.html>.

345. Платон. Диалоги [пер. с древнегреч.] / Платон. – М. : Изд-во Логос, 2005. – 687 с.

346. Плешаков В. А. Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимодействия организованной преступности и преступности несовершеннолетних : дис. на соискание ученой степени доктора юрид. наук : 12.00.08 [Электронный ресурс] / Владимир Алексеевич Плешаков. – М., 1998. – 323 с. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/100637.html>.

347. Плотников В. С. Социальная безопасность в транзитивном обществе: содержание и механизмы обеспечения : автореф. дис. ... канд. социол. наук / В. С. Плотников. – Новосибирск, 2004. – 24 с.

348. Поліщук Г. С. Кримінологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами Причорноморського регіону України) : автореф. дис... канд. юрид. наук : спеціальність 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право»/ Г. С. Поліщук ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. – К., 2006. – 20 с.

349. Положення про уповноваженого з питань захисту прав підприємців, затверджене наказом Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва від 17.11.98 р. № 32 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dtkk.com.ua/documents/ukr/2001/10/10nov16c.html>.

350. Положення про Уповноваженого Президента України з прав дитини, затвердженого Указом Президента України від 11.08.2011 року № 811/2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/24064.html?PrintVersion>.

351. Помилка ціною в життя, Або причини безкарності лікарів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://h.ua/story/316698/>.

352. Пономаренко Г. Пожежна безпека як елемент внутрішньої безпеки держави: поняття та система заходів забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vuzlib.com/content/view/1181/92/>.

353. Пономаренко Ю. А. Штраф як вид покарання у кримінальному праві України (за результатами реформи 2011 р.) : наук. нарис / Ю. А. Пономаренко ; [наук. ред. Ю. В. Баулін]. – Х. : Право, 2012. – 80 с.

354. Пономаренко Ю. А. Про вплив подій 2013-2014 років на предмет кримінального права / Ю. А. Пономаренко // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 143-146.

355. Попович В. П. Окремі проблеми кримінальної відповідальності за корупційні злочини / В. П. Попович // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 502-506.

356. Порошенко: наявні структури глобальної безпеки вичерпали себе [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/124761>.

357. Про затвердження плану заходів з виконання Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 767 від 08.08.2012 р. // Урядовий кур'єр від 05.09.2012 – № 159.

358. Потерпілий від злочину (міждисциплінарне правове дослідження) / кол. авторів ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, В. І. Борисова. – Х. : Кроссруд, 2008. – 364 с.

359. Права і свободи людини і громадянина в Україні (доктрина Європейського суду з прав людини і Конституційного Суду України) : навчальний посібник / звернення до читачів Головіна А. С. – Голови Конституційного Суду України (VII.2010-VII.2013 роки) ; вст. слово і заг. ред. проф. Мартиненка П. Ф., Кампа В. М. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 376 с.

360. Правда руська. Переклад зроблено за виданням : Правда руська. Тексти на основі 7 списків та 5 редакцій. Склав та підготував до друку проф. С. Юшков. – К. : ВУАН, 1935. – Редакція IV. – С. 137-144. (На основі тексту Архівної комісії АН СРСР, №240, Новгородський 1-й літопис XV ст.).

361. Правительство создало совет бизнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://apostrophe.com.ua/news/business/2014-12-03/pravitelstvo-sozdalo-sovet-biznes-ombudsmena/9123>.

362. Президент: Головування України в ОБСЄ – нагода зробити внесок у зміцнення безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrinform.ua/ukr/news/prezident_golovuvannya_ukraini_v_obse_nagoda_zrobiti_vnesok_u_zmitsnennya_bezpeki_1779247.

363. Преступность и культура. Под ред. А. И. Долговой. – М. : Криминологическая Ассоциация, 1999. – 160 с.

364. Присяжнюк Т. І. Потерпілий від злочину : проблеми правого захисту / Т. І. Присяжнюк. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.

365. Пріоритетні напрями роботи органів внутрішніх справ у 2013 році, визначені рішенням колегії МВС України від 18.01.2013 № 1 км/1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/814233>.

366. Про безоплатну правову допомогу : Закон України № 3460-VI від 02 червня 2011 року // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577. – З наступними змінами та доповненнями.

367. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 03 лютого 2006 року № 3477-IV // Відомості Верховної Ради України від 28.07.2006 – 2006 р. – № 30. – С. 1114. – Ст. 260. – З наступними змінами та доповненнями.

368. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 14.05.1992 року № 2343-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 31. – Ст. 440. – З наступними змінами та доповненнями.

369. Про внесення змін до деяких законів України (щодо забезпечення кібернетичної безпеки України) : Законопроект від 31.08.2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JF8L100A.html.

370. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режи-

му для України стосовно відповідальності юридичних осіб : Закон України № 314-VII від 23.05.2013 року // Офіційний вісник України від 02.07.2013. – 2013 р. – № 47. – С. 9. – Ст. 1686. – Код акта 67595/2013.

371. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності : Закон України від 15.11.2011 року № 4025-VI // Офіційний вісник України. – 2011. – № 98. – Ст. 3570.

372. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб : проект закону України № 2032 від 17 січня 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45483#linked_tab.

373. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією : Закон України від 18.04.2013 № 221-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404.

374. Про внесення змін до Закону України «Про застосування амністії в Україні» та інших законодавчих актів України : закон України від 02.06.2011 № 3465-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 51. – Ст. 580.

375. Про внесення змін до Закону України «Про основи національної безпеки України» щодо кібернетичної безпеки України : Законопроект від 07.03.2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45998.

376. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків : Проект Закону України [Електронний ресурс] Режим доступу // http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?pf3511=42733.

377. Про заборону грального бізнесу : Закон України від 15.05.2009 року № 1334-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 38. – Ст. 536. – З наступними змінами і доповненнями.

378. Про засади запобігання і протидії корупції : Закон України від 07.04.2011 № 3206-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 40. – Ст. 404. – З наступними змінами і доповненнями.

379. Про затвердження клінічного Протоколу з первинної реанімації та післяреанімаційної допомоги новонародженим. – Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 08.06.2007 № 312 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.moz.gov.ua/ua/print/dn_20070608_312.html.

380. Про захист суспільної моралі : Закон України від 20.11.2003 року № 1296-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 14. – Ст. 192.

381. Про Збройні сили України : Закон України від 06.12.1991 року № 1934-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 9. – Ст. 108. – З наступними змінами і доповненнями.

382. Про злочинність і громадську безпеку. – Декларація ООН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/crime.shtml.

383. Про кіберзлочинність : Конвенція Ради Європи // Офіційний вісник України. – 2007. – № 65. – С. 107. – Ст. 2535. – Код акта 40846/2007. – 10 вересня.

384. Про основи національної безпеки : Закон України від 19.06.2003 року № 964-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. – З наступними змінами та доповненнями.

385. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки : Закон України від 09.01.2007 року № 537-V // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 12. – Ст. 102.

386. Про охоронну діяльність : Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI // Відомості Верховної Ради України від 11.01.2013 р. – № 2. – С. 40. – Ст. 8. – З наступними змінами і доповненнями.

387. Про охорону дитинства : Закон України Закон від 26.04.2001 року № 2402-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.

388. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 08.10.1991 року № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України . – 1991 р. – № 41. – Ст. 546. – З наступними змінами і доповненнями.

389. Про порядок проведення реформування системи охорони здоров'я у Вінницькій, Дніпропетровській, Донецькій областях та місті Києві : Закон України від 07 липня 2011 року N 3612-VI // Відомості Верховної Ради України від 30.03.2012-2012 р. – № 12-13. – С. 552. – Ст. 81.

390. Про пресу та інші засоби масової інформації : Закон Союзу Радянських Соціалістичних Республік від 12.06.1990 року № 1552-I // Відомості Верховної Ради. – 1990. – № 26. – Ст. 492.

391. Про призначення В. Сушкевича Уповноваженим Президента України з прав людей з інвалідністю : Указ Президента України № 911/2014 від 03 грудня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/18496.html>.

392. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 року № 1489-ІІІ // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143. – З наступними змінами і доповненнями.

393. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», затверджена Указом Президента України від 08

квітня 2008 року № 311/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/7703.html>.

394. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України від 23.04.1991 року № 987-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 25. – Ст. 283. – З наступними змінами і доповненнями.

395. Про судову практику у справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 року № 3 // Вісник Верховного Суду України. – 2002. – № 4. – С. 2-9 (вкладка).

396. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 листопада 2014 р. № 691 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd>.

397. Проблема безопасности [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.grandars.ru/student/mirovaya-ekonomika/problema-bezopasnosti.html>.

398. Проект уголовного улажения Российской империи. Часть первая. Основания уголовного права. – Въ Санктпетербургъ : Печато при Сенатской типографіи, 1813 года. – 123 с.

399. Психологическая безопасность : учебное пособие / В. П. Соломин, Л. А. Михайлов, О. В. Шатровой, Т. В. Маликова. – М. : Дрофа, 2008. – 350 с.

400. Пудовочкин Ю. Е. Понятие, принципы и источники уголовного права: сравнительно-правовой анализ законодательства России и стран Содружества Независимых Государств / Ю. Е. Пудовочкин, С. С. Пирвагидов. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2003. – 297 с.

401. Радищев А. Н. Избранные философские и общественно-политические произведения [к 150-летию со дня смерти. 1802-1952] / Под общ. ред. и со вступит. статьей И. Я. Щипанова. – М. : Госполитиздат, 1952. – 676 с.

402. Разрыв между бедными и богатыми странами растет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2013/07/1/382500/>.

403. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України (повний текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

404. Релігійні конфесії і міліція обговорили питання моралі у суспільстві (ФОТО) 04.02.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/ru/img/common/uk/publish/article/813925;jsessionid=088E2B7ECD1DA1A93EE1C5F>.

405. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Василь Іващенко проти України» від 26 липня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eurocourt.in.ua/GetArticlesByCategory.asp?CategoryId=2>.

406. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004 // Урядовий кур'єр від 17.11.2004. – № 219.

407. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Издательство «Питер», 2000. – 679 с. – (Серия «Мастера психологии»).

408. Рудник Т. В. Реалізація принципу гуманізму при виконанні покарання у виді позбавлення волі у радянську добу в Україні / Т. В. Рудник // Бюлетень Міністерства юстиції України. – № 2 (88). – 2009. – С. 128-136.

409. Руссо Ж. Об Общественном договоре, или принципы политического права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/russo/ob_dog.php.

410. Сабитов Т. Р. Уголовно-правовые принципы: методы познания, сущность и содержание : монографія / Т. Р. Сабитов. – М. : Юрлитинформ, 2012. – 192 с.

411. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження: монографія / А. В. Савченко. – К. : КНТ, 2007. – С. 596 с.

412. Савченко А. В. Кримінально-правова кваліфікація незаконних азартних ігор / А. В. Савченко // Адвокат. – 2010. – № 1 (112). – С. 40-44.

413. Сарнавський О. М. Безпека людини як додатковий безпосередній об'єкт військових злочинів / О. М. Сарнавський // Вісник академії адвокатури України. – Число 2 (27). – № 2013. – С. 78-83.

414. Сащук Г. М. Безпекові виміри телепростору : монографія / Г. М. Сащук. – К. : Грамота, 2007. – 136 с.

415. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві / М. В. Сенаторов / За наук. ред. д.ю.н., проф. акад. АПрНУ В. І. Борисова. – Х. : Право, 2006. – 208 с.

416. Сидоренко М. Й. Проблемні питання принципів кримінального права / М. Й. Сидоренко // Держава і право : Юридичні і політичні науки : зб. наук. пр. – 2011. – Випуск 52. – С. 446-450.

417. Скакун А. Е. Принципи кримінального права у законодавстві зарубіжних країн / А. Е. Скакун // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2009. – № 7. – С. 106-112.

418. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / Пер. з рос. / О. Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2004. – 656 с.

419. Скулиш Є. Кримінологічна в системі національної безпеки України / Є. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2010. – № 2. – С. 47-52.
420. Словарь по уголовному праву / Отв. ред. проф. А. В. Наумов. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 702 с.
421. Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. – Том 1 : А-В. – К. : Наукова думка, 1970. – 729 с.
422. Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. – Т. 3: – К. : Наукова думка, 1969. – 734 с.
423. Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. – Том 7 : поїхати-приробляти. – К. : Наукова думка, 1976. – 723 с.
424. Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. – Том 10: Т-Ф. – К. : Наукова думка, 1979. – 657 с.
425. Словник української мови / Білодід І. К., Бурячок А. А. та ін. В 11-ти томах. Том 11. – Х-Я. – К. : Наукова думка, 1980. – 700 с.
426. Слюсаренко О. Л. Проблеми виховної функції права та правового виховання в сучасних умовах / О. Л. Слюсаренко, Т. В. Кунгурцева // Юридична наука. – № 2/12. – С. 7-11.
427. Смирнов В. И. Великая французская революция и современность / В. И. Смирнов // Мировая экономика и международные отношения. – 1989. – № 7. – С. 24.
428. Советское уголовное право. Общая часть / Под ред. Г. А. Кригера, Б. А. Куринова, Ю. М. Ткачевского. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1981. – 517 с.
429. Сорока О. Значення Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та практики Європейського Суду з прав людини для кримінального права України / О. Сорока // Підприємництво, господарство і право. – 2013. – № 2. – С. 22-26.
430. Социологические и психолого-педагогические основы суицидологии : учебное пособие / Гишинский Я. И., Юнацкевич П. И. [Под ред. В. А. Кулганова]. – СПб., 1999. – 338 с.
431. Соціонет – інформаційний простір з суспільних наук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://socionet.ru/>.
432. Спиноза Б. Сочинения в 2 т. Богослово-политический трактат / Б. Спиноза : Серия: Слово о сущем. – М. : Наука, 1999. – Т. 2. – 783 с.
433. Стан та структура злочинності в Україні (2012 рік – 9 місяців) [Електронний ресурс] // Режим доступу – <http://mvs.gov.ua/mvs/control/main/uk/publish/article/788120>.
434. Статистика Українського науково-дослідного інституту цивільного захисту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://undicz.mns.gov.ua/files>.

435. Степаненко А. Безпека як фундаментальна системна парадигма сталого розвитку і буття суспільства / А. Степаненко // Економіст. – № 4. – Квітень – 2011. – С. 26-29.

436. Степенко В. Е. Источники международного уголовного права / В. Е. Степенко, О. А. Чернова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/legal-and-political-science-411/constitutional-and-international-law-411/11840-2011-12-21-13-35-51>.

437. Стрельцов Е. Л. Задачи, функции и механизм уголовного права / Е. Л. Стрельцов // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – 2010. – Вип. 54. – С. 39-41.

438. Стрельцов Е. Проблемы установления социально-правового вреда преступления / Е. Стрельцов // Право Украины. – 2011. – № 9-10. – С. 86-94.

439. Судовий розгляд справ, пов'язаний з насильством в сім'ї в Україні: проблеми відповідності міжнародним стандартам та шляхи вдосконалення: науково-практичний посібник / Євсюкова М. В., Христова Г. О., Шаповалова О. А. та ін. / за заг. ред. Шаповалової О. А., Павлиш С. О. – К. : ТОВ «Компанія «Ваїте»», 2011. – 196 с.

440. Супрун Т. М. Презумпція знання закону: історичний аспект / Т. М. Супрун // Реформування кримінальної юстиції в Україні: кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції. – Ірпінь : Ірпінська фінансово-юридична академія, 2012. – С. 294-295.

441. Тацій В. Актуальні проблеми сучасного розвитку кримінального права України / В. Тацій, В. Борисов, В. Тютюгін // Право України. – 2010. – № 9. – С. 4-15.

442. Тацій В. Я. Стабільність та динамізм кримінального законодавства як запорука як його якості та ефективності / В. Я. Тацій // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 6-13.

443. Теорія держави і права : елементарний курс / Крестовська Н. М., Матвеева Л. Г. – Видання друге. – Х. : ТОВ «Одіссей», 2008. – 432 с.

444. Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: социальные и правовые основы / А. А. Тер-Акопов – М. : Норма, 2005. – 272 с.

445. Тер-Акопов А. А. Безопасность человека: теоретические основы социально-правовой концепции / А. А. Тер-Акопов, Междунар. независимый экол.-политолог. ун-т (МНЭПУ). – М. : Изд-во МНЭПУ, 1998. – 196 с.

446. Тер-Акопов А. А. Юридическая безопасность человека в Российской Федерации / А. А. Тер-Акопов, А. А. Толкаченко // Право и безопасность. – № 1-2 (18-19). – Июнь 2006. – С. 25-41.

447. Тихий В. П. Кримінальне право України і міжнародне право / В. П. Тихий // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовтня 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – С. 59-62.

448. Тихий В. П. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини, суспільства, держави та людства / В. П. Тихий // Кримінальний кодекс України : 10 років очікувань : тези доповідей та повідомлень Міжнародного симпозиуму, 23-24 вересня 2011 р. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. – С. 403-406.

449. Тихий В. П. Кримінально-правовий інститут стадій вчинення злочину / В. П. Тихий // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 177, 171-184 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/11.pdf.

450. Тихий В. П. Кримінально-правові проблеми забезпечення безпеки людини та виборчих прав громадян / В. П. Тихий, М. І. Панов // Боротьба зі злочинністю та права людини : зб. наук. статей. – О. : Фенікс, 2006. – С. 21-25.

451. Тихий В. П. Понятіе преступлений против общественной безопасности / В. П. Тихий // Актуальні проблеми протидії правопорушенням і злочинам у сфері громадської безпеки : матеріали Мжінар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19 жовтня 2012 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 6-9.

452. Тихий В. П. Проблеми кваліфікації злочинного порушення безпеки людини / В. П. Тихий // Вісник Академії адвокатури України. – № 1 (7). – 2010. – С. 115-116.

453. Тихий В. П. Создание опасности как последствие преступлений против общественной безопасности / В. П. Тихий // Проблемы социалистической законности: Республиканский межведомственный научный сборник. – Харьков : Изд-во «Основа» при Харьк. гос. ун-те. – Вып. 26. – 1991. – С. 81-82.

454. Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами: учеб пособие / В. П. Тихий. – К. : УМКВО, 1989. – 160 с.

455. Тихий В. Право людини на безпеку (конституційно-правовий вимір) / В. Тихий, М. Панов // Вісник Конституційного Суду України. – № 6. – 2000. – С. 57-61.

456. Тихий В. П. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правового забезпечення безпеки людини / В. П. Тихий // Теоретичні та прикладні проблеми сучасного кримінального права : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 19-20 квітня 2012 року / Упорядники: Є. О. Письменський, Ю. Г. Старовойтова; МВС України, Луган. держ. ун-т

внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2012. – С. 507-510.

457. Тиченко З. Союзник кіберзлочинів – анонімність / З. Тиченко // Іменем Закону. – № 36 (5890). – 5 вересня 2013. – С. 6.

458. Ткачук В. Є. Про деякі історичні аспекти ролі та місця релігійних норм при формуванні змісту кримінальних покарань / В. Є. Ткачук // Право України. – 2010. – № 5. – С. 184-192.

459. Тлумачний словник онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uktdic.appspot.com/?q=%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%>.

460. Тоффлер А. Футурошок (перевод с англ.) / А. Тоффлер. – СПб., 1997. – 464 с.

461. Туликов А. В. Публично-правовые и частноправовые аспекты обеспечения информационной безопасности / А. В. Туликов // Современное право. – № 8. – 2013. – С. 27-31.

462. Туляков В. О. Призначення покарання / В. О. Туляков, А. С. Макаренко // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 208-227 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/13.pdf.

463. Туляков В. А. Виктимология (социальные и криминологические проблемы) : монографія / В. А. Туляков. – Одеса : Юридична література, 2000. – 336 с.

464. Туляков В. А. Доктрина безопасности : как уберечься от преступления (советы специалистов) : монографія / В. А. Туляков, Т. А. Белоус. – Одесса : АО «Бахва», 1995. – 164 с.

465. Туляков В. О. Кримінальне право сьогодення: ренесанс моделі сталого розвитку / В. О. Туляков // Вісник асоціації кримінального права України. – 2014. – Випуск 2 (3). – С. 1-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/3/1.pdf.

466. Тургаев А. С. Политология: учебник для вузов / А. С. Тургаев, А. Е. Хренов. – СПб. : Изд-во Питер, 2005. – С. 281. 561 с.

467. У рейтингу ООН найщасливіших країн світу перед ведуть Данія та Норвегія, Україна – на 87-му місці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://upi.org.ua/news/danija_i_norvegija_najshhaslivishi_krajini_svitu_ukrajina_87_ma/2013-09-09-17084.

468. Уварова Н. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти життя та здоров'я особи, вчинені з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наталія Володимирівна Уварова. – Дніпропетровськ, 2012. – 212 с.

469. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций. – Днепропетровск : Пороги, 1992. – 412 с.

470. Уголовное Уложение, Высочайше утверждённое 22 марта 1903 г. – С.-Петербург : Сенатская типография. – 144 с.
471. Уголовный кодекс Австрии / пер. с нем. и предисл. к.ю.н. А. В. Серебренниковой. – М. : Зерцало. – 2001. – 144 с.
472. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики / Под ред. И. М. Рагимова. – СПб. : «Юридический центр Пресс», 2001. – 325 с.
473. Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/az/2.rtf>.
474. Уголовный кодекс Бельгии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/belg/2.doc>.
475. Уголовный кодекс Голландии / Науч. ред. Б. В. Волженкин. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2000. – 253 с.
476. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З. К. Бигвава, вступ. статья В. И. Михайлова, обзор. статья О. Гамкрелидзе. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 409 с.
477. Уголовный кодекс Израиля [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/izr/2.pdf>.
478. Уголовный кодекс Испании / [пер. с исп. В. П. Зыряновой и Л. Г. Шнайдер ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова]. – М. : ЗЕРЦАЛО, 1998. – 218 с.
479. Уголовный кодекс Китайской Народной Республики / [науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с кит. Д. В. Вичикова]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. – 303 с.
480. Уголовный кодекс Королевства Дания / Науч. ред. и предисл. С. С. Беляева, к.ю.н. (МГУ им. М. В. Ломоносова). Пер. с датского и английского к.ю.н. С. С. Беляева, А. Н. Рычевой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 230 с.
481. Уголовный кодекс Королевства Норвегия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/norway/2.doc>.
482. Уголовный кодекс Кыргызской Республики. – Бишкек : «Раритет Инфо», 1998. – 184 с.
483. Уголовный кодекс Латвийской Республики / Под ред. А. И. Лукашова, Э. А. Саркисовой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 313 с.
484. Уголовный кодекс Литовской Республики / Под ред. В. Павилониса. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 304 с.
485. Уголовный кодекс Республика Польша [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/poland/2.doc>.
486. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>.

487. Уголовный кодекс Республики Армения [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/arm/2.rtf>.

488. Уголовный кодекс Республики Беларусь / Принят Палатой представителей 2 июня 1999 года. Одобрен Советом Республики 24 июня 1999 года / Предисловие проф. Б. В. Волженкина, обзорная статья А. В. Баркова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 474 с.

489. Уголовный кодекс Республики Болгария / Науч. ред. к.ю.н., проф. А. И. Лукашова. Пер. с болг. Д. В. Милушева, А. И. Лукашова ; вступ. стат. Й. И. Айдарова. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 298 с.

490. Уголовный кодекс Республики Казахстан (по состоянию на 1 января 2000 г.). Алматы : Юрист, 2000. – 141 с.

491. Уголовный кодекс Республики Корея / Под ред. А. И. Коробеева. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2004. – 219 с.

492. Уголовный кодекс Республики Молдова : Мониторул Официал ал Р. Молдова № 72-74/195 от 14.04.2009, Мониторул Официал ал Р. Молдова ; 128-129/1012 от 13.09.2002 : К. : «Lavilat-Info» SRL, 2009. – 144 с.

493. Уголовный кодекс Республики Польша. С изменениями и дополнениями на 1 августа 2001 г. : перевод с польского / Науч. ред. : Кузнецова Н. Ф., вступ. ст.: Лукашов А. И.; пер. : Барилевич Д. А. ; вступ. ст. : Саркисова Э. А. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2001. – 234 с.

494. Уголовный кодекс Республики Сан-Марино. Перевод с итальянского / Науч. ред. и вступ. ст.: Максимов С.В. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 253 с.

495. Уголовный кодекс Республики Узбекистан (с изменениями и дополнениями на 15 июля 2001 г.). СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2001. – 338 с.

496. Уголовный кодекс Российской Федерации : Закон № 63-ФЗ от 13.06.1996 // Собрание законодательства РФ. – 17.06.1996. – № 25. – Ст. 2954. – С последующими изменениями и дополнениями.

497. Уголовный кодекс Российской Федерации [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.consultant.ru/popular/ukrf/10_1.html#p60.

498. Уголовный кодекс Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/tad/2.rtf>.

499. Уголовный кодекс Таиланда [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/thai/2.doc>.

500. Уголовный кодекс Туркменистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://crimpravo.ru/codecs/turk/2.rtf>.

501. Уголовный кодекс Турции / Предисловие к.ю.н, доц. Н. Сафарова и д.п. Х. Аджара. Науч. ред. и перевод с турецкого Н. Сафарова и Х. Бабаева. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 374 с.

502. Уголовный кодекс УССР с изменениями и дополнениями по 1-ое ноября 1924 г. и с алфавитным указателем. – Юридическое издательство Наркомюста У.С.С.Р. – Харьков, 1924. – 73 с.

503. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии / [науч. ред. и вступ. статья д.ю.н., проф. Д. А. Шестакова ; предисл. доктора права Г.-Г. Йешека ; пер. с нем. Н. С. Рачковой]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2003. – 524 с.

504. Уголовный кодекс Франции / Науч. ред. Л. В. Головкин, Н. Е. Крыловой. – СПб. : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. – 650 с.

505. Уголовный кодекс Швейцарии. Перевод с немецкого / Науч. ред. : Серебрянникова А.В. (Пер., предисл.). – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 350 с.

506. Уголовный кодекс Швеции / пер. с англ. С. С. Беляева и А. С. Михлина. – М., 2000. – 167 с.

507. Уголовный кодекс Японии / [науч. ред. и предисл. д.ю.н., проф. А. И. Коробеева ; пер. с япон. В. Н. Еремина]. – СПб. : Изд-во «Юридический центр Пресс», 2002. – 225 с.

508. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

509. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. – Санкт-Петербургъ : Въ типографіи Второго Отделения Собственной Его Императарского Величества Канцеляріи, 1845. – 922 с.

510. Уполномоченная по правам человека обещает строить в стране все больше и больше тюрем [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://obkom.net.ua/news/2012-05-25/0910.shtml>.

511. УРА ИНФОРМ: Мать «караванского стрелка» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ura-inform.com/ru/capital/2012/10/06/matkaravanskogo-strelka-byla-gotova-k-suitsidu>.

512. Уровень насилия над женщинами в Турции увеличился на 35% [Электронный ресурс]. – Режимы доступа : http://umma.ua/ru/woman_page/family/Uroven_nasiliya_nad_zhenshchinami_V_Turtsii_uelichilsya_na_35/19658.

513. Фельдштейн Г. С. Главные течения в истории науки уголовного права в России / Под редакцией и с предисловием В. А. Томсинова. – М. : Издательство «Зерцало», 2003. – 693 с.

514. Фесенко Є. В. Злочини проти інтересів особи / Є. В. Фесенко, А. А. Стрижевська // Вісник Асоціації кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 286-287 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

515. Филимонов В. Д. Охоронная функция уголовного права / В. Д. Филимонов. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 198 с.

516. Филимонов В. Д. Принципы уголовного права / В. Д. Филимонов. – М. : АО «Центр ЮрИнфор», 2002. – 139 с.

517. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция : Л. Ф. Ильичёв, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалёв, В. Г. Панов. – М. : Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с.

518. Фірташ не зміг назбирати 125 мільйонів застави. Він проситься назад до України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2014/03/18/7019431/>.

519. Фріс П. Л. До питання про функції кримінально-правової політики / П. Л. Фріс // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків : матеріали між. наук.-практ. конф., 9-10 жовт. 2014 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2014. – 75-78.

520. Фріс П. Л. Кримінально-правова ідеологія, кримінально-правова психологія і кримінально-правова політика: питання взаємозв'язку / П. Л. Фріс // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р. : кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнар. наук.-практ. конф. (19-20 вересня 2013 р.). – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 521-525.

521. Фріс П. Л. Питання запровадження інституту карної провини / П. Л. Фріс // Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 186-192.

522. Хавронюк М. І. 10 років чинності КК України : час закріпити принципи / М. І. Хавронюк // 10 років чинності Кримінального кодексу України : проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн : матеріали між нар. наук.-практ. конф., 13-14 жовтня 2011 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2011. – С. 51-56.

523. Хавронюк М. І. Біблійні джерела сучасного кримінального законодавства / М. І. Хавронюк // Часопис Київського університету права. – 2005. – № 2. – С. 142-146.

524. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К. : Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.

525. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн / М. І. Хавронюк // Вісник Асоціа-

ції кримінального права України. – 2013. – № 1 (1). – С. 298-347 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nauka.jur-academy.kharkov.ua/download/visnik_yg/1/17.pdf.

526. Хавронюк М. І. Науково-практичний коментар до Закону України «Про засади запобігання і протидії корупції» / М. І. Хавронюк. – К. : Атіка, 2011. – 424 с.

527. Хавронюк М. Покарання за готування до злочину і замах на злочин: парадокси національного кримінального кодексу, особливо у порівнянні з іноземними / М. Хавронюк // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – № 5 (161). – С. 108-113.

528. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони бувають / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – 2013. – 25–31 травня. – № 21 (934). – С. 6.

529. Харитонова О. В. До питання про вплив кримінально-правової науки на єдність у право розумінні, правотворенні та правозастосуванні / О. В. Харитонова // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – К., 2014. – С. 173-176.

530. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія / В. Б. Харченко. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – 480 с.

531. Хлобустов О. М. Права человека и интересы национальной безопасности / О. М. Хлобустов, В. И. Рыкунов, С. З. Павленко. – М. : Изд-во «Московская школа прав человека», 1999. – С. 82-102.

532. Хряпінський П. В. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / П. В. Хряпінський – Суми : Університетська книга, 2009. – 687 с.

533. Хряпінський П. В. Гуманізація кримінального законодавства : навч. посіб. / П. В. Хряпінський – Дніпропетровськ : Національний гірничий університет, 2009. – 335 с.

534. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : монографія / Г. В. Чеботарьова. – К. : КНТ, 2011. – 616 с.

535. Чередниченко Е. Е. Принципы уголовного законодательства : понятие, система, проблемы законодательной регламентации / Е. Е. Чередниченко. – М. : Волтерс Клувер, 2007. – 192 с. – (Серия «Уголовное право : современный взгляд»).

536. Чистяков О. И. Хрестоматия по отечественной истории государства и права 1917-1991 гг. / О. И. Чистяков – М., 1997. – 745 с.

537. Шаблистий В. В. Злочинність неповнолітніх як загроза національній безпеці України / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми боротьби зі

злочинністю неповнолітніх : вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 27-28 квітня 2012 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 350-353.

538. Шаблистий В. В. Безпека людини як ключовий чинник у формуванні державної політики у сфері охорони здоров'я та роль кримінального у її забезпеченні / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми медичного права : матер. I Всеукр. наук.-практич. конф. (Одеса, 29 березня 2013 року). – Одеса : Фенікс, 2013. – С. 207-211.

539. Шаблистий В. В. Безпека людини як показник її щастя (кримінально-правовий вимір) / В. В. Шаблистий // Публічне право. – 2013. – № 4 (12). – С. 128-237.

540. Шаблистий В. В. Безпека людини: поняття, види та кримінально-правове забезпечення / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2012. – № 3 (62). – С. 387-392.

541. Шаблистий В. В. Безпековий вимір правового статусу потерпілого та підозрюваного у кримінальному провадженні / В. В. Шаблистий // Державна політика у сфері захисту прав потерпілих від кримінальних правопорушень в Україні : матеріали «круглого столу», 25 квітня 2013 р. / редкол. : В. І. Борисов (голов. ред.), Б. М. Головкін (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 172-174.

542. Шаблистий В. В. До питання про кримінально-правове забезпечення безпеки людини / В. В. Шаблистий // Оперативно-розшукова діяльність органів внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 16 листопада 2011 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 110-112.

543. Шаблистий В. В. Духовність в механізмі злочинної поведінки / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми застосування кримінального законодавства : матеріали круглого столу (м. Київ, 28 листопад 2013 р.) / відп. ред. М. С. Пузирьов, О. С. Стеблинська. – К. : Державна пенітенціарна служба України, Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. – С. 67-70.

544. Шаблистий В. В. Ефективність кримінально-правового забезпечення екологічної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2013. – № 1. – С. 412-418.

545. Шаблистий В. В. Запровадження заходів кримінально-правового характеру стосовно юридичних осіб по-українськи / В. В. Шаблистий // Проблеми впровадження кримінальної відповідальності юридичних осіб : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Харків, 01-14 квітня 2013 р. ; НДІ вивч. проблем злочинності НАПН України ім. акад. В. В. Сташиса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ivpz.org/nternet-konferents-ya-2013>.

546. Шаблистий В. В. Історико-правові аспекти філософської концепції безпеки людини / В. В. Шаблистий // *Право і суспільство : науковий журнал.* – 2012. – № 5. – С. 109-115.

547. Шаблистий В. В. Історична безпека людини : вчора, сьогодні, завтра / В. В. Шаблистий // *Право і суспільство : науковий журнал.* – 2012. – № 6. – С. 145-148.

548. Шаблистий В. В. Кримінальна відповідальність за погрозу вбивством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право і кримінологія; кримінально-виконавче право» / В. В. Шаблистий. – Дніпропетровськ ; Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2010. – 20 с.

549. Шаблистий В. В. Кримінальний закон та духовна безпека людини / В. В. Шаблистий // *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць.* – 2012. – № 4 (63). – С. 347-356.

550. Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення безпеки людини у світлі реформування кримінального законодавства / В. В. Шаблистий // *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 11-12 жовтня 2012 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2012. – С. 310-313.*

551. Шаблистий В. В. Кримінально-правове забезпечення духовних (ідеальних) потреб людини / В. В. Шаблистий // *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична.* – 2014. – Вип. 2. – С. 252-261.

552. Шаблистий В. В. Людська трагедія як підстава криміналізації суспільно небезпечних діянь / В. В. Шаблистий // *Актуальні проблеми кримінального права, кримінального процесу та криміналістики : матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 02 листопада 2012 року).* – Одеса : Фенікс, 2012. – С. 195-198.

553. Шаблистий В. В. Новий погляд на кримінально-правове забезпечення репродуктивної безпеки людини / В. В. Шаблистий // *Вісник Львівського університету. Серія юридична.* – 2013. – Випуск 58. – С. 308-313.

554. Шаблистий В. В. Об'єктивне ставлення у вину у суб'єктивній кримінальній відповідальності / В. В. Шаблистий // *Юридична Україна.* – 2013. – № 2 (122). – С. 101-105.

555. Шаблистий В. В. Обов'язки і відповідальність людини і громадянина як гарантія реалізації її прав та свобод (кримінально-правовий аспект) / В. В. Шаблистий // *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.* – № 1028. – Серія «Право». – Вип. 12. – 2012. – С. 318-320.

556. Шаблистий В. В. Окремі питання кримінально-правового забезпечення воєнної безпеки людини та безпеки військової служби / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2013. – № 2 (66). – С. 400-406.

557. Шаблистий В. В. Окремі питання морально-релігійних основ реформування кримінального законодавства України / В. В. Шаблистий // Реформування кримінальної юстиції в Україні : кримінально-правові, кримінально-процесуальні та криміналістичні проблеми : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ірпінь, 16 листопада 2012 року). – Ірпінь : Ірпінська ФЮА, 2012. – С. 342-344.

558. Шаблистий В. В. Особливості вітчизняної антикорупційної політики або як хабар став некорупційною неправомірною вигодою / В. В. Шаблистий // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (17 квітня 2014 року, м. Харків) / МВС України; Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. –Х. : Золота миля, 2014. – С. 98-101.

559. Шаблистий В. В. Питання системності кримінально-правового забезпечення протидії корупції в Україні / В. В. Шаблистий // Актуальні питання протидії корупції у сучасних умовах : матер. наук.-практ. семінару (м. Дніпропетровськ, 29 листопада 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 168-171.

560. Шаблистий В. В. Поняття екологічної безпеки людини у контексті її кримінально-правового забезпечення / В. В. Шаблистий // Застосування кримінального законодавства органами внутрішніх справ: проблеми теорії і практики : матеріали Всеукр. наук.-практ. семінару (Дніпропетровськ, 31 травня 2012 року). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 56-58.

561. Шаблистий В. В. Поняття та кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини в Україні / В. В. Шаблистий // Держава і право : зб. наук. праць. Юрид. та політ. науки. – Спецвипуск. – 2014. – С. 362-367.

562. Шаблистий В. В. Про гуманність (безпечність) запровадження правового інституту кримінального проступку в Україні / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – 2013. – Випуск 22. – Ч. II. – Том 3. – С. 89-92.

563. Шаблистий В. В. Про нові підходи до характеристики найнебезпечніших посягань на людину / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки : матер. Міжнар. наук.-практ. конф.

(Дніпропетровськ, 19-20 вересня 2013 р.). – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 350-353.

564. Шаблистий В. В. Про публічність та приватність кримінально-правового забезпечення інформаційної безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. – 2013. – № 1. – С. 177-184.

565. Шаблистий В. В. Прогалини правового забезпечення охорони громадського порядку та моральності / В. В. Шаблистий // Кримінально-правові та адміністративні засади підвищення ефективності боротьби з правопорушеннями проти громадської безпеки, громадського порядку та моральності підрозділами ОВС України : збірник матеріалів «круглого столу» [21-22 листопада 2014 р., м. Харків] / Харків. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – С. 160-163.

566. Шаблистий В. В. Психічна травма як обставина, що свідчить про реальність погрози вбивством / В. В. Шаблистий, В. В. Лень // Центральноукраїнський правничий часопис Кіровоградського юридичного інституту Харківського національного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – Кіровоград : КіпЮІ ХНУВС, 2011. – № 1. – С. 131-135.

567. Шаблистий В. В. Реалії українського кримінально-правового творення / В. В. Шаблистий // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 1029-1033 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2012-4/12svvkpt.pdf>.

568. Шаблистий В. В. Співвідношення принципу гуманізму кримінального права та безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Кримінологічної асоціації України : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, присвяченої 20-річчю заснування каф. крим. права та кримінології Харків. нац. ун-ту внутр. справ, 20 травня 2012 року «Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції» / МВС України ; ХНУВС ; Кримінологічна асоціація України. – Том 1. – Х. : Золота Миля ; ХНУВС, 2012. – С. 198-201.

569. Шаблистий В. В. Спроба критичного переосмислення суспільної небезпечності злочину, проступку, правопорушення / В. В. Шаблистий // Актуальні проблеми кримінальної відповідальності : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 10-11 жовтня 2013 р. / редкол. : В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х. : Право, 2013. – С. 225-230.

570. Шаблистий В. В. Стан вітчизняних досліджень періоду незалежності щодо забезпечення безпеки людини / В. В. Шаблистий // Вісник Кримінологічної асоціації України № 4 : збірник наукових праць. – 2013. – С. 199-205.

571. Шаблистий В. В. Стаття 120 Кримінального кодексу України потребує удосконалення / В. В. Шаблистий // Актуальні сучасні проблеми кри-

мінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [23 травня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. – Том I. – Х. : ХНУВС, 2014. – С. 177-180.

572. Шаблюстий В. В. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення репродуктивної безпеки людини / В. В. Шаблюстий // Кримінальний кодекс України 2001 р. : проблеми застосування і перспективи удосконалення : тези доповідей та повідомлень учасників міжнародного симпозиуму, 21-22 вересня 2012 року. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 440-442.

573. Шаблюстий В. В. Сучасний стан кримінально-правового забезпечення психологічної безпеки людини / В. В. Шаблюстий // Вісник Кримінологічної асоціації України : збірник наукових праць. – 2012. – № 2. – С. 155-161.

574. Шаблюстий В. В. Уголовно-правовое обеспечение репродуктивной безопасности человека в Украине сквозь призму межотраслевых связей / В. В. Шаблюстий // Современное состояние и проблемы уголовного и уголовно-процессуального права, юридической психологии. Секция «Уголовное право» : материалы Междунар. науч.-практ. конф., Россия, г. Волгоград, 13-14 декабря 2012 г. – Волгоград : Изд-во ВолГУ, 2012. – С. 384-387.

575. Шаблюстий В. В. Чи мають злочини у сфері господарської діяльності перспективу стати кримінальними проступками? / В. В. Шаблюстий // Кримінальні проступки : теоретичне підґрунтя та шляхи вдосконалення законодавства України : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., м. Луганськ, 18-28 березня 2013 р. ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. – С. 182-186.

576. Шаблюстий В. В. Безопасное измерение Уголовного кодекса Украины / В. В. Шаблюстий // Современное право. – 2012. – № 10. – С. 126-129.

577. Шаблюстий В. В. Безопасность человека как ключевой фактор в формировании государственной политики Украины в сфере профилактики правонарушений / В. В. Шаблюстий // Современное право. – 2013. – № 7. – С. 158-161.

578. Шаблюстий В. В. Кибербезопасность человека как приоритетное направление государственной политики Украины в информационной сфере и роль уголовного закона в ее обеспечении / В. В. Шаблюстий // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 5 (10). – С. 373-380.

579. Шаблюстий В. В. Конституционно-безопасное измерение внедрения правовых институтов уголовного проступка и уголовной ответственности юридических лиц в Украине / В. В. Шаблюстий // Библиотека криминалиста. Научный журнал. – 2013. – № 2 (7). – С. 276-281.

580. Шаблистий В. В. Криминологическая безопасность близких родственников лиц, виновных в нарушении уголовно-правового запрета / В. В. Шаблистий // Криминология : вчера, сегодня, завтра : журнал Санкт-Петербургского международного криминологического клуба. – 2013. – № 2 (29). – С. 91-94.

581. Шаблистий В. В. О системности уголовно-правового обеспечения противодействия коррупции в Украине / В. В. Шаблистий // Актуальные проблемы экономики и права. – 2014. – № 1 (29). – С. 72-77.

582. Шаблистий В. В. Понятие преступления с позиций уголовно-правового обеспечения безопасности человека / В. В. Шаблистий // Проблемы укрепления законности и правопорядка : наука, практика, тенденции : сб. науч. трудов. – 2013. – Вып. 6. – С. 168-177.

583. Шаблистий В. В. Понятие, виды и содержание задач и функций уголовного права и их отражение в уголовном законодательстве Украины / В. В. Шаблистий // Современные проблемы уголовно-правового воздействия : межгос. сб. науч. ст. / редкол. : А. Е. Письменский (отв. ред.) [и др.] ; МВД Украины, ЛГУВД им. Э. А. Дидоренка, Волгогр. гос. ун-т. – Луганск : РИО ЛГУВД им. Э. А. Дидоренка, 2013. – С. 476-484.

584. Шаблистий В. В. Принцип гуманизма уголовного права и безопасность человека как неразделимые части одного целого / В. В. Шаблистий // Развитие наук криминального цикла в Республике Башкортостан : Материалы Международной научно-практической конференции (12-13 апреля 2012 г.) Часть 2. – Уфа : РИЦ БашГУ, 2012. – С. 88-91.

585. Шаблистий В. В. Соціальні та кримінально-правові наслідки реалізації конституційного принципу верховенства права в Україні / В. В. Шаблистий // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ : збірник наукових праць. – 2014. – № 3 (72). – С. 255-260.

586. Шаблистий В. В. Окремі критичні міркування про кримінально-правове забезпечення юридичної безпеки людини в Україні / В. В. Шаблистий // Забезпечення єдності судової практики у кримінальних справах в контексті подій 2013-2014 років в Україні : матеріали міжнародного симпозіуму (24-25 жовтня 2014 року, м. Львів). – Київ, 2014. – С. 188-190.

587. Шевченко Д. А. Щодо категорії «принцип» у кримінальному праві / Д. А. Шевченко // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1013–1017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11sdaukr.pdf>.

588. Шеломенцев В. П. Безпека людини, суспільства і держави в Україні : криминологічний аспект / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал ; Міжвід.

наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2010. – № 22. – С. 215-222.

589. Шеломенцев В. П. Кримінологічна безпека у кіберпросторі : система понять / В. П. Шеломенцев // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика) : наук.-практ. журнал ; Міжвід. наук.-досл. центр з проблем б-би з орг. злоч. при РНБО України. – 2010. – № 23. – С. 342-348.

590. Шестаков Д. А. Криминология: преступность как свойство общества. Краткий курс / Д. А. Шестаков. – СПб. : Санкт-Петербургский государственный университет, Издательство «Лань», 2001. – 264 с.

591. Шеховцова Л. І. Про доцільність встановлення кримінальної відповідальності юридичних осіб (досвід іноземних держав) / Л. І. Шеховцова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jurlugansk.ucoz.org/publ/9-1-0-20>.

592. Шульга А. М. Кримінально-правова охорона земель від забруднення або псування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Андрій Михайлович Шульга. – Х. ; Нац. ун-т внутр. справ, 2004. – 206 с.

593. Щедрин Н. В. Ключевые категории антикриминальной безопасности / Н. В. Щедрин // Криминальные угрозы современности и стратегии антикриминальной безопасности личности, общества и государства (2-е Каиржановские чтения). – Часть 1. – Алматы : Казак университеті, 2012. – С. 203-209.

594. Щепельков В. Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты / В. Ф. Щепельков. – М. : ТК Велби, 2003. – 416 с.

595. Энциклопедия уголовного права. Т. 1. Понятие уголовного права. – СПб. : Издание проф. Малинина, 2005. – 700 с.

596. Эпиктет. Афоризмы / Эпиктет, Сенека, Марк Аврелий // Римские стоики. – М. : Изд-во Республика, 1998. – 211 с.

597. Юридична енциклопедія : в 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 6 : Т-Я. – 2004. – 768 с. : іл.

598. Ююкина М. В. Принцип гуманизма в уголовном, уголовно-исполнительном праве и уголовной политике и его реализация при назначении наказания : автореф. дис. на соискан. учен. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Угол. право и криминология; уголовно-исполн. право» / М. В. Ююкина. – Тамбов, 2006. – 20 с.

599. Якушин В. А. Субъективное вменение и его значение в уголовном праве / В. А. Якушин. – Тольятти : ТолПИ, 1998. – 291 с.

600. Ярмол Л. В. Свобода віросповідання людини: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... канд. юрид. наук:

12.00.01 / Лілія Володимирівна Ярмол. – Львів ; Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2002. – 238 с.

601. Ярмыш Н. Н. Теоретические проблемы причинно-следственной связи в уголовном праве (философско-правовой анализ) : монография / Н. Н. Ярмыш. – Харьков : «Право», 2003. – 512 с.

602. 1,4–1,8 млн постійних заробітчан здатні переказувати в Україну €5–10 млрд. щороку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/58131>.

603. Democracy, Conflict and Human Security: Pursuing Peace in the 21st Century / Ed. by J. Large and T. D. Sisk. - Stockholm: International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2006. – P 25.

604. Human Development Report 1994. P. 24, 22 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/reports/global/1994/en/pdf/hdr_1994_ch2.pdf.

605. Human Security: Approaches and Challenges. UNESCO Social and Human Sciences Sector, 2008. – P. 164-165.

606. Stanislav Filip. Risk management in district territories / Stanislav Filip [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vviem/2011_2/2.pdf.

607. Werthes S., Debiel. T. Human Security on Foreign Policy Agendas: Introduction to Changes, Concepts and Cases Human Security on Foreign Policy Agendas. Changes, Concepts and Cases. INFE report80/2006 ed. By Debel T., Werthes S. Institute for Development and Peace University of Duisberg-Essen. 2006. – p. 110.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні етапи міжнародно-правового розвитку
поняття «безпека людини»¹

№ з/п	Рік	Подія
1.	1863	Про безпеку людини вперше згадує Червоний Хрест.
2.	1993	У Доповіді про розвиток людини 1993 року (ПРООН) сказано: «Безпека повинна змінитися – від надмірного упору на національну безпеку до сильнішого упору на безпеку людей, від безпеки шляхом озброєння до безпеки шляхом розвитку людини, від територіальної безпеки до безпеки харчування, трудової зайнятості і навколишнього середовища».
3.	1994	Доповідь про розвиток людини 1994 року: дослідження «Нові виміри безпеки людини» (ПРООН) стало першим всеосяжним аналізом цього питання.
4.	1998	З ініціативи Канади та Норвегії заснована Мережа безпеки людини (Human Security Network) як неофіційна група країн. На цей момент членами є: Японія, Норвегія, Австрія, Канада, Чилі, Коста Ріка, Греція, Ірландія, Йордан, Малі, Норвегія, Словенія, Швейцарія, Таїланд, Словенія.
5.	1999	Створено Трастовий фонд ООН з безпеки людини.
6.	2000	На Саміті тисячоліття ООН Генеральний секретар ООН Кофі Аннан закликав світову спільноту до досягнення подвійної мети – «свободи від потреби» і «свободи від страху».
7.	2003	Заснована Комісія ООН з безпеки людини, очолювана колишнім Верховним комісаром у справах біженців Садако Огата. Комісія з безпеки людини опублікувала дос-

¹ Основные вехи развития понятия «безопасность человека» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lapas.lv/ru/%D0%BE%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%8B%D0%B5>.

		лідження «Безпека людини в наші дні».
8.	2001-2003	<p>Засновано Консультативну раду з безпеки людини (The Advisory Board on Human Security – ABHS) для надання консультацій Генеральному секретарю ООН про способи заохочення та поширення концепції безпеки людини та поглиблення її розуміння і прийняття по всьому світу.</p> <p>Японія визначає політику безпеки людини як один зі своїх основних пріоритетів офіційного сприяння розвитку.</p> <p>Проект доповіді про безпеку людини в Канаді відстежує глобальні та регіональні тенденції організованого насильства, їх причини та наслідки. Результати досліджень та аналіз опубліковані в Доповіді про безпеку людини, серіях резюме з безпеки людини, а також в міні-атласі з безпеки людини.</p> <p>Розпочато проект «Африканська ініціатива безпеки людини» – проект, що заохочує безпеку людини в Африці, за підтримки Великобританії (Department for International Development – DIFD). Форум з безпеки людини в Швейцарії – щорічний захід, що спонсорується неурядовою організацією Initiatives of Change International, який володіє спеціальним консультативним статусом у Раді з економіки та соціальних питань Організації Об'єднаних Націй, а також статусом учасника в Раді Європи у Страсбурзі.</p>
9.	2010	<p>Дискусії про цілі розвитку тисячоліття на Особливій сесії 2010 року Генеральною асамблеєю ООН у зв'язку з безпекою людини.</p>

РЕЗОЛЮЦІЯ ГЕНЕРАЛЬНОЇ АСАМБЛЕЇ ООН ЩОДО ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ¹

Генеральна Асамблея, знову підтверджуючи першочергове значення Статуту ООН у справі сприяння утвердженню верховенства права в відносинах між державами,

посилаючись на передбачені у статті 2 Статуту зобов'язання всіх держав утримуватися в їхніх міжнародних відносинах від погрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави і вирішувати свої міжнародні суперечки мирними способами,

також посилаючись на свою резолюцію 2625 (XXV) від 24 жовтня 1970 року, у якій вона схвалила Декларацію про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН, і знову підтверджуючи закріплені в ній принципи про те, що територія держави не повинна бути об'єктом надбання іншою державою в результаті погрози силою або її застосування і що будь-яка спроба, спрямована на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності держави або країни, або їхньої політичної незалежності, несумісна з цілями і принципами Статуту,

посилаючись далі на Заключний акт Конференції з безпеки і співробітництва в Європі, підписаний у Гельсінкі 01 серпня 1975 року, Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 05 грудня 1994 року (Будапештський меморандум), Договір про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і РФ від 31 травня 1997 року і Алматинську декларацію від 21 грудня 1991 року,

підкреслюючи важливість підтримки в Україні всеохоплюючого політичного діалогу, який відображає різноманіття її суспільства і забезпечує участь у ньому представників всіх частин України,

вітаючи безперервні зусилля Генерального секретаря і Організації з безпеки і співробітництва в Європі, а також інших міжнародних і ре-

¹ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН щодо територіальної цілісності України (повний текст) [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

гіональних організацій на підтримку деескалації ситуації, що стосується України,

відзначаючи, що референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014 року, не був санкціонований Україною,

1) підтверджує свою прихильність до суверенітету, політичної незалежності, єдності і територіальної цілісності України в межах її визнаних на міжнародному рівні кордонів;

2) закликає всі держави відмовитися і утримуватися від дій, спрямованих на часткове або повне порушення національної єдності і територіальної цілісності України, в тому числі будь-яких спроб змінити кордони України за допомогою погроз силою, або інших, незаконних способів;

3) наполегливо закликає всі сторони негайно приступити до мирного врегулювання ситуації щодо України шляхом прямого політичного діалогу, виявляти стриманість, не вдаватися до односторонніх дій і воєвничої риторики, які можуть підсилити напруженість, і повноцінно брати участь у міжнародних посередницьких зусиллях;

4) вітає зусилля ООН, ОБСЄ та інших міжнародних і регіональних організацій щодо надання Україні допомоги в захисті прав всіх громадян України, зокрема прав осіб із числа меншин;

5) підкреслює, що референдум, проведений в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі 16 березня 2014, не маючи законної сили, не може бути основою для будь-якої зміни статусу Автономної Республіки Крим або міста Севастополя;

6) закликає всі держави, міжнародні організації та спеціалізовані установи не визнавати будь-які зміна статусу Автономної Республіки Крим та міста Севастополя на основі вищезгаданого референдуму і утримуватися від будь-яких дій або кроків, які можна було б розуміти як визнання будь-якого таким чином зміненого статусу.

Наукове видання

Шаблистий Володимир Вікторович

**БЕЗПЕКОВИЙ ВИМІР
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ:
ЛЮДИНОЦЕНТРИСТСЬКЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Монографія

Редактор, оригінал-макет – *А.В. Самотуга*
Редактор – *К.А. Ларіонова*
Дизайн – *В.А. Ситник*

Підп. до друку 10.03.2015 р. Формат 60x84/16. Друк трафаретний. Папір офісний.
Гарнітура Times. Ум.-друк. арк. 25,75. Обл.-вид. арк. 26,25.
Замовлення № 52 від 12.03.2015. Тираж 300 прим.

Редакційно-видавниче відділення відділу організації наукової роботи ДДУВС
49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26, тел. (056) 370-96-59
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДП № 164-р від 07.08.2013

ПП «Ліра ЛТД»
49000, м. Дніпропетровськ, вул. Погребняка, 25/57, тел. (056) 731-96-57
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру ДК № 188 від 19.09.2000 р.